

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ



НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

За редакцією

*доктора економічних наук, професора М. І. Макаренка,
кандидата економічних наук, доцента Л. І. Хомутенко*



Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2018

УДК 339.924(075.8)

ББК 65.54я73

Є 24

*Рекомендовано Вченою радою
Державного вищого навчального закладу
«Українська академія банківської справи Національного банку України»
(протокол № 2 від 02. жовтня 2014 р.)*

Рецензенти:

І. В. Бураковський, доктор економічних наук, професор, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій;

О. П. Гребельник, доктор економічних наук, професор, Українсько-американський гуманітарний інститут «Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні»;

І. О. Школьник, доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ».

Український національний університет
імені Василя Стефаника
код 02125286
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Інв. № **813022**

Європейська інтеграція [текст] навч. посіб. / за ред. М. І. Макаренка,
Є 24 Л. І. Хомутенко : [М. І. Макаренко, Л. І. Хомутенко, І. І. Д'яконова та ін.]. –
К. : «Центр учбової літератури», 2018. – 344 с.

ISBN 978-617-673-333-1

У посібнику аналізується сутність ідеї європейської інтеграції, її еволюція протягом століть; досліджено ключові теорії та концепції європейської інтеграції, проведено їх змістовне зіставлення; розглянуто передумови й історію розвитку Європейського Союзу, процес поглиблення та розширення європейської інтеграції, сучасні тенденції розвитку; висвітлено характерні риси правової системи ЄС, головні інститути ЄС, їхні функції, повноваження та механізми взаємодії в рамках загальної інституціональної системи; проаналізовано засади спільних політик ЄС, особливості країнових моделей ЄС, їх спільні та відмінні риси; висвітлено також особливості соціально-економічних відносин України та ЄС, можливості реалізації своєї інтеграційних прагнень України.

Видання призначене для викладачів і студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також фахівців-практиків у галузі європейської інтеграції, міжнародних економічних відносин, усіх зацікавлених осіб, які досліджують проблематику сучасних інтеграційних процесів.

УДК 339.924(075.8)

ББК 65.54я73

ISBN 978-617-673-333-1

© М. І. Макаренко, Л. І. Хомутенко, І. І. Д'яконова та ін., 2018.
© Видавництво «Центр учбової літератури», 2018.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ДУМКИ ЩОДО ВИБОРУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ	10
1.1 ФЕДЕРАЛІСТСЬКА ТЕОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	10
1.2 ФУНКЦІОНАЛІСТСЬКА ТЕОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	16
1.2.1 ТРАДИЦІЙНИЙ ФУНКЦІОНАЛІЗМ	16
1.2.2 НЕОФУНКЦІОНАЛІСТСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ	18
1.3 КОМУНІКАТИВНА ТЕОРІЯ	22
1.4 МІЖУРЯДОВИЙ ПІДХІД (ІНТЕРГОВЕРНМЕНТАЛІЗМ)	23
1.5 ТЕОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	25
1.6 СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА МОДЕЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	27
РОЗДІЛ 2. СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА	35
2.1 ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРШІ СПРОБИ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ПРОЦЕ- СУ ІНТЕГРАЦІЇ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ	35
2.2 ПЕРШІ ПРАКТИЧНІ КРОКИ НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕ- ГРАЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ВУГІЛЛЯ ТА СТАЛІ	40
2.3 РИМСЬКІ ДОГОВОРИ: ЗАСНУВАННЯ ЄЕС І ЄВРАТОМУ	42
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСИ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ	48
3.1 ПЕРША ХВИЛЯ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВА- РИСТВА	48
3.2 РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА НА ПІВ- ДЕНЬ	50
3.3 ВСТУП АВСТРІЇ, ФІНЛЯНДІЇ ТА ШВЕЦІЇ ДО ЄС І ЙОГО ГЕО- СТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	54
3.4 УМОВИ ВСТУПУ ТА ПРИСІДНАННЯ ДО ДОГОВОРІВ ЄС — КОПЕНГАГЕНСЬКІ КРИТЕРІЇ	56
3.5 РОЗШИРЕННЯ ЄС НА СХІД	58
3.6 КРАЇНИ — КАНДИДАТИ НА ВСТУП ДО ЄС	62
РОЗДІЛ 4. ЕТАПИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	67
4.1 ОСНОВНІ ЕТАПИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЄС	67

4.2 СУЧАСНІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	71
4.3 СТРАТЕГІЯ «ЄВРОПА 2020».	75
РОЗДІЛ 5. ДОГОВІРНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	83
5.1 ПОНЯТТЯ, ДЖЕРЕЛА ТА СТРУКТУРА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА	83
5.2 ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АКТ	89
5.3 МААСТРИХТСЬКИЙ ДОГОВІР ПРО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ	92
5.4 АМСТЕРДАМСЬКИЙ ДОГОВІР	95
5.5 НІЦЬКЬКИЙ ДОГОВІР	97
5.6 ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР	98
РОЗДІЛ 6. ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА ЄС	105
6.1 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ	105
6.2 ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА	108
6.3 РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.	110
6.4 ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ	112
6.5 СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД, СУД ПРАВОСУДДЯ).	116
6.6 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК	118
6.7 ЄВРОПЕЙСЬКА РАХУНКОВА ПАЛАТА	120
6.8 КОНСУЛЬТАТИВНІ ОРГАНИ	121
6.9 КОМІТЕТ РЕГІОНІВ	122
РОЗДІЛ 7. БЮДЖЕТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	125
7.1 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ ЄС	125
7.2 СУЧАСНА СТРУКТУРА БЮДЖЕТУ. МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТОМ ЄС	128
7.3 ПРОЦЕДУРА ПРИЙНЯТТЯ БЮДЖЕТУ ЄС	136
7.4 СТРУКТУРНІ ФОНДИ ЄС	139
РОЗДІЛ 8. СПІЛЬНІ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	145
8.1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПІЛЬНИХ ПОЛІТИК ЄС	145
8.2 ГОРИЗОНТАЛЬНІ ПОЛІТИКИ	148
8.2.1 РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА.	148
8.2.2 СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА	154
8.2.3 ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЄС	159
8.2.4 ПОЛІТИКА ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ (ЕКОЛОГІЧНА).	164
8.2.5 КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА	168
8.3 СЕКТОРАЛЬНІ ПОЛІТИКИ.	175

8.3.1 ПРОМИСЛОВА ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ПОЛІТИКИ	175
8.3.2 НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА	180
8.3.3 ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА	184
8.3.4 СПІЛЬНА ТРАНСПОРТНА ПОЛІТИКА	189
8.3.5 СПІЛЬНА АГРАРНА ПОЛІТИКА	193
8.3.6 ПОЛІТИКА У СФЕРІ РИБАЛЬСТВА	197
8.4 ПОЛІТИКИ ЩОДО ГРОМАДЯН	202
8.4.1 ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОСВІТИ	202
8.4.2 ПОЛІТИКА ЄС У СФЕРІ КУЛЬТУРИ	208
8.4.3 ПОЛІТИКА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	209
8.5 ЗОВНІШНІ ПОЛІТИКИ	213
8.5.1 СПІЛЬНА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА	213
8.5.2 ПОЛІТИКА ДОПОМОГИ З РОЗВИТКУ	217
8.6 СПІЛЬНА ЗОВНІШНЯ ТА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА	221
8.7 СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ І ЮСТИЦІЇ (ПРОСТІР СВОБОДИ, БЕЗПЕКИ ТА ПРАВОСУДДЯ)	225
РОЗДІЛ 9. ЄВРОПЕЙСЬКА ВАЛЮТНА ІНТЕГРАЦІЯ	230
9.1 ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВАЛЮТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	230
9.2 СТРАТЕГІЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОСИСТЕМИ	236
9.3 РОЗРАХУНКИ ТА ПЛАТЕЖІ В ЗОНІ ЄВРО	240
РОЗДІЛ 10. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ЄС	248
10.1 ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИ- НИ	248
10.2 ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ ФРАНЦІЇ	251
10.3 АНГЛОСАКСОНСЬКА ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ (ОБ'ЄДНАНЕ КОРОЛІВСТВО ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ, РЕСПУБ- ЛІКА ІРЛАНДІЯ)	253
10.4 СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ (ІТАЛІЯ, ІС- ПАНІЯ, ПОРТУГАЛІЯ, ГРЕЦІЯ)	255
10.5 СКАНДИНАВСЬКА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ	257
10.6 ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ НОВИХ ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	261
РОЗДІЛ 11. УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ	266
11.1 ПЕРЕДУМОВИ ТА ДОГОВІРНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙ- СЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	266
11.2 СУЧАСНИЙ СТАН І ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ ТА ЄС	274

11.3 ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ	282
11.4 ГАРМОНІЗАЦІЯ СПІЛЬНИХ ПОЛІТИК ЄС І УКРАЇНИ	290
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	309
ДОДАТКИ	322
ДОДАТОК А КРАЇНИ-ЧЛЕНИ ЄС (СТАНОМ НА 01.01.2014)	322
ДОДАТОК Б ОБСЯГИ НАДХОДЖЕННЯ ДО ЄДИНОГО БЮДЖЕТУ ЄС З КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС	323
ДОДАТОК В ОБСЯГ ВИДАТКІВ, ОТРИМАНИХ КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄС З ЄДИНОГО БЮДЖЕТУ ЗА 2007–2012 РР.	324
ДОДАТОК Г ТИПОЛОГІЯ ВНУТРІШНІХ РЕГІОНІВ КРАЇН ЄС ЗА А. РОДРІГЕСОМ-ПОСЕ (А. RODRIGUEZ-POSE, 1999)	325
ДОДАТОК Д РОЗПОДІЛ КОШТІВ ЗА ЦІЛЯМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СЕРЕД ЧЛЕНІВ ЄС НА 2007–2013 РР. (ПОТОЧНІ ЦІНИ, МЛН ЄВРО)	326
ДОДАТОК Е ПОЛІТИКА ЗГУРТУВАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК У ЄС	328
ДОДАТОК Ж ЗАГАЛЬНІ ПОДАТКИ У % ДО ВВП (БЕЗ ВРАХУВАННЯ ВІДРАХУВАНЬ НА СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ 2001–2011 РР.)	329
ДОДАТОК И СТАВКИ ПДВ У КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС У 2001–2013 РР.	330
ДОДАТОК К ПРЯМІ ПОДАТКИ У % ДО ЗАГАЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ 2001–2011 РР.	332
ДОДАТОК Л КУРСИ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАЛЮТ ДО ЄВРО НА ТРЕТЬОМУ ЕТАПІ СТВОРЕННЯ ЄВС	333
ДОДАТОК М ДИНАМІКА БАНКНОТ І МОНЕТ ЄВРО, ЩО ПЕРЕБУВАЛИ В ОБГУ У 2007–2011 РР.	334
ДОДАТОК Н МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ СТАН ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН, 2013 РІК	335
ДОДАТОК П ОСНОВНІ ПОДІЇ В ІСТОРІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	336
ДОДАТОК Р ЗМІСТ СПІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС.	341

ПЕРЕДМОВА

Незважаючи на всі проблеми та критику, Європейський Союз сьогодні є практично єдиним успішним прикладом процесу глибокої політичної та економічної інтеграції. Незаперечним фактом є також те, що ЄС — не тільки один із найвпливовіших центрів світового господарства, але й вельми приваблива соціально-політична модель суспільного устрою, яка дозволяє досягнути високого рівня людського розвитку в широкому розумінні цього терміна та водночас зберегти національну ідентичність і регіональні особливості.

При цьому слід завжди пам'ятати, що вигоди від процесу інтеграції не реалізуються автоматично, а вимагають від учасників цілком конкретних дій, спрямованих на використання позитивного потенціалу інтеграційних процесів. Ця думка повною мірою також стосується й Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом чітко юридично зафіксувало намір України рухатися саме в напрямку інтеграції з ЄС. Зрозуміло, що будь-яка Угода сама по собі — це лише певні рамки, умови та принципи співробітництва. І лише за умови повного, своєчасного й адекватного виконання відповідних зобов'язань Україна зможе отримати бажані економічні та соціальні результати. З огляду на це ми знову повертаємося до питання про те, що в основі нашого наближення до ЄС лежать системні економічні та політичні реформи, які повинні докорінно змінити країну.

Водночас практичне використання можливостей, які надає Україні активна участь у європейських інтеграційних процесах, вимагає формування пулу національних спеціалістів у галузі європейської інтеграції. Цей навчальний посібник є одним із засобів підготовки таких спеціалістів. Він стане у пригоді всім тим, хто починає знайомитися з теоретичними витоками, фундаментальними засадами, основними елементами інституційного механізму та перспективами євроінтеграційного процесу.

Ігор Валентинович Бураковський,
доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Національного університету «Києво-Могилянська Академія», Голова Правління Інституту економічних досліджень та політичних консультацій.

ВСТУП

Вивчення еволюції та сьогодення європейської інтеграції є важливим завданням у галузі підготовки фахівців з міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин. Більш ніж півстолітній досвід офіційного інтегрування Європи та тисячолітнє тяжіння народів до транс-кордонного спілкування і торгівлі мають глибокі корені, соціально-економічну та культурну спільність, яка набула організаційного оформлення в середині минулого століття. Незважаючи на пройдений тернистий шлях, європейська інтеграція, як і раніше, залишається прикладом найбільш вдалого добровільного об'єднання народів у наднаціональне угруповання конфедеративного типу.

З іншого боку, міцніючі зв'язки українських суб'єктів господарювання з європейським бізнесом ставлять завдання перед вищою економічною освітою більш докладно знайомити студентів з макроекономічним середовищем Євросоюзу, діяльністю його інституцій і політичним устроєм.

Саме такі завдання ставили перед собою викладачі кафедри міжнародної економіки Української академії банківської справи, створюючи навчальний посібник «Європейська інтеграція» відповідно до програми однойменного навчального курсу, який читається студентам-міжнародникам як вибіркова дисципліна. Її метою є формування у студентів сучасних системних знань про історію створення та механізм функціонування європейського економічного та валютного союзу, характерні риси європейського бізнес-середовища, особливості економічного співробітництва України з країнами ЄС.

Комплексний широкоформатний розгляд проблематики європейської інтеграції здійснюється вітчизняними та зарубіжними вченими з трьох підходів: економіко-правового, де подається економічна еволюція співтовариства на тлі прийняття правових актів щодо його розвитку; історико-економічного, згідно з яким описові поточного стану економіки ЄС передують тривалий період еволюції продуктивних сил спільноти; теоретико-економічного, де превалюють теорії та моделі інтеграції з відповідною їх ілюстрацією прикладами з європейської дійсності. Укладачі й автори посібника намагались уникнути крайнощів у методологічному плані, різною мірою поєднуючи названі вище підходи.

У процесі формування структури та змісту посібника авторський колектив натрапив на кілька проблем навчального та методичного характеру. По-перше, досвід майже шести десятиліть становлення та розвитку європейської інтеграції дуже багатий і насичений фактологічно, тому сформувати порівняно невелике видання з різнобічним висвітлен-

ням історії та сьогодення Євросоюзу досить складно. Якщо ж приділяти пріоритетну увагу сучасному стану ЄС, ігноруючи його минувшину, втрачено буде логіку формування та цілісність фрагментів нинішньої картини економічного становища Співтовариства. По-друге, економічний розвиток угруповання розглядати автономно, без урахування правових, політичних, соціальних, екологічних та інших аспектів його еволюції, навряд чи можливо, оскільки між ними існує тісний взаємозв'язок. Дійсно, політичні інтеграційні процеси часто передували зближенню господарських систем окремих країн; правове закріплення ухвалених ключових політичних рішень слугувало початком нових етапів конвергентного розвитку. Відтак «очистити» виклад навчального матеріалу від політико-правових нашарувань не видається можливим.

Зважаючи на чималий масив матеріалу, який слід було опрацювати в процесі формування навчального посібника, у його написанні взяв участь численний колектив викладачів і аспірантів:

розділ 1 — канд. екон. наук, доц. Л. І. Хомутенко;

розділ 2 — канд. екон. наук, доц. Л. І. Хомутенко; канд. екон. наук Д. А. Говорун; канд. екон. наук. Я. І. Мозговий;

розділ 3 — канд. екон. наук, доц. Ю. В. Чала;

розділ 4 — д-р екон. наук, проф. О. М. Костюк; Ю. Г. Лапіна, Д. О. Рябіченко;

розділ 5 — канд. екон. наук, доц. Л. І. Хомутенко;

розділ 6 — доктор філософії, професор Вищої банківської школи в Познані (Польща) Дж. Хабер (переклад з польської О. С. Квачан);

розділ 7 — д-р екон. наук, проф. І. І. Д'яконова; Є. Ю. Мордань, В. О. Саларьов;

розділ 8 — канд. екон. наук, доц. Л. І. Хомутенко; канд. екон. наук, доц. Т. В. Мазило; канд. екон. наук, доц. Ю. В. Чала; канд. екон. наук Т. В. Щербина; канд. екон. наук О. Б. Афанасьєва; канд. екон. наук Я. І. Мозговий; О. С. Квачан, Є. Є. Дмитрієв, Я. В. Хомутенко;

розділ 9 — д-р екон. наук, проф. М. І. Макаренко;

розділ 10 — канд. екон. наук, доц. В. Ю. Дудченко;

розділ 11 — канд. екон. наук, доц. О. В. Костюк; канд. екон. наук, доц. Т. В. Мазило; канд. екон. наук, доц. Ю. В. Чала; О. С. Квачан, Я. О. Коріньок.

Автори відкриті для зауважень і побажань, які сприятимуть поліпшенню структури та змісту посібника.

РОЗДІЛ 1

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ДУМКИ ЩОДО ВИБОРУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ

1.1 ФЕДЕРАЛІСТСЬКА ТЕОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Аналіз європейських інтеграційних процесів неможливий без дослідження розвитку ідеї об'єднання європейських народів і основних теоретичних напрямків, що розвивалися протягом декількох століть європейської історії. Тому вивчення теорій і концепцій створення єдиної Європи має важливе значення для розуміння сутності тих процесів, які відбуваються на європейському континенті. В умовах здійснення стратегічного курсу України на інтеграцію в європейський простір, в умовах пошуку шляхів взаємної співпраці, трансформації внутрішньої структури української економіки теоретичне визначення будівництва Європейського Союзу є корисним у контексті аналізу проблем, пов'язаних з практичною реалізацією євроінтеграції України.

Переважна кількість теорій міжнародної та, особливо, європейської інтеграції була розроблена протягом ХХ століття, однак теоретичне підґрунтя процесів європейського об'єднання почало формуватися ще в ранньому середньовіччі. Кожна теорія заснована на окремому аспекті інтеграційного процесу і виконує свою роль у висвітленні цього складного явища. Водночас жодній із них не вдалося висвітлити процес повністю, структурувати дослідження всіх його елементів і завбачити майбутній розвиток подій.

Історики зазначають, що уявлення про Європу як особливий світ почало формуватися ще в ранньому середньовіччі. Саме середньовічного європейського мислителя **Й. Альгузіуса** вважають засновником однієї з перших інтеграційних концепцій, що заклала теоретичні основи під процеси європейського об'єднання, — федералістської теорії. На думку європейців, існування держави та її власних інтересів було основною причиною всіх міждержавних суперечностей. Тому прихильники «єдиної Європи» вважали за неодмінність створення наднаціонального угруповання, яке керувалося б насамперед утвердженням спільних цінностей і їх єднанням в усьому розмаїтті національних відмінностей. Ця мета залишалася незмінною протягом століть. Змінювалися тільки завдання, форми та методи досягнення такого об'єднання.

Зміст традиційної федералістської концепції полягав в ідеї об'єднання Європи на основі федеративного принципу, який передбачав підпорядкування національних і регіональних органів управління спільним наднаціональним структурам на початковому етапі інтеграції.

У різні часи ідею об'єднання Європи прагнули реалізувати за різними проектами імператори, політичні діячі, філософи. Серед найбільш відомих політичних задумів об'єднання європейських народів можна виділити такі проекти, як трактат «Повернення Святої землі» (1305) **П. Дюбуа**, план об'єднання європейських держав (1464) чеського короля **І. Подебрад**, «Великий план» (1617) **герцога Сюллі**.

Однак надзвичайну цінність для теорії федералізму в ті часи становила концепція Альтузіуса, яка мала практичне втілення, адже саме на її основі в 1579 р. було утворено Нідерландський союз із семи сусідніх провінцій [8, с. 35].

У 1648 р. в міжнародно-правовому аспекті ідея об'єднаної Європи втілювалась у Вестфальському трактаті, який уперше визнавав право всіх європейських держав на рівноправність, установлював колективні заходи, спрямовані проти можливих агресій, і надавав гарантії мирного співіснування.

Серед прихильників єдиної Європи також можна виділити **Дж. Локка** («Два трактати про правління», 1689), англійського квакера **В. Пенна** («Все щодо сучасного та майбутнього миру в Європі», 1693), **Ж.-Ж. Руссо** («Судження про вічний мир», 1761), відомого німецького філософа **Е. Канта** («Проект вічного миру», 1795) та французького філософа **А. Сен-Сімона**. Однак закладене Альтузіусом розуміння федералізму отримало розвиток лише в концепції вільного федералізму персоналіста та анархіста **П.-Ж. Прудона**. Як противник держави він вибудовує у праці «Принцип федерації» (*Du principe federatif*, 1863) модель суспільства, що складається з автономних співтовариств, об'єднаних на основі добровільного контракту [10, с. 48]. Досить відомими є промова французького письменника **В. Гюго**, який на Паризькому конгресі європейських пацифістів (1849) звернувся з пропозицією створити Сполучені Штати Європи, що включали б і Росію, та пангерманські проекти економіста **Ф. Ліста**. Визначними етапами розвитку федералізму можна назвати результати та документи Віденського конгресу 1815 р., Берлінського конгресу 1878 р., Гаазьких конференцій миру 1899 і 1907 років.

Незважаючи на свою різноманітність, європейські проекти та погляди були подібними за складовими:

- об'єднання держав;
- підпорядкування рішенням європейського Сенату або Сейму;

- арбітражне вирішення конфліктів;
- утворення армії для застосування санкцій і ведення зовнішніх воєнних дій.

Ці проекти мали здебільшого абстрактно-теоретичний характер, керувалися романтичною ідеєю європейської ідентичності народів, що створювало б можливості для збереження безпеки на континенті. При цьому зовсім не враховувалися політичні, економічні та соціальні реалії.

На початку ХХ ст. відомими є федералістські теорії українського походження, представниками яких були **М. Грушевський**, **Р. Лашенко** та **С. Шелухін**. Вони обґрунтовували можливості федеративних об'єднань України з іншими державами, з якими вона підтримувала історичні зв'язки. Федерацію вони розглядали передусім як спосіб автономного розвитку України у складі федерації окремих слов'янських народів: М. Грушевський — литовського, білоруського та російського, Р. Лашенко — російського, С. Шелухін — чеського, словенського, сербського, словацького та хорватського. Лише М. Грушевський вбачав у федералізмі «шлях до нових перспектив, що давно відкрилися провідним розумам людства, як шлях до федерації в Європі і в майбутньому — до федерації всього світу» [3, с. 15]. При цьому у своїх працях М. Грушевський допускає два шляхи утворення федерації: знизу та зверху. У першому випадку кілька окремих держав об'єднуються в одну державу і віддають дещо зі своїх суверенних прав загальнодержавній організації та її органам, у другому — держава ділиться суверенітетом зі своїми провінціями та в такий спосіб перетворюється на федерацію [9, с. 39].

Обговорення проектів об'єднаної Європи значно активізувалося після закінчення Першої світової війни. Причинами цього стали: зростання економічного та політичного впливу США; Жовтнева революція в Росії, що відколола від Європи третину її території; повоєнна розруха й економічна криза в Європі; панування ідеології тоталітаризму. Усе це створило сприятливі умови для відродження ідеї європейської єдності як можливості виходу з кризи.

Спроби надати практичного втілення федеративній ідеї були здійснені пан'європейським рухом, засновником якого став граф **Р. Куденхове-Калергі**, який у 1923 р. окреслив план створення Сполучених Штатів Європи. У його роботах «Пан-Європа», «Боротьба за пан-Європу» тощо поширювалась ідея єдиної Європи. На думку Куденхове-Калергі, існували чотири імперії: американська, британська, японська та російська. Тому політичний світ розділявся на пан-Америку, пан-Британію, пан-Японію та пан-Росію. Лише європейське поле залишалося розколотим. Що і створювало нагальну потребу у формуванні пан-Європи від Португалії до Польщі. Куденхове-Калергі став фундатором

Пан'європейського Союзу, перший конгрес якого відбувся в 1926 р. у Відні і об'єднав учасників із 24 країн. Конгресом було визначено основні напрями розбудови європейської конфедерації: військовий альянс; утворення митного союзу; спільне використання колоній; єдина грошова одиниця; співробітництво європейських та інших держав у межах Ліги Націй.

У цей час також пролунали і перші офіційні урядові пропозиції, а саме: міністр закордонних справ Франції **А. Бріан** у 1929 р. звернувся до Асамблеї Ліги Націй стосовно утворення європейської федерації. Ця пропозиція була втілена в «Меморандумі про організацію режиму федеративного європейського союзу» (1930), де *вперше були використані такі поняття, як «митний союз», «спільний ринок», «рух товарів, капіталів» тощо.* План Бріана, однак, не був прийнятий, оскільки поява пан'європейської федерації не відповідала інтересам провідних країн Європи. Це був період приходу до влади фашистських і мілітаристських режимів у ряді європейських країн.

Після Другої світової війни у теорії федералізму з'являється багато прихильників. Вони об'єдналися навколо видатного британського державного діяча **В. Черчилля**, який став палким федералістом ще в роки війни (ініціатива створення Англо-Французького союзу (1940), Ради Європи (1943)). Широкий резонанс отримала промова про «трагедію Європи», виголошена ним 19 вересня 1946 р. у Цюріхському університеті, де він закликав європейців покінчити з націоналістичною ворожнечю і створити на континенті Сполучені Штати Європи. Промова Черчилля стала ідейним маніфестом об'єднання Європи. Практична реалізація активізації європейського федералізму була втілена у створенні протягом 1946–1947 рр. Європейського союзу федералістів, Соціалістичного руху за утворення Сполучених Штатів Європи, Європейської ліги економічного співробітництва.

Аналізуючи післявоєнний етап європейської інтеграції, треба відзначити, що пріоритет віддавався саме федералістському шляху об'єднання. Вважається, що на початку створення Європейського об'єднання вугілля та сталі були саме федералісти. Безумовно, європейські країни переслідували й економічні вигоди, але на першому етапі інтеграції головною ціллю було саме гарантування безпеки, що досягалось через економічне співробітництво.

Практична реалізація традиційних федералістських концепцій об'єднаної Європи виявилася досить складним завданням. Переважання власних інтересів над федеративними принципами, посилення міжурядового співробітництва, утворення європейських економічних співтовариств, провал проектів європейських оборонного та політичного

співтовариств (1954), «люксембурзький компроміс» (1966) виявили неспроможність реалізації основних положень класичного федералізму.

Основними причинами, що заважали втіленню федералістської теорії на практиці, *стали передусім догматичні положення класичної теорії федералізму, які не враховували всі об'єктивні фактори та передумови можливого інтеграційного розвитку, були відірваними від реального життя і більше базувалися на певних суб'єктивних поглядах щодо утворення європейського об'єднання.*

Недоліком класичного федералізму можна назвати ідеалізацію участі та ролі наднаціональних структур у розбудові європейської інтеграції. *Прихильники федералізму вважали, що утворення федерації чи конфедерації європейських держав з відповідними наднаціональними структурами є необхідною умовою для початку інтеграційного процесу.* Надалі загальноєвропейські федеративні структури, наділені політичною владою, мали б змогу створити ефективніший механізм на шляху поглиблення інтеграції не тільки в політичній, а й в економічній, військовій, соціальній та інших сферах.

Характерні риси сучасного європейського федералізму

Неофедералістські ідеї звільнилися від надлишкової ідеалізації. Традиційні федералістські методи інституційної інтеграції, що засвідчили низьку ефективність, змусили прихильників федералістської теорії шукати нові засоби та форми втілення федералістської стратегії у практику європейської інтеграції.

Зміст сучасної федералістської концепції полягає в ідеї створення цілісної федерації європейських держав з федеральною політичною структурою, однак через поступову, еволюційну інтеграцію.

Створення повноцінної федеративної держави зі своїм урядом, парламентом та іншими атрибутами державності залишилося незмінною метою федералістів. Однак на відміну від класичного федералізму, де початковим елементом є формування інституційних федеративних структур, неофедералісти більше зосереджують увагу на співробітництві та спільних міжурядових рішеннях, відмовляються від категоричних і односторонніх положень традиційного федералізму. До прибічників сучасного федералізму зараховують **А. Етціоні, П. Тейлора**, а з початку 80-х років — **Д. де Ружмона, Д. Сиджанські** та інших.

Концепція так званого *інтегрального федералізму* отримала розвиток у працях **О. Марка, А. Данд'є та Р. Арона, Е. Муньї, А. Дандрьо, Д. де Ружмона.** Інтегральний (або глобальний) федералізм розглядає державу з її вузьконаціональними інтересами та політикою протекціонізму як основну причину гальмування економічного прогресу суспіль-

ства. На думку вказаних авторів, вирішення на національному рівні багатьох економічних проблем може відбуватися через створення наднаціональних структур, здатних забезпечувати інтереси та потреби кожної держави. Праці де Ружжав Європи — це рух насамперед за введення принципів субсидіарності в політичне життя європейського континенту. Йдеться передусім про пряму участь у процесі прийняття рішень на національному та європейському рівнях таких елементів інтеграційного процесу, як регіони (вирішення проблеми відсталих регіонів) та національні меншини (повинні стати тими базовими елементами інтеграції), інтенсивне залучення до інтеграційних процесів усього суспільства [8, с. 42–43].

Основна ідея концепції так званого *галузевого федералізму* полягає у твердженні про поступове розширення федеративних повноважень Співтовариства лише в окремих галузях діяльності. Це стосується таких сфер, як соціально-економічна, технічна, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища та транспорт, де більше 80 % питань вирішується на основі федеративних принципів. Аналіз еволюції європейських інтеграційних процесів, а також нормативних документів ЄС дозволяє зробити висновок про поступове поширення федералістських принципів на такі сфери, як валютно-фінансова та зовнішня політики. Перехід до останнього етапу формування Економічного і валютного союзу (ЕВС) свідчить про еволюцію Співтовариства в цих питаннях саме за федеративною схемою.

Сучасні федералістські концепції враховують вимоги та тенденції реальних інтеграційних процесів, мають модернізований характер, вирізняються достатньою гнучкістю своєї стратегії та здатністю до швидкої адаптації у федеративних процесах. Нова інтерпретація федералізму не тільки дає можливість використовувати для розвитку своєї теорії положення інших теоретичних концепцій, таких як функціоналізм і неофункціоналізм, теорія комунікацій тощо, а й робить його більш адекватним реальним інтеграційним процесам у Європі.

Недоліки сучасного федералізму: федералісти приділяють недостатньо уваги економічним факторам інтеграції.

Практична реалізація. Провідником ідеї європейського федералізму був **Ж. Моне**, який стояв біля витоків розбудови європейської інтеграції за функціоналістським принципом, однак вважав неминучою послідовну еволюцію інтеграційного процесу до федеративної Європи. План Ж. Моне полягав у намірі створити наднаціональний інститут, уповноважений впроваджувати спільну економічну політику для держав — учасників ЄОВС.

Федералістські напрями розвивав **Й. Фішер** (міністр закордонних справ і віце-канцлер Німеччини (1998–2005)). У своєму виступі «Від співтовариства держав до федералізму — ідеї про кінцеву мету європейської інтеграції» 12 травня 2000 р. у Берлінському університеті Гумбольдт **Й. Фішер** висловив власні ідеї існування ЄС та «...створення замість Євросоюзу європейської федерації як своєрідної наддержави, де б були збережені суверенні права окремих країн» [2; 26], та викрив недоліки ЄС, його проблеми на шляху до євроінтеграції, вказав на нагальну необхідність конституційної та інституційної реформ.

Саме серед прихильників федералізму зародилась ідея прийняття Європейської конституції (ініціатива президента Німеччини **Й. Рау** та канцлера **Г. Шредера** (квітень 2001 р.)). Федералістський підхід чітко простежується й у Конституційному договорі (2004), який, однак, не набрав чинності.

Збільшення кількості членів Європейського Союзу до 28 держав робить федералістську модель ефективною для поєднання таких процесів, як розширення та поглиблення інтеграції, як в економічній, так і в політичних сферах. Федералістські погляди відносно ЄС поділяє й канцлер Німеччини **А. Меркель**, яка у своїх інтерв'ю відносно майбутнього ЄС заявила про необхідність створення політичного об'єднання на чолі з президентом, двопалатного парламенту, запровадження багаторівневої системи євроінтеграції через поглиблення, прагнення держав-членів до створення федерації з єдиною конституцією та передачі більше повноважень Комісії, яка згодом виконуватиме функцію Європейського уряду [17; 18]. Отже, аналізуючи європейську інтеграцію, можна стверджувати, що саме федералізм заклав основи єдиної Європи.

1.2 ФУНКЦІОНАЛІСТСЬКА ТЕОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1.2.1 Традиційний функціоналізм

Головними опонентами федералістів стали прихильники функціоналізму. *На відміну від федералістів функціоналісти вважали, що інтеграція повинна починатися з економічної сфери, а тоді переходити до політики.* Головна відмінність двох парадигм полягає в тому, скільки уваги приділяється поняттям політичного й економічного аспектів. У своїй політичній стратегії федералісти здебільшого зосереджувалися на створенні інститутів, які контролюватимуть федерацію.

***Зміст функціоналістської теорії:** Функціональний підхід до світової політики та політики європейської інтеграції зосереджений на потребах людства та зростанні добробуту, і на шляху досягнення цих цілей можна й поступитися статусом держави-нації. При цьому створення наддержавних структур із відповідними функціями неминуче.*

Засновником теорії традиційного функціоналізму став відомий англійський соціолог **Д. Мітрані**, який розробив стратегію для створення стабільного та постійного миру між державами. Свої положення він виклав у працях: «Теперішня система миру» (1944), «Перспектива інтеграції: федералізм або функціоналізм» (1965).

У той час, коли федералісти вважали, що європейське об'єднання повинно формуватися за політичним принципом, функціоналісти, зокрема Мітрані, стверджували, що такий шлях неминуче призведе до провалу. На його думку, федералізм сприяє домінуванню найбільш сильних держав в об'єднанні. Основна ідея функціоналістської теорії — необхідність технократичного управління економікою та соціальною політикою призводить до формування інтернаціональних функціональних агенцій. Створеним функціональним агенціям, у свою чергу, буде передано контроль над певною сферою життя суспільства, вони забезпечать економічне процвітання, а в довгостроковій перспективі еволюціонують у міжнародні уряди, які більшою мірою здатні забезпечити добробут громадян, ніж національні уряди. Це повинно бути своєрідною «угодою між кількома чи більше урядами, що мала б на меті використання спільної вигоди від розвитку співробітництва», націленими на інтеграцію життєвих інтересів усіх націй [19, с. 56–57; 13, с. 150]. Д. Мітрані відносив питання економічного, соціального та культурного співробітництва до так званих позитивних функцій. Тоді як політика, право, безпека розглядалися ним як функції негативні, що, як правило, відіграють роль основного джерела розбіжностей і конфліктів. Хоча функціональне співробітництво могло розвиватися в усіх напрямках, перевага віддавалася позитивним функціям. Співробітництво та взаємодія при цьому пропонувалися саме в питаннях соціально-економічного характеру, вирішення яких є актуальним для всіх держав і тому, певною мірою, може об'єктивно бути об'єднувальним елементом.

***Практична реалізація.** План Ж. Моне став втіленням як федералістської, так і неофункціоналістської теорій одночасно. В основі створення Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС) лежала ідея секторального інтеграційного розвитку Мітрані, яка й була взята до реалізації французьким урядом. Власне, вугілля та сталь були відповідними пунктами у подальшій інтеграції західноєвропейських держав і їх економіки. До речі, Мітрані вважав, що робота ЄОВС не була політичною*

код 02125266
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Інв. №

813022

основи. Ж. Моне усвідомлював, що європейським державам простіше буде передати частину свого суверенітету вищому органу (Європейській Комісії чи Раді Міністрів), якщо процес європейської інтеграції здійснюватиметься поетапно та погалузово, відповідно до чітко визначених функцій і завдань. Успіхи в тій чи іншій галузі економіки повинні були викликати потребу подальшої інтеграції в інших, об'єднати Європу не лише економічно, а й політично, і привести, зрештою, до створення європейської федерації.

План Шумана реалізував обмежену, але інноваційну ідею функціоналізму про послідовну та помірну відмову держави від частки свого національного суверенітету на користь загальних наддержавних структур, які взяли на себе функцію спільних політичних і економічних інтересів. Підписання Римського договору 1957 р. означало повернення до життя проекту створення єдиного європейського співтовариства, що визначило новий етап в еволюції функціоналізму.

Недоліки функціоналізму: ідеалістичність, наївність, нездатність до прогнозування та недостатність наукового обґрунтування, надмірна технократичність.

1.2.2 Неофункціоналістські концепції

Однією з найбільш поширених концепцій європейської інтеграції є неофункціоналізм, теоретичною основою якого став традиційний функціоналізм.

Неофункціоналізм — теорія керованої інтеграції на регіональному рівні, яка на перший план висуває прагнення до політичного співробітництва, але через співробітництво економічне.

Неофункціоналізм відрізнявся принциповою новизною своїх завдань. А найбільшою суттєвою відмінністю від класичного функціоналізму було те, що на перше місце виходить політика, на противагу економічній першості. У цьому аспекті неофункціоналізм дещо наближається до положень класичного федералізму в питанні щодо наднаціональних структур. Відмінність полягала лише в тому, що неофункціоналізм розглядає це не як інтеграційну необхідність, а безпосередньо як саму інтеграцію з центральними інститутами інтеграційного об'єднання.

Основні положення теорії неофункціоналізму розробив наприкінці 50-х років ХХ ст. відомий американський політолог, професор Каліфорнійського університету **Е. Хаас**. Подальший розвиток неофункціоналізму, вдосконалення його положень пов'язані з іменами відомих теоретиків: **Ф. Шмігтера**, **Л. Ліндберга**, **С. Шайнгольда** та **П. Тейлора**.

У ранніх доробках Хааса «Динаміка міжнародних відносин» (1956), «Об'єднання Європи: політичні, соціальні та економічні сили» (1958), написаних під впливом реальних успіхів західноєвропейського інтеграційного процесу, були закладені базові положення неофункціонального підходу до регіональної інтеграції, що характеризувалися досить оптимістичним прогнозом [5; 12; 15]:

1) «крива досвіду співробітництва» між країнами: досвід співпраці у галузях політики «нижчого рівня» (вугільна, сталеливарна промисловість) сприяє розвитку співпраці в галузях «вищого рівня» (закордонна, оборонна політика);

2) наднаціональний і політичний характер процесу інтеграції: інтеграція переростає економічні межі співробітництва та переходить у політичну сферу;

3) ключовим елементом теоретичної моделі стає концепція «переливання» (*spill-over*). Основна ідея переливання полягає в кумулятивному характері інтеграційного процесу, якому властиве постійне поступове розширення впливу на суміжні сфери суспільного життя, співробітництва з однієї сфери до інших, тобто виявлялось у функціональному, політичному, культивованому та географічному переливаннях;

4) визнавалася важлива роль національних урядів.

Одним із досягнень Хааса стало детальне вивчення передумов інтеграції (загальноекономічні інтереси, схожість економічних систем тощо), тоді як інші теорії не розглядали цей аспект.

Інституційна криза 1965 р. в політиці Співтовариства фактично призвела до теоретичного занепаду неофункціоналізму. Відродження теорії неофункціоналізму відбулося наприкінці 60-х років, основні зміни стосувалися насамперед положень переливання і були здійснені такими послідовниками неофункціоналістської концепції, як Л. Ліндберг, С. Шайнгольд і Ф. Шміттер. Переливання не тільки втратило автоматичний характер, а й обмежило сферу застосування та коло основних акторів. Європейське будівництво, скоріше, розвивалося за схемою, яку Дж. Піндер характеризував як «негативну інтеграцію». На відміну від «інтеграції позитивної», яка передбачала формування спільної політики. Вона характеризувалася пошуком шляхів усунення суперечностей і розбіжностей між основними учасниками економічного співробітництва.

Визнавши мінливий характер інтеграційного процесу, прихильники неофункціоналізму змінили також своє ставлення до причинних факторів, які зумовлюють нестабільність. Йдеться насамперед про кризові явища в європейському інтеграційному процесі. Якщо ранній неофункціоналізм передбачав можливість криз і конфліктів в об'єднанні лише як тимчасове явище, то перегляд раннього неофункціоналізму визнав їх органічно властивими в розвитку Європейського Співтовариства для

політичної інтеграції. Л. Ліндберг і Ф. Шміттер визнавали, що з розвитком інтеграційних процесів, ускладненням їх характеру та поглибленням завдань конфлікти не тільки не зменшаться, а й, вірогідно, зростатимуть. При цьому *кризи проголошувалися необхідним елементом подальшого розвитку інтеграції, а їх врегулювання — «сутністю інтеграційної динаміки»*. Саме під час пошуку компромісу сторони виробляють спільні підходи та формують узгоджену політику щодо питань, які становлять спільний інтерес.

Нові теоретичні підходи неофункціоналістської концепції європейської інтеграції

Активізація інтеграційних процесів після 1985 р., ратифікація Маастрихтського договору про Європейський Союз у 1993 р. змусили теоретиків європейської інтеграції повернутися до аналізу найважливіших положень неофункціоналізму. Найбільшої актуальності в цьому плані набула концепція неофункціонального переливання. Особливо його значення зросло у світлі суттєвого розширення ЄС у 2004 та 2007 роках, яке вимагає від Співтовариства не тільки визначення перспективи практичної діяльності, а й більш-менш чіткого теоретичного обґрунтування своєї стратегії.

Починаючи з 70-х років прихильники неофункціоналізму однією з центральних складових розвитку інтеграції розглядають зовнішній фактор. Одним з перших вплив зовнішнього фактора на процес політичної інтеграції відобразив у неофункціоналістській теорії американський політолог **Дж. Най**. Він розвинув *концепцію «активних» і «пасивних» зовнішніх факторів*, що просувають регіональну інтеграцію.

Важливого значення у світлі розширення набуває неофункціоналістська *концепція екстерналізації*, запропонована американськими політологами, зокрема Ф. Шміттером, який вводить у неофункціоналістську систему поняття екстерналізму, що об'єднувало як сприятливі, так і негативні зовнішні фактори, які впливають на інтеграційні процеси. Особливу увагу Ф. Шміттер приділяв аналізу негативних зовнішніх факторів. На його думку, інтеграція може викликати зворотну негативну реакцію з боку держав, що не входять в об'єднання, що у свою чергу змусить регіональне угруповання переходити до нових форм співробітництва [11, с. 75]. Деякі треті країни, для зменшення негативного впливу на їх економіку, претендуватимуть на членство, асоційоване членство чи просто торговельні відносини з ЄС, побудовані на контрактній основі. Функціональне переливання, особливо в нові політичні сфери, такі як Єдиний європейський ринок, діяло як стимулюючий фактор у Європі, на який орієнтувались інші країни, оцінюючи вигоди та втрати

від нечленства в ЄС. У результаті зовнішнє оточення ЄС поділилося на дві основні групи: для першої характерне активне зовнішнє переливання, яке передбачає, що країни, які не входять до складу ЄС, активно прагнуть остаточного членства в ЄС і бажають прийняти довготермінові цілі Співтовариства за будь-яку ціну; для другої — протидія, загалом ці держави не бажають брати участі і з самого початку протистоять зростаючому впливові Співтовариства, висловлюючи скептицизм щодо наднаціональних принципів і цілей. Наприклад, шведські урядові та ділові кола з 1987 р. через національний парламент постійно пильнували за законодавством ЄС з метою нейтралізації згубного впливу на власну зовнішню торгівлю й економіку як альтернативу повному членству в ЄС.

Практична реалізація. Теорія неофункціоналізму довела, що є універсальною. Політичне переливання мало на меті створення наднаціонального уряду, представники якого були б незалежними від національних урядів і могли об'єктивно спрямовувати подальший процес європейської інтеграції. Такі наднаціональні інститути були створені для кожного з новоутворених європейських співтовариств — ЄОВС, ЄЕС, Євратому. Проте неузгодженість інтересів держав — членів Співтовариств і відсутність координації спільних дій ставали на заваді ефективному функціонуванню цих інститутів. Для вирішення цієї ситуації у квітні 1965 р. було підписано Брюссельську угоду щодо інституційного злиття виконавчих органів ЄОВС, ЄЕС і Євратому, яка набрала чинності лише в липні 1967 року. Таким чином, було створено політичне підґрунтя для подальшої європейської інтеграції.

Культивоване переливання сприяло виробленню спільних політик, створенню спеціалізованих агенцій і спільних європейських символів. Серед таких агенцій варто виокремити Європейське агентство з оцінки лікарських засобів і Європейське управління з безпеки продуктів харчування. У цьому контексті також варто згадати про прапор і гімн Європейського Союзу.

Зрештою, географічне переливання пов'язане з територіальним розширенням Євросоюзу. Однак розбіжності в ключових позиціях у прийнятті рішень, які виникли вже після першого розширення, показали недоліки неофункціоналістської теорії [12, с. 151].

Недоліки: процес розширення продемонстрував, що неофункціоналізм суттєво недооцінює національний аспект і зростаючу роль національних урядів у ЄС, не має чіткої передбачуваності перспектив інтеграції.

1.3 КОМУНІКАТИВНА ТЕОРІЯ

Засновником комунікативної теорії став американський політолог **К. Дойч**, який висунув ідею про те, що міждержавна інтеграція спрямована насамперед на створення спільного простору безпеки для групи держав, які досягли певного рівня розвитку, і їх відносини ґрунтуються на взаємних уподобаннях, довірі, колективній свідомості, взаємоповазі, а також заснування інституцій і практик для забезпечення реальних «мирних змін» серед населення [1, с. 16]. Комунікативна теорія К. Дойча була однією з перших інтеграційних теорій, яка окрім зростаючої популярності наднаціональних підходів до європейської інтеграції визнавала життєздатність національної держави та її роль у сучасному міжнародному житті.

Теорія комунікацій (транзакціоналізм) — теорія інтеграції, яка пояснює процеси об'єднання активними комунікаційними зв'язками між ними.

Положення про те, що відчуття спільності між державами залежатиме від створення мережі взаємин, підтверджує, проте, саме досвід європейських Спільнот [7, с. 6]. Водночас зазначений досвід свідчить і про те, що спочатку відбувається розбудова інституційної структури, а вже потім на її основі формуються неофіційні стосунки і, відповідно, дух спільноти, необхідний для ефективної багатонаціональної інтеграції. К. Дойч розглядає інтеграцію насамперед як реальну можливість забезпечити мирне співіснування держав за допомогою таких заходів, як розширення торгівлі, вільне переміщення людей, розвиток культурного обміну, проведення політичних консультацій тощо.

Прихильники цієї теорії вважають, що в конкурентній боротьбі відстояти свої інтереси державі набагато простіше в союзі з іншими країнами. Однак такі коаліції держав насамперед залежать від рівня комунікації між учасниками, від кількості різноманітних зв'язків у суспільстві (транзакцій), за допомогою яких формуватиметься почуття спільноти та довіри. Тобто комунікація допомагає створити відносини між державами, які зводять до мінімуму ризику виникнення війни та інших конфліктів і сприяють створенню спільного безпечного простору.

Проголошуючи основною метою інтеграції забезпечення миру та стабільності, К. Дойч і його прихильники пропонували відмінні від федералістських шляхи її досягнення. Саме розуміння того, що політичні групи належать до єдиної спільноти, диктує учасникам цього процесу необхідність вирішувати спільні проблеми лише шляхом мирного врегулювання. Враховуючи все це, таке інтеграційне об'єднання К. Дойч пропонував назвати «плюралістичною спільнотою безпеки». Історія до-

водить, що процес інтеграції може досягати успіху, а може й зазнати невдачі. Значною мірою це залежить від передумов, які існують у кожній одиниці, що інтегрується, та між ними всіма. Ці передумови К. Дойч поділяє на чотири групи: а) взаємна відповідність частин, що повинні інтегрувати; б) сумісність їх цінностей; в) взаємна відповідальність; г) певний ступінь спільної ідентичності або лояльності. Усі ці групи передумов можуть взаємодіяти і посилювати одна одну. Водночас К. Дойч досліджує й уточнює умови успішного розвитку інтеграційних процесів. Головними серед них є: 1) взаємна сумісність норм політичної поведінки; 2) більш високе, порівняно з сусідніми територіями, економічне зростання; 3) розширення політичних і економічних еліт; 4) різноманітність і масштабність потоку взаємної інформації; 5) передбачуваність поведінки всіх учасників. На думку К. Дойча, цілі й умови інтеграції значною мірою окреслюють характер цього процесу і засоби його забезпечення [4, с. 141].

Найважливішим здобутком цієї теорії є те, що вона більше враховує саме соціально-психологічні та соціально-культурні аспекти у формуванні спільнот, які охоплюють спільність соціальних і культурних цінностей, комунікаційних особливостей особистості та спільноти. Тобто транзакціоналізм демонструє залежність глибини інтеграційного процесу від рівня довіри між учасниками, який формується завдяки соціальній взаємодії (інтерації).

Однак ця теорія ще не до кінця реалізована на практиці, особливо у сфері безпеки. К. Дойч вважав, що будь-яке політичне співтовариство, амальгамне або плюралістичне, буде успішним за умови, якщо спочатку воно стане співтовариством безпеки.

1.4 МІЖУРЯДОВИЙ ПІДХІД (ІНТЕРГОВЕРНМЕНТАЛІЗМ)

З розвитком європейської інтеграції, процесів розширення назріває конфлікт інтересів держав-членів, насамперед пов'язаний з небажанням позбуватися власного національного суверенітету на користь Співтовариства. Зазначені проблеми призвели до виникнення сильної міждержавницької альтернативи неофункціоналізмові. Найбільш відомою інтеграційною теорією, що базується на врахуванні реальних фактів і тенденцій інтеграційного процесу, відстоює необхідність збереження національного державного суверенітету, є міжурядовий підхід (*intergovernmentalism*). Згідно з ним, держави-члени є більш важливим фактором для розвитку Європейського Співтовариства, ніж його інститути.

Міжурядовий підхід (інтерговернменталізм) — теорія, що вважас основою інтеграційного процесу активну взаємодію національних держав, яку здійснюють національні уряди.

Прихильниками інтерговернменталізму можна вважати англійських політологів **А. Мілварда**, **Х. Уоллес**, англо-німецького філософа, політолога **Р. Дарендорфа**, американських дослідників **С. Хоффмана** та **Е. Моравчика**.

Підтримуючи в цілому ідею європейської інтеграції, Р. Дарендорф і Х. Уоллес відійшли від догматичних припущень про наднаціональне майбутнє Європи. *Державу вони розглядають як центральний суб'єкт інтеграційного процесу, а всі взаємодії у зближенні економік і політик здійснюються через міжурядові канали. Неурядові внутрішньополітичні суб'єкти, транснаціональні відносини та наднаціональні органи, як передбачається, не відіграють істотної ролі. Інтеграція спрямовується і регулюється через зовнішню політику національних держав.* Спираючись на реальні факти, Р. Дарендорф і Х. Уоллес дійшли висновку, що з 1965 р. європейська інтеграція впевнено розвивається за траєкторією міжурядового співробітництва. Особливо роль держав посилилася з приєднанням у 1973 р. до євроспільноти Великобританії, Ірландії та Данії. Уряди цих держав висловили чітку позицію про відсутність намірів поступатися власним суверенітетом на користь Спільноти, а в євробізнесі та інститутах домінуючим методом прийняття рішень став метод міжурядового співробітництва, а не метод Спільноти.

Найбільш ґрунтовно та детально міжурядовий підхід у дослідженні європейської інтеграції було викладено у працях С. Хоффмана. Визнаючи уряди держав головними акторами зовнішньої та внутрішньої політики, С. Хоффман не заперечував значення інших акторів у прийнятті рішень. Зокрема він зазначав, що у «low-politics» (соціальна та регіональна політики) групи інтересів, ТНК, неурядові організації та наднаціональні інститути можуть впливати на уряди держав. Проте лише уряди вправі ухвалювати ключові рішення щодо державної політики та меж європейської інтеграції. Тобто євроінтеграція формується та реалізується через зовнішню політику національних урядів. До середини 1990-х рр. неофункціоналізм та інтерговернменталізм залишались основними теоріями, що намагалися пояснити процес євроінтеграції. Проте після підписання Маастрихтської угоди, що внесла суттєві корективи у внутрішню та зовнішню політику ЄС, традиційні теорії євроінтеграції потребували змін [12, с. 151; 16].

Однією з нових і вдосконалених теорій став ліберальний інтерговернменталізм Е. Моравчика. У центрі цієї теорії — припущення про раціональність держави: основним інтересом будь-якого уряду є утри-

мання власної влади. Для цього деякі національні інтереси держави виносяться на міжнародний рівень: урядам доводиться враховувати умови міжнародної спільноти. Прихід до влади ринковозорієнтованих урядів і подальше узгодження їхніх інтересів стали головною передумовою реалізації програми Спільного європейського ринку. Основою процесу вироблення політик ЄС є міждержавні переговори. Позиції наднаціональних інститутів самих по собі є слабкими, залежать від мінливих національних інтересів і відіграють допоміжну роль. Досвід розвитку ЄС у 90-ті роки Е. Моравчик оцінював як «успішний розвиток міжурядової системи, покликаної регулювати економічну взаємозалежність шляхом переговорів і політичної координації».

Недоліки: зокрема в категоріях міжурядового підходу неможливо пояснити феномен наднаціонального законодавства, що дає можливість примушувати держави-члени до виконання комунітарних норм. Ніяк не вкладається в рамки цієї концепції й практика Суду ЄС, що, спираючись на положення основних договорів, застосовує їх до предметів, безпосередньо не визначених у договорах.

Головною перевагою цього підходу є те, що він дав можливість виявити деякі перебільшення інших концепцій і їх схильність видати бажане за дійсне.

1.5 ТЕОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

З середини ХХ ст. у сфері наукових досліджень набуває поширення теорія регіональної інтеграції, зокрема найбільш значущою вона стає в Європі, яка вже в 60–70-ті роки ХХ ст. реалізовувала інтеграцію ринків і політичну інтеграцію. Основну увагу дослідники приділяють питанням міжнародної торгівлі, митних союзів, міжнародних інвестицій як факторів ефективності та максимізації добробуту країн, задіяних у системі економічної інтеграції. Найвідомішими дослідниками проблем інтеграції є Дж. Вайнер, Дж. Мід, Р. Ліпсі, Я. Тінберген, Б. Баласса, К. Мюрдаль та інші.

Дослідження вченими процесів інтеграції спрямоване на оцінку процесу, що відбувається на ринку товарів і послуг, а також чинників виробництва, залишаючи осторонь інституційний і політичний чинники інтеграції та розглядаючи перш за все соціально-економічні наслідки цього процесу. Одним із основних економічних пояснень феномена інтеграції є теорія митного союзу.

Теорія митного союзу, досліджуючи ринок товарів, намагається розкрити соціально-економічні наслідки з погляду розвитку торгівлі, її

диверсифікації, а також умов торгівлі. Найбільш повне її обґрунтування зробив Дж. Вайнер у праці «Питання митного союзу», аналізуючи ефективність діяльності митних союзів і їх вплив на розвиток національної економіки. На відміну від ранніх досліджень Дж. Вайнер, проводячи більш поглиблене кількісне дослідження, довів, що митний союз може мати як сприятливі, так і несприятливі наслідки для світової торгівлі в цілому та для країн, що інтегруються, зокрема. У рамках даної теорії Дж. Вайнер увів такі нові поняття, як ефект створення торгівлі (trade creation) та відхилення торгівлі (trade diversion).

Якщо у своїй роботі Дж. Вайнеру вдалося розглянути тільки деякі сторони статичних ефектів митного союзу, то його колеги Р. Ліпсі та Дж. Мід внесли новий елемент у концепцію інтеграції. Їхня ідея полягала в тому, що зростання добробуту пов'язане не тільки зі змінами в напрямках торгівлі, але й зі зрушеннями у структурі споживання всередині країни внаслідок змін відносних цін товарів при створенні регіонального ринку. Вони довели, що ефект відхилення торгівлі може мати своїм наслідком зростання добробуту, якщо вигоди від зміни структури споживання на користь більш дешевих імпортованих товарів перевищують втрати від переорієнтації торгівлі з країною, яка виробляє товар з більш низькими витратами, у напрямку країни з більш високими витратами [6, с. 4].

Спробу визначення ефекту європейської інтеграції зробив у 70-ті роки голландський економіст Я. Тінберген, який проводив розмежування між «негативною» та «позитивною» інтеграцією. Саме з останньої випливала ідея щодо етапності усунення митних бар'єрів та прийняття відповідних законів і створення інституцій (наднаціональних структур), яка потім трансформувалася в основні постулати теорії європейського інституціоналізму. «*Негативна інтеграція*» — усунення бар'єрів на шляху транскордонного переміщення товарів, послуг і факторів виробництва, що врешті-решт вело, на його думку, до зниження цін, підвищення якості товарів і послуг, а відтак і до зростання ефективності національних економік. Хоча з іншого боку, перелік наведених вище заходів можна трактувати як принципово новий рівень загострення конкуренції. «*Позитивна інтеграція*» — це процес прийняття наднаціональних законів і створення спільних інституцій, що забезпечують координацію економічної політики та суттєво пришвидшують мобільність чинників виробництва [22].

Особливий внесок у систематизацію основних етапів розвитку регіональної економічної інтеграції зробив угорський дослідник Б. Баласса у відомій праці «Теорія економічної інтеграції» (1961 р.), який запропонував такі її форми: *зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, валютний союз і політичний союз*. Найпростішою формою є зона

вільної торгівлі, у рамках якої відміняються торговельні обмеження між країнами-учасниками. Митний союз передбачає встановлення єдиного зовнішньоторговельного тарифу та проведення злагодженої зовнішньоторговельної політики відносно третіх країн. Спільний ринок забезпечує його учасникам разом із вільною взаємною торгівлею та єдиним зовнішнім тарифом свободу пересування капіталів і робочої сили, а також узгодження економічної політики. Валютний союз містить у собі всі вищезгадані форми з проведенням загальної економічної та валютно-фінансової політики. Політичний союз передбачає проведення єдиної зовнішньої політики. У своїх працях Б. Баласса розглядає інтеграцію як процес і стан економіки. У її основі лежать заходи з усунення дискримінації між суб'єктами господарювання, що належать різним національним державам. Автор пропонує розрізнити співробітництво й інтеграцію, оскільки процес співробітництва може передбачати певні дії щодо зменшення різного роду дискримінації, а процес інтеграції — їх усунення.

Отже, інтеграція — це об'єктивний процес розвитку стійких економічних зв'язків і поділу праці національних господарств, які близькі за рівнем економічного розвитку, мають спільні кордони і розташовані в одному регіоні. У цьому розумінні може йтися про інтеграцію як регіоналізацію.

Усвідомлюючи різноманітність концепцій економічної сутності міжнародної інтеграції, слід зазначити, що важливим імпульсом щодо її практичної реалізації є бажання країн мати більш високий рівень економічного розвитку, більш тісне співробітництво і взаємопроникнення національних господарств. Кожна держава має право вибору певної форми інформації, механізмів взаємодії їх економік при створенні торгових союзів.

1.6 СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА МОДЕЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Виникнення нових теорій інтеграції зумовлене впливом двох факторів: наявні теорії не охоплюють повністю всі інтеграційні взаємодії; наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. значно розширилося коло міжнародних суб'єктів, ступінь їх взаємодії та взаємозалежності.

Інституціоналізм — теорія, яка вважає запорукою успішної інтеграції держав ефективність праці наднаціональних інституцій.

Інституціоналізм наголошує на значенні як інституцій, так і механізмів їх роботи: процедури прийняття рішень, особливостей міждержав-

ної взаємодії на формальному та неформальному рівнях, а також зважає на роль правових норм у процесах інтеграції.

У межах інституціоналізму виокремлюють: історичний інституціоналізм, соціологічний інституціоналізм та інституціоналізм раціонального вибору.

Прихильники *історичного інституціоналізму* аналізують довгострокові наслідки діяльності європейських інститутів у процесі інтеграції. Основна ідея підходу втілена в тезі про те, що теперішня поведінка національних урядів у питаннях європейської інтеграції повністю обумовлена прийнятими раніше рішеннями, які вони неспроможні скасувати. Наприклад, **П. Пірсон** вважає, що прийняття Єдиного європейського акта, який заклав основи політичної інтеграції Співтовариств, неможливо пояснити тільки наслідком змін у внутрішній політиці провідних європейських країн. Його слід розглядати в контексті розвитку самого Співтовариства і, насамперед, його інститутів.

Соціологічний інституціоналізм полягає в тому, що у своїй поведінці люди керуються уявленнями про те, що вони вважають правильним. Такі уявлення людей про правильність формуються соціальними нормами та інститутами, які й визначають, яким чином має поводитись індивід у конкретній ситуації. Так, актори наднаціональних європейських інститутів соціалізуються цими інститутами, що й впливає на їхню поведінку, спосіб мислення, артикулювання та досягнення цілей.

Нарешті, представники *інституціоналізму раціонального вибору* пояснюють формування наднаціональних інститутів раціональним вибором національних урядів для захисту власних (національних) інтересів. У межах цієї теорії наднаціональні інститути виглядають своєрідними підконтрольними «агентами» національних урядів. Як ілюстрацію до цього підходу його прихильники наводять приклад міжурядових «торгів» під час підписання Маастрихтського, Амстердамського, Ніщцького та Лісабонського договорів. За допомогою раціонального вибору аналізують механізми прийняття рішень у межах Ради ЄС (Ради Міністрів) тощо.

За допомогою тез інституційного підходу пояснюють багато явищ, які відбуваються в ЄС, але вони не дають відповіді на фундаментальні питання та не можуть пояснити самого феномена ЄС. Тому підхід доречніше розглядати як метод аналізу, а не теорію.

Багаторівневе управління. Найбільш сучасною серед концепцій економічного спрямування є концепція багаторівневого управління (автори: **Г. Маркс, К. Бланк, Б. Колер-Кох, Л. Хуг**), яка сформувалась у 90-ті роки ХХ ст. на тлі подальшого поглиблення європейської інтеграції і безпосередньо пов'язана з модернізацією наднаціональних інститутів. У ЄС рішення приймаються і реалізуються на трьох рівнях: надна-

ціональному, національному та субнаціональному (регіональному), що дає підстави назвати цю систему реалізації політик «багаторівневим управлінням». У результаті в межах ЄС сформувалася система, що характеризується мережею суб'єктів, які беруть участь у процесі прийняття рішень у ЄС, розділяючи політичні дії між різними рівнями управління.

Однак у цій системі виокремлюється ціла низка підсистем, наприклад інституціональні секторальні коаліції. Такі коаліції діють у сфері оборони, аграрної, валютної політики тощо. Як наслідок, успіх тієї чи іншої політики залежатиме від уміння інституційно-функціональних коаліцій «грати на двох рівнях» і «між рівнями» — наднаціональним і національним.

Багаторівневе управління виявляється особливо яскраво під час переговорного процесу, на етапі висунення законодавчої ініціативи, у процесі впровадження європейських політик. Така сегментована практика прийняття «європейських рішень» і відсутність у ЄС централізованої влади створюють можливості для впливу нових структур на політичні процеси у Співтоваристві.

Моделі європейської інтеграції. Європейська інтеграція охоплює два базові вектори — поглиблення та розширення, що передбачає формування диференційованого підходу до участі країн-членів у європейській інтеграції. Уперше ідея диференційованого підходу до євроінтеграції була озвучена в плані бельгійського прем'єр-міністра **Л. Тіндеманса** в грудні 1975 р., згідно з яким можлива інтеграція «двома швидкостями», тобто диференційований підхід до ступеня інтенсивності участі країн у процесі інтеграції. Цю тезу почали активно використовувати в європейській практиці, що дало змогу, наприклад, Великобританії та Данії не запроваджувати євро.

Новий виток роздумів з приводу кореляції між практикою поглиблення інтеграції та розширенням ЄС викликали події кінця ХХ ст.: формування ЄС як політичного об'єднання, розпад соціалістичної системи та можливість через інтеграцію подолати розкол Європи. Внаслідок цих подій виникла потреба у перегляді принципів щодо поглиблення і розширення та у розробленні концептів, здатних об'єднати горизонтальний і вертикальний вектори інтеграції.

Протягом 90-х років ХХ ст. сформувалися три школи досліджень співвідношення процесів поглиблення та розширення ЄС, які пов'язані з зовнішньополітичними інтересами трьох провідних держав співтовариства — Великобританії, Франції та Німеччини.

Британська школа наполягала на подальшому розширенні Європейського Союзу за рахунок країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) з метою подолання розколу Європи, закладеного Ялтинсько-Потсдамською

міжнародною системою. Фінансові та політичні витрати, викликані включенням цих країн до складу ЄС, прихильники школи вважають цілком виправданими, тому що розширення покликане сприяти стабілізації економічних і політичних трансформацій у країнах ЦСЄ, а сам ЄС зможе впливати на подальший розвиток цих держав. Крім цього подальше поглиблення без розширення призведе до формування непрозорої структури ЄС для країн-кандидатів і збільшить кількість вимог для вступу. Ці ідеї відстоює Великобританія, яка протягом усього періоду євроінтеграції прагне не допустити формування наднаціональної федеральної Європи, у якій би їй відводилася більшою мірою другорядна роль (зважаючи на «особливу» позицію Великобританії в ЄС з цілої низки питань). Тому для цієї країни основоположною стала формула «розширення замість поглиблення», яка допомагала б їй зберегти свій вплив у ЄС.

Французька школа, навпаки, націлена на подальше поглиблення процесів інтеграції без розширення. Теоретики цього напрямку вважають, що першорядне завдання для ЄС — створити сильний політичний та економічний союз у межах сучасних кордонів. Тому не розширення, а тісна співпраця і допомога країнам-кандидатам у межах визначених програм та інструментів (Європейська політика сусідства, угоди про асоціацію та ін.) повинні стати основою для подальшої політики ЄС щодо сусідніх країн. Франція, не маючи стратегічних інтересів у Східній Європі (на відміну від Німеччини), побоюється, що подальше розширення ЄС на схід призведе до зміцнення позицій Німеччини в ЄС. На противагу німецькому вектору Франція активно відстоює ідею співпраці Євросоюзу з країнами Середземномор'я — зоною французьких економічних і політичних інтересів.

Німецька школа намагалася об'єднати проблеми розширення та поглиблення в ЄС, висунувши тезу про те, що поглиблення інтеграції є процесом, нерозривно пов'язаним із розширенням, тобто є своєрідним способом проведення розширення. Для прихильників цієї позиції розширення було необхідним, але існувало безліч проблем в інституційній системі, які потребували врегулювання, що допомогло б ЄС впоратися з наслідками вступу країн ЦСЄ. Тому саме Німеччина стала найпопулярнішим прихильником розширення та поглиблення євроінтеграційних процесів.

На основі диференційованого підходу до інтеграції та напрацювань трьох шкіл було розроблено п'ять моделей євроінтеграції, у межах яких були спроби узгодити розширення та поглиблення інтеграційних процесів. Це моделі: одночасного розвитку декількох організацій, часткового членства, «гнучкої Європи», «Європи концентричних кіл», «Європи ядра».

Одночасний розвиток багатьох організацій передбачає розвиток європейської інтеграції через співпрацю різних європейських організацій (Ради Європи, ОБСЄ, ЦЄІ) тощо.

Модель часткового членства орієнтована на участь асоційованих з ЄС держав у певних заходах Співтовариства, які переважно належать до сфери діяльності міжнародних організацій. Наприклад, можливість приєднатися до «спільних акцій» у межах Спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Ці моделі передбачають лише аспекти співробітництва з країнами-кандидатами з можливістю їхнього вступу в довгостроковій перспективі.

Модель «гнучкої Європи» («Європа за вибором», «Європа la carta», «Європа змінної геометрії») запропонована прем'єр-міністром Великої Британії **Д. Мейджором**. Вона базується на принципах вільного вибору ступеня участі країни в інтеграційних проектах, тобто держава відповідно до своїх національних інтересів вибирає для себе прийнятні напрями та рівні інтеграції. Ця модель відображає ідею неоднакового методу інтеграції, який дає змогу країнам-членам вибирати стратегії і залучатися до їх реалізації. Наприклад, Великобританія фактично не бере участі у спільних проектах ЄС у сфері соціальної політики.

Модель «Європа ядра» передбачає наявність у ЄС так званого ядра, заснованого на франко-німецькому союзі, з можливістю для приєднання тих країн, які готові до подальшого поглиблення європейської інтеграції. Таким ядром, крім Франції та Німеччини, можуть стати країни Іспанії, Данія, Ірландія та інші. Головне, щоб ці держави не тільки нісно узгоджували свою економічну політику, а й були готові до активної співпраці в межах «другої та третьої опор» ЄС. Група ядра залишається відкритою для інших країн, які відповідають певним критеріям (критеріям конвергенції) і готові до поглиблення співпраці.

Модель «Європа концентричних кіл» була запропонована прем'єр-міністром Франції **Е. Баладюром** і передбачає наявність трьох різних чинів інтегрованих кіл держав: зовнішнє коло формують асоційовані з ЄС країни; середнє — усі країни ЄС, і, нарешті, внутрішнє містить тільки ті держави, які готові до тіснішої інтеграції в окремих областях (тобто ядро). Головна відмінність між двома моделями кіл і ядра полягає в тому, що в німецькому проекті ядро може змінюватися залежно від сфери та рівня співпраці. Французька модель не допускає держави, які не беруть участі у валютному союзі, до посиленого співробітництва в інших сферах (наприклад, у сфері безпеки й оборони). Такий підхід можна застосувати не тільки до інтеграційної структури у межах ЄС, але й у його відносинах із сусідніми країнами, наприклад, поділ: «коло єдиного законодавства», яке об'єднає країни — членів ЄС; «суміжне коло» (країни, що очікують вступу в ЄС) та «особливі кола» (країни, з

якими планується поглиблення співпраці в тій чи іншій сфері) [1, с. 20–24].

У ХХІ ст. почали виникати нові теорії європейської інтеграції, які передусім акцентували свою увагу на проблемах політичної інтеграції. Це було спричинено необхідністю посилення наявної інституційної моделі ЄС. Але разом з політичними інтеграційними теоріями розвивалися й економічні, серед яких найбільшого поширення отримала теорія внутрішнього регіоналізму, авторами якої є **М. Кітінг**, **Дж. Логлін**, **Р. Хадсон** та інші. Ця теорія спробувала обґрунтувати необхідність створення «гомогенного» європейського економічного простору з метою подолання та зменшення соціально-економічної диференціації за рахунок посиленого впливу наднаціональних європейських структур. Сюди ж було додано принципи, які потім стали нормою європейської регіональної політики: *субсидіарність* (делегування в регіон тієї суми повноважень, яку він може ефективно виконувати), *компліментарність* (структурні фонди ЄС підтримують проект, якщо в регіоні вкладається частина коштів 25–75 %), *програмованість*, *визначення депресивності* тощо.

Таким чином, одразу після створення економічного та політичного союзу країн-учасників повинен розвиватися процес регіональної європейської єдності (її друга назва — регіональний союз чи «Європа регіонів») [13, с. 105].

Отже, головним напрямком розвитку Європейського Союзу в минулому та на сучасному етапі є оптимальне поєднання політичного, економічного та соціального прогресу, що віддзеркалюється в європейських теоріях інтеграції. Однак сам процес інтеграції, його розвиток вимагають постійної модифікації наявних концепцій і сформованих на їх основі моделей розвитку ЄС.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте основні політичні проекти об'єднання Європи XIV–XIX ст.
2. Здійсніть порівняльний аналіз основних теорій європейської інтеграції, оцінку наслідків їх практичної реалізації.
3. Назвіть недоліки класичного федералізму та основні причини, що заважали втіленню федералістської теорії на практиці.
4. У чому полягає сутність концепції інтегрального федералізму?
5. Визначте основні риси розвитку федералізму в міжвоєнний період.
6. Зобразіть схематично спільні та відмінні риси федералізму, функціоналізму та неофункціоналізму.

7. У чому полягає сутність пан'європеїзму.
8. Охарактеризуйте ідеї Д. Мітрані щодо європейської інтеграції.
9. Назвіть основні наукові праці Е. Хааса та охарактеризуйте його бачення європейського об'єднання.
10. У чому полягає сутність концепції «переливання»?
11. Порівняйте підходи Л. Лінденберга та С. Шайнгольда до європейської інтеграції.
12. Охарактеризуйте нові теоретичні підходи, неофункціоналістські концепції європейської інтеграції.
13. У чому полягає сутність теорії міжурядового підходу?
14. Визначте основні ознаки кожного з напрямів інституціоналізму.
15. Наведіть приклади моделей інтеграції, які дають змогу одночасно реалізовувати процеси розширення та поглиблення інтеграції.

Список літератури до розділу

1. Горюнова Є. О. Євроінтеграція : навч. посіб. / Є. О. Горюнова. — К. : Академвидав, 2013. — 224 с. — (Серія «Альмаматер»).
2. Евроремонт Йошки Фишера [Электронный ресурс] // Русский журнал. — 1 Июня 2000. — Режим доступа : <http://old.russ.ru/politics/articles>.
3. Камінський Є. Михайло Грушевський: «Я промовляю від демократії» / С. Камінський, В. Трошанський // Людина і світ. — 1991. — № 6. — С. 4–16.
4. Картунов О. Західні теорії економічної та політичної інтеграції: спроби стислого аналізу / О. Картунов, С. Лаптев // Зовнішня торгівля. — 1999. — № 3–4. — С. 140–143.
5. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. Л. В. Губерського. — 2-ге вид., виправл. і доповн. — К. : Знання, 2012. — 759 с.
6. Мазурок П. П. Концептуальні основи сучасних інтеграційних процесів в умовах глобалізації світової економіки / П. П. Мазурок, Л. С. Сардар'ян // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. — 2010. — № 1(21). — С. 4.
7. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусис ; пер. з англійської. — К. : К.І.С., 2005. — XIV. — 466 с.
8. Панченко Т. В. Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку : монографія / Т. В. Панченко. — Харків : Майдан, 2011. — 368 с.
9. Плазова Т. Федералізм та Україна в поглядах М. Грушевського / Т. Плазова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : збірник наук. праць. — Львів : Інститут народознавства НАНУ ; Інститут українознавства НАНУ, 2007. — № 19. — С. 38–42.

10. Право Європейського Союзу : навч. посіб. / [В. М. Бесчастний, В. П. Філонов, О. В. Філонов та ін.] ; за ред. В. М. Бесчастного. — 2-ге вид., стер. — К. : Знання, 2011. — 366 с.
11. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу/ Ф. Тоді. — К. : К.І.С., 2001. — 142 с.
12. Трегуб О. І. Теоретичні засади європейської інтеграції / О. І. Трегуб // Грانی. — 2013. — № 9(101), вересень. — С. 148–153.
13. Чужиков В. І. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. / І. В. Чужиков. — К. : КНЕУ, 2005. — 308 с.
14. Balassa V. The Theory of Economic Integration. — Homewood, Ill: R. D. Irwin. — 1961. — P. 124.
15. Haas E. The Uniting Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950–1957 / E. Haas. — 2nd ed. — Stanford CA : Stanford University Press, 1968. — P. 315–317.
16. Hoffmann Stanley. Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe // Nelsen B., Stubb A. The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration. — 2nd Ed. — London : Macmillan Press LTD, 1998. — P. 157–172.
17. Merkel EU integration [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.elance.com/samples/40784545/>.
18. Merkel had vision [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://thefederaleurope.blogspot.com/2012/01/cu-political-union-merkel-had-vision-my.html#!/2012/01/>.
19. Mitrany D. A Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization. — London : Royal Institute for International Affairs ; Oxford University Press, 1995. — 221 p.
20. Rosamond B. Theories of European Integration / B. Rosamond. — New York : Palgrave, 2000. — 242 p.
21. Speech by Joschka Fischer, 12 May 2000. From Confederacy to Federation: Thoughts on the Finality of European Integration [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.brugesgroup.com.
22. Tinbergen J. International Economic Integration. — London, 1954. — P. 122.

РОЗДІЛ 2

СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВОВАРИСТВА

2.1 ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРШІ СПРОБИ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Об'єктивні причини практичної реалізації ідеї про «об'єднання Європи» виникли після першої світової війни.

По-перше, Європа, як плацдарм битв першої світової війни, опинилась у стані економічної розрухи та соціально-політичної нестабільності. Загальна європейська криза стала реальністю як ніколи раніше. Другою причиною стала жовтнева революція в Росії та досить швидкі темпи індустріалізації цієї країни на фоні економічної кризи в Європі, що не додавало європейським політикам оптимізму. Багато хто вбачав вихід із кризової ситуації в об'єднанні Європи. Скасування митних бар'єрів між країнами Європи дало б можливість укріпити їхню економіку, ліквідувати аграрну кризу та вирішити проблему безробіття.

Найбільш помітну роль у поширенні ідеї «об'єднаної Європи» в післявоєнній Європі відіграв «Пан'європейський союз» (див. розд. 1). Перше зібрання Пан'європейського конгресу у Відні, незважаючи на неофіційний характер даного руху, зібрав банкірів, промисловців, політичних діячів, вчених і публіцистів.

Уже в цей час почали формуватися два напрямки розвитку інтеграційного об'єднання:

- у формі конфедерації з міждержавними органами управління;
- у формі федерації, на основі інтернаціонального уряду.

Єдиною вдалою спробою реалізувати проект «об'єднаної Європи» в міжвоєнний період було ухвалення в 1921 р. угоди про економічний союз між Бельгією та Люксембургом (БЛЕС), що передбачав координацію внутрішньої та зовнішньоекономічної політики зазначених країн.

Після Другої світової війни відбулася корінна зміна соціально-економічної структури Європи. Створення Ради економічної взаємодопомоги і відмова країн Східної Європи від ринкової економіки стали перешкодою розвитку економічних зв'язків між Східною та Західною Європою. Компенсацією втрат східноєвропейського ринку могла слугувати тільки інтенсифікація взаємного співробітництва. Одним з інтегруючих факторів було прагнення західноєвропейських країн зміцнити позиції на світовому ринку перед потужним конкурентом — США. Крім того країни Західної Європи намагалися компенсувати зникнення

колоніальної системи і втрату колоніальних торгових та інших зв'язків посиленням взаємозалежності.

Друга світова війна стала відправним пунктом у розробці нових інтеграційних проектів у Європі. У березні 1946 р. В. Черчилль у своїй відомій Фултонській промові відзначив, що безпека у світі вимагає нового союзу в Європі, з якого жодна нація не може бути постійно виключена. Ця думка в більш розгорнутому вигляді була розкрита у виступі Черчилля у вересні 1946 року в Цюріху. Вона формулювала ідею Європейського Союзу і закликала до формування організації, що отримала пізніше назву Ради Європи, а в 1949 році сам Черчилль взяв участь у першій її асамблеї. У своїй промові він зазначив, що єдиним шляхом до відновлення процвітання в Європі є її об'єднання. Черчилль робив акцент на відновленні тісних взаємозв'язків Франції та Німеччини, роботі з посилення впливу ООН. Цікаво, що Великобританія при цьому отримувала роль спостерігача.

У цей самий час відроджувався «Пан'європейський рух» на чолі з Куденхове-Калергі.

Таким чином, сукупність загальних для світового господарства і специфічних для повоєнної Західної Європи факторів визначила особливе місце країн цього регіону у світовій економіці, а ступінь взаємозалежності їх національних інтересів виявився вищим, ніж у будь-якому іншому регіоні світу.

Позиції країн:

– Великобританія мала найбільш міцні економічні позиції в післявоєнній Європі. Крім того тісні взаємозв'язки зі США давали їй усі надії на керівну роль серед інших західноєвропейських держав. Але навіть і за таких умов Лондон не передбачав можливості якого-небудь обмеження національного суверенітету та урівноваження Великобританії іншими європейськими державами;

– Франція, на відміну від Великобританії, наполягала на утворенні наднаціональної «європейської федерації» з французьким лідерством і цим самим планувала посісти на континенті місце першого партнера США;

– Німеччина поступово перетворювалась із суб'єкта на об'єкт міжнародних відносин з атлантичними преференціями;

– США були ключовими реалізаторами проєкту «об'єднання Європи». Сам термін «інтеграція» був уперше вжитий П. Гофманом і втілений у життя в 1949 р., коли почала функціонувати Організація європейського економічного співробітництва, покликана реалізувати план Маршалла.

12 липня 1947 р. в Парижі почала роботу конференція 16 європейських держав (Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірлан-

дія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Туреччина, Франція, Швейцарія, Швеція), які погодилися взяти участь у **плані Маршалла** (5 червня 1947 р., менше ніж через три місяці після оголошення доктрини Трумена, державний секретар США Джордж Маршалл під час доповіді в Гарвардському університеті оголосив про необхідність прийняття США програми широкомасштабної допомоги європейським країнам з метою попередження «економічного, політичного та соціального хаосу» і відродження Європи) для визначення спільних економічних потреб.

Відтак, схваливши доктрину Трумена та план Маршалла, США зробили ставку на уніфікацію Західної Європи, якій відводилася вирішальна роль у збереженні геополітичної рівноваги.

Під тиском Радянського Союзу шість держав з комуністичними урядами (Албанія, Болгарія, Польща, Угорщина, Румунія, Югославія) або відмовилися від американських пропозицій, або поставили умови, рівнозначні відмові. Чехословаччина, де при владі був уряд Народного фронту, спочатку дала принципову згоду, але була змушена змінити рішення під тиском СРСР. Від участі в плані Маршалла «з політичних і географічних причин» змушена була відмовитись і Фінляндія. План Маршалла в тлумаченні Радянського Союзу і всіх комуністичних партій був виявом американського імперіалізму, націленого на встановлення економічного та політичного диктату в Європі.

І хоча за планом Маршала 70 % усієї допомоги надходило у вигляді постачання, ряд його умов значною мірою впливав на посилення зв'язків між європейськими країнами. США та їхні європейські партнери розуміли, що без міцної виробничої бази шанси на подолання труднощів, і в тому ж числі інфляції, невеликі. **Відповідно до плану Маршалла його європейські учасники повинні були:**

- вжити заходів для полегшення обміну товарами та послугами між собою, прискорити розвиток внутрішньоєвропейської торгівлі;
- через міждержавну кооперацію, забезпечити активізацію найефективніших виробничих потужностей для досягнення найшвидшого зростання випуску продукції;
- розпочати фінансові й інші заходи щодо зміцнення своїх валют, відновлення довіри до них;
- надати європейській кооперації організаційне забезпечення.

У 1948 р. з ініціативи США була утворена *Організація європейського економічного співробітництва (ОЄЕС)*, членами якої стали країни, які погодилися на умови плану Маршалла. Уже пізніше, у 1960 р., ОЄЕС була перетворена на *Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)*, що об'єднує нині 30 промислово

розвинених країн світу. З моменту свого створення ОЕСР ставить за мету посилювати економіку країн-членів, щоб зробити її більш ефективною, просувати ринкову економіку, розвивати вільні обміни, сприяти зростанню як індустріально розвинених країн, так і тих, що розвиваються.

У травні 1948 р. в Гаазі під головуванням В. Черчилля відбувся Конгрес Європи (Congress of Europe), на якому представники 16 європейських країн, а також спостерігачі зі США та Канади обговорювали найрізноманітніші інтеграційні плани. Реальним результатом конгресу стало утворення Ради Європи, яка почала діяти в травні 1949 року.

У 1950 р. також за посередництва США був заснований Європейський платіжний союз. Він допоміг європейським країнам відновити конвертованість національних валют і налагодити транскордонні розрахунки, необхідні для розвитку їх зовнішньої торгівлі. Ключову роль США відіграли і в створенні Організації Північноатлантичного договору (НАТО), яка почала функціонувати з 1949 р. з метою протидії СРСР і його союзникам.

Наступним кроком до європейської інтеграції був підтриманий США план Шумана, що передбачав утворення в 1951 р. Європейського об'єднання вугілля та сталі на основі зближення Франції та Німеччини. В основі СОВС був закладений Францією принцип наднаціональності.

Саме цей принцип фактично став однією з причин невдачі другого кроку до європейської інтеграції, коли в 1950 р. прем'єр-міністр Франції Плевен висунув план утворення «європейської армії». Пізніше, у 1952 р., те саме чекало і на такі проекти, як Європейське оборонне співтовариство та Європейське політичне співтовариство. Перегляд принципу наднаціональності у війсьній і політичній сферах дав можливість керівництву західноєвропейських країн досягти компромісу щодо пізнішого підписання Паризьких угод про утворення Західноєвропейського союзу.

Усі названі об'єднання (крім Бенілюксу) створювалися як класичні міжнародні організації з певною функціональною спрямованістю. Вони не передбачали передачу державного суверенітету на наднаціональний рівень. Такі завдання ставила інтеграція в рамках Європейських Співтовариств. У цьому сенсі вона здійснила системний прорив у практиці європейського співробітництва.

На рисунку 2.1 наведені основні передумови утворення єдиної Європи.



Рисунок 2.1 — Передумови утворення єдиної Європи

Насамперед слід згадати історичні передумови, адже європейські народи протягом століть вели економічне, культурне та інше співробітництво, мали схожі цінності. Крім того серед передумов окреме місце займали воєнно-політичні. Світові війни завдали нищівного удару по життю країн Європи, до того ж збільшення впливу Радянського Союзу на Східну Європу та загроза подальшого поширення комунізму були своєрідним каталізатором для об'єднання. На той час було важко оцінити перспективи поглиблення економічної інтеграції, проте було очевидним, що без тісної взаємодії процеси післявоєнного відновлення триватимуть дуже довго. Не останню роль відігравали також цивілізаційні та геополітичні передумови.

2.2 ПЕРШІ ПРАКТИЧНІ КРОКИ НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ВУГІЛЛЯ ТА СТАЛІ

Процесу інтеграції післявоєнної Європи заважали нерівномірність політичного й економічного розвитку різних країн, недовіра до Німеччини, а також англо-французьке суперництво за лідерство в об'єднаній Європі. Зародком економічної інтеграції Західної Європи стала Організація європейського економічного співробітництва (ОЄЕС). Однак вона виконувала лише координаційні функції.

Набагато більший успіх мала інтеграція Західної Європи в економічній галузі. У травні 1950 р. в Парижі міністром закордонних справ Франції Робером Шуманом було запропоновано новий план (пропозиція увійшла в історію під назвою «*план Шумана*») часткової економічної інтеграції. Ініціатором цього плану був Жан Моне. У його Декларації, виголошеній 9 травня 1950 року, подані такі пропозиції:

- передання французької та німецької видобувної та металургійної галузей під спільне наддержавне керівництво;
- створення спільної економічної бази як передумови утворення європейської федерації;
- звільнення від усіх митних платежів у переміщенні вугілля та сталі між країнами — членами новоствореної організації;
- скликання міжнародної конференції, яка підготує договір, що міститиме вищезгадані пропозиції.

Внаслідок подальших міждержавних переговорів і дискусій був підготовлений Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС). Його початковими учасниками стали шість держав: Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Договір був підписаний 18 квітня 1951 р. строком на 50 років і набрав чинності 25 липня 1952 року.

Серед завдань ЄОВС виділялись: забезпечення раціонального розподілу виробництва, високої продуктивності праці у вугільно-металургійній промисловості Західної Європи; сприяння постійному розширенню виробництва та модернізації технології; підтримка умов вільної конкуренції на спільному ринку тощо.

Відповідно до Договору, протягом 1952–1957 рр. було поступово сформовано спільний ринок вугілля, залізної руди, залізного брухту (1953 р.), сталі, чавуну та спеціальних сталей держав-учасників (1954 р.). У середині ЄОВС були скасовані мита на продукцію вугледобувної та металургійної промисловості та кількісні обмеження на торгівлю цією

продукцією, введені єдині транспортні тарифи на перевезення вугілля і руди, залізного брухту та продукції металургійної промисловості.

Процес утворення спільного ринку був завершений 9 лютого 1958 року.

У 1950–1952 рр. під впливом досягнень ЄОВС у рамках Ради Європи та ЄОЕС було опрацьовано три проекти нових секторальних об'єднань: Європейське управління транспортом, Вище сільськогосподарське управління — «зелене об'єднання», Європейське співтовариство охорони здоров'я — «біле об'єднання», яке мало координувати боротьбу проти алкоголізму, наркоманії, епідемічних захворювань тощо.

Одним з важливих практичних наслідків підписання Договору ЄОВС стало примирення Франції та Німеччини, внаслідок якого утворилася «вісь Франція — Німеччина» як рушійна сила євроінтеграції. Великобританія підписала з ЄОВС Угоду про асоціацію в 1954 р. і тарифну угоду в 1957 році.

Керівництво об'єднанням здійснювалося Вищим керівним органом (Висока Влада ЄОВС) та Радою Міністрів.

Вищий керівний орган формувався з представників держав-учасників, але діяв незалежно від їхніх урядів і отримав повноваження приймати обов'язкові для виконання рішення в загальних інтересах держав-членів. Члени керівних органів призначалися за рекомендаціями урядів держав-членів і з їхньої згоди. Але вони не повинні були слідувати вказівкам своїх урядів, що і забезпечувало наднаціональний елемент у діяльності керівних органів ЄОВС.

Рада Міністрів складалася з членів урядів відповідних держав. Саме Вищий керівний орган і Рада Міністрів ухвалювали всі рішення в рамках ЄОВС. Створення поряд з Вищим керівним органом Ради Міністрів забезпечувало необхідний баланс між національними інтересами й елементами наднаціональності.

Успіх з підписанням і ратифікацією Договору про ЄОВС надихнув учасників процесу на стрімке прискорення темпів інтеграції. Країни «європейської шістки» 27 травня 1952 р. підписали Договір про заснування Європейського оборонного співтовариства (ЄОС). У вересні 1952 р. уряди держав — членів ЄОВС скликали в Люксембурзі Асамблею ЄОВС і делегатів від Консультативної асамблеї Ради Європи для формування асамблеї, уповноваженої виробити проект Європейського політичного співтовариства наднаціонального характеру (ЄПС). 10 березня 1953 р. була завершена робота над проектом Договору. Проект ЄПС містив такі структури, як спільний ринок, сектори вугілля та сталі, оборону, європейську армію, міжнародні відносини. Проте ні ЄОС, ні ЄПС так і не стали реальністю. Вирішальну роль тут відіграла Франція, парламент якої після довгих дискусій у серпні 1954 р. вирішив відкласти

ратифікацію Договору про ЄОС, унаслідок чого недоречним стало і підписання Договору про ЄПС.

Отже, на початку 50-х років країнам «європейської шістки» не вдалося започаткувати інтеграцію в оборонній і політичній сферах. Інтеграція продовжувала розвиватися в інших сферах, передусім в економічній.

Функціонування спільного ринку вугілля та сталі продемонструвало, що економічна інтеграція не лише можлива, а й вигідна. Внаслідок лібералізації торгівлі продукцією металургійної та вугільної галузей у межах ЄОВС її обсяги зросли майже на 130 % протягом п'яти перших років існування Об'єднання, що стимулювало розвиток і модернізацію промислового потенціалу. Виробництво сталі подвоїлося, було стабілізовано постачання заліза, залізного брухту та вугілля. Вдалося поліпшити охорону праці робітників, збільшити допомогу по безробіттю та допомогу на реконверсію проблемних регіонів, зокрема бельгійського Боринажу і південних регіонів Франції. Уже в 1975 р. ЄОВС контролювало близько 90 % виплавки сталі, майже 100 % видобутку вугілля та 50 % видобутку залізної руди в Західній Європі.

Об'єднання припинило існування 23 червня 2002 р. у зв'язку з закінченням Договору про його створення, укладеного на 50 років, і не продовжується сторонами, оскільки темпи розвитку Європейських Співтовариств зробили існування ЄОВС неактуальним. Цього дня в Брюсселі було урочисто спущено прапор ЄОВС.

У рамках ЄОВС вперше в міжнародне життя вводилися елементи наднаціональності через делегування державами-учасниками частини свого суверенітету.

2.3 РИМСЬКІ ДОГОВОРИ: ЗАСНУВАННЯ ЄЕС І ЄВРАТОМУ

25 березня 1957 р. в Римі Бельгією, Західною Німеччиною, Італією, Люксембургом, Нідерландами та Францією були підписані договори про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) і Європейського Співтовариства з атомної енергії, які набирали чинності з 1 січня 1958 року. Окрім вищезгаданих договорів було також підписано Конвенцію про Деякі Спільні Інституції. Відтак з'явилися Європейський Парламент і Європейський Суд.

З погляду природи та значення Договір про ЄЕС домінував над іншими європейськими договорами, оскільки поширював інтеграцію на всі сектори економіки.

Головними цілями Співтовариства визначалися:

- забезпечення миру та стабільності в Європі;
- забезпечення соціального й економічного прогресу країн-членів;
- зміцнення та більш тісне зближення національних економік;
- постійне покращення умов життя та праці народів держав-членів;
- забезпечення гармонійного розвитку держав-членів шляхом зменшення відмінностей між різними регіонами та подолання відсталості менш розвинених районів.

Ідея полягала в тому, що згідно з Римським договором, шість країн вирішили створити економічне співтовариство, засноване на ширшому спільному ринку, що містить велику кількість товарів і послуг, створенні спільних сільськогосподарських, транспортних і торгових політик.

Загальними принципами створення та подальшого існування ЄЕС можна вважати: лібералізм, солідарність і консолідацію. На основі цих принципів передбачалося розширити ринки збуту та сферу діяльності країн Європи на базі створення спільного ринку.

В основу ЄЕС згідно з положеннями преамбули договору покладено ціль забезпечення миру та свободи, створення бази для подальшого об'єднання Європи. Разом із досягненням економічного балансу та відповідно до визначених принципів цілі мали б забезпечитися за допомогою таких заходів: встановлення митного союзу зі спільним зовнішнім тарифом; формування спільних політик у сільському господарстві, транспорті та торгівлі; розширення ЄЕС іншими країнами-учасниками; усунення перешкод для вільного пересування трудових ресурсів, капіталу та послуг. *Назва ЄЕС проіснувала до 1993 року, коли відповідно до Маастрихтського договору була переформатована на ЄС, втративши слово «економічне».*

Другий Римський договір засновував *Європейське співтовариство з атомної енергії, Євратом* — спільноту, офіційним завданням якої проголошувалася діяльність щодо створення та розвитку ядерної промисловості, що передбачала спільне проведення дослідних робіт країнами-членами, обмін технічною інформацією, створення спільного ринку устаткування та сировини, контроль над використанням матеріалів, що розщеплюються, тощо.

Великі надії поклалися на Євратом стосовно подолання енергетичної залежності країн Західної Європи від поставок нафти з політично нестабільного регіону Близького Сходу. Перешкодою на шляху розвитку Євратому була відсутність матеріально-технічних можливостей у країн-учасників, що стало причиною тісної співпраці нового співтовариства зі США. Плани такої співпраці почали розроблятися ще на стадії переговорів про створення ЄЕС і Євратому.

Особливу роль у створенні та становленні Євратому відіграли США. Наявність у Європи такого зацікавленого партнера стала ключовою передумовою в розвитку співпраці європейських країн у сфері мирних ядерних технологій. Євратом відіграв важливу роль у створенні спільного енергетичного ринку, в успіх якого спочатку мало хто вірив. Основними завданнями, що ставилися перед Євратомом, були створення необхідних умов для зростання атомної промисловості та сприяння росту життєвого рівня в державах, які до нього входять.

Для виконання поставлених завдань країнами-учасниками в рамках Співтовариства мала проводитися робота за такими напрямками:

- дослідницька робота та поширення технічних завдань;
- єдині норми безпеки для захисту здоров'я працівників і всього населення, а також нагляд за їх виконанням;
- спрощення інвестиційного режиму та забезпечення, заохочення створення установок для фундаментальних досліджень з розвитку атомної енергетики серед країн-учасників;
- контроль за регулярністю та справедливістю постачання споживачам Співтовариства ядерного палива та руди;
- гарантування невикористання ядерних матеріалів на цілі, відмінні від тих, для яких вони призначені;
- забезпечення широкого збуту та доступу до передових технічних засобів через створення спільного ринку спеціального обладнання та відповідного матеріально-технічного забезпечення, вільний рух капіталів для інвестування в атомні галузі;
- встановлення з іншими країнами та міжнародними організаціями зв'язку, що сприяє прогресу в мирному використанні атомної енергії.

Окремо були виділені договором повноваження Євратому щодо організації інспектування на території держав-учасників. Відповідно до статті 81 надавалося право в будь-який момент відвідувати будь-який об'єкт, отримувати відповідну інформацію щодо питань, які підлягають контролю. Для представників Євратому створюються всі умови для виконання поставлених завдань інспектування. *Відповідно, за порушення зобов'язань, визначених у договорі, передбачалися санкції:*

- попередження;
- позбавлення технічної чи фінансової допомоги;
- передача управління підприємством на строк до чотирьох місяців особі або колегії, що призначається за спільною згодою Комісією і державою, у юрисдикції якої перебуває це підприємство;
- вилучення сировини або матеріалів (повністю або частково).

Функціонування Євратому неможливо відділити від існування інших Співтовариств. Співвідношення трьох договорів — Паризького 1951 р. про ЄОВС і двох Римських 1957 р. про ЄЕС і Євратом — зумо-

влені насамперед їхнім змістом. Ці документи об'єднали в собі основні загальні принципи та цілі інтеграції. Проте між ними є й відмінності, що пов'язані з обсягами регулювання. Договір ЄЕС охоплював практично всю економіку, частину соціальної сфери та зовнішню політику в контексті інтеграції. Відповідні договори щодо ЄОВС і Євратому були представлені більш вузькими сферами інтеграції, що вимагали специфічних умов та обсягів регулювання.

Країни «шістки» пов'язували процес європейської інтеграції з Великобританією, яка з 1954 р. була асоційованим членом ЄОВС. Незважаючи на підписання країнами «шістки» 25 березня 1957 р. Римських договорів, переговори з Великобританією тривали до 1 січня 1959 р., тобто до вжиття перших заходів, спрямованих на лібералізацію внутрішньої торгівлі. Під час роботи над формуванням ЄЕС британці запропонували створити економічну організацію, яка базувалася б на меншій, ніж у ЄОВС, кількості зобов'язань. Англійська пропозиція була такою: створити сферу вільної торгівлі, де немає внутрішніх мит, але кожна держава-член самостійно і незалежно проводить торгівлю з третіми країнами. Ця пропозиція не зацікавила членів ЄОВС, які прагнули до тіснішої співпраці. Усупереч досить обережним пропозиціям переговори не привели до жодного компромісного рішення. Саме з цього часу починається період загострення відносин між Францією і Великобританією та протистояння Великобританії Спільному ринку.

У 1960 р. Великобританія вирішила «власноруч» реалізувати свій план і разом із Австрією, Данією, Норвегією, Португалією, Швейцарією та Швецією утворила Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ) (Стокгольмська конвенція). У 1961 р. до ЄАВТ приєдналася Фінляндія, у 1970 р. — Ісландія. Ця організація, однак, не підняла міжнародного престижу Великобританії і не сповільнила стагнації англійської економіки, на що Лондон дуже сподівався. Невдовзі стало зрозумілим, що в економічному плані ЄАВТ не в змозі конкурувати з ЄЕС і чинити на нього будь-який тиск. Більше того, частка Спільного ринку в зовнішній торгівлі країн ЄАВТ постійно зростала, тоді як комерційна активність у межах Асоціації постійно спадала. Надалі всі маневри Великобританії лише ускладнювали її відносини з країнами ЄЕС, зокрема з Францією, посилюючи економічну ізоляцію країн ЄАВТ з боку континентальної Європи та падіння конкурентоздатності продуктів і, відповідно, зменшення впливу на ситуацію в Європі. На початку 60-х років Великобританія змушена була переглянути зовнішньополітичну стратегію.

Наступним етапом євроінтеграції стало підписання 8 квітня 1965 р. (набрав чинності 1 липня 1967 р.) Об'єднавчого договору, згідно з яким утворилася спільна для трьох Співтовариств Комісія (замінивши Високу Владу ЄОВС та Комісії ЄЕС і Євратому).

У 1967 р. внаслідок злиття органів управління ЄОВС, ЄЕС і Євратому утворилася триєдина інтеграційна організація з офіційною назвою Європейські Співтовариства, або Європейське Співтовариство.

Три договори становили собою єдину систему, оскільки закріплювали загальні та взаємопов'язані функції Співтовариств і встановлювали єдиний механізм управління інтеграційними процесами. Проте існування трьох окремих договорів за формою має також певну специфіку та наслідки. Кожному з них надавалося регулювати власну окрему сферу інтеграції, не допускаючи дублювання або суперечностей. Договори відрізняються один від одного різним способом регулювання суміжних проблем. Якщо, наприклад, інвестиційна політика в ЄОВС і Євратомі значною мірою визначалася самими спільнотами, то в ЄЕС вона залишалася головним чином у компетенції держав-членів і була присутня на наднаціональному рівні лише у вигляді Європейського інвестиційного банку.

Специфіка договорів закономірно виявляється і в тому, що кожен з них наділяє інститути неоднаковою компетенцією. Однак такі відмінності не зачіпають єдину суть договорів, спрямованих на розвиток інтеграції як комплексу взаємопов'язаних завдань. Для прикладу, договір про ЄЕС виділяється не тільки широтою охоплення, а й тим, що порівняно з Договором про ЄОВС чи про Євратом у ньому закладено більше процесуальних положень. Що стосується Договору про Євратом чи про ЄОВС, то в них більш конкретно були визначені завдання, система інститутів і їх повноваження. Ці договори більшою мірою слугували нормативною базою для прийняття рішень.

Контрольні питання

1. Які були ключові передумови інтеграційних процесів у Західній Європі в 50-х рр. XX століття?
2. Що передбачав план Шумана, запропонований у 1951 році?
3. Який принцип став причиною невдачі початкових етапів інтеграції в Європі в оборонній галузі?
4. Які країни спочатку входили до Європейського об'єднання вугілля та сталі?
5. Які базові принципи були покладені в основу Римських договорів?
6. У чому полягало завдання комітету «трьох мудреців»?
7. Яка країна відіграла вирішальну роль у створенні та розвитку Євратому?
8. Яка подальша доля Євратому?
9. Які наслідки підписання Римських договорів?

Список літератури до розділу

1. Афанасьев Л. А. Евратом: правовые проблемы : учеб. / Л. А. Афанасьев, А. И. Иойрыш, В. П. Кучиков и др. — М. : ИГИП РАН, 2009. — 239 с. — ISBN 966-608-484-8.

2. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. — К. : Ін Юре, 2001. — 447 с.

3. Палагнюк Ю. В. Європейський Союз: історія формування, проблеми та перспективи розвитку на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Ю. В. Палагнюк. — Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/7.pdf>.

4. Проценко І. М. Розвиток поняття гармонізації законодавства держав — членів Європейського Союзу в процесі створення спільного ринку / І. М. Проценко // Правова держава : щорічник наук. пр. — 2002. — Вип. 13. — С. 440–448.

5. Солонінко К. С. Міжнародна економіка : навч. посібн. / К. С. Солонінко. — К. : Кондор, 2008. — 380 с.

6. Negotiations on the ECSC Treaty [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.cvce.eu/obj/negotiations_on_the_ecsc_treaty-en-dde9a336-6df6-40f5-902a-417ecda702e0.html.

7. Schuman or Monnet? The real Architect of Europe. Robert Schuman's speeches and texts on the origin, purpose and future of Europe. Bron. ISBN 0952727641.

8. The European Atomic Energy Community (EURATOM) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/energy/nuclear/euratom/euratom_en.htm.

9. The European Free Trade Association [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.efta.int/>.

10. Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_ecsc_en.htm.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСИ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ

3.1 ПЕРША ХВИЛЯ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА

Розширення Європейського Союзу передусім розуміють як збільшення кількості його членів. Процес розширення ЄС розглядається як історична можливість допомогти у перетворенні державам-учасникам, розширення миру, стабільності, процвітання, демократії, прав людини та верховенства закону у всій Європі. Відповідно до статті 49 *Договору про Європейський Союз*, будь-яка європейська країна може подати заяву на членство, якщо вона відповідає численним політичним і економічним критеріям. Крім того, ЄС повинен бути в змозі поглинути нових членів, тому питання готовності прийняти нових членів є дуже важливим. *Критерії членства в ЄС* вимагають, щоб кандидати досягли «стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство закону, права людини, повагу та захист меншин; ефективної ринкової економіки, а також мали здатність впоратися з конкурентним тиском і ринковими силами в рамках Європейського Союзу; здатності взяти на себе зобов'язання членства, включаючи прихильність цілям політичного, економічного та валютного Союзу.

Приєднання до Європейського Союзу нових членів відбувалось у декілька етапів.

Рішення щодо першого розширення було ухвалено під час *саміту в Гаазі* 1–2 грудня 1969 року. Переговори щодо розширення Співтовариства проходили в два етапи: перша половина 1970 р. — між шістькою країн ЄС; з 30 червня 1970 р. — із державами-кандидатами. *Процес вступу Великобританії, Ірландії та Данії тривав понад одинадцять років.* Разом із цими державами переговори проводила і *Норвегія*. Британський уряд ще в 1961 р. прийняв рішення розпочати переговори щодо вступу до Європейського Економічного Співтовариства.

У 1963 р. президент Франції **Шарль де Голль** використав право вето проти вступу Великобританії, аргументуючи своє рішення тим, що прийняття цієї країни ослабить Спільноти економічно і змінить їх внутрішньо. Однак насправді **де Голль** дбав не стільки про добробут Спільнот, як про утримання домінуючої позиції Франції в них. Французьке вето похитнуло рівновагу всередині самої Спільноти і стало каталізатором виявлення суперечностей, які вже існували між інтересами різних

країн-членів. Воно навіть погіршило безконфліктні доти відносини між Німеччиною та Францією.

Щоб протидіяти Співтовариству, Великобританія створила *Асоціацію вільної торгівлі*, яка згодом припинила своє існування через неефективність. У другій половині 60-х років у вищих колах звучала думка про створення Північноатлантичної зони вільної торгівлі, до якої спочатку ввійшли б США, Канада та Великобританія, на проти-вагу ЄЕС.

Великобританія 10 травня 1967 р. вдруге подала заявку на членство в ЄЕС. Однак **де Голль** знову наклав вето, яке мотивував тим, що Бри-танії слід поліпшити стан своєї економіки. Було зрозуміло, що Велико-британія не стане членом ЄЕС, доки **де Голль** перебуватиме при владі. Позиція **де Голля** пояснюється тим, що він був ображений за те, що Францію не запросили на Ялтинську та Потсдамську конференції, вва-жаючи, що світ можуть поділити СРСР, США та Великобританія. Як не дивно, **де Голль** був у кращих відносинах із канцлерами Західної Німе-ччини, ніж прем'єрами Великобританії, і відносини Франції та Німеч-чини в той період характеризувалися більшою теплотою, ніж Франції та Великобританії. Оголошуючи друге вето, **Шарль де Голль** заявив, що членство Великобританії було б несумісним зі спробою перетворити Європу на «противагу величезній могутності США», зробити її незале-жною від іноземної економічної, грошової та політичної систем.

Наступну заявку Британія подала в 1969 р. після відставки **де Гол-ля**. Лише в 1969 р., коли **де Голля** змінив **Дж. Помпиду**, уряд Франції дав згоду на початок переговорів, які успішно закінчилися для всіх ви-щезгаданих кандидатів. *Договір про приєднання* був підписаний 22 сі-чня 1972 р. і набрав чинності 1 січня 1973 р., але лише для трьох країн. Норвегія, у зв'язку з негативними результатами внутрішнього референ-думу, не ратифікувала Договору, і, відповідно, двері до Співтовариства перед нею зачинилися.

Приєднання, крім привілеїв, зобов'язало нових членів виконати пев-ні вимоги. Новим державам ЄС був призначений *п'ятирічний перехід-ний період* для пристосування національного законодавства до норм Співтовариств, які випливають з членства. Хоча вони й набули для себе певної свободи в питаннях, пов'язаних з рухом капіталу, що було дода-но до *Договорів про вступ* у вигляді *Додатків*.

Долучення Великобританії, Данії та Ірландії збільшило кількість членів ЄС до дев'яти і відкрило дорогу до приєднання іншим країнам, які мали бажання стати членами Співтовариства.

3.2 РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА НА ПІВДЕНЬ

Друге розширення Європейського Співтовариства передбачало приєднання Греції. Шлях Греції до єдиної Європи не був простим і швидким. Початкова позиція цієї держави в переговорах з ЄЕС спиралася на тезу, що в основу переговорів про вступ мають бути покладені принципи Угоди про асоційоване членство. Перехідний період, протягом якого Греція пройшла шлях до приєднання і підготувала свою політичну та соціальну систему, був доволі довгим. На цьому нелегкому шляху Греція рішуче подолала негативні наслідки диктаторського військового режиму. Ще в 1961 р. вона стала асоційованим членом Європейського Співтовариства. Після повернення демократичного уряду на проведеному референдумі 1974 р. однозначність інтеграції до ЄС не заперечувала жодна впливова політична сила Греції. За підсумками чергового референдуму, що відбувся 12 червня 1975 р., країна формально подала заявку на вступ до Європейського Співтовариства.

Переговорний процес, що розпочався в липні 1976 р. і тривав кілька років, завершився підписанням в Афінах 28 березня 1979 р. договору про вступ Греції до ЄЕС. Передбачалося, що Греція стане повноправним членом Співтовариства з 1 січня 1981 року.

Договором встановлювався п'ятирічний перехідний період для сільського господарства, протягом якого мало бути забезпечено вирівнювання цін на сільськогосподарську продукцію Греції з відповідними цінами Співтовариства. Стосовно промислової продукції, то, за винятком 14 найменувань, передбачалося повне та негайне скасування всіх обмежувальних норм.

Ратифікація договору в державах — членах ЄЕС відбулася без особливих перешкод, за винятком Франції, де більшість соціалістів і комуністів, які побоювалися втратити вплив у південних районах Франції, проголосували проти. У самій Греції також не було єдності. У парламенті цієї країни більше ста комуністів і соціалістів були проти вступу до Спільного ринку.

Бажання керівництва Греції вступити до Співтовариства зросло, коли аналогічні заявки були подані Іспанією та Португалією, що могло вплинути на процес приєднання Греції.

Незважаючи на всі заходи уряду, переговори щодо вступу Греції до Співтовариства тривали три роки і були значно довшими, ніж аналогічні переговори під час попереднього розширення. І вже в 1981 р. Греція одержує всі права члена Співтовариства. *Греція стає десятою державою в складі ЄС.*

Вступ Греції до Співтовариства мав принципове значення, оскільки сприяв удосконаленню самого механізму розширення. Переговори щодо вступу Греції до ЄЕС продемонстрували ефективність класичного методу розширення, який базувався на вимогах насамперед виконання державами-кандидатами комунітарних правил і принципів під час перехідного періоду.

Третє розширення ЄС характеризувалося приєднанням Іспанії та Португалії. Зважаючи на складність переговорів, компромісу було досягнуто з допомогою прийняття так званої *подвійної перехідної моделі*, яка поєднувала в собі класичні елементи перехідного механізму, що передбачали взаємне скорочення тарифів і квот протягом семирічного періоду, і навіть встановлення двоетапного десятирічного затяжного перехідного періоду, який поширювався насамперед на іспанські масляні культури, оливкову олію, овочі та фрукти, контроль над імпортом яких зберігався протягом п'яти років. Система *подвійного перехідного періоду* практично мала захистити Співтовариство від негативних наслідків вступу Іспанії та Португалії і навіть запобігти їм згодом.

Вступ Іспанії та Португалії до ЄС тривав понад вісім років. Іспанія розглядала членство в ЄС як неодмінну умову ефективних макроекономічних зрушень у національній економіці та внутрішньополітичній стабілізації. Геополітичні зміни, пов'язані з розпадом колоніальної системи та вступом Великобританії до ЄС, привели до переорієнтації експорту Іспанії на Спільний ринок. Зіткнувшись у першій половині 70-х років з економічними бар'єрами на шляху до ринків країн ЄЕС у вигляді єдиних зовнішніх тарифів і спільної сільськогосподарської політики (ССП), новий уряд Іспанії бачив єдиний вихід з економічної ізоляції в повноправному членстві в європейській спільноті. До 1985 р. ЄЕС перетворилося на основного торговельного партнера Іспанії.

Якісно новий етап у відносинах Іспанії з ЄС почався після 1975 року. Значною мірою він був пов'язаний з ліквідацією інститутів диктатури **Франко**. Але основним поштовхом став економічний бум, який охопив країну в 60-х — на початку 70-х років. У пошуках виходу з економічної кризи уряд **Франко** зробив вирішальний крок від політики автаркії до широкої участі країни в міжнародних економічних відносинах.

Приєднання Іспанії до ЄС відбувалось у складних умовах. Уся увага та сили ЄС були направлені на вирішення завдань, поставлених *Єдиним європейським актом* (створення спільного внутрішнього ринку). У таких умовах перед Іспанією постала проблема адаптації національної промисловості та сільського господарства до індустріального й аграрного комплексу ЄС за вимогами ринкових відносин. Після смерті **Франко** в листопаді 1975 р. в Іспанії відбулося «мирне встановлення

демократичного режиму, заснованого на повазі закону та суверенітету народу». 28 березня 1977 р. уряд **Суареса** подав заявку на вступ до ЄС.

Серед найбільш складних питань, з якими зіткнулося Співтовариство під час другого розширення, було сільське господарство Іспанії, яке ставило перед країнами ЄЕС цілий ряд складних економічних і політичних проблем. На момент подачі заявки на вступ сільське господарство країни за структурою значно відрізнялося від сільського господарства ЄЕС.

У травні та листопаді 1978 р. рекомендації Європейської Комісії (ЄК) щодо вступу Іспанії та Португалії були представлені Раді Міністрів. У випадку з Іспанією рекомендації Європейської Комісії передбачали в промисловій сфері необхідність зняття всіх тарифів, скорочення державної допомоги та впровадження податку на додану вартість. За непокоєння ЄК викликала перспектива еміграції іспанської робочої сили на ринки країн ЄЕС після зняття обмежень на її вільне пересування. Політичні й економічні фактори, що визначали політику як держав-аплікантів, так і деяких провідних держав — членів ЄЕС, свідчили про те, що під час обговорення процесу вступу механізм розширення мав зазнати серйозного тиску. Без принципових змін у політиці Європейського Співтовариства щодо прийому нових членів найбільш вірогідною можливістю зберегти комунітарні досягнення могло стати збільшення тривалості перехідного періоду. ЄК відзначила, що внутрішні економічні проблеми є реальною загрозою в просуванні Європейського Співтовариства до *Спільного ринку*, а також до *Економічного та валютного союзу*, оскільки участь у цих програмах нових проблемних регіонів і секторів економіки значно ускладнить їх розширення. Тому ЄК рекомендувала розпочинати координаційні заходи, направлені на економічне зростання в промислових галузях країн-кандидатів, ще до їх вступу до ЄС. Передбачалося виділення з бюджету ЄЕС на вирішення цих проблем коштів у розмірі 2,5 % ВВП Португалії та 0,4 % ВВП Іспанії.

Поряд з економічними та секторальними аспектами розширення ЄК надала важливого значення вирішенню проблем адаптації до нових умов основних інституцій Співтовариства та його механізму прийняття рішень. Ці країни мали так звані перехідні терміни, під час яких не могли повністю використовувати вигоди, надавані членством у ЄЕС (для Іспанії цей термін у сільському господарстві тривав 10 років, для Португалії — 5 років, 7–10 у рибальстві для обох країн і 7 — для вільного руху робочої сили).

Прийняття до ЄЕС Греції, Іспанії та Португалії стало важливою історичною подією. Це був своєрідний історичний прецедент, оскільки членами ЄЕС стали ті, хто був помітно біднішим, ніж інші учасники Співтовариства. Між формальним виконанням програми та реальним

процесом формування єдиного економічного простору в ЄС існувала відмінність. З реальним процесом справа йшла складніше. По-перше, він розтягнувся в часі. Переговори між ЄЕС і країнами-кандидатами в другій половині 80-х років гальмувались. Прорив у переговорах настав, коли Європейська Рада в жовтні 1983 р. ухвалила рішення про доступ середземноморських товарів до Спільного ринку. У червні 1984 р. на саміті в Фонтенблo було досягнуто консенсусу щодо механізму зменшення внеску Великобританії в бюджет ЄЕС і максимального збільшення відшкодувань від ВВП в бюджеті від 1 % до 1,4 %. Дата 1 січня 1986 року була визначена на саміті як остаточна для вступу Іспанії та Португалії, які тільки в 1992 р. повністю увійшли в митний союз. По-друге, присутність трьох нових держав-членів на єдиному внутрішньому ринку посилювало його різноманітність, що створило додаткові перешкоди для вільного руху товарів, послуг, капіталів і осіб. Адже крім регламентів ЄС, покликаних гарантувати «чотири свободи», на якість єдиного внутрішнього ринку впливає безліч інших факторів — адміністративна практика, стан економічної інфраструктури, ступінь контролю над дотриманням екологічних, санітарних та інших стандартів, масштаби та роль тіньової економіки, загальна культура ринкових відносин тощо. На відміну від попереднього розширення, яке рівною мірою було мотивоване економічними та політичними інтересами «шістки», у випадку другого та третього розширення Співтовариство керувалося насамперед політичними міркуваннями: прийняття трьох країн, які нещодавно покінчили з диктаторськими режимами, розглядалося як гарантія їх демократичного розвитку.

Незважаючи на важливу роль ЄК у формуванні позиції Співтовариства щодо проблеми розширення, вирішальну роль у процесі відіграла все ж політика членів ЄЕС. Хоча, враховуючи історичне значення розширення Співтовариства на південь, в цілому країни-члени позитивно оцінювали залучення до ЄС нових членів. Найбільш активним прихильником нового розширення стала Франція, яка бачила в цьому можливість відновити свої позиції в спільноті, порушені внаслідок прийняття Великобританії до ЄЕС, проте все ж досить обережно ставилася до перспективи зростання конкуренції з боку нових членів ЄЕС, наполягаючи на необхідності врегулювання всіх складних проблем до остаточного вступу кандидатів. Великобританія та Німеччина приділяли увагу насамперед питанню реформування бюджетного механізму. Президент Франції заявляв, що прийняття країн до ЄЕС може відбутися лише після повного врегулювання наслідків першого розширення Співтовариства.

3.3 ВСТУП АВСТРІЇ, ФІНЛЯНДІЇ ТА ШВЕЦІЇ ДО ЄС І ЙОГО ГЕОСТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Питання чергового, четвертого розширення Європейського Співтовариства за рахунок країн Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) постало вже у другій половині 80-х років. Австрія, Фінляндія та Швеція були однорідною групою невеликих за розміром країн з високим рівнем економічного розвитку та сталими демократичними традиціями, тому їм було легко адаптуватися до основних комунітарних вимог.

Наприкінці 80-х років перспектива нового розширення ставала все більш реальною. Країни ЄАВТ висловлювалися за повноправне членство в ЄЕС, а участь у спільному ринку ЄЕС керівництво Австрії розглядало як єдину реальну можливість вийти з економічної кризи та мати гарантований доступ до традиційних ринків. У червні 1990 р. Рада Міністрів Співтовариства, за активної участі Комітету постійних представників, ухвалила документ, який фактично становив *директиву щодо переговорів про Європейську економічну зону (ЄЕЗ)* та став основою для переговорів ЄЕС з країнами ЄАВТ. Основною метою переговорів проголошувалося утворення до 1 січня 1993 р. економічної зони у складі 19 країн. Поступово в процесі переговорів протягом 1990 р. та на початку 1991 р. для більшості країн ЄАВТ стало зрозуміло, що Європейська економічна зона не дає їм тих легких переваг, на які вони сподівались.

Співтовариство вимагало від країн ЄАВТ виконання тяжких умов комунітарних правил. За складністю переговори були більше схожі на переговори про повне членство в ЄС. Саме цього країни ЄАВТ прагнули уникнути.

У грудні 1990 р. шведський парламент схвалив рішення уряду про вступ до Співтовариства, і вже в липні 1991 р. Швеція звернулася з формальною заявкою на вступ до ЄС. Змінилась і ситуація в Норвегії, яка єдина з чотирьох країн-кандидатів не ратифікувала на референдумі 1972 р. угоду про вступ до ЄЕС. Прихід до влади лейбористів у листопаді 1992 р. сприяв еволюції політики Норвегії щодо членства в ЄС. У січні 1992 р. парламент Фінляндії схвалив рішення уряду про вступ до Співтовариства. Офіційна заява в ЄС була подана Фінляндією в лютому 1992 року. У липні 1989 р. міністр закордонних справ Австрії передав заяву Австрії на вступ до ЄС у Брюссель. Завдяки тиску з боку соціал-демократів у заяві вказувалося на збереженні нейтрального статусу як умови вступу.

Принципове рішення щодо нового розширення ЄС було ухвалено на саміті в Лісабоні у червні 1992 р. з урахуванням інтересу, що постійно

зростає, і вимог проведення активнішої політики стосовно країн Центральної та Східної Європи. У серпні 1992 р. Комісія підготувала рекомендації стосовно вступу в ЄС Швеції. У листопаді 1992 р. аналогічні рекомендації було підготовлено стосовно Фінляндії, у березні 1993 р. — Норвегії. У рекомендації визначались основні групи питань, що потребували обговорення. 24 червня 1994 року Австрія, Фінляндія та Швеція підписали договір про вступ до ЄС. *Таким чином, з 1 січня 1995 року число членів ЄС збільшується до 15.* Фактично лише четверте розширення було здійснено із застосуванням чинних нині правових норм щодо членства в ЄС, які містить *Маастрихтський договір про Європейський Союз*, що набрав чинності в листопаді 1993 року.

Поява в 1995 р. трьох нових членів — Австрії, Швеції та Фінляндії — змінила політичну конфігурацію ЄС. Хоча ці країни за своїми економічними та соціальними параметрами порівняно близькі до ядра Союзу, однак їх приєднання знову з усією гостротою виявило проблему збалансованості між поглибленням об'єднаних процесів і розширенням географічних кордонів інтеграційної зони.

У цілому на цьому етапі Норвегія, Швеція, Фінляндія та Швейцарія в загальній концепції ЄС припускали стратегічну можливість подальшого розвитку спільних інтеграційних процесів без порушення водночас важливих внутрішніх політичних інтересів.

Остаточна *угода про Європейську економічну зону* була підписана 2 травня 1992 р. у Порто і мала набрати чинності після її ратифікації всіма зацікавленими країнами 1 січня 1993 р. Складнощі, пов'язані з ратифікацією *угоди про ЄЕЗ* (негативні результати референдуму в грудні 1992 р. у Швейцарії; затримка з ратифікацією в Іспанії та Франції у грудні 1993 р.), привели до того, що вона набрала чинності тоді, коли переговори про вступ Австрії, Фінляндії, Швеції та Норвегії до ЄС підходили до фінальної фази.

Отже, переговори про формування Європейської економічної зони замість того, щоб стати альтернативою інтеграції країн ЄАВТ до ЄС, виявилися для них своєрідним перехідним етапом на шляху до Співтовариства.

ЄР прийняла рішення про початок переговорів з Австрією, Швецією та Фінляндією вже на початку 1993 року. Швейцарія не була внесена до списку країн-кандидатів, оскільки на референдумі 6 грудня 1992 р. її населення не ратифікувало угоду про ЄЕЗ. Небажання швейцарців об'єднуватися з рештою об'єднаної Європи зрозуміле. Швейцарія є чи не найбагатшою з-поміж усіх країн континенту. Тут найнижчий у Старому світі рівень безробіття та інфляції, а темпи економічного зростання дуже високі. Не приваблює швейцарців також і перспектива відмови від свого франка на користь нестабільного євро. Крім того у разі вступу країни до ЄС довелося б ґрунтовно переглянути положення щодо таєм-

ниці банківських рахунків. Швейцарські банки, у яких зберігається близько 40 % усіх приватних заощаджень світу, приносять країні 40 % сукупного її доходу. До того ж Швейцарія, будучи однією з найбагатших країн Європи, повинна була б платити в ЄС великі членські внески.

Під час засідання Європейської Ради в Корфу (грецький острів) у червні 1994 р. Австрія, Фінляндія, Норвегія та Швеція підписали Договори про вступ до ЄС. З 1 січня 1995 р. зі вступом Австрії, Фінляндії та Швеції «Європа Дванадцяти» перетворилася на «Європу П'ятнадцяти». Народ Норвегії знову проголосував проти членства в ЄС під час референдуму в листопаді 1994 р. більшістю в 52,8 % голосів.

3.4 УМОВИ ВСТУПУ ТА ПРИСДНАННЯ ДО ДОГОВОРІВ ЄС — КОПЕНГАГЕНСЬКІ КРИТЕРІЇ

Прагнення країн ЦСЄ до більш тісного економічного та політичного співробітництва з ЄС набуло практичного втілення в *запровадженні механізму асоціації, передбаченого ст. 310 консолідованих угод про ЄС (ст. 238 Римських угод)*. Угоди про асоціацію стали першим реальним кроком, що сприяв підготовці країн ЦСЄ до повного членства в ЄС. Засідання Європейської Ради 21-22 червня 1993 р. у Копенгагені стало фактично поворотним пунктом у відносинах між ЄС і країнами ЦСЄ. Лідери країн ЄС прийняли рішення про приєднання країн ЦСЄ до ЄС, як тільки «асоційовані країни будуть у змозі взяти на себе обов'язки країн-членів, виконавши всі економічні та політичні вимоги».

Можливість прийняття певної країни до складу Європейських Співтовариств передбачена *статтею 49 Договору про ЄС*. Теоретично кожна країна може подати заявку на вступ до ЄС. Однак кандидат повинен виконати для цього низку вимог.

Першим критерієм є географічний і впливає він зі *ст. 49 Договору про ЄС*, у якій зазначено, що «кожна європейська країна може подати заявку про вступ до ЄС». Але на практиці виконання цього критерію не є настільки обов'язковим, що яскраво показує приклад із Туреччиною. У червні 1993 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені країни ЄС визнали можливим приєднання нових членів із числа країн Центральної Європи — після досягнення ними відповідних критеріїв (отримали назву «*Копенгагенські критерії*») (табл. 3.1). Згідно з цими принципами, країни Центральної та Східної Європи, які висловили бажання, можуть стати членами Європейського Союзу. Приєднання може відбуватися, щойно країна зі статусом асоційованого члена буде готова взяти на себе обов'язки членства та відповідатиме необхідним економічним і політичним вимогам.

Таблиця 3.1 — Зміст Копенгагенських критеріїв

Критерії	Сутність критеріїв
Перша група (політичні)	Забезпечення свободи парламентських, президентських виборів і виборів до місцевих органів влади; створення та розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних засобів масової інформації; прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин, і створення відповідних установ; посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією; вирішення питань правового забезпечення та посилення спроможності боротьби з відмиванням коштів; створення надійних інститутів у сфері юстиції та внутрішніх справ; вжиття заходів із протидії дискримінації у всіх сферах суспільного життя; гарантії незалежності судової влади, покращення функціонування судів; захист особистих свобод
Друга група (економічні)	Макроекономічна стабільність; проведення адміністративної та структурних реформ; наявність ринкових інститутів; лібералізація торговельного режиму; відповідне правове забезпечення ринкових перетворень; поліпшення умов конкуренції; створення середовища, сприяючого для підприємницької діяльності; створення сприятливого інвестиційного клімату; підвищення кваліфікації робочої сили; поліпшення структури та диверсифікація експорту; здійснення промислової політики, спрямованої на зниження матеріально- та енергомісткості виробництва
Третя група («членські»)	Визнання, прийняття, виконання та правове застосування <i>acquis communautaire</i> — «спільного доробку» ЄС, тобто сукупості правових документів, напрацьованих Співтовариствами (договори, постанови, директиви та інші акти). Досягнення «членських» критеріїв — це ключовий аспект підготовки до членства в ЄС, який вимагає не лише включення національного законодавства, але й забезпечення його дієвого застосування через відповідним чином пристосовані адміністративні та судові структури. Крім того існують так звані критерії конвергенції (зближення), виконання яких дає країнам право вступу до Економічного та валютного союзу. Вони стосуються цінової стабільності, дефіциту бюджету, державного боргу, стабільності національної валюти та відсоткових ставок

Слід зазначити, щодо нових країн-кандидатів вимоги виконання критеріїв вступу значно жорсткіші, ніж це було в межах попередніх етапів розширення. Крім того перелік основних критеріїв може доповнюватися ЄС у ході переговорів з країнами-кандидатами. Щодо контролю за виконанням державами-кандидатами *Копенгагенських критеріїв*, то, згідно з рішенням Європейської Ради у Люксембурзі в 1997 р., ЄК було запропоновано подавати щорічні звіти з відповідними висновками про досягнутий прогрес країн-кандидатів у процесі приєднання. У

цих документах Комісія аналізує відповідність реформ, що проводяться у країнах-кандидатах з 1997 р., *Копенгагенським критеріям*. При цьому ЄК бере до уваги лише вжиті заходи, а не ті, що готуються. Це є універсальним методом, який дає можливість на основі об'єктивного підходу порівняти й оцінити реальний прогрес країн на шляху вступу до ЄС.

Оцінка реального прогресу проводиться на підставі різних джерел інформації: наданої країнами-кандидатами з метою внесення коректив до висновків Комісії; отриманої під час зустрічей у рамках європейських угод і перевірки адаптації законодавства; звітів Європейського Парламенту; оцінок держав-членів; роботи міжнародних організацій, зокрема Ради Європи та ОБСЄ, міжнародних фінансових інститутів і неурядових організацій.

Таким чином, перед країнами-кандидатами стоять досить складні завдання, швидкість вирішення яких залежить від ефективності засобів їх розв'язання. Центральні органи ЄС не тільки контролюють процес досягнення відповідності критеріям вступу, але й намагаються розробляти ефективні програми для цих цілей. Підготовлені на основі згаданого аналізу висновки щодо поданих країнами-кандидатами заяв на членство в ЄС відображають їх прогрес у досягненні відповідності Копенгагенським критеріям.

3.5 РОЗШИРЕННЯ ЄС НА СХІД

Незважаючи на згадані вище труднощі, *саміт в Ессені* 9-10 грудня 1994 р. став черговим кроком на шляху розширення ЄС на схід, ухваливши формально досить детальну стратегію вступу країн ЦСЄ. Згідно з попередніми пропозиціями Комісії, ця стратегія складалася з двох основних частин: зростаючого структурного співробітництва та підготовленої Комісією Білої книги, яка передбачала прогресивну інтеграцію країн ЦСЄ до Єдиного ринку. Планувалася також зростаюча фінансова та технічна допомога асоційованим країнам ЦСЄ. Перша частина стратегії передбачала свого роду політичний процес інтеграції країн ЦСЄ, розширюючи співробітництво з ЄС на всі сфери, де є спільний інтерес, тим самим залучаючи асоційовані країни до складних процесів формування комунітарної політики та механізму прийняття рішення.

Що стосується розширення 2004–2007 рр., то воно було ще більш геополітичним, ніж у 1981–1986 роках. *Під час п'ятого розширення* до ЄС приєдналися Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Естонія, Болгарія та Румунія. Країни, які вишли з-під радянського впливу, вирішили, що єдиний варіант їхнього

подальшого розвитку — європейська інтеграція. Територія Євросоюзу відразу ж збільшилася на 748 тис. км², або на 23 %, а населення на 74 млн, або на 20 %. При цьому економічний приріст був далеко не таким вражаючим — ВВП збільшився всього на 9 %.

8 квітня 1994 року Польща подала заявку на вступ до ЄС. Європейський Союз не був зацікавлений у наданні переваг якійсь одній зі східноєвропейських країн, тому було прийнято рішення на користь багатосторонніх діалогів з усіма, хто бажає вступити. У березні 1998 р. розпочалися переговори про вступ до ЄС із Угорщиною, Польщею, Естонією, Чехією, Словенією та Кіпром. У жовтні 1999 р. Європейська Комісія дала рекомендацію державам — членам Європейського Союзу розпочати переговори з Румунією, Словаччиною, Латвією, Литвою, Болгарією та Мальтою. 9 жовтня 2002 р. Комісія порекомендувала закрити переговори з Угорщиною, Польщею, Естонією, Чехією, Словенією, Кіпром, Словаччиною, Латвією, Литвою та Мальтою. З урахуванням перехідних положень у певних галузях і сферах цей процес для ЄС-10 повністю завершиться у 2009 році.

Частиною цієї ж хвилі розширення було приєднання Болгарії та Румунії у 2007 р., які не змогли вступити до ЄС у 2004 році, але є складовою п'ятого розширення.

Основна мотивація країн п'ятого розширення була політико-стратегічною. Більше десяти років керівництво «п'ятнадцяти» виголошувало промови про необхідність відновити історичну справедливість, знищити розподільні лінії на континенті, що виникли після Другої світової війни. Однак нові члени зіткнулися з низкою проблем. Так, для Литви ахіллесовою п'ятою стала доля Ігналінської АЕС, яка забезпечувала майже 80 % внутрішніх потреб країни в електроенергії. Для Польщі гостро постало питання сільського господарства, у якому було зайнято більше чверті робочої сили, а доходи становили 10 % ВВП. Інтеграція високорозвинених держав із країнами з низьким рівнем економічного розвитку, що перебували в процесі системної трансформації, посилила неоднорідність загального економічного простору Євросоюзу. Незважаючи на це, їх приєднання до внутрішнього ринку ЄС значно розширило його місткість. З'явилися можливості більш ефективного поділу праці за рахунок використання відносно дешевої та кваліфікованої робочої сили.

Розширення 2004 р. — явище унікальне. По-перше, ніколи раніше Євросоюз не запрошував до вступу настільки велику групу країн. По-друге, до цього власне розширення було процесом перетворення на більш інтегроване об'єднання. По-третє, у 2004 р. членами Союзу стали держави, які значно відрізнялися від інших за багатьма показниками. Жодна країна з нових членів повністю не відповідала копенгагенським

критеріям, жодна з них не завершила процес адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*.

Позитивний характер економічних наслідків розширення ЄС для нових членів зумовлений системою факторів. Передусім ідеться про виникнення і реалізацію коротко- та середньострокових ефектів відповідних форм міжнародної інтеграції на етапах до та після вступу до ЄС: вільної торгівлі, митного союзу, спільного та єдиного ринків, економічного союзу. Усунення бар'єрів входу та виходу на Єдиний внутрішній ринок ЄС, відносно швидка й ефективна ринкова адаптація національних виробників до змін у національних і зовнішніх конкурентних середовищах привели до кількісних і якісних зрушень в економічному розвитку нових членів Союзу.

Якщо говорити про економічні показники, слід зазначити, що в Словенії ВВП на душу населення становив 68 % середнього рівня 15 країн ЄС, Чехії — 56 %, Польщі — 40 %, Латвії — 31 %. Заробітна плата в Словенії становила 54 % середнього рівня ЄС, у Чехії — 26 %, у Латвії — 14 %.

За час підготовки до вступу нові країни — члени ЄС успішно трансформували свої економіки з планових до ефективно функціонуючих ринкових (це стосується, звичайно, 10 центральноєвропейських країн, без Мальти та Кіпру). На відміну від інших держав Східної Європи, кризові явища в економіках цих країн на початку 90-х років були нетривалими, і починаючи з 1993–1994 рр. вони вже мали позитивні темпи економічного зростання, передусім внаслідок ефективних ринкових реформ, кардинальної переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків, інтеграції до Єдиного внутрішнього ринку ЄС.

Однак не слід вважати, що вступ до ЄС розв'язав усі соціально-економічні проблеми нових членів. Він дає можливість використовувати комунітарні механізми розв'язання економічних проблем розвитку, але це не відбувається автоматично. Тому в нових країнах — членах ЄС залишаються проблеми безробіття, відставання від рівня соціально-економічного розвитку ЄС-15, не подолано технологічний розрив між цими групами країн, далеко не повністю вирішено питання соціальної конвергенції.

Що стосується Болгарії та Румунії, то вони чекали на вступ до Європейського Союзу 12 років. У 1995 р. ці країни подали заявки на вступ, за п'ять років почали переговори і ще через такий самий час підписали договір про приєднання. З їх приєднанням ЄС розширив свої кордони, збільшивши кількість членів із 25 до 27. Стосовно Болгарії та Румунії Європейським Союзом було відзначено, що цим країнам буде надано сприяння і буде фіксований строк їхнього прийняття в Союз. Вказувалося, що причиною відставання Болгарії та Румунії була насам-

перед невідповідність економічним критеріям, прийнятим у Копенгагені. Виконавши ряд вимог і передступних формальностей, поставлених ЄС, Болгарія та Румунія набули статусу країн — членів ЄС.

Розширення на схід підтримувалося Німеччиною, яка покладала великі надії на нових членів, оскільки вважала, що завдяки їхньому географічному розташуванню зможе залучити їх до орбіти свого геополітичного впливу. Однак, як показала практика, ці держави проводять зовнішню політику у фарватері американської зовнішньополітичної доктрини. Розширення 2004–2007 рр. поглибило розкол у самій Європі, і на сьогодні можемо говорити про стару та нову Європу, маючи на увазі не лише час приєднання до ЄС, а й геополітичні пріоритети.

Чергове розширення Євросоюзу відбулося 1 липня 2013 року. Хорватія стала 28-м учасником ЄС. Коли вона у 2003 р. подала свою кандидатуру, майже ніхто не підтримав цей крок і багато хто був проти. Суперечки навколо Хорватії спиралися на те, що ЄС хотів, але не знав, як владнати кризову ситуацію на Балканах, і водночас не реагував на воєнні дії. Ця поразка ЄС призвела до невдоволення щодо регіону. З іншого боку, двері для Хорватії завжди були більш відчиненими, ніж для інших країн колишньої Югославії (не враховуючи Словенію) та Албанії. Вступ Хорватії до Європейського Союзу мав значне символічне та практичне значення, демонструючи, що країни Західних Балкан мають перспективу вступу в організацію. Велику підтримку Хорватії у важливі моменти на шляху інтеграції надавала Німеччина. Крім того протягом багатьох років, незалежно від обставин, Австрія, Угорщина і дуже часто Словаччина підтримували Хорватію і довели, що є надійною опорою цій країні. Двома ключовими перешкодами у ході переговорів з Хорватією були вимоги продемонструвати повну співпрацю з Міжнародним трибуналом по колишній Югославії (МТКЮ), а також Словенією щодо прикордонних суперечок. Через ці проблеми та небажання Хорватії вживати необхідних заходів для забезпечення резолюції процес розширення затягнувся. Більше того, переговори щодо вступу Хорватії у 2005 р. з Європейським Союзом були обтяжені провалом конституції ЄС, втомою від розширення, фінансовою кризою та тривалими проблемами євროзони, котрі ще належало вирішити. Однак з початком переговорів про членство у 2005 році розпочався процес моніторингу здатності Хорватії задовольнити вимоги членства в ЄС. У національному референдумі щодо вступу Хорватії до ЄС, який проводився 22 січня 2012 р., взяли участь 44 % громадян, із них 66 % підтримали вступ до ЄС. Того ж року, уперше з 2003 р., повноправне членство було офіційно підтримане всіма політичними партіями у парламенті Хорватії. Хорватія стала першою країною, що була прийнята до ЄС самотійно після вступу Греції в січні 1981 року. Зрештою продуктив-

ність Хорватії як держави — члена ЄС буде під пильним наглядом, з метою визначення того, чи забезпечує членство стійке покращення у функціонуванні демократії та економіки на Західних Балканах, а також в інших країнах. Отже, на сьогодні до складу Європейського Союзу входить 28 країн Європи (додаток А).

3.6 КРАЇНИ — КАНДИДАТИ НА ВСТУП ДО ЄС

На сьогодні на порядку денному Європейського Союзу — можливість прийняття Туреччини та країн Західних Балкан. Туреччина має довгу історію євроінтеграції, і переговори щодо вступу можуть зайняти ще багато років. Решта країн Східної та Західної Європи не включені до поточної програми розширення, але або прагнуть до членства, або теоретично можуть подати заяву, якщо зміниться їхня зовнішня політика або Євросоюз дасть зрозуміти, що сфера розширення тепер поширюється і на них.

На сьогодні заяви чотирьох країн прийняті й офіційно розглянуті, і країнам присвоєно статус кандидата. Ці країни почали або почнуть незабаром процес вступу, приводячи своє законодавство у відповідність із правовими нормами ЄС. Македонія, Чорногорія та Сербія подали заяви нещодавно, при цьому всі три країни були частиною Югославії (Боснія і Герцеговина також планує вступити до Євросоюзу). Туреччина має статус кандидата з 1999 р., подавши заяву на вступ у 1987 році. Причина такого тривалого процесу — складнощі з приведенням країни до стандартів ЄС, а також проблеми політичного характеру, які супроводжують вступ.

Македонія стала здобувачем членства в Союз 22 березня 2004 року. 9 листопада 2005 р. Європейська Комісія рекомендувала країну до статусу кандидата. 17 грудня цього ж року лідери країн ЄС, слідуючи рекомендації, офіційно присвоїли країні запитуваний статус, але дата початку переговорів щодо вступу поки не була оголошена.

Для прийому в ЄС країни-кандидати повинні відповідати Копенгагенським критеріям, але окремим кандидатам Брюссель може поставити й додаткові умови. У випадку Сербії — співпраця з Міжнародним трибуналом у Гаазі. Після довгих зволікань Белград її виконав, видавши трибуналу звинувачених у військових злочинах **Ратко Младіча** та **Радована Караджича**.

Друга умова — врегулювання відносин із Косовом. За сербською конституцією, Косово — провінція у складі Сербії. У 2008 р. Косово проголосило свою незалежність. Белград її до цього часу не визнає, хо-

ча і підписав з урядом Косова угоду про автономію. Євросоюз не вимагає від Сербії офіційного визнання незалежності Косова, але наполягає на укладенні обов'язкового, з точки зору права, договору про нормалізацію відносин. З цієї проблеми і почалися переговори в Брюсселі 21 січня 2014 року. Але не тільки наслідки Балканської війни після розпаду Югославії стоять на шляху Сербії до ЄС. Як і багато інших постсоціалістичних країн, Сербія досі не пододала спадщини соціалізму. Це непомерно роздутий і неефективний чиновницький апарат, і як наслідок — розгул корупції. У міжнародному Індексі сприйняття корупції за 2013 рік, представленому Transparency International, Сербія посідає 72 місце. Це гірше, ніж у Намібії, але краще, ніж в Україні, яка опинилася на 146 позиції. Безробіття в країні сягає 30 %, а серед молоді навіть 50 %. Це офіційні дані, але багато безробітних навіть не зареєстровані на біржі праці.

Останніми роками питання Туреччини щодо ЄС стало темою великої важливості та неоднозначності. Туреччина — один із засновників Ради Європи з 1949 року і, завдяки підписаній 12 вересня 1963 р. Угоди про асоціацію між СЕС і Туреччиною, є асоційованим членом ЄС і його попередників з 1964 року. Країна формально подала заяву на вступ 14 квітня 1987 р., але знадобилося 12 років, щоб отримати статус кандидата на саміті в Хельсінкі 1999 року. Після саміту в Брюсселі 17 грудня 2004 р. (слідом за великим розширенням 2004 р.) Європейська Рада оголосила офіційною датою початку переговорів щодо вступу Туреччини 3 жовтня 2005 року. Процес перевірки законодавства почався 20 жовтня 2005 р. і завершився 18 жовтня 2006 року.

Туреччина є розвиненою країною, входить у митний союз з ЄС з моменту набрання чинності угодою про митний союз між Туреччиною та ЄС у 1996 році. Туреччина — один із членів — засновників ОЕСР (1961 р.), ОБСЄ (1971 р.), а також асоційований член Західноєвропейського союзу з 1992 року. Крім цього Туреччина — член — засновник Великої двадцятки (1999 р.), яка має тісні зв'язки з Євросоюзом. Країна також входить до складу регіональної групи ООН «Західна Європа та інші держави».

Прихильники вступу країни до ЄС стверджують, що Туреччина посилить позицію Євросоюзу як глобального геостратегічного гравця та надасть ЄС роль стабілізатора ситуації у східній частині Середземномор'я та Чорного моря, що, безсумнівно, у стратегічних інтересах Європи. Великобританія — одна з ключових країн, яка підтримує вступ Туреччини до ЄС. Крім цього прихильники вступу стверджують, що Туреччина виконала більшість умов для вступу, і ЄС більше не може відмовляти їй, оскільки вона перебуває в статусі кандидата вже більше

сорока років і домоглася великого прогресу в захисті прав людини для того, щоб задовольнити умови вступу.

Проте в Євросоюзі також існує опозиція вступу Туреччини, зокрема підтримувана колишнім президентом Франції **Ніколя Саркозі** та канцлером Німеччини **Ангелою Меркель**. Противники вступу стверджують, що своїм законодавством, подібно до потенційно репресивної ст. 301 Кримінального кодексу Туреччини (стаття, яка забороняє «образу турецької ідентичності», реформована 30 квітня 2008), та значною роллю армії в політиці країни, яка здійснюється через Раду національної безпеки Туреччини (ця структура була також реформована 23 липня 2003 р. відповідно до вимог ЄС), Туреччина не дотримується ключових принципів, очікуваних від ліберальної демократії, таких як, наприклад, свобода слова. Крім цього значна чисельність населення Туреччини змінить баланс сил у представницьких європейських установах. Приєднання до ЄС сімдесятимільйонного населення дозволить країні мати друге за величиною представництво в Європарламенті. Згідно з демографічними прогнозами Туреччина стане найбільш населеною країною Європи до 2020 р., обігнавши Німеччину. Також існують побоювання, що членство Туреччини може торкнутися подальших планів розширення, особливо, збільшивши число охочих вступити країн. Ще однією проблемою є греко-турецький конфлікт. Євросоюз і більшість країн світу вважають північну третину Кіпру частиною Республіки Кіпр. Однак *de facto* ця частина острова контролюється урядом Північного Кіпру, визнаним Туреччиною. Туреччина у свою чергу не визнає уряд Республіки Кіпр, затягуючи вирішення конфлікту, пропонуване ООН, а також утримує на території Північного Кіпру 40 тисяч турецьких військовослужбовців.

У ході референдуму про незалежність 21 травня 2006 р. більшість голосів було віддано за вихід з Союзу Сербії та Чорногорії. Після проголошення незалежності Чорногорія офіційно подала заявку на членство в Європейському Союзі 15 грудня 2008 року. Однак держава продовжує відчувати проблеми у сферах екології, законодавства та боротьби зі злочинністю, які можуть уповільнити або ускладнити досягнення мети.

Чорногорія без домовленості з ЄС використовує євро з моменту його виходу у 2002 році, а раніше використовувала німецьку марку. Переговори про *Угоду про стабілізацію та асоціацію* почалися у вересні 2006 р., а сама Угода була підписана 15 жовтня 2007 р. і набрала чинності 1 травня 2010 р., після того, як усі 27 країн ЄС її ратифікували.

Список питань, що стосуються виконання країною критеріїв вступу та ступеня відповідності праву ЄС, був посланий Європейською Комісією уряду Чорногорії 22 липня 2009 р.; відповідь отримано 9 грудня 2009 року. Єврокомісія рекомендувала Раді Міністрів присвоїти країні

статус кандидата 9 листопада 2010 р., після чого 17 грудня 2010 р. Чорногорія стала офіційним кандидатом на вступ до ЄС. Більшість жителів країни виступають за приєднання до Євросоюзу: згідно з опитуваннями 76,2 % населення — за вступ і лише 9,8 % — проти. 29 червня 2012 р. лідери країн Євросоюзу схвалили початок переговорів про вступ Чорногорії до ЄС.

Боснія і Герцеговина потерпає від постійної політичної кризи, проблем із функціонуванням державних інститутів в умовах міжнародного протекторату. У 2008 році країна підписала *Угоду про стабілізацію та асоціацію з ЄС*, але не подавала заявку на членство через брак дієвих державних органів. Сараєво до цих пір після парламентських виборів не може остаточно сформувати виконавчі органи.

У Боснії і Герцеговині і досі існує створений 1995 р. Офіс високого представника міжнародної спільноти та ЄС, який має широкі повноваження та стежить за реалізацією *Дейтонської мирної угоди*.

Експерти вважають, що країна функціонувала б ефективніше без представника міжнародної спільноти. На відміну від Сербії її інтеграція до НАТО відбувається легше, і вона приєдналася до *Плану дій щодо членства в НАТО*.

Статус кандидата на вступ до ЄС Македонія отримала у 2005 році. Переговори Македонії з ЄС і НАТО заблокувала сусідня Греція через непорозуміння з назвою. Міжнародний суд у Гаазі вирішив, що Греція 2008 р. не мала права блокувати вступ Македонії до НАТО, після чого ООН закликала обидві країни домовитися.

Албанія 2009 року подала заявку на вступ до ЄС, але Брюссель відмовив. Політична криза та бойкот засідання албанського парламенту опозицією сповільнює рух Тірани до ЄС. Від Албанії Єврокомісія чекає реформ правосуддя, подолання корупції та організованої злочинності.

Отже, Європейський Союз пережив шлях значних трансформацій, які перетворили його на повноцінний політичний суб'єкт з власною та унікальною інституціональною структурою. Проте можна говорити, що політична інтеграція країн Європи під егідою Європейського Союзу здійснена не повною мірою і потребує подальших трансформацій і вдосконалень.

Контрольні питання

1. Розкрийте сутність проблем першого розширення Європейського Співтовариства.
2. Дайте характеристику розширення Європейського Співтовариства на південь (друге і третє розширення).

3. Визначте основне коло проблемних питань, які необхідно було вирішити країнам другого і третього розширення Європейського Співтовариства.

4. Яке геостратегічне значення мав вступ Австрії, Фінляндії та Швеції до ЄС?

5. Які країни стали новими членами ЄС під час його розширення на схід?

6. Проаналізуйте переваги та недоліки розширення ЄС на схід.

7. Опишіть умови вступу та приєднання до Договорів ЄС — Копенгагенські критерії.

8. Які на сьогодні існують країни — кандидати на вступ до ЄС?

9. На основі фактичних даних надайте власне бачення щодо перспективи вступу країн-кандидатів до ЄС.

Список літератури до розділу

1. Економіка зарубіжних країн : навчальний посібник / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, В. М. Осипова. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 544 с.

2. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. — К. : Ін Юре, 2001. — 447 с.

3. Проценко І. М. Розвиток поняття гармонізації законодавства держав — членів Європейського Союзу в процесі створення спільного ринку / І. М. Проценко // Правова держава : щорічник наук. пр. — 2002. — Вип. 13. — С. 440–448.

4. Солонінко К. С. Міжнародна економіка : навч. посібн. / К. С. Солонінко. — К. : Кондор, 2008. — 380 с.

5. Франция и Германия в новом европейском старте в 1956–1958 годах (к истории создания Евратома) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.ebiblioteka.lt/resursai/Uzsienio%20leidiniai/Voronezh/hum/2003-01/hum0301_23.pdf.

6. Grin, Gilles (2003). The Battle of the Single European Market: Achievements and Economic Thought, 1945–2000. Kegan Paul. ISBN 978-0710309389.

7. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Електронний ресурс] / Official Journal of the European Union. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/>. — Нормативна база.

РОЗДІЛ 4

ЕТАПИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

4.1 ОСНОВНІ ЕТАПИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЄС

Після війни в Західній Європі розгорнувся потужний економічний підйом. Протягом 50-х і 60-х рр. темпи зростання ВВП в регіоні становили в середньому 5 % на рік. Економічний розвиток позначився процесом подальшої інтернаціоналізації економічних відносин, внаслідок чого почали формуватися міжнародний і регіональні ринки. Однак розвитку цього процесу в Європі перешкоджали численні бар'єри як економічного, так і політичного характеру, суттєво заважаючи розвитку економічних зв'язків між європейськими народами. Все це обумовило можливість і потребу розповсюдження інтеграційного процесу на економічну, а в подальшому на політичну, соціальну, культурну сфери, а також проведення спільної зовнішньої політики та політики безпеки і політики у сфері внутрішніх справ і правосуддя.

У розвитку європейської інтеграції виразно простежуються декілька етапів, що відрізняються один від одного рівнем господарської взаємодії країн-учасників, а також тенденціями до зростання кількості учасників Спільнот.

Першому етапу євроінтеграції передував підготовчий етап, протягом якого розроблялися різні проекти об'єднання Західної Європи. Так, з 1 січня 1948 почав діяти митний союз Бельгії, Нідерландів і Люксембургу (Бенілюкс). У березні того ж року Великобританія, Франція та країни Бенілюксу підписали Договір про економічне, соціальне і культурне співробітництво, а також колективну самооборону.

У 1952 р. набрав чинності Договір про створення ЄОВС, успішна реалізація якого дозволила стимулювати розробку найбільш широких програм економічної інтеграції на наступному етапі. 1951–1957 роки називають «етапом галузевої інтеграції». Паризький договір про заснування ЄОВС створив не тільки спільний ринок чотирьох продуктів гірничорудної промисловості (вугілля, залізна руда, сталь і металобрухт), але й спільне регулювання обсягів виробництва та рівня цін, інвестиційні програми і раціональне використання робочої сили.

У березні 1957 р. підписання Римських договорів (створення ЄЕС і Євратому) ознаменувало собою початок етапу економічної інтеграції та становлення інституційної структури Європейських Співтовариств. З лютого 1958 р. був ухвалений договір про створення економі-

чного союзу між країнами Бенілюксу, який набрав чинності 1 листопада 1960 р. після ратифікації парламентами цих країн.

Діяльність Співтовариства та його економічні успіхи заохотили країни-члени до поглиблення процесів інтеграції, і не лише економічної.

1 етап — зона вільної торгівлі (1959–1968 рр.). Цей період інтеграції характеризувався особливостями фінансової політики в рамках зони вільної торгівлі: скасування митних зборів і кількісних обмежень щодо внутрішньої торгівлі відповідно до умов Римського договору стало передумовою встановлення єдиного економічного тарифу. У процесі лібералізації двосторонньої торгівлі між країнами-членами відбувалося формування зон вільної торгівлі, але кожна з них зберігала свій митний тариф відносно третіх країн.

Згідно з договором про ЄЕС, його учасники почали східчасто знижувати митні тарифи у взаємній торгівлі. Перше зниження на 10 % було здійснено 1 січня 1959 р. Далі тарифи знижувалися майже щорічно і паралельно скорочувався розрив між усередненими та національними різними тарифів.

Уже влітку 1958 р. був затверджений механізм спільної сільськогосподарської політики ЄЕС. У 1962 р. було введено в дію єдину сільськогосподарську політику, а вже з 1965 р. окремі європейські співтовариства ухвалили рішення про об'єднання своїх виконавчих органів. Головні цілі єдиної сільськогосподарської політики полягали в тому, щоб досягти повної самозабезпеченості країн «шістки» продовольством, гарантувати фермерам стабільний дохід і захистити місцевих виробників від конкуренції ззовні. Аграрний сектор 50-х років значно відставав від інших сфер тодішньої Європи. Після утворення спільного ринку логічно постало питання щодо модернізації, створення наднаціонального механізму регулювання сільського господарства, об'єднання його загальноєвропейською системою. У цьому аспекті Римський договір чітко окреслив принципи й основні напрями та джерела фінансування спільної сільськогосподарської політики.

Основними принципами СПП стали:

1. Єдність ринку. Утворення ЄЕС призвело до впровадження єдиних правил і норм, що кардинально відрізнялися від попередніх розрізних практик.

2. Преференції щодо товарів зі Спільноти. Цей принцип захищає Спільний ринок сільськогосподарської продукції від дешевого імпорту та гарантує доходи фермерів. В основі аграрної політики інтеграції лежить загальний митний бар'єр ЄС відносно третіх країн, з яких при ввезенні сільськогосподарської продукції стягуються компенсаційні збори. Вони покликані усунути різницю між внутрішніми європейськими цінами та більш низькими цінами постачальників продуктів.

3. Фінансова солідарність. Відповідно до цього принципу всі держави ЄЕС несуть тягар єдиної аграрної політики.

Кошти на ці заходи виділяв Європейський фонд орієнтації та гарантій для сільського господарства (ЄФОГСГ), який почав діяти з 1964 року.

У 50-ті та 60-ті роки Співтовариство встановило офіційні відносини з багатьма десятками держав і обмінялося з ними представництвами. У 1963 р. в місті Яунде (Камерун) було підписано першу угоду з цілою групою держав — Конвенцію про преференційну торгівлю між ЄЕС і 18 країнами Африки (переважно французькими та бельгійськими колоніями) строком на п'ять років. Вона передбачала вільний доступ товарів цих найбідніших країн на ринок ЄС, а також технічну та фінансову допомогу з боку «шістки». У 1969 р. була підписана друга Яундська конвенція майже у тому ж складі учасників і знову на п'ять років.

2 етап — митний союз (1968–1976 рр.). З 1 липня 1968 р. внутрішня торгівля у Співтоваристві стала безмитною, а на його зовнішніх кордонах був уведений загальний зовнішній митний тариф стосовно третіх країн. Два роки по тому торгова політика перейшла з компетенції національних урядів до компетенції органів ЄЕС. Таким чином, «шістка» стала митним союзом. Це сприяло швидкому зростанню внутрішньорегіональної торгівлі.

Для цього періоду характерними є багатонаціональна економічна інтеграція та активний розвиток переваг митного союзу і зовнішньоторговельної політики стосовно третіх країн.

На цьому етапі спільна сільськогосподарська політика доповнюється єдиною політикою у сфері охорони навколишнього середовища, а також досліджень і технічного розвитку. Починається інтеграція у валютно-фінансовій сфері. На основі угоди між ЄС і Європейською асоціацією вільної торгівлі (САВТ) 1971 р. кордони внутрішньоінтеграційної зони вільної торгівлі поширюються на сім країн, що були на той час членами САВТ (Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія та Великобританія).

3 етап — єдиний внутрішній ринок (1977–1992 рр.). Лібералізація платіжних операцій і вільний рух капіталу виявилися головними передумовами створення в 1979 р. Європейської валютної системи — специфічної організаційно-економічної форми відносин країн ЄЕС у валютній сфері, спрямованої на стимулювання інтеграційних процесів, зменшення амплітуди коливань курсів національних валют, а серед головних її цілей виділяють досягнення валютної стабільності та створення єдиної валюти, вирівнювання основних економічних показників та уніфікацію економічної політики, розроблення та впровадження засобів колективного регулювання валютної сфери, стабілізацію економічного становища країн-членів.

Європейська валютна система в той час базувалася на таких трьох основних елементах: 1) європейська розрахункова валютна одиниця — еку (ECU — European Currency Unit); 2) система «європейської валютної змії» (European Currency Snake, Snake in the Tunnel); 3) створення Європейського фонду валютного співробітництва (ЄФВС) за рахунок об'єднання частини (20 %) національних золотовалютних резервів країн-учасників. Валютна інтеграція, механізм якої згодом корегувався, була суттєвим кроком у просуванні регіональної інтеграції та сходиною до нинішнього Економічного і валютного союзу.

Єдиний європейський акт і подана в 1985 р. Єврокомісією програма створення внутрішнього ринку слугували підвалинами для остаточної ліквідації бар'єрів на шляху пересування товарів і факторів виробництва.

Єврокомісія висунула більше 300 законодавчих ініціатив, спрямованих на забезпечення вільного міждержавного руху товарів, послуг, капіталів і робочої сили, а також визначила три основні групи бар'єрів, які необхідно було усунути: фізичні бар'єри (прикордонні митні пости та паспортний контроль); технічні бар'єри (відмінності у стандартах, невизнання освітніх сертифікатів, пріоритет національним виробникам при державних закупівлях); фіскальні бар'єри (відмінності в оподаткуванні). У цей період відбувся перехід країн ЄЕС до реалізації єдиної політики в окремих галузях — енергетиці, транспорті, питаннях соціального та регіонального розвитку.

Внутрішній ринок прискорив формування європейських ринків енергетики, транспорту та телекомунікацій, а також посилив розвиток правових засад політики захисту прав споживачів і довкілля, політики з питань науково-дослідної діяльності та розвитку.

4 етап — Економічний і валютний союз (з 1993 р.). Економічний і валютний союз уособлює високий рівень багатонаціональної інтеграції, який передбачає запровадження спільної монетарної політики та тісну координацію економічної політики держав — членів Союзу. На етапі формування Економічного і валютного союзу відбувається зміцнення політичної інтеграції та форсований розвиток валютної інтеграції на основі підписаного на початку 1992 р. Маастрихтського договору про Європейський Союз. Його створення базується як на попередніх досягненнях узгодженої валютної політики, так і на нових ініціативах.

З підписанням Маастрихтського договору про Європейський Союз поряд із формуванням Економічного і валютного союзу активізувались інші складові співробітництва, зокрема спільна зовнішня політика та політика безпеки, політика у сфері юстиції і внутрішніх справ. Тому головними цілями політичної інтеграції стали: захист спільних цінностей, основних інтересів і незалежності Союзу, посилення безпеки Союзу та країн-членів, збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки, сприяння міжнарод-

ному співробітництву, розвиток і утвердження демократії та верховенства права за безумовного дотримання прав і свобод людини.

Валютна система сучасного Європейського Союзу налічує декілька етапів розвитку (Механізм валютних курсів, план Делора, Маастрихтський договір) на шляху трансформації у валютний союз.

Гармонізація валютної політики в рамках формування валютного союзу проводилась у три етапи:

1) 1 липня 1990 р. — 31 грудня 1993 р. — лібералізація ринків капіталів і посилення співробітництва в рамках Комітету керуючих центральних банків; досягнення стабільності валютних курсів і цін; посилення координації економічної політики держав-членів;

2) 1 січня 1994 р. — 1 січня 1999 р. — створення на базі Комітету керуючих центральних банків Європейського валютного інституту; підготовка до створення Європейського центрального банку;

3) з 1 січня 1999 р. — введення в обіг єдиної грошової одиниці — євро: з 1 січня 1999 р. до 1 січня 2002 р. євро використовували тільки в безготівковому обігу паралельно з національними валютами. За господарюючими суб'єктами зберігалось право вибору між євро та національними грошовими знаками. Лише в євро з 1 січня 1999 р. обов'язково проводилися міжбанківські розрахунки, здійснювалися операції на фінансових ринках, емісія державних цінних паперів. З 1 січня до 1 липня 2002 р. національні валюти країн — учасників ЄВС повністю замінюються на євро в усіх сферах безготівкових розрахунків. Банкноти та монети в євро надходять у готівковий обіг і використовуються паралельно з національними грошовими знаками, а останні з 1 липня 2002 р. втрачають статус законного засобу платежу. З 1 липня 2002 р. євро є єдиним законним платіжним і розрахунковим засобом у ЄВС, а відповідальність за його емісію покладено на Європейський центральний банк.

4.2 СУЧАСНІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Аналіз сучасного становища ЄС у світовій економіці необхідно почати з найчастіше використовуваного економічного показника, такого як ВВП. Так, у 2010 році світовий ВВП оцінювався в 47 570 млрд євро, при цьому на країни G20 приходилося 86,7 %, що на 3 % менше порівняно з 2000 роком. ВВП на одну особу (у євро) у 28 країнах — членах ЄС становить 25 500 євро, а в євросоні — 28 500 євро, завдяки чому Європа входить до п'ятірки найбільших економік світу за даними 2012 р. (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 — ВВП в розрахунку на душу населення у 2012 р., євро

Країна/група країн	ВВП на душу населення
ЄС-28	25 500
ЄС-27	25 600
Єврозона	28 500
Німеччина	32 299
Франція	31 100
Італія	25 700
Великобританія	30 500

На основі даних рисунка 2 можна побачити, що відносна частка Китаю у світовому ВВП за паритетом купівельної спроможності значно зросла за період з 2000 по 2010 р. і становила 13,3 % за станом на 2010 р., що трохи більше половини аналогічного показника для країн ЄС-27. Динаміку зміни частки країн у світовому ВВП за останні 25 років наведено в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2 — Динаміка частки країн у світовому ВВП, 1987–2012 рр., %

Країна	Частка у світовому ВВП, 2012. %	Зміна порівняно з 2011 р.	2007, %	2002, %	1987, %
ЄС-28	20,35	-0,65	21,72	23,96	28,47
США	19,53	-0,05	20,87	23,25	25,47
Китай	14,74	0,64	11,57	8,4	3,81
Росія	н/д	0,01	3,21	2,83	н/д
Індія	5,67	0,01	4,8	4,03	3,08
Південна Корея	1,92	-0,02	1,9	1,9	1,3
Канада	1,77	-0,02	1,88	2,08	2,46
Японія	5,5	-0,06	6,12	7,14	9,63

З огляду на дані, наведені в таблиці 4.2, ВВП країн ЄС зріс приблизно на 35 % з 1995 по 2008 р., знизився менш ніж на 1 % протягом 2008–2010 рр. і знову виріс більш ніж на 1 % у 2010–2012 роках. За останні 15 років зростання ВВП в країнах ЄС становило в середньому 1,9 % на рік.

Структура ВВП Європейського Союзу не є однорідною серед країн-членів і найбільш сильно варіюється залежно від відносної частки сільського господарства, лісівництва та рибальства і меншою мірою — промисловості (рис. 4.1). Так, до основних сільськогосподарських товарів, що їх виробляють і експортують країни ЄС, можна віднести пшеницю, ячмінь, олійні культури, цукрові буряки, вино, виноград, молочні продукти, велику рогату худобу, овець, свиней, домашню птицю, рибу. Виробнича галузь ЄС на міжнародній арені представлена такими найбільш розвинутими секторами, як: чорна та кольорова металургія, видобуток нафти, вугілля, цементу, виробництво хімікатів, фармацевтичних препаратів, виробництво аерокосмічного, залізничного транспортного обладнання, легкових і вантажних автомобілів, суднобудування, виробництво верстатів та автоматизованих виробничих систем, електроніка та телекомунікаційне обладнання, рибне господарство, харчові продукти і напої, меблі, папір, текстиль. У 2013 р. ЄС ухвалив закон на підтримку Ініціативи з підвищення прозорості діяльності видобувного сектора (добувна промисловість), що вимагає розкриття інформації про державні платежі в секторах добувної (нафта, газ і корисні копалини) та лісової промисловості.

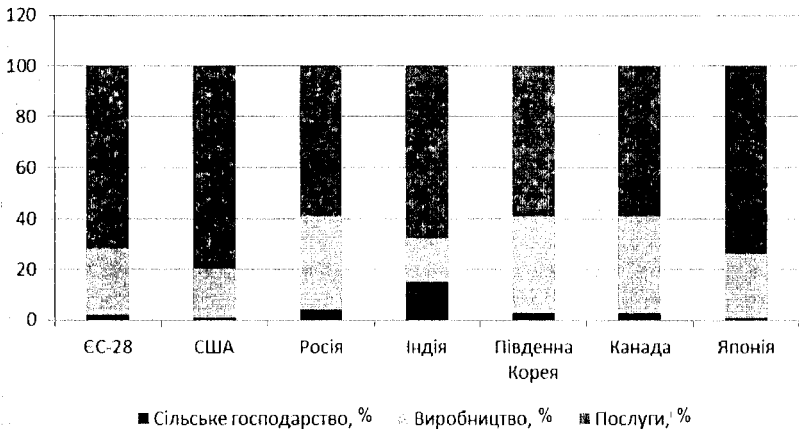


Рисунок 4.1 — Структура ВВП країн ЄС порівняно з найбільшими економіками світу, 2013 р.

Посилення волатильності на світовому фінансовому ринку незмінно впливає в тому числі й на економіку кожної з країн — членів ЄС. Фінансова та економічна криза 2008–2009 рр. призвела до значного погіршення показників державних фінансів. Важливість сектору державно-

го управління в економіці може бути виміряна з погляду відношення між державними доходами та витратами до ВВП. Найвищі такі показники серед найбільших економік світу у 2011 р. були в Японії (50,5 %) та ЄС-27 (46,9 %), а найнижчі — в Індії (13,2 %) та Індонезії (14,8 %).

Варто зазначити, що сьогодні завдяки відкритості своєї торговельної системи ЄС залишається найбільшим гравцем на світовій торговій арені і привабливим регіоном для ведення бізнесу. ЄС — головний торговий партнер для більш ніж 80 країн, серед яких США, Китай, Росія, Індія, Бразилія, ПАР. Таким чином, країни — члени ЄС — найбільший експортер та імпортер товарів серед найрозвинутіших економік світу. Щодня ЄС експортує товарів на суму в кілька мільярдів євро й імпортує ще на кілька мільярдів. У загальному обсязі це становить близько 1,7 трлн євро експорту і 1,8 трлн імпорту щорічно. Основним чинником цієї ситуації є те, що ЄС має найширшу у світі систему торговельних преференцій для країн, що розвиваються, що надає безмитний і безквотний доступ на ринок для 49 найменш розвинених країн у рамках схеми «Усе крім зброї» («Everything but Arms») і завдяки власній загальній системі преференцій. У результаті ЄС є найбільшим імпортером товарів з найменш розвинених країн, на частку якого припадає 36 % їх загального обсягу експорту. Крім того 60 % усього імпорту ЄС припадає на країни, що розвиваються. Торговий обмін між ЄС і країнами Африки збільшився вдвічі за останнє десятиліття (2000–2011 рр.). Країни — члени ЄС у 2011 році зберегли позицію найбільшого донора в рамках програми «Допомога в обмін на торгівлю» («Aid for Trade»). Так, на країни Африки припадає лівова частка програми «Допомога в обмін на торгівлю» — 36 %.

Однією з найважливіших особливостей, що характеризують економічний розвиток кожної держави, є обсяги прямих іноземних інвестицій. Так, за сучасних умов прямі іноземні інвестиції позитивно впливають на конкурентоспроможність європейських підприємств і відіграють все більш важливу роль у зростанні ВВП Європейського Союзу. На сьогодні країни ЄС — найбільше джерело та напрямок для прямих іноземних інвестицій у світі як з точки зору сукупного обсягу, так і з погляду потоків.

Безробіття, можливо, — найкорисніший статистичний показник для розуміння ступеня резервних потужностей і витрачених ресурсів в економіці. Високий рівень безробіття має дуже високі соціальні витрати з погляду більш низьких доходів, які отримує населення, зниження морального духу та більш широкі соціальні проблеми. З огляду на дані рисунка 4.2 ЄС зіткнувся з безпрецедентною кризою у 2008 р., що проявилось у зростанні безробіття протягом останніх п'яти років, і тільки у 2013–2014 рр. рівень безробіття продемонстрував тенденцію до зниження.

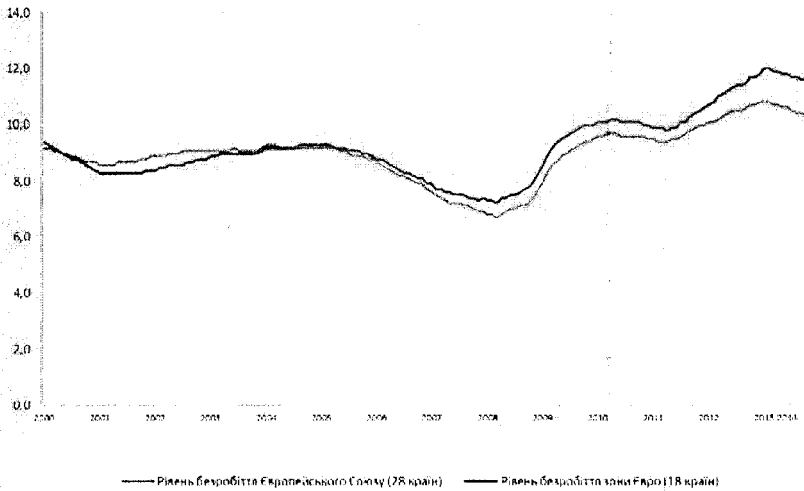


Рисунок 4.2 — Рівень безробіття в країнах ЄС (28) та зони євро (18) у 2000–2014 рр.

Отже, згідно з прогнозами Єврокомісії, сукупний ВВП 28 країн ЄС зросте у 2014 р. на 1,4 %, а у 18 країнах єврозони — на 1,1 %. Дійсно, починаючи з третього кварталу 2013 р. статистика фіксує в багатьох країнах Євросоюзу поступове поліпшення макроекономічних показників. Також загалом по країнах ЄС починаючи з 2013 року було відзначено поступове зниження рівня безробіття.

4.3 СТРАТЕГІЯ «ЄВРОПА 2020»

Світова криза, що розпочалась у 2008 році, призвела до негативних наслідків не лише у фінансовому, а й у реальному секторі багатьох держав. Незважаючи на деяке поліпшення, економічна ситуація в цілому залишається нестабільною, тому лідери країн — членів ЄС у процесі обговорення проблем економічного розвитку Європи дійшли висновку про необхідність консолідації зусиль виходу з кризи та створення умов для сталого розвитку, результатом чого стала розробка та затвердження в березні 2010 р. стратегії «Європа 2020», яка передбачає реалізацію ключових завдань (табл. 4.3).

Таблиця 4.3 — Цільові показники, що встановлюються в рамках програми «Європа 2020», та рівень їх виконання за станом на 01.01.2012

Показник	Цільове значення	Фактичне значення
Рівень зайнятості, %	75,0	73,70–74,0
Відношення обсягу інвестицій у дослідження та розвиток (R&D) до обсягу ВВП, %	3,0	2,6–2,7
Зниження викидів вуглекислого газу в атмосферу порівняно з 1990 р., %	–20,0	–20,0
Питома вага енергії, що отримується з поновлюваних джерел, %	20,0	20,0
Підвищення енергоефективності (зниження енергоспоживання в млн тонн нафтового еквівалента), Mtoe	368,0	206,9
Частка учнів, що покинули навчання у школі, %	10,0	10,3–10,5
Частка європейців віком 30–34 років з вищою освітою, %	40,0	37,5–38,0
Зниження кількості людей, які проживають за межею бідності, млн осіб	–20,0	н. д.

Стратегія «Європа 2020» фокусується на трьох взаємодоповнювальних пріоритетах, у межах яких відбуватиметься реалізація цільових програм:

– *розумне зростання*, що передбачає розвиток економіки на основі знань та інновацій. Розумне зростання означає посилення інтеграції наукових знань, досліджень та інновацій і економічного росту та розвитку ЄС. Цей фактор зміцнення економіки містить у собі підвищення якості освіти та наукових досліджень, підтримку поширення інноваційних технологій і знань, покращення доступу до інформації і технологій та їх застосування для досягнення глобальних соціальних цілей. Дії в цьому напрямку відкриють інноваційні можливості для європейських держав, поліпшать результати освітнього процесу;

– *стале зростання*, що полягає у сприянні більш ефективному використанню ресурсів. Стале зростання означає побудову економіки на принципах ефективного використання ресурсів, що забезпечить стійкість і конкурентоспроможність економіки завдяки лідерству Європи в розробці нових екологічно чистих процесів і технологій;

– *всеохоплююче зростання*, що має на меті підвищення рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної згуртованості.

Всеохоплююче зростання економіки завдяки інвестиціям у знання та навички, боротьбі з бідністю, перебудові ринку праці, навчанню та соціальному захисту сприяє побудові згуртованого, соціально однорідного суспільства.

Розподіл повноважень у процесі реалізації стратегії передбачає визнання Ради ЄС як ключового органу. При цьому до компетенції Європейської Комісії належить моніторинг рівня досягнення цілей, координація політики держав — членів ЄС, внесення необхідних пропозицій для управління процесами та просування першочергових завдань. Європейський Парламент стане рушійною силою стратегії, виконуючи законодавчі функції за пріоритетними напрямками діяльності. Такий підхід заснований на кооперації органів влади ЄС і повинен поширюватися на комітети, національні парламенти, національні, регіональні та місцеві органи влади, соціальні сили для реалізації цільових програм (табл. 4.3).

Таблиця 4.3 — Цільові програми, що реалізуються в межах окремих стратегій зростання

Назва	Завдання
Розумне зростання (smart growth)	
1. «Інноваційний Союз»	Покращення умов і можливостей фінансування досліджень та інновацій з метою використання їх результатів при виробництві товарів і наданні послуг
2. «Молодь у русі»	Зростання результативності освітніх систем і сприяння залученню молодих спеціалістів на ринок праці
3. «План розвитку цифрових технологій у Європі»	Прискорення розвитку високошвидкісного Інтернету та надання можливостей участі в цифровому просторі приватним особам
Стале зростання (sustainable growth)	
4. «Ефективне використання ресурсів у Європі»	Зниження рівня забруднення навколишнього середовища, використання джерел відновлюваної енергії, модернізація транспортного сектору
5. «Індустріальна політика в епоху глобалізації»	Підтримка розвитку потужної та стійкої промислової бази
Всеохоплююче зростання (inclusive growth)	
6. «План розвитку нових здібностей і підвищення рівня зайнятості населення»	Зростання рівня зайнятості, поліпшення співвідношення попиту і пропозиції на ринках праці, збільшення рівня трудової мобільності
7. «Політика проти бідності»	Зниження рівня бідності на території Європи

Програма «Інноваційний Союз» спрямована на переорієнтацію досліджень, розробок та інновацій на вирішення актуальних проблем суспільства, таких як зміна клімату, ефективне використання енергії та ресурсів, демографічні проблеми та проблеми охорони здоров'я.

Метою програми «Молодь у русі» є зростання іміджу європейської вищої освіти та підвищення якості навчання на всіх рівнях у ЄС за рахунок зростання міжнародної мобільності та працевлаштування молодих спеціалістів.

Програма «План розвитку цифрових технологій у Європі» передбачає створення спільного цифрового ринку ЄС на основі високошвидкісного Інтернету і сумісних програм з можливістю доступу для всіх громадян ЄС, а також забезпечення збільшення швидкості Інтернету та збільшення на 50 % і більше кількості приватних осіб, які мають доступ до всесвітньої мережі зі швидкістю більше 100 Мбіт/с.

Головним призначенням програми «Ефективне використання ресурсів у Європі» є побудова економічної системи на принципах турботи про навколишнє середовище та зниження його забруднення.

Європейська Комісія має намір працювати із зацікавленими сторонами (у бізнесі, профспілках, установах науки, організаціях, що захищають права споживачів) для розробки загальних принципів сучасної індустріальної політики, підтримки підприємців у межах програми «Індустріальна політика в епоху глобалізації».

Метою програми «План розвитку нових здібностей і підвищення рівня зайнятості населення» є створення необхідних умов для вдосконалення ринку праці задля збільшення рівня зайнятості населення.

Програма «Політика проти бідності» призначена для забезпечення соціального і територіального співробітництва проти бідності, щоб підвищити значимість цієї проблеми та визнати основні права людей, що перебувають у тяжкому становищі, даючи можливість таким людям брати активну участь у суспільному житті.

На рівні ЄС у межах реалізації вищезазначених програм перед Європейською Комісією постають такі завдання:

– *«Політика проти бідності»*: 1) створення основи для кооперації, обміну досвідом і результатами у сфері боротьби з бідністю, а також провадження конкретних дій на підтримку людей у тяжкому становищі; 2) розробка та впровадження програм підтримки соціальних інновацій для найбільш незахищених верств населення; 3) оцінка адекватності та стійкості до суспільних змін заходів соціального захисту, пенсійних систем; виявлення шляхів кращого доступу до систем охорони здоров'я.

– *«План розвитку нових здібностей і підвищення рівня зайнятості населення»*: 1) створення ринку праці, що є еластичним до зміни економічних умов; 2) стимулювання трудової мобільності за допомогою не-

обхідних інвестицій у межах Європи; 3) посилення кооперації між інститутами ринку праці.

– *«Індустріальна політика в епоху глобалізації»*: 1) розробка індустріальної політики, яка створить сприятливі умови для розвитку економіки ЄС; 2) покращення середовища діяльності для бізнесу, особливо для малих і середніх підприємств; 3) підтримка інтернаціоналізації середніх і малих підприємств; 4) підтримка використання технологічних і виробничих методів, що знижують рівень споживання енергії; 5) посилення конкуренції в туристичному секторі.

– *«Ефективне використання ресурсів у Європі»*: 1) внесення пропозицій щодо зниження рівня використання вуглецю в транспортному секторі; 2) впровадження стратегічних проєктів для вирішення основних проблем ЄС; 3) побудова єдиного енергетичного ринку та введення в дію стратегічного плану використання енергетичних ресурсів, який базується на ідеї використання відновлюваної енергії; 4) підтримка проєктів створення інфраструктури в балтійському, балканському, середземноморському та євразійському регіонах; 5) впровадження плану щодо ефективного використання енергії та ресурсів.

– *«План розвитку цифрових технологій у Європі»*: 1) забезпечення законодавчих змін, які стимулюватимуть притік інвестицій в інфраструктуру, що базується на використанні високошвидкісного Інтернету; 2) створення спільного цифрового ринку з використанням сервісів і ресурсів мережі Інтернет; 3) поширення доступу до мережі Інтернет серед громадян ЄС.

– *«Молодь у русі»*: 1) покращення якості вищої освіти; 2) просування підприємництва через програми мобільності для молодих спеціалістів; 3) визнання неформального навчання.

– *«Інноваційний Союз»*: 1) створення Європейського простору для досліджень та інновацій; розробка стратегічного плану досліджень у галузі збереження енергії, транспорту, зміни клімату, ефективного використання ресурсів, охорони здоров'я, старіння, виробництва екологічно чистих продуктів, управління земельними ресурсами; посилення співпраці з державами — членами ЄС; 2) створення Єдиного патентного бюро ЄС, спеціалізованого Патентного суду; модернізація загальних положень про авторське право і товарні знаки; збільшення можливості використання захисту прав інтелектуальної власності малими та середніми підприємствами; 3) впровадження програми «Європейське інноваційне партнерство» між державами — членами ЄС для прискорення розвитку та перерозподілу технологій, необхідних для досягнення поставлених цілей; 4) спрощення адміністративних процедур для отримання фінансування, особливо для середніх і малих підприємств ринку вугільної промисловості; 5) посилення взаємодії освіти, бізнесу, дослі-

джені та інновацій; підтримка новостворених компаній з розробки інноваційних технологій.

Водночас роль держав — членів ЄС полягає у виконанні таких завдань на національному рівні за окремими програмами:

– *«Політика проти бідності»:* 1) підтримка ідеї колективної та індивідуальної відповідальності у сфері боротьби з бідністю; 2) розробка програми соціального захисту для гарантії отримання пропорційного доходу та охорони здоров'я.

– *«План розвитку нових здібностей і підвищення рівня зайнятості населення»:* 1) перегляд і моніторинг ефективності податкових та пільгових систем; 2) підтримка та моніторинг ефективності впровадження заходів соціального партнерства; 3) розробка національних стандартів кваліфікації працівників.

– *«Індустріальна політика в епоху глобалізації»:* 1) покращення середовища діяльності для бізнесу; 2) послаблення адміністративного тиску на компанії.

– *«Ефективне використання ресурсів у Європі»:* 1) скорочення субсидій на шкідливі виробництва; 2) використання ринкових інструментів, таких як податкові послаблення та державні закупівлі, для стимулювання екологічно чистого виробництва.

– *«План розвитку цифрових технологій у Європі»:* 1) розробка стратегії розвитку високошвидкісного Інтернету; 2) розробка законодавчої бази для координації робіт і зменшення вартості побудови мережі Інтернет; 3) просування сучасних мережевих сервісів.

– *«Молодь у русі»:* 1) забезпечення достатнього обсягу фінансування освітньої сфери; 2) збільшення відкритості та доступності освітніх систем за допомогою створення національних кваліфікаційних стандартів; 3) поліпшення умов працевлаштування молоді за допомогою проведеної консультацій, навчання.

– *«Інноваційний Союз»:* 1) реформування національної та регіональної системи досліджень, розробок та інновацій; зростання рівня кооперації з іншими країнами ЄС з питань фінансування; 2) гарантування достатньої підтримки випускників математичних та інженерних факультетів; зміна навчальних планів шкільних занять відповідно до принципів розвитку творчих здібностей, інновацій і підприємництва; 3) використання податкових важелів та інших фінансових інструментів для збільшення обсягу інвестицій у дослідження та інновації.

Стратегія «Європа 2020» передбачає, що Європейська рада здійснює огляд політики ЄС та взаємозалежності між ЄС і його державами-членами, а також несе відповідальність за реалізацію стратегії за допомогою:

– щорічних загальних оцінок прогресу на рівні ЄС і національному рівні, що розглядаються на весняній сесії. Європейська рада підводить

підсумки загальної макроекономічної ситуації та прогресу в досягненні базових цілей, а також основних ініціатив;

- горизонтального керування політикою ЄС і єврозони загалом;
- обговорення економічного розвитку та пріоритетів стратегії з питань наукових досліджень і розробок, підвищення інноваційного потенціалу ЄС, енергетичної політики.

Моніторинг і експертна оцінка є головними завданнями для Ради ЄС, у складі якої національні міністри, що відповідають за окремі напрямки, обговорюватимуть питання виконання програми (прогрес у досягненні цілей і основних ініціатив).

Єврокомісія повинна здійснювати моніторинг ситуації щороку на основі показників, які відображають загальний прогрес у досягненні поставлених цілей. Зокрема Єврокомісія проводить щорічні дослідження росту, оцінку національних програм конвергенції, які розглядаються на весняній сесії Європейської ради. Єврокомісія також готує рекомендації та за потреби застосовує «політику попередження» до держав-членів (ця нова компетенція закріплена статтею 121.4 Лісабонського договору) на основі результатів аналізу їх доповідей про прогрес у досягненні національних цілей.

Як показав десятирічний досвід реалізації двох перших версій Лісабонської стратегії, успіх нової програми зовсім не гарантований, особливо в частині, що стосується зміцнення конкурентних позицій ЄС. Стратегія дуже неоднозначно сприймається як у колах європейського бізнесу, так і серед політиків та економічних експертів.

Серед основних зауважень щодо стратегії «Європа 2020» можна виокремити такі:

- відсутність аналізу й оцінки всіх версій попередньої (Лісабонської) стратегії та досвіду з її реалізації;
- складність кількісного вимірювання прогресу за окремими цільовими орієнтирами;
- невизначеність ролі Європейського центрального банку, хоча саме ЄЦБ виконує основну, вкрай складну технічно, роботу зі створення інтегрованого фінансового ринку єврозони.

Отже, реалізація стратегії «Європа 2020» є досить складним і амбіційним завданням, для своєчасного виконання якого необхідний постійний моніторинг за встановленими цільовими орієнтирами.

Контрольні питання

1. Які основні передумови євроінтеграції?
2. Якими процесами характеризувались окремі етапи євроінтеграції?

3. Які основні характеристики сучасного етапу євроінтеграції?
4. Дайте характеристику сучасних позицій ЄС у світовій економіці.
5. Проаналізуйте структуру ВВП країн ЄС порівняно з найбільш розвиненими країнами світу.
6. Охарактеризуйте основні особливості зовнішньої торгівлі країн ЄС.
7. Проаналізуйте, на які соціальні проблеми натрапив ЄС під час кризи 2008–2009 років.
8. Вирішення яких завдань передбачає стратегія «Європа 2020»?
9. Які пріоритети розглядаються у стратегії «Європа 2020»?
10. Які цільові програми стратегії «Європа 2020» реалізуються в межах окремих видів зростання?

Список літератури до розділу

1. Батурина О. В. Европейский Союз после кризиса: упадок или возрождение? / О. В. Батурина // Вестник МГИМО-Университета. — 2013. — № 4(31). — С. 71–81.
2. Батурина О. Европейская интеграция / О. Батурина. — М. : Издательский Дом «Деловая литература», 2011. — 720 с.
3. Горюнова Є. О. Євроінтеграція / Є. О. Горюнова. — К. : Академвидав, 2013. — 224 с.
4. Книга А. С. Европейская интеграция / А. С. Книга, В. Н. Пархаев. — Барнаул : АлтГТУ, 2004. — 124 с.
5. Central Intelligence Agency. The World Factbook [Електронний ресурс] / EU. — Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ee.html>. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.
6. Communication from the Commission Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс] / European Commission, Brussels, 3.3.2010 COM(2010) 2020 final. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.
7. Europe 2020 [Електронний ресурс] / EU. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.
8. Eurostat. Newsrelease. Euroindicators [Електронний ресурс] / European Commission — Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/euroindicators/peeis/>. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.

РОЗДІЛ 5

ДОГОВІРНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

5.1 ПОНЯТТЯ, ДЖЕРЕЛА ТА СТРУКТУРА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

У Європейському Союзі існує правопорядок, в інтересах якого держави-члени у все більших розмірах обмежують свої суверенні права. Така еволюція права ЄС відбувається не шляхом конфлікту, не з позиції сили і тиску, а на основі згоди, добровільного розв'язання проблем самими державами, з урахуванням взаємних інтересів. Право ЄС утворює певну одиничну цілісність, відокремлену однаково як від національних правових систем, так і від міжнародного права, і формує таким чином наднаціональну правову систему та правову культуру загальноєвропейського обсягу. Право ЄС утворює організовану і структуровану систему правових норм, з її джерелами, власними інституціями, процедурами творення, інтерпретації та застосування, створюючи свого роду конгломерат норм держав-членів і міжнародних норм, та має особливу правову природу, яка відрізняє його як від міжнародних міждержавних організацій, так і від держав. *Право ЄС є унікальною правовою системою у світі, що функціонує паралельно з законодавством держав — членів Європейського Союзу.*

З термінологічного погляду поняття «право Європейського Союзу» нині використовується для визначення у вузькому сенсі всіх правових норм у рамках Союзу, а в широкому — також усіх правових понять, категорій, принципів, правової практики, напрацьованих за час існування ЄС. Для визначення права ЄС у широкому сенсі наразі використовується специфічний французький термін «*acquis*» (замість попереднього «*acquis communautaire*», що визначав лише комунітарну частку правового поля та правового надбання Союзу) — *законодавчий доробок Європейського Союзу*. Варто звернути увагу на цей термін: окрім іншого, він означає в одному із значень «право», а в інших розуміється як «набутий», «такий, що був придбаний». Тим самим підкреслюється, що право ЄС — це право, яким наднаціональне утворення наділяється з боку держав-членів. Країни — апліканти на вступ до ЄС зобов'язані прийняти *acquis* цілком і повністю до моменту набуття статусу країни — члена ЄС.

Суттєвими ознаками правової системи Співтовариства є пріоритет права ЄС над національним, а також принцип прямої дії права Співто-

вариства, що на практиці означає можливість для юридичних і фізичних осіб спиратися на це право і домагатися його реалізації в суді. Суб'єктами права в Співтоваристві є не лише держави-члени, а й їхні громадяни.

Система права ЄС постійно змінюється. Зміни, які вносяться до правового статусу, організації та функціонування ЄС, дуже вагомі. З 1993 до 2010 р. діяла правова система, що була закладена Маастрихтським договором, будувалася на трьох стовпах, які визначали сфери компетенції і здебільшого різнилися між собою характером прийняття рішень. Маастрихтський договір розмежував соціально-економічний сектор (внутрішній ринок, зокрема умови праці та безпеку споживачів; конкурентну політику; економічну та валютну політику; торгівлю політику; сільське господарство; рибальство тощо), де домінували Співтовариства (ЄОВС, ЄЕС, Євратом) (I опора), та напрями діяльності політичного характеру, які утворили спільна зовнішня політика та політика безпеки (II опора), а також співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ (III опора) з переважанням норм міжурядового співробітництва.

З 2010 р. Лісабонський договір впроваджує низку змін і нововведень до чинної нормативно-правової бази ЄС. Якщо до цього часу від імені Євросоюзу діяло Європейське Співтовариство, його інституції, головуюча країна, а він сам залишався певним віртуальним утворенням, яке не мало міжнародної правосуб'єктності, то згідно з Лісабонським договором, ЄС, врешті, наділяється міжнародною та внутрішньою правосуб'єктністю і замінює собою всі його колишні складники, поглинаючи їх. Розподіл на так звані три опори в певному сенсі втрачає актуальність. Союз замінює Європейське Співтовариство і стає його правонаступником (стаття 46 а Лісабонського договору). Набуття ЄС міжнародної правосуб'єктності означає, що він зможе укласти міжнародні договори від свого імені в усіх сферах його компетенції. По всьому тексту основоположних договорів назву «Співтовариство» замінили словом «Союз». Договір про заснування Європейського Співтовариства перейменовано на Договір про функціонування Європейського Союзу. Лісабонський договір визначив такий розподіл завдань після 2007 року:

- галузі, у яких ЄС самостійно приймає рішення, отримали назву «компетенція Спільноти» або «виключна компетенція» — ОПОРА I;
- другій групі завдань, які поділені поміж ЄС і державами-членами, відповідає назва «спільна компетенція» — ОПОРА II;
- третя група, коли національні або регіональні уряди ухвалюють самостійно рішення, отримала назву «підтримуюча компетенція» — ОПОРА III.

Відповідно до такого розподілу сфери правової відповідальності між наднаціональними та національними системами, галузі та інститу-

ти права ЄС не охоплюють повністю правовідносини в різних сферах правового регулювання, а тільки доповнюють відповідні галузі національного права держав-членів.

До предметної сфери дії права ЄС належать:

- сфера економічних відносин (створення спільного ринку, економічного та валютного союзу);
- спільні економічні політики (сільськогосподарська, торговельна, транспортна, у сфері охорони навколишнього середовища, конкурентна, антидемпінгова);
- політика в соціальній сфері (питання зайнятості, соціального забезпечення, освіти тощо);
- здійснення Спільної зовнішньої політики та політики безпеки;
- співробітництво поліцій і судів у кримінальному праві (інституціоналізація співпраці в боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом);
- побудова простору свободи, демократії та законності;
- удосконалення інституційної структури Спільноти.

З огляду на особливості устрою та компетенції ЄС у системі права виокремлюються такі комплексні галузі та інститути.

До галузей права ЄС належать: сукупність правових норм, які визначають правове становище Союзу; правове регулювання внутрішнього ринку; торговельне та комерційне право; право конкуренції; право охорони навколишнього середовища; право щодо державних замовлень; трудове право; право зовнішніх зносин тощо.

Щодо інститутів права Євросоюзу, то можна говорити про два їх види. По-перше, це інститути, що є загальними для всієї системи права ЄС. До них належать визнання, правонаступництво, відповідальність. Окрім цього, у кожній галузі права Євросоюзу формуються свої інститути. У межах правового регулювання внутрішнього ринку ЄС існують такі інститути, як свобода пересування товарів, вільний рух людей, свобода економічної діяльності та надання послуг, вільний рух капіталів.

Принципи та характерні особливості європейського права.

Принципи права Європейського Союзу зафіксовані в установчих договорах, а також у рішеннях Європейського Суду, якому належить вирішальна роль у розробці детальної класифікації принципів права ЄС. Суд сформулював і закріпив у своїх рішеннях систему основних засад — принципи права Європейського Співтовариства, на яких повинна функціонувати і розвиватися правова система ЄС.

Принцип верховенства права ЄС означає, що правові норми, які входять до загальноєвропейського права, мають пріоритет перед правилами, закріпленими в законодавстві окремої держави-члена. Цей принцип охоплює не лише установчі договори ЄС, а й усі інші законодавчі

акти ЄС (регламенти, директиви, постанови). Вони мають на території кожної країни вищу юридичну чинність, навіть якщо відповідна країна голосувала проти прийняття такого документа. Європейський Суд є головним гарантом дотримання принципу верховенства всіх правових актів ЄС.

Принцип прямої дії — обов'язкова застосовність норм права ЄС на всій території ЄС і щодо всіх суб'єктів європейського права. Це означає, що норми права ЄС обов'язкові для всіх держав-членів, інституцій ЄС, а також фізичних і юридичних осіб, які перебувають під юрисдикцією держав-членів. Інакше кажучи, будь-який громадянин ЄС на будь-якому судовому засіданні в національному суді може вказувати на відповідні норми права ЄС. Принцип прямої дії зобов'язує держави-члени, національну адміністрацію та судові органи застосовувати норми права ЄС незалежно від ставлення національної адміністрації до проблеми, про яку йдеться. Пряма дія права ЄС характерна насамперед для засновницьких договорів ЄС, які підлягають ратифікації в національних державах і таким чином стають частиною національного права. Такий підхід застосовується і для цілої низки законодавчих актів ЄС.

Незалежність європейського права. Країни-члени, утворивши Співтовариства, обмежили свою правотворчу діяльність і в результаті дозволили утворити правовий порядок, незалежний від національної та міжнародної правових систем. Цей порядок є однаково обов'язковим до виконання всіма країнами-членами та їх громадянами.

Примат над національним правом. Принцип примату (першості) права Співтовариств над національним правом країн-членів регулює, як потрібно поводитися у разі виникнення конфлікту між нормою національного права та правом Співтовариств. За таких обставин право Співтовариств має першість перед національною нормою. Слід підкреслити, що йдеться виключно про першість у застосуванні. Якщо в національному праві наявне положення, яке суперечить праву Співтовариств, це не означає, що воно є автоматично недійсним, лише забороняється його застосування.

Безпосередність застосування права означає, що нормативні правові акти Співтовариств є нормою прямої дії в країнах-членах без потреби їх ратифікації чи інкорпорації з національним правом.

Принцип рівності (заборона дискримінації) означає, що жоден громадянин ЄС не може бути дискримінований за національністю, расою належністю, етнічним походженням, релігійними переконаннями, фізичними чи психічними недоліками, а також за віком чи сексуальною орієнтацією.

Принцип субсидіарності окреслює поділ повноважень між країнами-членами та Співтовариством. Стосовно відносин між ЄС і державами-

членами принцип субсидіарності допускає надання Співтовариству повноважень, необхідних для вирішення питань, що виходять за межі національних держав. Співтовариство, таким чином, має можливість спиратися на правові акти і дії держав-членів, а держави-члени у свою чергу можуть спиратися на акти та дії ЄС, що дає змогу вирішувати проблеми, не чекаючи прийняття нових правових актів.

Джерела права Європейського Союзу

Основою всієї правової системи Союзу, на якій ґрунтується весь комплекс правових відносин, є джерела права ЄС. У засновницьких договорах відсутня чітка типологія джерел права, що дещо ускладнює процес їх класифікації. Більшість європейських дослідників поділяють джерела права ЄС на *первинні (або основні) та вторинні*. Існують також думки про доповнення цієї типології категорією «*додаткові*» (*прецедентне право та інші джерела права*).

Первинне право ЄС охоплює установчі договори, що відіграють роль основних законів і урочисто іменуються «конституцією» Співтовариств. Установчі договори — Паризький договір про заснування ЄОВС від 1951 р. і два Римські договори від 1957 р. про ЄЕС і Євратом, а також Договір про Євросоюз (змінений і доповнений Маастрихтський договір про Європейський Союз 1992 р.). До первинного права також належать договори, що вносять суттєві зміни та доповнення в установчі договори разом з усіма додатками, протоколами, деклараціями й іншими супровідними документами: Єдиний європейський акт 1987 р., Маастрихтський договір 1992 р., Амстердамський договір 1997 р., Ніццький договір 2001 р., Лісабонський договір 2007 року. Актами первинного права вважалися Конвенція про спільні інститути та Договір про злиття 1965 р., рішення про проведення прямих виборів депутатів Європейського Парламенту 1976 р. (згідно зі ст. 9 Амстердамського договору інтегровані до статей Договору про заснування Європейського Співтовариства). До установчих актів відносять також усі договори про приєднання нових держав до Співтовариств і Європейського Союзу.

Вторинне, або похідне, право ЄС — сукупність правових актів, розроблених наднаціональними інституціями з метою реалізації положень Договорів ЄС. Класифікація вторинних джерел права ЄС наведена в таблиці 5.1

До типових правових актів ЄС (відповідно до ст. 288 ДФЕС) належать:

Регламент (постанова) — найважливіший акт вторинного права, має загальний характер, є обов'язковим у всіх частинах і підлягає прямому застосуванню у всіх державах-членах. Регламенти набувають чинності на 20-й день після їх опублікування в офіційному «Віснику ЄС».

Таблиця 5.1 — Класифікація вторинних джерел права ЄС

Типові акти	<ul style="list-style-type: none"> – постанови; – директиви; – рішення; – рекомендації, висновки
Нетипові акти	<ul style="list-style-type: none"> – акти про роботу інституцій; – рішення Ради ЄС або Європарламенту, рішення Суду ЄС і Європейської Ради; – договори про асоційоване членство; – загальні декларації та міжінституційні угоди
Акти інституцій	<ul style="list-style-type: none"> – акти про призначення; – Біла книга; – Зелена книга

Директива є обов'язковою щодо очікуваного результату для кожної держави-члена, якій вона адресована, але зберігає за національними урядами свободу вибору форм і методів дій. Директиви, що адресуються всім державам — членам ЄС, набувають чинності на 20-й день після їх опублікування в офіційному «Віснику ЄС». Директиви, адресовані окремим державам-членам, повідомляються шляхом нотифікації.

Рішення — індивідуальний акт, який може адресуватися державі-члену, підприємству чи приватній особі. Переважно рішення застосовують положення угод у конкретній ситуації, а отже є засобом адміністративного виконання права ЄС. Рішення обов'язкове у всіх частинах для тих, кому воно адресоване.

Рекомендації та висновки — орієнтаційні правові інструменти, які запрошують адресатів до розробки загальної лінії поведінки, не маючи при цьому обов'язкової юридичної сили.

У цьому випадку діє феномен «м'якого» права в ЄС: рекомендаційні акти відіграють другорядну роль, проте ними не можна нехтувати, вони мають обґрунтоване та конструктивне значення у формулюванні та реалізації політик ЄС, проте на них слід зважати, у світлі їхнього потенціалу, як на допоміжні елементи законодавчого процесу.

До вторинного права також належать *міжнародні договори й угоди, укладені Співтовариством*: угоди про асоціацію, наприклад, із Грецією (1962 р.) та Туреччиною (1964 р.); угоди про співробітництво, торговельні угоди з третіми країнами або міжнародними організаціями; *угоди між державами-членами* з питань, пов'язаних із функціонуванням Співтовариств, для підписання яких держави не передали повноваження інститутам ЄС.

До джерел вторинного законодавства зараховують і односторонні акти інституцій ЄС: документи про призначення на посади, повідомлення Комісії, Білі книги, Зелені книги тощо.

Зелена книга (Green Paper) — документ, який містить матеріали за результатами моніторингів, досліджень, експертиз. До найважливіших зелених книг належить «Зелена книга: Європейська стратегія стабільної, конкурентної та безпечної енергії» (2006), у якій ЄК пропонує створити спільну енергетичну політику. За результатами обговорення Зеленої книги може бути опублікована Біла книга.

Біла книга (White Paper) — документ стратегічного розвитку, який містить план конкретних заходів у окремій сфері. Зелена книга та Біла книга є правовим інструментом Європейської Комісії.

Додаткові джерела права Євросоюзу використовуються переважно при тлумаченні норм права ЄС, закріплених в основних джерелах. До них належать рішення Суду ЄС і загальні принципи права. Суд ЄС не обмежується роллю тільки правоохоронного органу ЄС, а створив велику систему правових норм Спільноти, яка становить *прецедентне право*, що доповнює та розвиває як первинне, так і вторинне право ЄС. Формально правила прецеденту не встановлено, але існує загальний консенсус, що прецеденти судів ЄС є важливим джерелом права.

До інших джерел права ЄС у сфері міжурядового співробітництва також відносять спільні стратегії, спільні дії, спільні позиції щодо проведення спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ); спільні позиції, рамкові рішення, рішення, угоди в Поліційному та судовому співробітництві у сфері кримінального права.

Таким чином, особливий характер права Євросоюзу виявляється також у різноманітності його джерел і процедурах їх ухвалення. Власні джерела права Євросоюзу доповнюють джерела міжнародного права та внутрішнього права держав — членів ЄС.

5.2 ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АКТ

Міжурядова конференція країн СЕС наприкінці 1985 р. у Люксембурзі прийняла документ — Єдиний європейський акт (ЄЕА), який уперше в історії Співтовариства вносив зміни та доповнення в його юридичну основу — Римський договір. Схвалений документ містив широку програму дій Співтовариства на майбутні роки, охоплюючи різні сфери інтеграції, від утворення єдиного ринку країн-членів і «технологічного співтовариства» до європейського зовнішньополітичного співробітництва. Прийняття ЄЕА ознаменувало вирішення низки проблемних питань.

Розв'язавши на початку 70-х років основні завдання, поставлені в *Римських договорах* (утворення митного союзу, єдиного аграрного ринку, часткова лібералізація ринку капіталів), Співтовариство почало втрачати більшість із тих переваг (темпи економічного зростання, рівень зайнятості, конкурентоспроможність продукції), які воно мало в 60-ті — на початку 70-х років. Країни ЄЕС широко використовували в конкурентній боротьбі різні протекціоністські бар'єри, що гальмувало розвиток взаємного економічного обміну. Одночасно Римський договір не передбачив спільної структурної, науково-технічної та промислової політики, спільних акцій у сфері охорони навколишнього середовища тощо. На початку 80-х років не було прийнято жодної спільної програми, спрямованої на скорочення безробіття, вирішення проблем економічно відсталих регіонів, охорону довкілля.

ЄСА набрав чинності 1 липня 1987 р. після його ратифікації національними парламентами.

Основні положення Єдиного європейського акта

1. *Консолідовано та закріплено правову основу інтеграційної політики Європейського Співтовариства, набула подальшого розвитку його інституційна структура.*

Єдиний акт легітимізував новий інститут Співтовариства — *Європейську Раду*, яка посіла найвище місце в системі управління Співтовариств. Включення механізму Європейського політичного співробітництва у правову систему Співтовариства означало подальше підвищення ролі ЄЕС як самостійного суб'єкта міжнародної політики. Якщо раніше таке співробітництво відбувалось у рамках Європейської Ради неофіційно, то після 1986 р. воно *вперше отримало законодавчу основу і мало регулюватися на основі міжурядового договору*, який зобов'язував країни ЄЕС не тільки інформувати одна одну про передбачувані зовнішньополітичні акції, а й спільно виробляти принципи та цілі зовнішньої політики та керуватися ними під час проведення національної політики. Число засідань Європейської Ради було скорочено до двох на рік, і вони мали проводитися після закінчення шестимісячних термінів головування чергової країни.

Започатковано нову законодавчу процедуру співпраці, яка розширила повноваження Європейського Парламенту. Починаючи з 1970 р. Парламент отримав право брати участь в обговоренні та прийнятті всіх фінансових документів, що дало йому можливість стати законодавчим органом поряд із Радою Міністрів. ЄСА закріпив і зафіксував цей стан речей.

Новим інститутом став Суд першої інстанції, який мав розглядати трудові й адміністративні позови і таким чином розвантажити Суд Європейських Співтовариств.

2. ЄСА ухвалив важливе стратегічне рішення про утворення до 31 грудня 1992 р. «простору без внутрішніх кордонів», завершення формування єдиного внутрішнього ринку товарів, послуг, капіталу і робочої сили. Поняття «єдиний внутрішній ринок» замінило попереднє поняття «спільний ринок». Передбачалися ліквідація митних і податкових бар'єрів, що ще залишилися на той час, гармонізація законодавства стосовно прямого та непрямого оподаткування.

3. ЄСА поновив ідею Економічного і валютного союзу (ЕВС), який західним європейцям не вдалося реалізувати в 70-ті роки. Досягнення Європейської валютної системи, яка забезпечила досить високу стабільність західноєвропейських валют, сприяло відновленню в 1987 р. процесу створення Економічного та валютного союзу. ЄСА вносив доповнення в Римський договір, згідно з яким уперше в історії Співтовариства країни-члени зобов'язувалися тісно координувати економічну та валютну політику з метою перетворення Співтовариства на валютно-економічний союз. Однак через опозицію ФРН і Великобританії договір не передбачав ні засобів, ні термінів його реалізації.

4. Закріплено пріоритетне становище науково-дослідної та технологічної політики Співтовариства. Таким чином, технологічна політика ЄС уперше отримала законодавчу базу у вигляді спеціальної статті Римського договору.

5. У межах реалізації двох стратегічних завдань — утворення єдиного ринку (до кінця 1992 р.) та прискорення науково-технічного прогресу, а також у тісному взаємозв'язку з ними передбачалась активізація практично всіх напрямів діяльності ЄС.

6. Новітніми були положення ЄСА про соціальну політику, охорону довкілля та енергетику.

7. Визначено принцип солідарності — економічної та соціальної згуртованості Європейської Спільноти (допомога біднішим регіонам і країнам Спільноти). Досягнення мети підвищення економічної та соціальної згуртованості між різними країнами і регіонами Спільноти було вирішене через реформування та фінансову підтримку структурних фондів: Європейського сільськогосподарського фонду орієнтації та гарантування, Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду.

ЄСА став помітною подією на шляху розвитку європейської інтеграції, визначив стратегічний курс і практичну політику Європейського Співтовариства на майбутнє. Утілення в життя положень ЄСА створило передумови для переходу євроінтеграційних процесів до наступного важливого етапу, започаткованого укладенням Маастрихтської угоди.

5.3 МААСТРИХТСЬКИЙ ДОГОВІР ПРО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Маастрихтський договір мав велике значення в питанні як політичного так і економічного єднання держав Європи. *Підписаний у Маастрихті 7 лютого 1992 р. Договір про Європейський Союз (ЄС) набрав чинності 1 листопада 1993 р.* після його ратифікації національними парламентами.

Основні положення Маастрихтського договору

1. *Договір про ЄС затвердив триопорну структуру ЄС, що передбачала утворення Союзу на базі Європейських Співтовариств (назва «Європейське Економічне Співтовариство» була замінена на «Європейське Співтовариство»), доповнених політиками та формами співробітництва, запровадженими новим Договором: спільна зовнішня політика і політики безпеки (СЗПБ) та співробітництво у сфері юстиції і внутрішніх справ (див. п. 1). Важливе значення мало й те, що поняття «Європейський Союз» із символу перетворилося на юридично закріплену формулу.*

Сам Євросоюз не мав статусу юридичної особи, але такий статус мали Співтовариства, які є незалежними суб'єктами права із самостійною компетенцією, незалежною від держав-членів. Проте «Союз має єдину інституційну структуру» (ст. 3 Договору про Європейський Союз), що забезпечувало згуртування всіх секторів ЄС, незважаючи на відмінний характер їх функціонування.

2. *Договір поглибив діяльність Співтовариства у сфері охорони довкілля, досліджень і технологічного розвитку та розширив повноваження ЄС у таких сферах, як промисловість, охорона здоров'я, транс'європейські мережі, захист споживачів, культура, освіта, професійна підготовка.*

3. *Договір приділив значну увагу політиці економічного та соціального згуртування, заснував дорадчий Комітет регіонів, а також було передбачено створення Фонду згуртування, націленого на підтримку програм економічної конвергенції найбідніших країн ЄС.*

4. Маастрихтський договір передбачив забезпечення подальшого економічного та соціального прогресу шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, побудову Економічного і валютного союзу (ЕВС) та введення єдиної європейської валюти в межах ЄС. З цією метою договір встановлює програму та графік реалізації ЕВС. Договір і додатки до нього визначили умови участі держав-членів у Валютному союзі й остаточну дату введення в обіг нової загальної валютної одиниці — євро. Кінцевою датою реалізації цієї мети повинно було стати 1 січня

1999 року. Незважаючи на наявні складнощі та скептичне ставлення багатьох впливових політичних сил у країнах ЄС і навіть з боку окремих урядів, мета, поставлена Маастрихтським договором, була досягнута.

5. Договір закріпив інститут громадянства Європейського Союзу, яке згідно з Договором доповнює національне громадянство і гарантує свободу пересування та проживання на території держав-членів кожному громадянину Союзу. Громадяни Союзу, які проживали на території держав-членів, але не були їх громадянами, отримали право обирати й бути обраними на муніципальних виборах і на виборах у Європарламент.

6. Договір підтвердив і модифікував інституційну систему Співтовариства. Найбільші зміни були пов'язані з функціонуванням Європарламенту, який отримав право бути не лише консультативним органом — було розширено його законодавчі повноваження та контролюючі можливості, зокрема у бюджетній сфері. Крім того він отримав право затверджувати новий склад Європейської Комісії. У Раді була розширена процедура голосування кваліфікованою більшістю.

7. Маастрихтський договір увів у ранг н'ятого інституту Співтовариства Палату аудиторів, створену в 1975 р., що сприяло демократизації інституційної системи ЄС, заснував Комітет регіонів суто консультативного характеру та посаду омбудсмена з метою посилення захисту прав громадян ЄС.

8. Маастрихтський договір визначив принцип субсидіарності як фундаментальний принцип функціонування ЄС (ст. 5 Договору про заснування Європейського Співтовариства).

9. У договорі були сформульовані юридичні поняття в галузі спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ). Визначено цілі та виокремлено головні пріоритетні напрями, у яких застосовувалися спільні заходи: процес ОБСЄ; збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки, підтримка міжнародної співпраці, розвиток і зміцнення демократії, а також легітимних урядів та поваги до прав і основних свобод людини, розробка, контроль, нерозповсюдження атомної зброї; економічні аспекти безпеки (контроль за переданням військових технологій країнам, що не є членами Співтовариства; контроль за експортом озброєнь).

10. Нововведенням стали положення про співробітництво у сфері юстиції і внутрішніх справ, які стосувалися насамперед проблем, пов'язаних із розбудовою «Європи без кордонів»: охорона зовнішніх кордонів ЄС, імміграційна політика, візовий контроль, юридична співпраця, співробітництво органів охорони правопорядку у боротьбі проти корупції, наркобізнесу, торгівлі людьми, торгівлі зброєю, міжнародної злочинності, тероризму тощо. З метою боротьби з цими явищами було

організовано *Європейське поліцейське відомство (European Police Office)* — Європол.

Разом з тим створення Європейського Союзу помітно підсилило неоднорідність об'єднання. З моменту створення Європейських співтовариств, у рамках цих об'єднань сформувалась інституційна система з відповідною правовою системою Співтовариств, яка відіграє важливу роль у забезпеченні інтеграційних процесів. З появою Європейського Союзу та створенням другої і третьої опор виникла проблема правового характеру щодо цих двох сфер діяльності ЄС. Оскільки ці сфери зачіпають важливі і досить чутливі для кожної суверенної держави галузі, то механізм прийняття та реалізації рішень, який існував стосовно Європейських співтовариств, не міг бути автоматично поширений. Маастрихтський договір встановив, що рішення, ухвалені в рамках другої і третьої опор Європейського Союзу, є обов'язковими для держав-членів, проте вони не мають прямої дії і не підлягають юрисдикційному контролю з боку Суду ЄС. Таким чином, правовий режим рішень, що приймаються ЄС у рамках другої і третьої опор, відрізняють від актів Європейських співтовариств, оскільки ці рішення є переважно не нормативно-правовими актами, а політичними рішеннями. Вони обов'язкові до виконання державами, які ці рішення прийняли, а не всіма членами Європейського Союзу. Невиконання цих рішень, як і інші спори, що з них виникають, не можуть бути оскаржені в судовому порядку. Можливі і застосовні лише процедури політичного узгодження та співпраці. Обов'язковими є нормативні акти, які оформляються у вигляді конвенцій.

У країнах, де автоматичне застосування міжнародно-правових норм не має місця, де потрібна імплементація міжнародно-правових актів з метою їх інкорпорації в національну правову систему (Велика Британія, Італія та ін.), можливість прямої дії рішень Європейського Союзу в рамках другої і третьої опор виключена. Таким чином, зі створенням Європейського Союзу, з одного боку, розширилася сфера застосування права Європейських співтовариств, а з іншого — з'явилися нові сфери в рамках другої і третьої опор, у межах яких право Співтовариств, крім чітко обумовлених випадків, застосуванню не підлягає.

Прогашиною Маастрихтського договору стало те, що хоча він досить детально визначав хронологічні межі та зміст етапів створення ЄВС, проте не містив чітких положень щодо проблематики та визначення політичного союзу. Нечітко визначеним у Договорі був і характер відносин між ЄС і НАТО.

Великобританія домоглася застереження, яке звільняло її від участі в третьому етапі ЄВС, відмовилася приєднатися до програми дій Співтовариства в соціальній сфері і, єдина з держав-членів, відмовилась

підписати Угоду про соціальну політику, прийняту в Маастрихті. Загалом Маастрихтський договір його учасники розглядали як рамковий документ, який передбачав подальшу конкретизацію, доповнення та узгодження.

Набрання чинності Маастрихтським договором знаменувало початок нового етапу в розвитку європейської інтеграції в напрямку розбудови єдиного політичного, економічного і валютного союзу європейських держав.

5.4 АМСТЕРДАМСЬКИЙ ДОГОВІР

З середини 90-х років у ЄС стає зрозумілою необхідність перегляду положень Маастрихтського договору у зв'язку зі змінами, що відбулись у світовій спільноті і, зокрема, Європі. Розпад соціалістичної системи, економічні та суспільні зміни в постсоціалістичних країнах і їх бажання стати членами єдиної Європи, змусили ЄС виробити стратегію на майбутнє. Крім того проблеми в самому ЄС (відсутність єдиних поглядів серед держав-членів щодо розвитку ЄВС, спільної соціальної політики, стратегії та рамок політичного співробітництва), вироблення оновленого механізму прийняття рішень у межах ЄС створило передумови для ревізії Маастрихтського договору.

Проект Амстердамського договору «Амстердамський договір про зміну Договору про Європейський Союз, договорів, які засновували Європейські Співтовариства, та пов'язаних із ними актів» був остаточно схвалений 2 жовтня 1997 р. та набрав чинності 1 травня 1999 р. після його ратифікації державами — членами ЄС.

Основні положення Амстердамського договору

1. Амстердамський договір вніс поправки в інституційну систему ЄС. Були розширені законодавчі повноваження Європарламенту: змінена процедура прийняття спільного рішення за винятком питань, що стосувалися ЄВС, і збільшена його роль у формуванні Єврокомісії, чим суттєво був підвищений його статус в ієрархії інститутів ЄС. Процедура прийняття спільного рішення поширилася на такі сфери: Європейський соціальний фонд, розвиток транспортної інфраструктури, заборона дискримінації, свобода переміщення, зайнятість, митне співробітництво тощо. Амстердамський договір розширив повноваження голови Комісії.

Договір посилив відкритість у процесі прийняття рішень у Євросоюзі, запровадив поняття гласності, що передбачало відкритий доступ громадян і громадських об'єднань до законодавчої документації європейських інститутів, чим скорочувалася дистанція між ними та громадянами.

Амстердамський договір розширив сфери, у межах яких Економічний і соціальний комітет мав право надавати консультації, а також розширив соціальне поле діяльності Комітету регіонів.

2. Амстердамський договір приділив значну увагу зміцненню механізму СЗПБ. Було введено положення про активну, беззаперечну, лояльну та солідарну підтримку державами-членами спільної політики Союзу. Основні цілі ЄС: збереження миру та посилення міжнародної безпеки, захист спільних цінностей, фундаментальних інтересів, незалежності та інтегрованості Союзу відповідно до принципів Статуту ООН; підтримка міжнародного співробітництва; розвиток і консолідація демократії, повага прав людини та фундаментальних свобод. Амстердамський договір містив нові положення, спрямовані на зміцнення механізму СЗПБ ЄС: держави-члени, які утримуються від голосування, не зобов'язані виконувати прийняте рішення, але погоджуються з тим, що це рішення стосується всього Союзу. Якщо утримується від голосування більше третини голосів від кваліфікованої більшості, рішення не ухвалюється. Запроваджувалася нова посада Високого представника з питань СЗПБ.

3. Амстердамський договір посилив захист прав і свобод людини. Договір передбачив застосування санкцій проти держав-членів, які порушували фундаментальні принципи свободи та демократії (базові принципи ЄС), аж до їх виключення із Союзу, а також визначив механізм забезпечення захисту від дискримінації в будь-яких виявах.

4. Амстердамський договір розширив сферу соціальної політики ЄС. Маастрихтський договір не містив розділу про соціальну політику. Водночас невід'ємною частиною цього Договору вважалась Угода про соціальну політику, яку підписали всі країни за винятком Великої Британії. Прийняття Британією спільної соціальної політики ЄС дало змогу ввести в Амстердамський договір окремий розділ «Соціальна політика, освіта, професійна підготовка та молодь». Договір посилив положення про захист довкілля, охорону здоров'я, захист споживачів.

5. В Амстердамському договорі було виділено окремий розділ «Зайнятність», чим фактично засновано нову спільну політику, головною метою якої було досягнення високого рівня зайнятості в ЄС і, зокрема, сприяння підготовці кваліфікованої та пристосованої робочої сили та ринків праці, боротьба з безробіттям, укріплення прав робітників шляхом визнання Хартії основних прав робітників.

6. Амстердамський договір окремим протоколом до Договору про ЄС інтегрував Шенгенські угоди до правової системи Союзу.

7. Амстердамський договір розвинув інститут європейського громадянства шляхом виділення відповідних статей в окрему частину «Громадянство Союзу» та визначив, що громадянство Союзу доповнює, а не замінює національне громадянство.

8. Договір передбачив заходи, спрямовані на підвищення ефективності в діяльності Європолу, узгодження мінімальних мір покарання, що застосовувались у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, торгівлею наркотиками. Амстердамський договір містив низку заходів, які мали одночасно забезпечити свободу руху людей і внутрішню безпеку ЄС.

Невирішені питання

Підготовка інституційної системи до розширення ЄС, оголошена на міжурядовій конференції 1996–1997 рр., не була досягнута. Амстердамський договір не розв'язав також проблему з наданням ЄС статусу юридичної особи, що сприяло б підвищенню його міжнародного престижу та ефективності зовнішньої політики. Держави-члени не захотіли втратити, навіть послабити свій контроль у сферах, які мали переважно політичний характер — СЗПБ, а також у сфері внутрішніх справ і правосуддя.

Крім того Амстердамський договір не вніс принципових змін у таку важливу сферу спільної політики, як військове співробітництво. Відносини ЄС із Західноєвропейським союзом і НАТО загалом залишилися на колишньому рівні.

Амстердамський договір поглибив європейську єдність, містив низку новаторських положень, що значною мірою відрізняло його від інших установчих договорів, наблизив Євросоюз до громадян, посилив відкритість і демократичність у функціонуванні його інститутів.

5.5 НІЦЬКИЙ ДОГОВІР

З огляду на майбутнє розширення перед ЄС постало питання про необхідність реформування європейського конституційного законодавства. Ці питання були остаточно узгоджені на засіданні Європейської Ради в м. Ніцца (Франція) 7–11 грудня 2000 р. і оформлені у вигляді Ніцького договору, який був підписаний 26 лютого 2001 р. та набрав чинності після ратифікації в усіх державах-членах 1 лютого 2003 року.

Ніцьким договором були внесені зміни в інституційну структуру Спільноти.

1. Була розширена сфера застосування голосування кваліфікованою більшістю в Раді ЄС за такими питаннями, як вибори керівництва ЄС, контроль за бюджетом, надання фінансових послуг, а з 2007 р. — розподіл допомоги СЕС несприятливим регіонам. Проте голосування на основі консенсусу залишилось у питаннях оподаткування, соціального забезпечення, імміграційної політики, торгівлі аудіовізуальною проду-

кцією. Загалом предметом одностайного голосування залишилися 10 % від усіх статей Договору про заснування ЄС.

2. *Передбачено новий розподіл голосів у Раді Міністрів на користь країн з великою кількістю населення, яке мало набрати чинності після розширення ЄС.* Наприклад, ФРН, Великобританія, Франція, Італія, які мали у Раді ЄС по 10 умовних голосів, отримували по 29 голосів кожна. Для майбутніх держав — членів ЄС квоти для голосування в Раді ЄС також були узгоджені згідно з кількісним складом населення. Наприклад, Польща отримувала 27 умовних голосів, Румунія — 14, Чеська Республіка й Угорщина — по 12, а Латвія, Словенія, Естонія, Кіпр — по 4, Мальта — 3 голоси. Після вступу в ЄС 12 нових держав кваліфікованою більшістю мало бути набрано не менше 255 голосів із загальних 342, але лише у випадку, якщо вони представлятимуть не менше 62 % загального населення ЄС.

3. *Договором було прийнято рішення про зміни в складі Єврокомісії:* після розширення ЄС усі держави-члени матимуть по одному комісionеру в Європейській Комісії. Президент ЄК та її члени призначатимуться главами держав і урядів ЄС за процедурою голосування кваліфікованою більшістю голосів. Кількість європарламентарів збільшиться до 738 осіб.

4. *Були розширені склад і компетенція Суду першої інстанції.* Він став автономною судовою установою, і кількість його членів збільшилася.

До Ніщцького договору була додана декларація, яка визначала основні напрями подальших конституційних реформ у ЄС.

Отже, Ніщцьким договором були узгоджені інституціональні реформи, які, мали створити умови для ефективного функціонування розширеного ЄС і закріпити додаткові можливості для більш тісної співпраці окремих членів Євросоюзу.

5.6 ЛИСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР

У зв'язку з наближенням набуття членства в ЄС у 2004 р. нових держав-членів виникла необхідність у перегляді засад конституційного устрою ЄС. Договір про Конституцію для Європи (або євроконституція, європейська конституційна угода) мав стати основним документом Європейського Союзу, який би замінив єдиним текстом систему декількох чинних угод. Жоден з наявних на той час установчих договорів не забезпечував достатнє регулювання діяльності нового розширеного Європейського Союзу.

Після підписання Ніщцького договору Лаакенська декларація 2001 р., що відкрила дискусію про майбутнє ЄС, підтвердила прагнення дер-

жав — членів ЄС удосконалити правові основи ЄС на підставі принципів демократичності, прозорості й ефективності. У декларації було сформульовано чотири основні напрями подальших реформ ЄС: визначення та розподіл повноважень, спрощення договорів, інституційна структура та створення Конституції для громадян ЄС.

Згідно з Лаакенською декларацією було скликано Конвент за майбутнє Європи, до складу якого ввійшло 105 членів на чолі з колишнім президентом Франції Валері Жискар д'Естеном. Під час розробки тексту Конституційного договору ЄС основними проблемними питаннями виявилися розподіл голосів у Раді Міністрів і згадка про християнство в преамбулі проекту Конституційного договору ЄС. Згодом формулювання у преамбулі було змінено на «спільність культурної, релігійної та гуманістичної спадщини Європи». Це рішення викликало осудження Ватикану, проте було схвалено Туреччиною як державою — кандидатом у члени ЄС.

Європейський Конвент був ухвалений 18 червня 2004 р. главами держав і урядів 25 країн ЄС. Урочисте підписання Конституційного договору (ДКЄ) відбулося 29 жовтня 2004 р. в Римі. Договір *так і не набрав чинності, оскільки не всі країни-учасники його ратифікували.*

Процес ратифікації ДКЄ в державах-членах виявився складним і непередбачуваним. Першою державою-членом, яка ратифікувала ДКЄ, була Іспанія. Також ратифікували ДКЄ Австрія, Кіпр, Латвія, Мальта, Литва, Словенія, Словаччина, Угорщина, Італія, Греція. Але під час референдуму у Франції 29 травня 2005 р. 54,87 % виборців проголосували проти ДКЄ і 45,13 % — за (у референдумі взяли участь 69,74 % громадян). На референдумі з ратифікації ДКЄ в Нідерландах склалася така сама ситуація, що й у Франції: 1 червня під час референдуму 61,6 % виборців висловилися проти Конституції для Європи і лише 38,4 % — за. У результаті з дванадцяти держав, які ще не проводили ратифікацію до саміту, вісім (Великобританія, Данія, Ірландія, Польща, Португалія, Фінляндія, Швеція та Чехія) ухвалили рішення про її перенесення, а чотири (Бельгія, Мальта, Люксембург і Естонія) — про її проведення в призначений термін.

Серед головних нововведень Конституції — юридичний статус ЄС; запровадження посади президента Європейської Ради та міністра законних справ ЄС; включення до самого договору Хартії основних прав, яка, таким чином, стає обов'язковою до виконання; удосконалення інституційної структури; подальше обмеження застосування права вето на ухвалення рішень; залучення до ухвалення рішень у ЄС національних парламентів тощо.

Після невдалої ратифікації Конституційного договору на національних референдумах у Голландії та Франції виникла необхідність у які-

сному перегляді загальних правових положень функціонування єдиного конституційно-правового механізму ЄС. Незважаючи на те, що більшість держав-членів ЄС ратифікували Конституційний договір ЄС, Європейська Рада ухвалила рішення щодо встановлення так званого періоду рефлексії для набрання чинності Конституційним договором, протягом якого планувалось обговорити майбутнє конституційного розвитку в ЄС і затвердити план подальших дій. Офіційно період рефлексії завершився в січні 2007 року.

У березні 2007 р. до 50-річчя Договору про співтовариство (Римського договору) держави — члени ЄС ухвалили Берлінську декларацію, у якій проголосили свій намір зробити все можливе для досягнення згоди за новим установчим договором ще до проведення виборів до Європейського Парламенту 2009 року. Берлінська декларація встановила нові часові рамки для ухвалення нового договору.

21 червня 2007 р. у Брюсселі відбулося засідання Європейської Ради, де було ухвалено остаточне рішення щодо розробки нового договору замість Конституційного договору ЄС (Договору про реформи). Була досягнута згода щодо організації Міжурядової конференції глав держав — членів ЄС, щодо усунення частини тієї конституційної термінології та інших спірних аспектів тексту Конституційного договору ЄС, які були неприйнятні для деяких держав — членів ЄС. Було ухвалено рішення про перейменування Договору про Співтовариство на «Договір про діяльність Європейського Союзу».

23 липня 2007 р. Міжурядова конференція глав держав — членів ЄС почала розробку нового установчого договору ЄС. Офіційне закриття конференції відбулося 18–19 жовтня 2007 р. на засіданні Європейської Ради в м. Лісабон (Португалія). Офіційне підписання Лісабонського договору відбулося 13 грудня 2007 року. Договір набрав чинності 1 грудня 2009 року.

Основні положення Лісабонського договору.

1. Лісабонський договір фактично переносить головні положення та новели Конституційного договору ЄС до установчих договорів ЄС.

Таким чином, на відміну від Конституційного договору ЄС, який мав на меті консолідацію всіх установчих договорів ЄС, Лісабонський договір їх просто доповнює. Від 1 грудня 2009 р. поняття «Європейська Спільнота» («Європейське Співтовариство») зливається з поняттям «Європейський Союз». Відтак не буде жодної потреби вживати поняття «Європейська Спільнота».

Як і Конституційний договір ЄС, Лісабонський договір передбачає надання юридичної сили проголошеної у 2000 р. Хартії основних прав ЄС, введення нової посади Президента Європейської Ради та закріп-

лення за ЄС статусу юридичної особи, що дає можливість ЄС бути стороною в міжнародних договорах і спорах.

1. Лісабонський договір вносить деякі зміни в назві установчих договорів і назві та статусі деяких інститутів ЄС:

– за Європейською Радою та ЄЦБ буде закріпленений статус офіційних інститутів ЄС;

– Рада Міністрів у Лісабонському договорі фігурує як «Рада» або «Рада Міністрів»;

– ЄСП відтепер називатиметься «Суд Правосуддя Європейського Союзу»;

– у Лісабонському договорі фіксується назва «Європейська Комісія».

2. Однією з головних новел Лісабонського договору є скасування Європейського Співтовариства та створення Європейського Союзу як міжнародної організації на правах юридичної особи.

3. Було вирішено не закріплювати в тексті Лісабонського договору ознак державності, наприклад, єдиних символів ЄС (прапора, гімну та девізу). Проте насправді всі символи ЄС уже давно існують і використовуються. Крім того вирішено відхилити пропозицію щодо перейменування актів вторинного законодавства Співтовариства в «закони» ЄС.

4. Згідно з Лісабонським договором сфера зовнішньої політики входить до компетенції ЄС, де необхідно одностайне рішення всіх держав-членів для ухвалення остаточного рішення.

5. Як крок до скорочення кількості членів Європейської Комісії посада Високого представника ЄС із СЗПБ об'єднується з постом Європейського комісара з зовнішніх відносин і європейської політики добросусідства та стає віце-президентом Європейської Комісії і очолює новостворену Європейську зовнішньополітичну службу. Проте повноваження та рішення Високого представника ЄС із СЗПБ не можуть впливати на зобов'язання та повноваження, які вже існують з боку кожної з держав — членів ЄС щодо ведення своєї зовнішньої політики та регулювання відносин з іншими країнами, а також на участь держав-членів у міжнародних організаціях, включаючи членство в Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй (ООН).

6. У Лісабонському договорі значно розширюються повноваження Європейського Парламенту, зокрема з ухвалення бюджету ЄС.

7. У Лісабонському договорі посилено роль національних парламентів держав — членів ЄС у проведенні будь-яких реформ у ЄС, а також щодо розгляду нових заяв про членство в ЄС. Національним парламентам надається право вето відносно судової співпраці держав-членів у цивільних справах. Національні парламенти наділяються певними повноваженнями з контролю за дотриманням принципу субсидіарності в ЄС.

8. Лісабонський договір вводить нову систему голосування в Раді Міністрів і усуває славнозвісну триопорну систему ЄС. Замість цього, як було передбачено Конституційним договором ЄС, Лісабонський договір фіксує виключну, загальну та допоміжну компетенцію ЄС.

9. Лісабонський Договір надав Хартії основних прав ЄС обов'язкову юридичну силу.

10. Згідно з Лісабонським договором на посаду президента Європейської Ради особа обиратиметься строком на два з половиною роки кваліфікованою більшістю членів Європейської Ради. На відміну від президента Європейської Комісії, обрання президента Європейської Ради не вимагає схвалення кандидатури Європейським Парламентом, оскільки президент Європейської Ради не володіє жодними законодавчими та виконавчими повноваженнями, які має президент Європейської Комісії.

11. Новою вимогою щодо норм про членство ЄС є те, що держави — кандидати на вступ до ЄС мають поділяти спільні демократичні цінності ЄС і відповідати критеріям членства, визначеним Європейською Радою. Договір також передбачає процедуру виходу будь-якої держави-члена з ЄС.

Крім того Лісабонський договір надає додаткові повноваження ЄС з регулювання проблем кліматичних змін і боротьби з глобальним потеплінням. До установчих договорів ЄС були також додані норми про солідарність з питань постачання електроенергії та змін у енергетичній політиці ЄС. Зміни у сфері зовнішньої політики, що закріплені в Лісабонському договорі, за своїм значенням порівнюють з утворенням Спільного ринку Співтовариства, введенням єдиної європейської валюти євро та посиленням співпраці держав-членів у сфері юстиції та внутрішніх справ.

Після набрання чинності Лісабонським договором юридична сила Хартії основних прав ЄС повністю не поширюється на Велику Британію, Чеську Республіку та Польщу. Уряди цих держав — членів ЄС з метою захисту національних інтересів не погоджувалися з наданням обов'язкової юридичної сили Хартії основних прав ЄС. Члени Європейської Ради дійшли згоди заради скорішого набрання чинності Лісабонським договором і погодилися на додаткові поступки щодо цих країн.

У новому Лісабонському форматі Євросоюз не тільки підтвердив, але й підвищив унікальний характер своєї організації як наднаціонального утворення особливого типу.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте основи правової системи ЄС.
2. Які правові акти належать до первинного та вторинного законодавства ЄС?

3. Які правові акти зараховують до типових і нетипових актів?
4. Назвіть економічні та політичні передумови прийняття Єдиного Європейського акта.
5. Охарактеризуйте основні положення ЄСЄ.
6. Назвіть причини та наслідки підписання Маастрихтських угод.
7. Охарактеризуйте три опори Європейського Союзу.
8. Проаналізуйте основні положення Маастрихтського договору.
9. Проаналізуйте основні положення Амстердамського договору.
10. Які були передумови для ухвалення нового установчого договору ЄС?
11. Яка відмінність Лісабонського договору від Конституційного договору ЄС?
12. Які новачі Лісабонського договору у сфері регулювання діяльності інститутів ЄС?

Список літератури до розділу

1. Гердеген М. Європейське право / Матіас Гердеген ; пер. з нім. Наталія Саповська. — 9-те вид., перероб. і доп. — К. : К.І.С., 2008. — 523 с.
2. Горюнова Є. О. Євроінтеграція : навч. посіб. / Є. О. Горюнова. — К. : Академвидав, 2013. — 224 с. — (Серія «Альмамагер»).
3. Європейська Комісія. Керівництво для Лісабонського договору [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/publications/booklets/ot_hers/84/index_en.htm.
4. Єдиний європейський акт. Угода від 17.02.86. — Ст. 4. Гл. I. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_028.
5. Круглашов А. М. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття : довідник Ч. 1 / склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. С. Астапенко та ін. — Чернівці, 2010. — 212 с.
6. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. Л. В. Губерського. — 2-ге вид., виправл і доповн. — К. : Знання, 2012. — 759 с.
7. Лаекенська декларація [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://european-convention.eu.int/pdf/lknen.pdf>.
8. Право Європейського Союзу : навчальний посібник / за ред. Р. А. Петрова. — 4-е видання, змінене і доповнене. — К. : Істина, 2011. — 376 с.
9. Право Європейського Союзу : навч. посіб. / [В. М. Бесчастний, В. П. Філонов, О. В. Філонов та ін.] ; за ред. В. М. Бесчастного. — 2-ге вид., стер. — К. : Знання, 2011. — 366 с.

10. Право ЄС / Все про ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://euinfo.tut.su/pravo.htm>.

11. Сокур С. Інституціональні зміни в ЄС після прийняття Лісабонського договору. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.viche.info/journal/2063/.

12. Тюшка А. Договір про конституцію для Європи: генезис, юридична природа, політична цінність / А. Тюшка. — К., 2007. — 228 с.

13. A Constitution for Europe [Electronic resource]. — Access mode : http://europa.eu/scadplus/constitution/introduction_en.htm, free. — The name is from a screen.

14. The Single European Act (1986) [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.historiasiglo20.org/europe/acta.htm>, free. — The name is from a screen.

15. The Amsterdam treaty: a comprehensive guide [Electronic resource]. — Access mode : http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/index_en.htm, free. — The name is from a screen.

16. Treaty of Maastricht on European Union [Electronic resource]. — Access mode : http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/institutional_and_economic_framework/treaties_maastricht_en.htm, free. — The name is from a screen.

17. Treaty of Nice: A Comprehensive Guide [Electronic resource]. — Access mode : http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/nice_treaty/index_en.htm, free. — The name is from a screen.

18. Treaty amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (CIG 1/1/07 REV) [Electronic resource]. — Access mode : http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=1317&lang=en.

РОЗДІЛ 6 ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА ЄС

Інституційна структура Європейського Союзу викладена в Лісабонському договорі (Розділ III. Положення про інститути, ст. 9). Відповідно до положень Договору інститутами Європейського Союзу є:

- Європейський Парламент;
- Європейська Рада;
- Рада Європейського Союзу;
- Європейська Комісія;
- Суд Європейського Союзу;
- Європейський центральний банк;
- Рахункова палата.

Європейський Парламент, Рада та Комісія отримують допомогу від двох консультативних органів: Європейського економічного і соціального комітету та Комітету регіонів.

6.1 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ

Попередником Європейського Парламенту можна вважати Парламентську Асамблею, засновану Паризьким договором про створення ЄОВС. Офісом Парламентської Асамблеї був обраний Страсбург. До Парламентської Асамблеї входило 78 представників, делегованих від країн, що входили в ЄОВС. *Після підписання Римського договору було встановлено, що спільною для трьох співтовариств буде Парламентська Асамблея чисельністю 142 члени, а в 1962 р. Асамблея змінила свою назву на Європейський Парламент. Назву «Європейський Парламент» офіційно було закріплено в Єдиному європейському акті.*

Склад Європейського Парламенту. Згідно з Римським договором було вирішено, що в 1979 р. відбудуться перші прямі вибори до Європарламенту, який нараховуватиме 410 депутатів. Після виборів 22–25 травня 2014 р. Європейський Парламент налічує 751 депутата з 28 держав-членів. Депутати Європарламенту обираються строком на п'ять років і, починаючи з виборів 2004 р., їм заборонено володіти «подвійним мандатом», тобто бути обраними одночасно до національного та Європейського Парламенту.

Лісабонський договір (Договір) посилив роль Європарламенту (Парламенту) та національних парламентів, гарантуючи громадянам більше можливостей брати участь у прийнятті рішень. Насамперед це ро-

битися за допомогою Парламенту через процедуру спільного ухвалення рішень.

Парламент впливає на кілька сфер згідно з Лісабонським договором:

1) значно впливає на вибір складу Європейської Комісії і на самого президента, який призначається за поданням Європейської Ради, але за остаточною згодою Парламенту;

2) має можливість парламентарного контролю над Радою Європи з огляду на членство її представників у національних владних структурах, які підлягають контролю відповідних національних парламентів.

Організація діяльності Європейського Парламенту спирається на законодавчо встановлену взаємодію його окремих органів.

Голова (президент) та заступники голови є єдиними органами Парламенту, передбаченими в установчому договорі (ст. 197 Договору про ЄС). Вони призначаються з числа членів парламенту на два з половиною роки. Голова і 14 заступників обираються абсолютною більшістю голосів при збереженні кворуму, який становить 1/3 учасників. Вибори проводяться таємним голосуванням. Президент керує всією діяльністю Парламенту та його органів, проводить засідання і є його представником у Євросоюзі та за його межами. Заступник виконує функції голови або якщо він бажає брати участь в обговоренні.

Президія Парламенту — це колегіальний орган, до якого входять: президент і 14 його заступників, а також квестори з правом дорадчого голосу. Президія проводить свої засідання не менше двох разів на місяць, вирішуючи всі організаційно-управлінські питання, стежить за дотриманням правил регламенту та контролює роботу парламентських комітетів.

Розширена президія Парламенту містить у собі: Парламент, голів політичних груп Парламенту та двох представників незалежних членів. Розширена президія складає проект порядку денного, визначає канікулярні періоди між сесіями Парламенту, виступає з пропозиціями зі скликання надзвичайних засідань, визначає форми парламентських звернень до Ради Європейського Союзу та Європейської Комісії. Вона також відповідає за відносини між Парламентом та інститутами й установами ЄС, національними парламентами країн-членів, а також країнами, установами та організаціями за межами Європейського Союзу.

Колегія квесторів є органом Парламенту, що відповідає за ведення адміністративних і фінансових справ, які безпосередньо стосуються членів Парламенту, такі як спільне використання інфраструктури та загальних послуг.

Конференція президентів — це політичний орган, який одночасно є найважливішим погоджувальним органом Парламенту, що відповідає,

крім іншого, за вирішення таких питань, як організація роботи Парламенту, планування законотворчої роботи. Конференція президентів складається з:

- президента Парламенту;
- 14 заступників президента Парламенту;
- усіх президентів політичних груп;
- одного представника від незалежних членів (без права голосу);
- колегії квесторів.

У роботі конференції також бере участь генеральний секретар Парламенту.

Генеральний секретар Парламенту і Генеральний секретаріат організують безпосередню роботу законодавчого органу. *Генеральний секретар*, що призначається президією Парламенту, є найвищою посадовою особою, яка керує Генеральним Секретаріатом і забезпечує допомогу в роботі всьому Європейському Парламенту.

Депутати Європарламенту працюють у 20 постійних комісіях. Призначення до Комісії відбувається під час першої сесії Парламенту. Члени Комісії призначаються строком на два з половиною роки. Кожен з євродепутатів — член принаймні однієї з комісій. Крім постійних комісій Парламент може створювати тимчасові комітети для вирішення конкретної проблеми.

Важливу роль на європейському рівні відіграють політичні партії (ст. 224 Договору про діяльність ЄС). Члени Європейського Парламенту розташовуються в залі засідань відповідно до своєї партійної належності, а не за національною ознакою. Європейська політична партія повинна об'єднувати певну кількість членів Європейського Парламенту. Більшість партій є коаліціями партій держав — членів ЄС. Члени Парламенту, що не працюють у групах держав-членів, задіяні в одній із політичних груп (фракцій):

- фракція Європейської народної партії (християнські демократи);
- фракція Прогресивного альянсу соціалістів і демократів у Європейському Парламенті;
- фракція Альянсу лібералів і демократів за Європу;
- Європейські консерватори і реформісти;
- фракція «Зелені / Європейський вільний альянс»;
- конфедеративна фракція «Європейські об'єднані ліві»;
- Європа за свободу та демократію, а також безпартійні.

Повноваження Парламенту можна поділити на три групи:

- законодавчі повноваження;
- бюджетні повноваження;
- управлінські (контрольні) повноваження.

Законодавчі повноваження. Лісабонський договір посилив роль Парламенту в законотворчому процесі. За Лісабонським договором нормативні акти ЄС приймаються за «звичайною законодавчою процедурою» (англ. *ordinary legislative procedure*) та «спеціальною законодавчою процедурою» (англ. *special legislative procedure*).

У рамках функції спільного прийняття рішень, яка була перетворена на звичайну законодавчу процедуру ЄС, Парламент ухвалює законодавчі рішення спільно з Радою Європейського Союзу.

За так званою спеціальною законодавчою процедурою Рада Міністрів після одностайного рішення про прийняття нормативного акту повинна отримати обов'язкову згоду (англ. *consent*) чи погодження (англ. *consulting*) Європейського Парламенту. У деяких випадках відповідно до сфери їх компетенції також необхідно отримати згоду деяких інших інститутів ЄС (ЄЦБ, Рахункова палата, Економічний і соціальний комітет, Комітет регіонів тощо). Згідно зі ст. 223 (2), 226–228 Договору про діяльність ЄС за спеціальною законодавчою процедурою Європейський Парламент може приймати за згодою Ради Міністрів і погодження Європейської Комісії регламенти щодо виконання державами — членами ЄС та інститутів ЄС зласних обов'язків перед ЄС.

Бюджетні повноваження. Лісабонський договір подовжив право Парламенту на ухвалення бюджету. Згідно з Договором, Парламент затверджує багаторічний фінансовий план і рішення про всі витрати без їх розподілу на обов'язкові та необов'язкові.

Управлінські (контрольні) повноваження Парламенту зростали протягом років. Оскільки Парламент є вираженням думки громадян ЄС, то його контроль розглядається як прояв демократичного контролю над інститутами ЄС. Комісії зобов'язані відповідати на запити Парламенту і один раз на рік подавати на його розгляд «Загальну доповідь про діяльність ЄС». Парламент ухвалює рішення про прийняття або відхилення доповіді.

6.2 ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА

Генезис Європейської Ради слід шукати в зустрічах на вищому рівні глав держав і урядів країн Європейського Співтовариства. Під час однієї з таких конференцій, у грудні 1974 р. в Парижі, глави держав вирішили зустрічатися двічі на рік як Європейська Рада. Правове становище Європейської Ради було закріплено Єдиним європейським актом.

За Лісабонським договором Європейська Рада (*the European Council*) є незалежним інститутом. Зустрічі (конференції) Ради відбуваються двічі на рік. У засіданнях бере участь як повноправний член Голова Єврокомісії.

Головною функцією Європейської Ради є визначення основних напрямків політики ЄС. Це досягається шляхом ухвалення політичного рішення в широкому контексті міжнародних подій і формулювання нових законодавчих актів для Ради чи Європейської Комісії. Проявом такої діяльності були імпульси для створення валютно-економічного союзу, рішення про загальні та прямі вибори до Європейського Парламенту; розширення ЄС. Одним з головних завдань Європейської Ради є визначення принципів і засад спільної політики в галузі закордонних справ і безпеки. Для цього Європейська Рада розробляє загальні рекомендації та ухвалює необхідні рішення. Рада Міністрів упроваджує ці рекомендації та стратегії через власні більш детальні рішення. Крім того Європейська Рада номінує кандидатів на посади Голови Європейської Комісії, Високого представника ЄС з зовнішньої політики та політики безпеки (ст. 26 Договору про ЄС).

Лісабонським договором засновано посаду Голови (президента) Європейської Ради, а першим президентом (01.12.2009 р.) був призначений Херман Ван Ромпей. Голова Європейської Ради, згідно з Лісабонським договором, отримує функції європейського мандата, а не національного. Він зайнятий на постійній основі і повний робочий день. *Відповідно до ст. 15 п. 6 Договору про Європейський Союз обов'язками президента є:*

- головування в Європейській Раді та управління її роботою ;
- забезпечення підготовки та послідовності робіт Ради у співпраці з президентом Комісії та на основі робіт Ради із загальних питань ;
- підтримання досягнення узгодженості та порозуміння в Європейській Раді;
- представлення Парламенту порядку денного кожного засідання Європейської Ради.

Також президент має повноваження представляти ЄС у питаннях Спільної зовнішньої політики та політики безпеки, якщо це не перетинається з повноваженнями Високого представництва ЄС у закордонних справах і політики безпеки. Якщо особа обіймає посаду президента, вона не може займати інші публічні посади на національному рівні. Строк повноважень президента Європейської Ради становить два з половиною роки з можливістю одноразового подовження. Вибір наступника проводиться кваліфікованою більшістю голосів членів Ради.

Якщо держава — член ЄС допускає серйозні порушення принципів свободи, демократії, поваги прав людини та верховенства права, Європейська Рада, за згодою кваліфікованої більшості та отримавши дозвіл від Європейського Парламенту, може призупинити певні права держави-члена, надані їй установчими Договорами.

6.3 РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Рада Європейського Союзу (*Council of the European Union*) ще називається Радою Міністрів — основний орган прийняття рішень ЄС. З 1 липня 1967 р. ради трьох Співтовариств згідно з Договором про злиття 1965 р. були об'єднані в єдину для всіх Співтовариств Раду. *Рада Міністрів є одночасно міждержавним і наддержавним органом, який об'єднує ці дві сфери, оскільки Рада Міністрів, з одного боку, є інститутом ЄС, а з іншого — складається з представників держав-членів. Не має аналогів у світі.*

Склад Ради Європейського Союзу. До складу Ради входить по одному з представників на рівні міністрів від кожної держави-члена, уповноважених відповідати за зобов'язаннями уряду держави, яку вони представляють, використовуючи право голосу. Частота засідань Ради та список учасників варіюються залежно від тематики наступних засідань. Насправді тематика зустрічі може охоплювати будь-які сфери діяльності ЄС і визначати порядок засідання Ради. Незважаючи на це, Рада розглядається як єдиний інститут, і рішення будь-якого з десяти її утворень, встановлених Лісабонським договором, становить рішення Ради. Роботі Ради в ухваленні рішень допомагають більш ніж 150 робочих груп і комітетів, що складаються з представників держав-членів. Вони розглядають технічні питання та подають результати на розгляд Комітету постійних представників (*COREPER — Comité des Représentants Permanents*), що складається з представників держав-членів, акредитованих при ЄС. Постійним місцем засідань Ради є Брюссель, де Рада збирається кілька разів на місяць, проте у квітні, червні та жовтні засідання проходять у Люксембурзі (як правило, протягом 1–2 днів).

Ст. 9в, п. 1 Лісабонського договору наголошує: «Рада, спільно з Європейським Парламентом, виконує законодавчу та бюджетну функції. Вона окреслює політики та координує їх згідно з умовами, викладеними в договорах».

Найважливішими завданнями Ради є:

- законотворчість (у рамках процедури спільного ухвалення провадиться у співпраці з Європейським Парламентом);
- забезпечення координації економічної політики держав-членів;
- формування проекту бюджету на підставі попереднього проекту Європейської Комісії, який повинен бути схвалений Європарламентом;
- рекомендація до виконання бюджету Європейській Комісії;
- призначення членів Рахункової палати, Європейського соціально-економічного комітету та Комітету регіонів;
- рішення про укладення угод між ЄС і третіми країнами або міжнародними організаціями.

Скликання засідання Ради є привілеєм президента (голови) — представника головуючої у даному півріччі країни, а також Високого представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки, або на прохання одного з членів Ради чи Європейської Комісії.

Головування в Раді ЄС:

- Литва — липень–грудень 2013 р.;
- Греція — січень–червень 2014 р.;
- Італія — липень–грудень 2014 р.;
- Латвія — січень–червень 2015 р.;
- Люксембург — липень–грудень 2015 р.;
- Нідерланди — січень–червень 2016 р.;
- Словаччина — липень–грудень 2016 р.;
- Мальта — січень–червень 2017 р.;
- Великобританія — липень–грудень 2017 р.;
- Естонія — січень–червень 2018 року.

Рада збирається й ухвалює рішення тільки на основі документів і проєктів, поданих на 23 офіційних мовах. Над підготовкою рішень Ради працюють 250 робочих груп і комітетів, які виконують технічну роботу.

Важливим є сам процес голосування в Раді, він викликав жваву зацікавленість у минулому. Стаття 16 Договору ЄС, п. 3 говорить: «За винятком випадків, коли договори передбачають інше, Рада діє кваліфікованою більшістю». Цей принцип є основоположним. Наразі виникла необхідність поетапного підходу до підрахунку голосів кваліфікованої більшості — до 1 листопада 2014 р. набирає сили Ніццький договір, що передбачає застосування зваженої системи голосування, яка відображає більший вплив великих країн на процес прийняття рішень. Згідно з правилом кваліфікованої більшості, принаймні 255 голосів повинні підтримати рішення з можливих 345. При цьому, якщо хоча б одна держава має сумніви щодо голосування, то перевіряється, чи держави, які голосували «за», представляють волю не менше 62 % населення ЄС.

Нова система набирає чинності з 1 листопада 2014 року. Це система подвійної більшості, згідно з якою кваліфікованої більшості буде досягнуто, якщо хоча б 55 % голосів держав-членів, які представляють не менше ніж 65 % населення ЄС, буде за дану пропозицію. При цьому може статися, що кілька країн з великою чисельністю населення унеможливають проведення законодавчої пропозиції. Для запобігання такому випадку передбачено створення блокуючої меншості, що складається щонайменше з чотирьох держав. Навіть якщо не зібрано достатню кількість голосів, щоб визнати, що мала місце кваліфікована більшість, то при виконанні критерію кількості населення рішення вважається прийнятим. Припускається, що ця система дозволяє досягти компромісу між сторонами, з одного боку; але процес прийняття рішення, вима-

гає його підтримання членами Ради, що представляють 75 % населення або 75 % від числа держав, необхідних для формування блокуючої меншості.

Починаючи з 1 квітня 2017 р. застосовуватиметься той самий механізм, при цьому відповідно це буде 55 % населення і 55 % з числа держав, необхідних для досягнення блокуючої меншості; деякі експерти вважають, що формально Рада може змінити цю систему простою більшістю голосів, однак протокол передбачає винесення цієї теми на обговорення в Європейській Раді, і тільки одностайне голосування може закріпити рішення.

Проте є питання, які залишаються надзвичайно чутливими до політичних змін, для яких Договори забезпечують правила одностайності, де важливим є навіть один голос. Одностайне голосування застосовується до податкових питань, свободи пересування, питань розвитку громадянства ЄС, або закордонних справ і політики безпеки, поліцейського та судового співробітництва у кримінальних справах.

Рада Міністрів закордонних справ є окремим напрямком діяльності Європейського Союзу. Президентом Ради є Високий представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки. Ще до надання сили Лісабонському договору (01.12.2009) на неформальній зустрічі в Брюсселі 19 листопада 2009 р. глави держав і урядів країн — членів ЄС домовилися про призначення Кетрін Ештон (раніше комісара з торгівлі в Єврокомісії) на посаду Високого представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки.

6.4 ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ

Європейська Комісія — незалежний орган, що представляє європейські інтереси, спільні для всіх держав — членів ЄС, створений у липні 1967 р. шляхом злиття виконавчих органів трьох Європейських Співтовариств, наділений найбільшими виконавчими повноваженнями, оскільки його головною функцією є «забезпечення належного функціонування та розвитку спільного ринку». Європейська Комісія в рамках Лісабонського договору є інституцією ЄС. Вона працює на основі ст. 17 Договору про ЄС у редакції Лісабонського договору. Передбачалося, що до 2014 р. Комісія повинна скоротити число своїх членів до двох третин держав-членів. Було також прийнято рішення про введення режиму ротації, згідно з яким кожна держава-член матиме свого представника в Комісії у двох з наступних трьох років її діяльності.

Склад Європейської Комісії. Європейська Комісія в термін повноважень 2009–2014 рр. складалася з 27 членів. Очолює її президент, який подає на затвердження Європейської Ради та Парламенту заявку, що приймається або відхиляється. У цьому складі Комісію очолював Жозе Мануель Баррозу. На період 2014–2019 рр. на посаду президента Європейської Комісії був обраний колишній прем'єр-міністр Люксембургу Жан-Клод Юнкер. До нового складу Єврокомісії увійшли 28 осіб — по одній від кожної країни ЄС. У Єврокомісії нового складу вперше в історії ЄС з'явиться окремий єврокомісар з питань імміграції.

Позиція президента стала міцнішою в правовому плані. Якщо раніше права особи, що обіймала таку посаду, трактувалися відповідно до принципу *primus inter pares* (рівний серед рівних), то тепер голова має чітко привілейоване становище, що підтверджено ст. 17 Договору про ЄС «Керівні принципи, в рамках яких Комісія виконує свої завдання». Привілейоване становище виявляється також у тому, що Рада Європейського Союзу за погодженням із президентом визначає список комісарів (однак відповідно до пропозицій держав-членів), щоб подати його на затвердження до Парламенту. Парламент може (за результатами слухання) прийняти його цілком або відхилити кілька кандидатур. Після затвердження Парламентом Рада призначає персональний склад Комісії кваліфікованою більшістю.

У рамках внутрішньої структури президент Комісії приймає рішення про компетенцію окремих комісарів (тобто призначає сфери, за які вони відповідають). Саме він призначає заступників Голови (що не входять до компетенції Верховного представника Союзу з закордонних справ і політики безпеки) і може змінити повноваження членів Комісії під час строку їх повноважень або подати у відставку.

Комісія призначається на п'ятирічний строк. Члени Комісії обираються на підставі їх загальної компетентності у європейських справах серед осіб, чия незалежність не викликає сумнівів. Комісія повинна бути повністю незалежною у виконанні своїх обов'язків. Це означає, що члени Комісії є міжнародними цивільними службовцями, подібно до посадових осіб міжнародних організацій у світі. Територіально Комісія розташована в Брюсселі.

Основний кістяк Комісії — це Генеральний директорат (ГД), на чолі якого стоять генеральні директори. Наразі у ГД працюють 32 генеральні директори. Забезпечують роботу Комісії 12 Служб. ГД та Служби забезпечують діяльність Комісії і, таким чином, усю бюрократичну машину ЄС, використовуючи в цілому близько 25 000 співробітників. Підраховано, що офісні приміщення інституції перевищують площу Великого Герцогства Люксембург.

Європейська Комісія має у своєму розпорядженні також децентралізовані установи й органи. Вони згруповані в кілька категорій:

1. Агенції та регулятивні органи, які були створені для допомоги державам — членам ЄС і їх громадянам:

а) політичні установи, які беруть участь у різних політиках ЄС на основі Європейського публічного права. Були виключені з числа інституцій ЄС (Ради, Парламенту, Комісії тощо) і мають власний статус юридичної особи. Вони створені та діють на основі вторинного законодавства для реалізації конкретних завдань у технічній, науковій або управлінській сфері, їх нараховується 25;

б) установи у сфері політики безпеки й оборони: сформовані для розв'язання досить конкретних технічних чи наукових завдань та управління в рамках загальної політики безпеки і оборони ЄС. Їх діє три;

в) установи співпраці політичних і судових органів у кримінальних справах: до цієї групи належать агенції (установи), створені з метою покращення державам — членам ЄС умов для співпраці в боротьбі з міжнародною організованою злочинністю. У цій групі діє три агенції.

2. Виконавчі органи. Це установи, засновані відповідно до Постанови Ради (ЄС) № 58/2003 від 19 грудня 2002 р., яким доручено виконання певних завдань у порядку, передбаченому програмами ЄС. Вони призначаються на певний строк і повинні бути розташовані в місці перебування Комісії (Брюссель або Люксембург). На теперішній час існує шість установ.

3. Співтовариство Євратом. Підтримка Євратому нині залишилася поза компетенцією ЄС — після прийняття Лісабонського договору. Ця установа була створена згідно з Договором про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (EURATOM) для досягнення цілей Договору. До нього належать співтовариство Євратом і Європейське спільне підприємство для реалізації проекту ITER і розвитку термоядерної енергетики (Fusion for Energy).

4. Органи фінансового нагляду. Спочатку фінансова криза у США спостерігалася як криза в банківському секторі, але фактично вона похитнула основи світової валютної системи, у тому числі й єдиної валюти євро. У січні 2011 р. засновано три європейські наглядові органи крім Європейської ради із системного ризику, яку замінили наглядові комітети. Вони містять у собі:

а) Європейська банківська адміністрація (Європейська служба банківського нагляду) (EBA). Орган був створений відповідно до Регламенту (ЄС) № 1093/2010 Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року. Відповідно до ст. 7 Положення офіс органу розташований у Лондоні. Адміністрація створена з метою захисту суспільних інтересів, у межах короткострокового, середньострокового та

довгострокового періодів для забезпечення стійкості й ефективності фінансової системи ЄС, а також стабільності її економіки, бізнесу та громадян (п. 5 ст. 1 Положення). Адміністрація повинна вживати заходів із поліпшення функціонування внутрішнього ринку та забезпечення цілісності, прозорості, ефективності й упорядкованості функціонування фінансових ринків; зміцнення координації міжнародного нагляду, підкреслюючи захист клієнтів;

б) *Європейська служба нагляду за цінними паперами та фондовими ринками (ESMA)*. Для підтримки безперервного функціонування Європейського Союзу створено Європейський наглядовий орган і Комісію з цінних паперів і бірж. Підставою для заснування було прийняття постанови Європейського Парламенту та Ради № 1095/2010 від 24 листопада 2010 року;

в) *Європейська служба нагляду за страхуванням і пенсійними фондами (EIOPA)*. Орган був створений унаслідок реформ наглядової структури фінансового сектору Європейського Союзу. Служба продовжує роботу Європейського Комітету з нагляду за страхуванням і пенсійними фондами (CEIOPS);

г) *Європейська рада з системних ризиків (ESRB)* була створена у відповідь на глобальну фінансову кризу 16 грудня 2010 року. Рада складається з таких підрозділів:

- Європейська рада з системних ризиків;
- Європейська банківська адміністрація;
- Європейська служба нагляду за страхуванням і пенсійними фондами;
- Європейська служба нагляду за цінними паперами та фондовими ринками;
- Об'єднаний комітет європейських наглядових органів;
- компетентні або наглядові органи держав-членів.

Система працює з 1 січня 2011 року.

Функції Європейської Комісії можна сформулювати на підставі ст. 9г п. 1 Лісабонського договору, а це координаційна функція, виконавча та управлінська.

Крім того Договір передбачає функції ініціативи, контролю та представницьку функцію — представляти інтереси Союзу (за винятком Спільної зовнішньої політики та політики безпеки) за його межами.

Ці функції витікають з ролі та місця Комісії в інституційній системі ЄС. Така позиція була напрацьована протягом тривалого періоду еволюції європейської інтеграції.

Координаційна функція була впроваджена в ході розвитку інтеграційних процесів і привела до створення нових спільних політик.

Виконавча функція реалізується з певними обмеженнями, тобто повноваження Комісії у цій сфері поширюються не на всі області, а лише на деякі. Найбільш повно вона проявляється в застосуванні законодавства про конкуренцію, функціонуванні структурних фондів і виконанні бюджету ЄС.

Функція управління має широке поле для застосування — адміністративне управління всією бюрократичною машиною ЄС і низкою власних програм.

Функція законодавчої ініціативи була обмежена Договором і містить передусім розробку та подання на затвердження бюджету ЄС, у сфері структурних фондів або питань з надання допомоги в боротьбі з податковою дискримінацією, спеціальне забезпечення тощо.

Функція контролю окреслюється часто як «зберігач Договорів». Комісія контролює та спостерігає за здійсненням і ступенем реалізації законодавства ЄС (*acquis communautaire*).

Функція зовнішнього представництва тісно пов'язана з інтересами ЄС. Комісія як орган, що презентує Союз назовні, повинна прагнути до просування та реалізації інтересів ЄС.

6.5 СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД, СУД ПРАВОСУДДЯ)

Створення Суду пов'язане з утворенням Європейського об'єднання вугілля та сталі. Суд ЄОБС утворений на основі Паризького договору. Римські договори створили ЄЕС і Євратом (Європейське співтовариство з атомної енергії) і передбачили створення окремих судових органів для кожної зі спільнот, але укладення Договорів, у тому числі Конвенції щодо деяких загальних установ, означало, що Суд ЄОБС став Судом Співтовариства з місцем розташування в Люксембурзі. З метою надання підтримки Суду в розгляді великої кількості справ, внесених до нього, а також для забезпечення кращого правового захисту громадян, у 1988 році встановлено, що це — суд першої інстанції. Знаковою подією, яка викликала інституційні зміни в Суді, стало набрання чинності Лісабонським договором. Таким чином, з 1 грудня 2009 року судовою постановою ЄС і Співтовариства з атомної енергії суд має назву «Суд Європейського Союзу». Оскільки раніше до його складу входили три суди, то тепер він носить об'єднану назву: Європейський Суд Правосуддя, Загальний Суд, Трибунал у справах публічної служби.

Значна зміна стосується порядку призначення членів Трибуналу та Суду. Суд складається з 28 суддів (по одному від кожної держави —

члена ЄС). Однак з практичних міркувань він рідко проводить засідання в повному складі. Зазвичай засідає лише Велика Палата, яка складається з 13 суддів, або взагалі засідання відбувається у форматі палати у складі п'яти або трьох суддів. Суду допомагають вісім генеральних адвокатів. Їхня місія полягає в наданні висновку (вносять вмотивовану точку зору) у справах, порушених у Суді. Вони роблять це публічно та неупереджено. Від 1 грудня 2009 року судді та генеральні адвокати призначаються Конференцією представників урядів держав-членів після консультації з комітетом, завданням якого є надання висновку про відповідність кандидатів на виконання обов'язків судді та генерального адвоката у Трибуналі і Суді. Цей комітет складається з семи осіб, обраних з числа колишніх членів обох судів, членів національних верховних судів, юристів із визнаним авторитетом. Одну з кандидатур пропонує Європейський Парламент.

Компетенції (типи справ, які розглядає Суд):

1. *Клопотання про попереднє рішення.* Суд ЄС співпрацює з усіма судами держав-членів, його рішення впливають на судові інстанції всього Європейського Союзу. Національні суди можуть у деяких випадках звернутися до Суду ЄС для тлумачення питань законодавства ЄС, оскільки несуть відповідальність за його впровадження. Таке тлумачення має назву «попереднє рішення».

2. *Позови у зв'язку з невиконанням зобов'язань.* Позови дозволяють Суду здійснювати контроль за виконанням державами-членами зобов'язань, які на них покладені за законодавством ЄС. Суд встановлює, чи мало місце порушення його рішення.

3. *Позови про визнання рішень недійсними.* Ці позови можуть призвести до скасування правового акта, прийнятого установою, органом або організацією Союзу (зокрема правило, директива, рішення). Суд має виключне право за юрисдикцією розглядати позови, що вносяться державою-членом проти Європейського Парламенту чи Ради (за винятком актів Ради з питань державної допомоги, демпінгу та виконавчих повноважень) або однією установою Союзу проти інших установ.

4. *Позови про бездіяльність.* Дозволяє контролювати законність бездіяльності з боку інституцій, органів або установ Союзу.

5. *Звернення.* Суд може розглянути звернення та скарги, що стосуються правових питань або висновків, рішень і наказів Суду першої інстанції.

6. *Інспекція.* Постанова суду, видана про порушення справи від Загального Суду проти рішення Трибуналу у справах публічної служби, також може бути як виняток взята під контроль Європейського Суду Правосуддя згідно з умовами, викладеними в Протоколі зі справи Стату Суду Європейського Союзу.

Після набрання чинності Лісабонським договором Суд отримав загальну юрисдикцію в питаннях, що стосуються свободи, безпеки та правосуддя.

6.6 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Згідно з Лісабонським договором, Європейський центральний банк (ЄЦБ) став установою ЄС, зміцнивши таким чином свою позицію в інституційній системі Союзу. ЄЦБ є центральним банком для єдиної європейської валюти — євро та ключовим інститутом Євросистеми та Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ). Завдання ЄСЦБ та Євросистеми визначені в новій редакції Договору про заснування Європейського Співтовариства. Докладно Статут Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку викладено в додатку до Договору у вигляді Протоколу. **ЄЦБ має повний спектр повноважень для вирішення важливих завдань у зоні євро, таких як:**

1. Визначення політики Євросистеми.
 2. Ухвалення рішень щодо грошово-кредитної політики, її координації та моніторингу.
 3. Ухвалення правових актів.
 4. Затвердження рішення про емісію банкнот.
 5. Інтервенція на валютних ринках.
 6. Експлуатація платіжних систем, контроль їх інфраструктури та інших елементів інфраструктури фінансового ринку.
 7. Міжнародне та європейське співробітництво.
 8. Публікація звітів.
 9. Моніторинг фінансових ризиків.
 10. Впровадження інформаційних систем.
 11. Стратегічне і тактичне управління валютними резервами ЄЦБ.
- Оскільки ЄЦБ є центром прийняття рішень Євросистеми, **для виконання своєї місії він має три директивні органи:**

- Раду керуючих;
- Дирекцію (виконавчу раду);
- Генеральну раду.

Рада керуючих є основним органом прийняття рішень ЄЦБ. До її складу входять:

- виконавча рада ЄЦБ із шести осіб;
- керівники центральних банків 18 країн, які є членами євросони.

Обов'язками Ради керуючих є: ухвалення керівних принципів і прийняття рішень, що стосуються виконання завдань, покладених на Євро-

систему; формування грошово-кредитної політики в зоні євро, у тому числі рішень, що стосуються цілей грошово-кредитної та валютної політики, розміру та структури резервів Євросистеми, а також прийняття керівних настанов щодо реалізації цих рішень.

До складу Виконавчої ради ЄЦБ входять:

- президент (наразі ним є Маріо Драгі);
- віце-президент;
- чотири члени.

Усі члени призначаються Європейською Радою кваліфікованою більшістю голосів. Виконавча рада відповідає за поточні справи ЄЦБ.

Генеральна рада — це третій з органів, що приймають рішення в ЄЦБ. До складу Генеральної ради входять президент ЄЦБ, віце-президент ЄЦБ, голови національних центральних банків 28 держав — членів ЄС (18 з країн єврозони і 10 з групи поза єврозоною).

Інші члени Виконавчої ради ЄЦБ можуть бути присутніми на засіданнях Генеральної ради, але без права голосу. Це також президент Європейської Ради та Європейської Комісії.

У своїй діяльності Європейський центральний банк керується трьома основними принципами: незалежності, прозорості, підзвітності.

Принцип політичної незалежності ЄЦБ закріплено в актах, що встановлюють інституційний порядок проведення загальної грошово-кредитної політики, тобто в Договорі та Статуті Банку. На практиці цей принцип переважно працює у двох напрямках, коли ні ЄЦБ, ні національні центральні банки та члени їх керівних органів не можуть отримувати вказівок від інститутів та органів ЄС, урядів держав — членів Європейського Союзу та інших органів. З іншого боку, установи, органи та уряди країн ЄС повинні поважати цей принцип і не намагатися впливати на прийняття рішень органами ЄЦБ (відповідно до ст. 130 Договору).

Механізм фінансування ЄЦБ не залежить від ЄС: Банк має свій бюджет; капітал ЄЦБ підписаний і оплачений національними центральними банками країн єврозони. Євросистема не може надавати кредити органам Союзу чи національним державним установам.

Принцип прозорості означає, що ЄЦБ надає ринкам і широкій громадськості всю важливу інформацію про свою стратегію, оцінки та рішення з питань політики, а також з приводу процедур у відкритий спосіб, прозоро та у відповідний термін.

Принцип підзвітності виражається у звітуванні незалежного центрального банку перед демократичними інститутами та широкою громадськістю за дії, зроблені в ході виконання покладених на нього завдань.

6.7 ЄВРОПЕЙСЬКА РАХУНКОВА ПАЛАТА

Раціональне управління фінансовими ресурсами громад і ЄС наразі вимагає належного контролю та нагляду. 22 липня 1975 р. відповідно до ст. 28 Брюссельського договору утворено Європейську рахункову палату (*European Court of Auditors*). Палата розпочала свою роботу в жовтні 1977 р. у Люксембурзі. 1 листопада 1993 р., з моменту набрання чинності Маастрихтським договором, Європейська рахункова палата отримала статус установи ЄС. Маастрихтський договір зміцнив незалежність Палати, її повноваження відтоді еквівалентні іншим установам Союзу. З цього моменту Палата є гарантом рахунків і законності та правильності угод, що лежать в основі бюджету ЄС.

Для надання можливості контролю будь-якої особи або організації за коштами ЄС Рахункова палата повинна гарантувати, що гроші європейських платників податків були справедливо та правильно обраховані. Висновки Палати є предметом доповідей, що подаються на розгляд Європейської Комісії та урядів держав — членів ЄС. Рахункова палата не має повноважень застосування правових санкцій до порушників. Якщо виявлено факти шахрайства або порушення, вона повинна інформувати Європейське управління по боротьбі з шахрайством.

Завданнями Європейської рахункової палати є:

- подання до Парламенту та Ради щорічної доповіді за попередній фінансовий рік (річна процедура оформлення). Перш ніж прийняти рішення про затвердження виконання бюджету Комісії, Парламент докладно аналізує подання палати;
- видача висновку про законодавство ЄС з фінансових питань;
- підтримка діяльності ЄС у галузі боротьби з шахрайством;
- проведення перевірок в установах ЄС, держав — членів ЄС і країн, які отримують допомогу від ЄС;
- інформування громадян ЄС про результати своєї діяльності, публікування щорічних доповідей з особливо важливих завдань.

Рахункова палата працює як колегіальний орган, що складається з 28 членів — по одному від кожної країни ЄС, що призначаються Радою після консультації з Європейським Парламентом, на поновлюваний шестирічний термін. Члени обирають з-поміж себе президента на поновлюваний термін у три роки і приєднуються до певних палат:

- палата I: Управління природними ресурсами та їх збереженням;
- палата II: Структурна політика, транспорт і енергетика;
- палата III: Зовнішні справи;
- палата IV: Доходи, науково-дослідна і внутрішня політика, інститути та органи Європейського Союзу;
- палата V: Координація, оцінка, контроль якості та розвиток.

6.8 КОНСУЛЬТАТИВНІ ОРГАНИ

У ЄС поряд з інституціями функціонують консультативні органи. Вони мають довгу історію, проте їх внесок у розвиток європейської інтеграційної діяльності досить вагомий. До цих органів належать: Європейський економічний і соціальний комітет та Комітет регіонів.

Європейський економічний і соціальний комітет (ЄЕКК) був створений відповідно до Римського договору в 1957 році. Це консультативний орган європейських інституцій (Європейської Комісії, Ради ЄС та Європейського Парламенту). За посередництва ЄЕКК представники європейських зацікавлених груп, таких як організації роботодавців, профспілок, асоціації споживачів та інші утворення громадянського суспільства, офіційно висловлюють свої думки з питань, пов'язаних з ЄС.

ЄЕКК, беручи участь у проекті європейської інтеграції, дає можливість організаціям громадянського суспільства країн-членів сформулювати думку на європейському рівні, а отже сприяє зміцненню демократичної легітимності ЄС і підвищує ефективність своєї діяльності.

ЄЕКК виконує три основні завдання, а саме:

1) сприяє Європейському Парламенту, Раді та Єврокомісії через досвід своїх членів і їх представницьких мандатів, шляхом діалогу та пошуку згоди в ім'я спільних інтересів і тим самим сприяє тому, щоб європейська політика та законодавство були краще пристосовані до реалій фактичного соціально-економічного становища громадянського суспільства;

2) працює для розвитку ЄС на основі більш активної участі громадян і тісного контакту з тими, хто володіє багатими знаннями і надає організаціям громадянського суспільства офіційний форум, де вони можуть висловити свою думку і брати участь у діалозі;

3) пропагує цінності, які є основою європейської інтеграції, та сприяє прогресу демократії і посиленню ролі громадянського суспільства в Європі та світі.

Членство в ЄЕКК визначається за таким підходом. Комітет нараховує 344 члени, число членів з різних країн ЄС залежить (приблизно) від чисельності населення.

Члени Комітету делегуються урядами держав — членів ЄС і призначаються Радою Європейського Союзу на поновлюваний п'ятирічний термін (поточний термін 2010-2015 рр.). Згідно зі ст. 302 Договору про ЄС Комітет обирає з числа своїх членів голову та посадових осіб строком на два з половиною роки. ЄЕКК також приймає власні правила та процедури ухвалення рішень. Незважаючи на призначення членів установами Союзу та національними урядами, Комітет зберігає політичну незалежність.

6.9 КОМІТЕТ РЕГІОНІВ

Комітет регіонів (КР) є консультативним органом, що представляє місцеві та регіональні уряди в ЄС. *Комітет був створений у 1994 р. згідно з Маастрихтським договором.* Європейська Рада на своєму засіданні в Римі (14–15 грудня 1990 р.) звернула увагу на важливість процесу консультацій із регіональними та місцевими властями в рамках процесу прийняття рішень у ЄС, який був проведений, зокрема, в Німеччині, Бельгії та Іспанії. Європейська Комісія висловила думку, що «Європа регіонів» є ключовим елементом процесу європейської інтеграції. Європейська Рада в Маастрихті (9–10 грудня 1991 р.) ухвалила заснувати Комітет регіонів. Комітету відводилася подвійна роль: по-перше, це орган, який допомагає формуванню європейського законодавства, а по-друге — це ланка прямого зв'язку між Брюсселем і громадянами Європи (деталі викладено в Маастрихтському договорі). Після набрання чинності (1 листопада 1993 р.) Комітет регіонів зібрався на першу сесію в Брюсселі (9–10 березня 1994 р.).

Роль Комітету регіонів визначається його політичним характером, він є «трибуною місцевих і регіональних урядів у самому серці Європейського Союзу». Після набрання сили Лісабонським договором КР відіграє значущу роль у законодавчому процесі в ЄС. Договір вимагає від Європейської Комісії проводити консультації з місцевою та регіональною владою та її об'єднаннями в ЄС на ранній стадії законотворчого процесу. Після законодавчої пропозиції Європейська Комісія повинна примусово провести консультації з КР, якщо її висновки стосуються однієї з багатьох областей регіональної політики.

Роль Комітету регіонів не закінчується з публікацією його думки на запит Європейської Комісії. Відповідно до положень Лісабонського договору Європейський Парламент зобов'язаний проводити консультації з Комітетом регіонів. Це дає КР можливість висловити свої зауваження щодо будь-яких поправок, запропонованих Парламентом до законодавчих ініціатив. Комітет має право ставити запитання Комісії, Парламенту та Раді, якщо ці установи не брали до уваги у своїй роботі його думку. Він може навіть вимагати поновити консультації, якщо початковий запит було значно змінено установами, що займаються ним.

Члени Комітету регіонів є представниками регіональної та місцевої влади, що походять з різних регіонів країн — учасників ЄС. До складу Комітету вони призначаються національними урядами з на-

ступним затвердженням Радою Європейського Союзу строком на п'ять років. Їхній мандат може бути відновлений. Наразі число членів Комітету регіонів становить 344 особи, але не може перевищувати 350 осіб (відповідно до положень Договору ст. 305), зважаючи на майбутнє розширення ЄС. Члени КР не можуть бути членами Європейського Парламенту. Як і у випадку Європейського соціально-економічного комітету, число членів з різних держав — учасників ЄС відображає приблизну чисельність населення країн.

Владні функції у КР розподіляються таким чином. На чолі Комітету стоїть голова, обраний Комітетом з числа своїх членів, та президія з повноваженнями строком від двох з половиною років (відповідно до ст. 306 Договору про функціонування ЄС). Голова одночасно очолює Президію Комітету регіонів, яка вважається політичною рушійною силою КР, оскільки виробляє політичну програму на початку кожного семестру, контролює її реалізацію та загалом координує роботу пленарних засідань і засідань Президії. Здебільшого Президія збирається сім разів на рік перед будь-яким з п'яти пленарних засідань у Брюсселі та двох позачергових засідань, кожне з яких має місце в державі-члені, яка головує в Раді.

Контрольні питання

1. Яким чином у Лісабонському договорі визначено розширення інституцій ЄС?
2. Які повноваження має Європейський Парламент?
3. Яку роль в інституційній структурі ЄС відіграє Європейська Рада? Як змінилися її повноваження за Лісабонським договором?
4. Назвіть функції Голови Європейської Ради. Хто ще входить до складу Ради?
5. У чому полягають найважливіші завдання Ради?
6. Як організована система голосування в Раді?
7. Окресліть функції президента Європейської Комісії.
8. Розкрийте структуру та функції Європейської Комісії.
9. Які повноваження покладено на Суд Європейського Союзу?
10. Опишіть процедуру прийняття рішень органами Європейського центрального банку.
11. На яких принципах ґрунтується діяльність Європейського центрального банку?
12. У чому полягають завдання Європейського рахункової палати?
13. Які консультативні органи діють у ЄС і в чому їхнє завдання?

Список літератури до розділу

1. Haber J. Integracja Europejska: Podstawy wiedzy / Jozef Antoni Haber. — Gliwice : Dom Wydawniczy AGNUS, 2013. — 288 с.

2. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 // Official Journal of the European Union. — English edition. — 2007. — Vol. 50. — 17 Dec. — 272 p.

РОЗДІЛ 7

БЮДЖЕТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

7.1 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ ЄС

У діяльності будь-якої міжнародної організації велике значення має наявність власних фінансових ресурсів, за рахунок яких відбувається фінансування її діяльності. Так, фінансовим планом Європейського Союзу, що централізовано об'єднує кошти країн-членів угруповання, є єдиний бюджет.

З початку свого заснування Європейські Співтовариства провадили свою діяльність переважно за рахунок внесків держав-членів. Такий механізм фінансування притаманний усім традиційним міжнародним організаціям, які є органами багатосторонньої дипломатії і не мають повноважень наднаціонального характеру, що дає змогу ухвалювати самостійні рішення незалежно від політичної волі кожної з держав-учасників [3].

Однак поступово в Європейських співтовариствах сформувалась особлива система фінансування їхньої діяльності, яка ґрунтується на використанні власних коштів Співтовариств. Наразі наявністю так званої *системи власних ресурсів* у формі єдиного бюджету ЄС, управління яким здійснюється наднаціональними інститутами, є істотною відмінністю Європейського Союзу від інших міжнародних організацій.

Єдиний бюджет — це основний фінансовий документ Євросоюзу, що фіксує всі статті доходів і видатків ЄС, який затверджується спільно Радою та Парламентом. Бюджетна система ЄС виконує функції, подібні до завдань національних бюджетів — вирівнювання доходів і економічне регулювання. Спільний бюджет являє собою фінансовий інструмент організованого регулювання інтеграційних процесів, а отже передбачає тільки колективні методи управління. Розподіл коштів визначається не внеском конкретної країни до єдиного бюджету, а значенням відповідних рішень для соціального та економічного зміцнення об'єднання [1].

Глосарій основних термінів, поданий на офіційному сайті Європейської Комісії, трактує **бюджет** як річний фінансовий план, складений відповідно до бюджетних принципів, що надає прогнози й уповноважує здійснювати оцінку майбутніх витрат і доходів на кожен фінансовий рік, надаючи їх докладний опис і обґрунтування.

Бюджет Європейського Союзу є певною мірою відображенням як завдання ЄС, так і можливостей його формування доходів. З огляду на

це бюджет покликаний, насамперед, сприяти реалізації політики та стратегії розвитку ЄС у таких ключових напрямках:

- забезпечення високих темпів економічного зростання;
- вирівнювання рівнів соціального та культурного розвитку різних регіонів;
- підтримка валютної стабільності;
- стимулювання розробки та впровадження нових технологій [4].

Правові засади системи регулювання наднаціональних бюджетних відносин висвітлені в актах первинного та вторинного права. Центральне місце серед **актів первинного права**, що містять основні аспекти процесу формування, затвердження та виконання єдиного бюджету, займають установчі документи: Договір про Євросоюз (*TEU — Treaty on European Union*) та Договір про функціонування Євросоюзу [5] (*TFEU — Treaty on the Functioning of the European Union*), останні зміни до яких були внесені Лісабонським договором [14] від 13 грудня 2007 р. та набрали чинності з 1 грудня 2009 року.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує розгляд частини шостої «Інституційні та фінансові положення» Консолідованого варіанта TFEU (після внесення змін Лісабонською угодою), зокрема другий розділ «Фінансові положення», присвячений порядку регулювання бюджетних відносин, розкриває сутність таких аспектів:

- бюджетні та фінансові принципи побудови бюджету ЄС (стаття 310);
- система власних ресурсів (стаття 311);
- бюджетне планування на багаторічній основі (стаття 312);
- порядок складання, розгляду та затвердження єдиного бюджету (статті 313–316);
- виконання бюджету та порядок подання звіту (статті 317–319);
- загальні положення (статті 320–324);
- боротьба з шахрайством (стаття 325).

Не менш важливими первинними нормативно-правовими актами є договори про вступ до Євросоюзу нових членів у частині регулювання фінансових відносин.

Нижче в ієрархії перебувають **акти вторинного права**, розробка та прийняття яких здійснюється з метою виконання первинного законодавства в окремих його частинах. Ця група нормативних документів є значно численнішою, проте вона не домінує над актами первинного права. До них слід віднести, по-перше, *фінансові регламенти*, що стосуються бюджетно-фінансової політики Європейського Союзу. Одним із останніх є Фінансовий регламент «Багаторічний фінансовий план на 2014–2020 рр.» № 1311/2013 від 20 грудня 2013 р. [7].

По-друге, *рішення Ради*, наприклад «Про власні ресурси» № 2007/436/ЄС від 7 червня 2007 р. [6], у якому зазначено, що система

власних ресурсів покликана забезпечити належне фінансування з метою упорядкованого розвитку політики Співтовариства за умови дотримання належної суворой бюджетної дисципліни.

По-третє, *бюджетні угоди між інститутами ЄС: Європарламентом, Комісією та Радою*. Так, з метою реалізації бюджетної дисципліни, поліпшення функціонування щорічної бюджетної процедури та міжвідомчої співпраці з бюджетних питань, а також забезпечення раціонального управління фінансами була прийнята Міжінституційна угода про бюджетну дисципліну, співпрацю з бюджетних питань і раціональне управління фінансами від 2 грудня 2013 р. [9].

По-четверте, *постанови*, що містять бюджетні принципи та фінансові правила, які визначають порядок формування, затвердження, використання єдиного бюджету ЄС, якісне й ефективне управління та контроль за бюджетними коштами (наприклад, Постанова Ради «Загальні правила, що застосовуються до загального бюджету Союзу» № 966/2012 від 25 жовтня 2012 р. [11], яка містить принципи формування бюджетної системи ЄС, визначення порядку складання і виконання бюджету, правила надання та перевірки звітності тощо).

По-п'яте, *рекомендації, повідомлення, висновки, резолюції, звіти інституцій ЄС* у частині регулювання бюджетних правовідносин.

Як уже було зазначено раніше, *формування бюджетної системи ЄС базується на принципах*, перелік яких наведений у діючій Постанові Ради ЄС «Загальні правила, що застосовуються до загального бюджету Союзу» від 25 жовтня 2012 р. [11] (рис. 7.1).

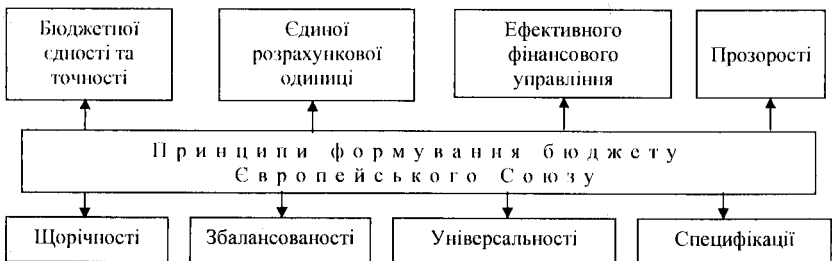


Рисунок 7.1 — Принципи формування бюджету ЄС

Серед основних принципів виділяють такі:

1) *принцип бюджетної єдності та точності*: усі доходи та витрати Європейського Союзу об'єднуються в єдиний документ — бюджет. Зокрема принцип бюджетної точності передбачає те, що ЄС не може витрачати більше, ніж необхідно або передбачено планом;

2) *принцип щорічності*: для забезпечення належного контролю за надходженням і витрачанням коштів бюджет затверджується строком на один фінансовий рік, який збігається з календарним роком (з 1 січня по 31 грудня). Операції по зобов'язаннях і платежах, передбачені бюджетним планом, повинні бути здійснені впродовж фінансового року;

3) *принцип збалансованості*: обсяг передбачуваних витрат повинен відповідати загальному обсягу доходів бюджету. Європейський Союз, на відміну від своїх держав-членів, не має права позичати кошти для покриття своїх витрат, тобто не допускається виникнення дефіциту бюджету. Якщо на кінець року витрати перевищують наявні доходи, то обсяг дефіцитних коштів зараховується у витратну частину бюджету наступного року, а у разі переваження доходу над витратами сума профіцитних коштів відноситься у дохідну частину бюджету наступного фінансового року;

4) *принцип єдиної розрахункової одиниці*: бюджет складається та реалізовується в єдиній одиниці обчислення — євро, крім того всі рахунки повинні бути представлені в євровалюті;

5) *принцип універсальності*: доходи бюджету не призначені для цільового фінансування конкретних статей видатків. Усі доходи, що надходять до бюджету, об'єднуються та використовуються для фінансування всієї видаткової частини бюджету;

6) *принцип специфікації*: бюджетні кошти використовуються тільки на фінансування конкретних цілей, визначених бюджетним призначенням. Цей принцип також передбачає горизонтальну та вертикальну структуру побудови бюджету, зокрема групування бюджетних видатків за розділами, підрозділами та статтями;

7) *принцип ефективного фінансового управління*: бюджетні асигнування повинні здійснюватися відповідно до принципів економії, ефективності та результативності;

8) *принцип прозорості*: подання у відкритий доступ повної та точної інформації про складання бюджету, відомостей про хід його реалізації, а також звіт про виконання бюджету.

7.2 СУЧАСНА СТРУКТУРА БЮДЖЕТУ. МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТОМ ЄС

Єдиний бюджет ЄС — це фінансовий план формування та використання централізованого фонду фінансових ресурсів, розроблений з метою фінансування діяльності ЄС, виконання покладених на нього завдань, функцій та обов'язків.

Згідно зі ст. 310 Договору про функціонування Євросоюзу [5] бюджетні доходи та видатки повинні бути збалансованими. Тобто закладені у бюджет видатки повинні повністю покриватися бюджетними доходами, оскільки ЄС не має права брати позики для погашення своїх витрат. У ст. 311 Договору про функціонування ЄС зазначено, що бюджет Європейського Союзу повністю фінансується за рахунок власних коштів у розмірі, необхідному для досягнення поставлених цілей і здійснення власної політики. Отже, формування дохідної частини бюджету відбувається за рахунок коштів країн — учасників ЄС, за так званою системою власних ресурсів. Структура статей доходів і видатків подана на рисунку 7.2.

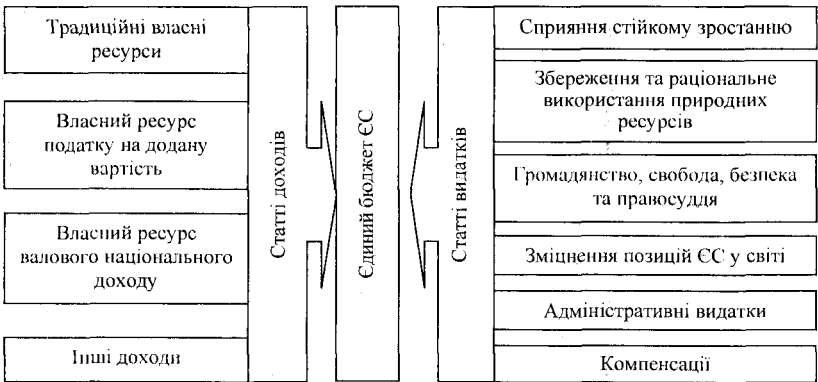


Рисунок 7.2 — Складові єдиного бюджету Європейського Союзу

Відповідно до правової бази доходи бюджету формуються за рахунок таких статей:

1) «традиційні власні ресурси», до яких відносять:

– митні збори, що стягуються за єдиним митним тарифом при ввезенні товару на митну територію ЄС країнами-імпортерами з країн, що не є його членами;

– сільськогосподарські збори, де об'єктом оподаткування є продукція аграрного сектору третіх країн, що перетнула кордон ЄС;

– цукровий збір, що сплачується державами-членами ЄС за виробництво та зберігання цукру в рамках спільної політики організації та регулювання європейського ринку цукру;

2) «власний ресурс податку на додану вартість» являє собою частину відрахувань від річної суми податку на додану вартість країнами — членами ЄС. Податкова база є уніфікованою та розраховується за

стандартизованою методикою, відповідно до якої «власний ресурс ПДВ» сплачується за єдиною ставкою 0,3 % [13] від бази оподаткування ПДВ кожної держави — учасника ЄС;

3) «власний ресурс валового національного доходу» формується за рахунок відрахувань від обсягу ВНД кожної держави європейської спільноти за уніфікованою відсотковою ставкою, яка переглядається щороку та обчислюється за єдиною методикою. Саме «власний ресурс ВНД» є основним джерелом збалансування бюджету, оскільки особливістю розробки проекту бюджету на плановий рік є те, що спочатку визначаються обсяги видаткової частини бюджету, а вже потім розраховується обсяг доходу, необхідний для їх фінансування.

Слід пам'ятати, що загальний обсяг власних ресурсів, які використовуються Співтовариством для покриття щорічних асигнувань, не повинен перевищувати 1,24 % суми ВНД всіх держав-учасників ЄС, а загальний річний обсяг асигнованих коштів, залучених до загального бюджету Європейського Союзу, не повинен перевищувати 1,31 % від суми ВНД всіх держав-членів;

4) *інші доходи:*

- сума профіциту бюджету минулого фінансового року;
- надходження від оподаткування заробітної плати осіб, що працюють в установах та інших органах ЄС;
- відсотки за наданими кредитами;
- внески країн, які не є членами ЄС (у рамках конкретних угод, діяльності європейських фондів тощо);
- відсотки за прострочені платежі та штрафи (наприклад, відсотки за прострочені виплати власних ресурсів держав-учасників або штрафи, що сплачують компанії за порушення правил конкуренції);
- надходження від адміністративного функціонування інститутів, такі як доходи від продажу майна, здавання його в оренду та найм, надання послуг;
- інші надходження.

Основними принципами формування доходів бюджету ЄС є принцип спільної фінансової відповідальності, який передбачає, що всі держави — члени ЄС зобов'язані брати участь у формуванні доходів бюджету, і принцип фінансової солідарності держав — членів ЄС, який вимагає приведення внесків держав-членів ЄС у відповідність до їх фінансових можливостей [4].

Динаміка надходжень до єдиного бюджету Європейського Союзу за 2007–2012 рр. подана на рисунку 7.3. Результати проведеного дослідження показали, що загальний обсяг надходжень за аналізований період зріс на 21,9 млрд євро (з 117,6 млрд євро до 139,5 млрд євро), у тому числі за рахунок внесків країн — учасників Союзу на 19,4 млрд євро.

Основними платниками коштів до бюджету були Німеччина, Франція, Італія та Великобританія (додаток Б). Так, у 2012 р. частка внесків до єдиного бюджету ЄС Німеччини становила 26,2 млрд євро, Франції — 21,3 млрд євро, Італії — 16,5 млрд євро та Великобританії — 16,2 млрд євро, що в загальній структурі надходжень серед країн «ЄС-27» становить 20 %, 16 %, 13 % і 12 % відповідно.

Варто також відзначити, що графік демонструє щорічний приріст надходжень до бюджету, виняток становить тільки 2009 рік, поясненням чого є кризові явища у фінансовому секторі, які охопили весь світ; зокрема суттєвий негативний вплив був спричинений коливанням валютних курсів. У результаті зіставлення доходів та видатків тільки в 2009 р. спостерігався дефіцит бюджету в розмірі 73 млн євро, протягом інших досліджуваних років — профіцит.

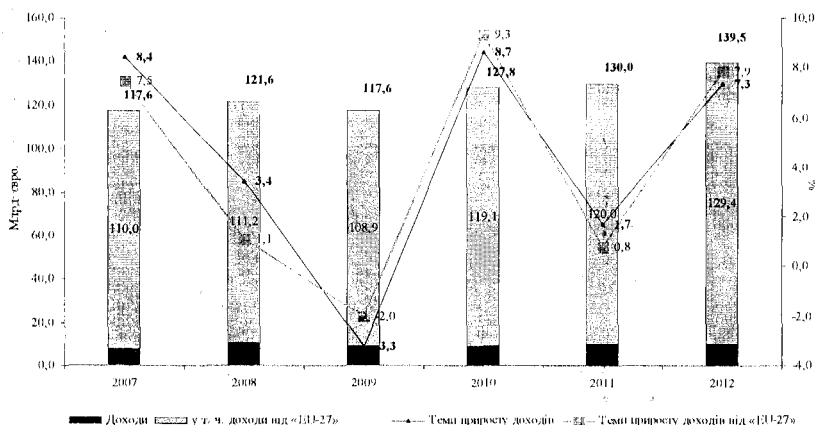


Рисунок 7.3 — Динаміка доходної частини єдиного бюджету Європейського Союзу за 2007–2012 рр. [8]

Детальна структура бюджетних надходжень за статтями та країнами публікується у щорічних фінансових звітах Європейського Союзу. Узагальнені дані кінцевих результатів, наведені в таблиці 7.1, свідчать про те, що за 2007–2012 рр. найвагомішою за обсягом статтею доходів бюджету є «Власний ресурс ВНД», його частка в загальній структурі надходжень коливається в межах від 61 % до 71 %. В абсолютному вираженні «Власний ресурс ВНД» має стійку тенденцію до зростання, за аналізований період він збільшився на 24,3 млрд євро (з 73,9 млрд євро до 98,2 млрд євро).

Наступною групою доходів є «Власний ресурс ПДВ», який у структурі всіх вкладень у бюджет коливається в рамках 9–16 %. Якщо «Власний ресурс ПДВ» має тенденцію до зменшення, то протилежна ситуація спостерігається з іншими доходами — вони щороку зростають.

Таблиця 7.1 — Структура дохідної частини єдиного бюджету ЄС за 2007–2012 рр. [8]

Статті	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1. Традиційні власні ресурси (75%)	16,6	17,3	14,5	15,7	16,8	16,5
у т. ч.: – митний збір (100 %)	20,6	20,4	19,2	20,7	22,2	21,7
– сільськогосподарський збір (100 %)	0,1	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0
– цукровий збір (100 %)	1,8	0,9	0,2	0,2	0,2	0,3
2. Власний ресурс ПДВ	19,4	19,0	12,8	12,5	14,8	14,9
3. Власний ресурс ВНД	73,9	74,5	82,0	91,1	88,4	98,2
4. Інші доходи	5,7	10,4	8,7	8,7	10,0	10,1
Разом	117,6	121,6	117,6	127,8	130,0	139,5

Стаття «Традиційні власні ресурси» включається в загальну структуру доходів в обсязі 75 % і формується переважно за рахунок митних зборів. За досліджувані шість років «Традиційні власні ресурси» у грошовому виразі становили в середньому 16 млрд євро, що в загальній структурі надходжень дорівнювало 11–14 %.

Політика бюджетних видатків у ЄС підпорядкована таким ідеям: бюджетне фінансування повинне сприяти вирівнюванню економічного становища країн-членів і подоланню соціальних диспропорцій; оптимально представляти як інтереси найбідніших держав, так і право розвинутих країн на частку фінансових ресурсів бюджету ЄС; у сфері використання коштів повинна дотримуватися бюджетна дисципліна та забезпечуватись економічна ефективність і публічність [4].

Маючи статистичні дані, оприлюднені Європейським Союзом, можна з упевненістю сказати про явну тенденцію щорічного зростання суми витрат (рис. 7.4). За 2007–2012 рр. обсяг асигнувань бюджету зріс на 24,7 млрд євро (з 114,0 млрд євро до 138,7 млрд євро). Звісно, більша частина коштів направлялася на фінансування внутрішніх потреб країн «EU-27», на які припадає приблизно 90 % видаткової частини бюджету (додаток В). Так, у 2012 році основними отримувачами коштів стали

Польща (15 735,8 млн євро), Іспанія (14 257,2 млн євро), Франція (12 890,3 млн євро) та Німеччина (12 245,2 млн євро).

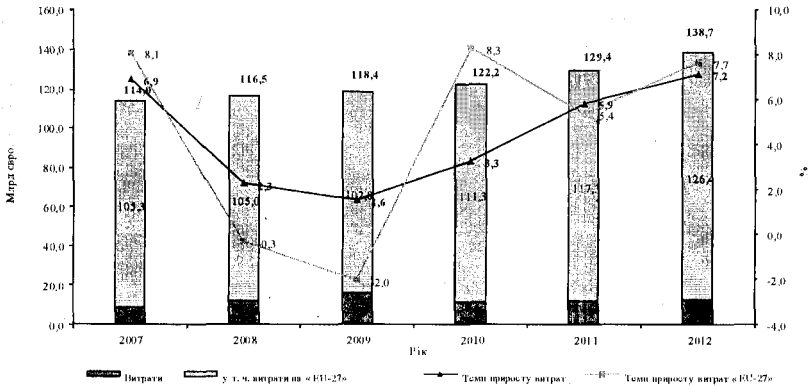


Рисунок 7.4 — Динаміка витратної частини єдиного бюджету Європейського Союзу за 2007–2012 рр. [8]

Основною видатковою статтею бюджету за 2007–2012 рр. є «Збереження та раціональне використання природних ресурсів» (табл. 7.2). Для фінансування проектів, спрямованих на охорону та управління природними ресурсами, направлено в середньому 45 % наднаціональних фінансових ресурсів. У цій групі видатків найбільш значними є традиційне для ЄС спрямування коштів на пряму допомогу фермерам і програми розвитку сільської місцевості. Аграрна політика ЄС передбачає: забезпечення прийняттого рівня життя сільського населення, стабілізацію ринків, забезпечення прийнятних споживчих цін, модернізацію сільськогосподарської інфраструктури. Реалізація цих завдань відбувається за допомогою різноманітних інструментів: надання експортних субсидій, закупівель частини продукції, субсидій виробникам на вдосконалення та раціоналізацію методів сільськогосподарського виробництва тощо [4].

Одним із пріоритетних завдань 2007–2012 рр. була підтримка економічного зростання, конкурентоспроможності та зайнятості. На ці потреби було направлено близько 38–44 % усіх асигнувань бюджету. В абсолютному значенні розмір видатків за статтею «Сприяння стійкому зростанню» зріс на 17,9 млрд євро (з 43,7 млрд євро до 61,6 млрд євро). Зокрема кошти виділялися на вирівнювання економічного становища країн-учасників і подолання соціальних диспропорцій, на фінансування

програм щодо сприяння зайнятості населення, на підтримку освітньої та науково-дослідницької галузі, на розвиток підприємницької та інноваційної діяльності, на зміцнення конкурентоспроможності всіх регіонів і розвиток міжрегіонального співробітництва.

Таблиця 7.2 — Склад видатків єдиного бюджету ЄС за 2007–2012 рр., млрд євро [8]

Статті	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1. Сприяння стійкому зростанню	43,7	45,6	44,7	48,8	54,7	61,6
у т. ч.: — підтримка конкурентоспроможності задля зростання та зайнятості	6,7	10,1	10,8	11,7	12,4	13,1
– згуртованість задля зростання та зайнятості	37,0	35,6	33,9	37,2	42,4	48,5
2. Збереження та раціональне використання природних ресурсів	54,7	54,8	55,9	56,7	57,4	59,1
у т. ч.: — ринкові витрати та пряма допомога	42,7	43,3	46,4	44,3	44,1	44,9
– розвиток сільських районів, охорона навколишнього середовища та рибальства	12,0	11,5	9,5	12,4	13,3	14,2
3. Громадянство, свобода, безпека та правосуддя	1,1	1,3	2,0	1,4	1,8	2,4
у т. ч.: — свобода, безпека та правосуддя	0,2	0,4	0,7	0,7	0,9	0,9
– громадянство	0,8	0,9	1,3	0,7	1,0	1,5
4. Зміцнення позицій ЄС у світі	7,3	7,3	8,0	7,5	7,1	7,1
5. Адміністративні витрати	6,8	7,3	7,6	7,9	8,4	8,6
Компенсації	0,4	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0
Разом	114,0	116,5	118,4	122,2	129,4	138,7

Незначною за обсягом видатків є стаття «Громадянство, свобода, безпека та правосуддя», на яку припадає лише 1–1,5 % сукупних витрат бюджету. Ці кошти спрямовані на забезпечення реалізації громадських прав і свобод людини, управління внутрішніми справами та юстицією, проведення міграційної політики та надання притулку, охорону

кордонів, зміцнення демократичних позицій і свободи слова, фінансування програм розвитку культури та реалізації молодіжної політики.

Ще однією складовою видатків є стаття «Зміцнення позицій ЄС у світі», що у 2012 році становить 7,1 млрд євро, при цьому з них лише 0,1 млрд євро витрачено в межах країн «EU-27». Цей розділ передбачає фінансування зовнішньої політики ЄС, що включає гуманітарну допомогу та фінансову допомогу іншим державам з метою їх подальшого економічного розвитку.

На утримання *адміністративного апарату* всіх європейських інститутів, виплату пенсій і підтримку європейських шкіл відводиться 8,6 млрд євро у 2012 р., що на 25 % більше ніж у 2007 році.

Компенсації — це тимчасові платежі у вигляді допомоги країнам, які нещодавно приєдналися до ЄС.

Річні бюджети ЄС формуються на основі так званої Багаторічної фінансової перспективи (Multiannual Financial Framework) (MFF), що затверджується міжвідомчою угодою між Європейським Парламентом, Радою та Комісією. Багаторічний фінансовий план узгоджується один раз на сім років і містить максимальний як щорічний, так і загальний для сім років обсяг (сталі) асигнувань з бюджету ЄС за статтями. Такий механізм планування забезпечує основу для фінансового прогнозування, дотримання бюджетної дисципліни, лімітування обсягу витрат. MFF дозволяє ЄС проводити ефективну політику в довгостроковій перспективі.

Так, у фіскальній практиці Євросоюзу бюджетні асигнування поділяються на диференційовані та недиференційовані. Диференційовані асигнування — це бюджетні виплати, що за терміном здійснення виходять за рамки фінансового року. Відповідно недиференційовані асигнування здійснюються винятково в одному фінансовому році. Диференційовані асигнування поділяються на дві категорії: зобов'язальні та платіжні асигнування (з англ. відповідно: *commitment appropriations* і *payment appropriations*). Зобов'язальні асигнування поточного фінансового року відображають бюджетні витрати, які здійснюватимуться в поточному році і в наступних роках відповідно до взятих Європейським Союзом на себе дворічних і більш тривалих зобов'язань. Платіжні асигнування відображають платежі, що реально здійснюватимуться у поточному році відповідно до цьогорічних зобов'язань і зобов'язань минулих років [2].

Однією з найгостріших проблем функціонування бюджетної системи ЄС є нерівномірний розподіл бюджетного навантаження, тобто фінансування бюджету ЄС більшою мірою відбувається за рахунок внесків розвинених країн-учасників, які у свою чергу отримують із бюджету незначну частку коштів. Тому для корегування надмірних внесків дер-

жав — членів ЄС до бюджету протягом 2007–2013 рр. використовувалися такі механізми:

1) зниження ставки ПДВ з 0,3 % до 0,225 % для Австрії, 0,15 % для Німеччини та 0,10 % для Нідерландів і Швеції;

2) так звані Поправки для Великобританії: Сполученому Королівству відшкодовується 66 % різниці між внеском країни в бюджет і тим, що вона отримує з нього у вигляді дотацій і проектів підтримки. Сума компенсації розподіляється між іншими державами — учасниками ЄС шляхом збільшення розміру їх внеску до ВНД Співтовариства. Проте Німеччина, Нідерланди, Австрія та Швеція, платежі до бюджету ЄС яких є також високими, платять лише 25 % від їх нормального фінансування частки компенсації Великобританії;

3) одноразові виплати: Нідерланди отримують вигоду від валових скорочень у своєму річному внеску ВНД на 605 млн євро і Швеція на 150 млн євро. Ці валові скорочення виплачуються після розрахунку та фінансування компенсацій на користь Великобританії.

7.3 ПРОЦЕДУРА ПРИЙНЯТТЯ БЮДЖЕТУ ЄС

Порядок щорічної процедури складання, розгляду та затвердження єдиного бюджету ЄС докладно регулюється статтями 313–316 Договору про функціонування Європейського Союзу, а виконання бюджету та порядок подання звіту — статтями 317–319 Договору про функціонування Євросоюзу. Схематично процедура бюджетного процесу подана на рисунку 7.5.

До 1 липня року, що передує плановому, інституційні установи ЄС подають до Європейської Комісії плани своїх кошторисних доходів і витрат на плановий рік, на основі яких Комісія розробляє щорічний попередній проект бюджету та подає його на розгляд і затвердження Раді ЄС та Європейському Парламенту не пізніше 1 вересня.

Європейська Рада розглядає проект бюджету, вносячи поправки з детальним обґрунтуванням положень змін, і після узгодження власних позицій передає для розгляду Європарламенту до 1 жовтня.

У Парламенті протягом 42 днів відбувається читання проекту єдиного бюджету з урахуванням змін, внесених Радою ЄС. Якщо Європарламент кваліфікованою більшістю схвалює проект бюджету та не вносить жодних поправок, то бюджет вважається прийнятим. За умови внесення змін проект бюджету повертають до Ради ЄС, яка протягом 10 днів ознайомлюється з позицією Парламенту, і в разі згоди бюджет приймається, у протилежному випадку — відхиляється. Якщо події

розвиваються за останнім сценарієм, то створюється Узгоджувальний комітет, що складається з рівної кількості представників Ради ЄС і Європейського Парламенту. Узгоджувальний комітет зобов'язаний протягом 21 дня розробити спільний текст бюджету, якщо цього не вдається зробити, то Комісія повинна створити новий проект бюджету.

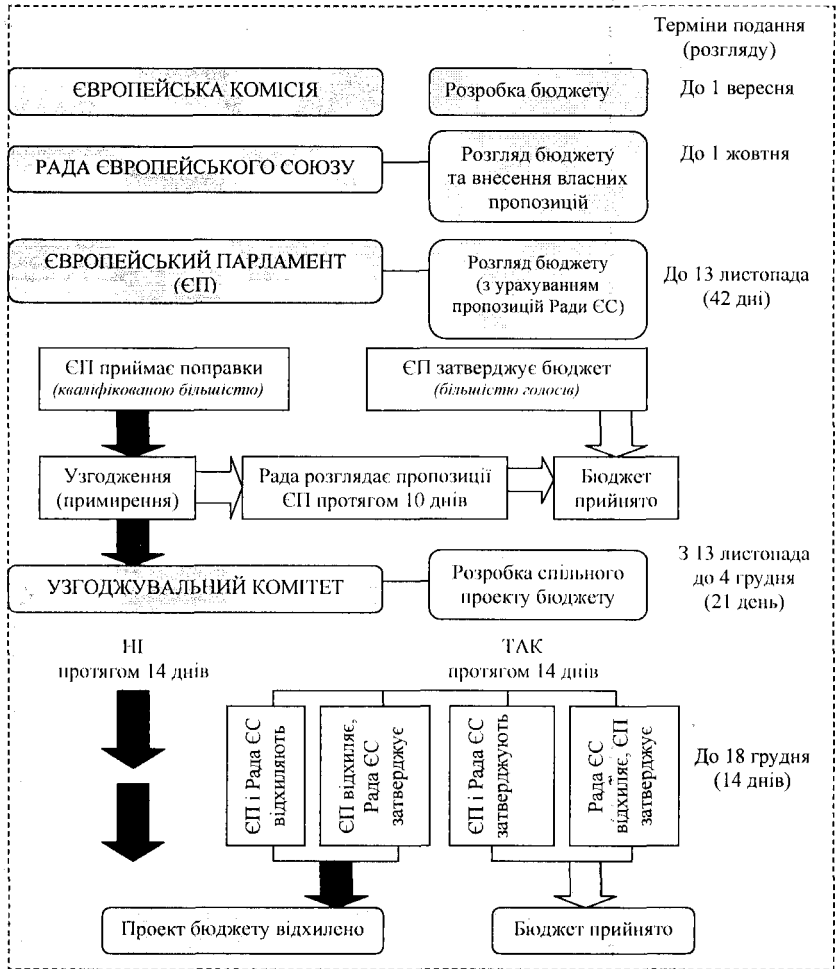


Рисунок 7.5 — Бюджетний процес Європейського Союзу

Після того, як спільний текст бюджету схвалено Узгоджувальним комітетом, протягом 14 днів Європейська Рада та Парламент приймають рішення щодо його затвердження чи відхилення. У цілому Лісабонський договір дещо спростив процедуру розробки та прийняття бюджету і збільшив повноваження Європарламенту в ньому. Так, Парламент може прийняти бюджет, навіть якщо Рада ЄС не погоджується зі спільним текстом. У разі, якщо Рада і Парламент разом відхиляють колективний проект бюджету, то Комісія знову повинна подати новий варіант єдиного бюджету ЄС.

Якщо на початок фінансового року бюджет не був остаточно прийнятий, то в межах законодавства дозволяється витратити в поточному бюджетному році щомісячно не більше ніж 1/12 бюджетних асигнувань за попередній фінансовий рік.

Так, щорічна бюджетна процедура складання, розгляду та затвердження єдиного бюджету ЄС триває з 1 вересня по 31 грудня (ст. 314 Договору про функціонування Євросоюзу).

У разі неминучих, виняткових або непередбачених обставин Європейська Комісія протягом року може корегувати деякі позиції бюджету, що вже був прийнятий, шляхом подання проектів внесення змін до бюджету. Крім того Комісії надане право за власною ініціативою або на прохання інших інституційних установ ЄС подати лист-поправку до проекту бюджету у зв'язку з непередбачуваними та незапланованими подіями, що мають місце під час втілення бюджету. І проект внесення змін до бюджету, і лист-поправка підлягають тим самим процедурним правилам, що і загальний бюджет.

Єврокомісія виконує бюджет у співпраці з державами-членами, що несуть відповідальність у рамках виділених їм асигнувань, керуючись принципами раціонального управління фінансами. Комісія має право з урахуванням певних вимог і обставин (ст. 322 Договору про функціонування ЄС) передати асигнування з одного розділу в інший або з одного підрозділу в інший. Національні уряди рівною мірою відповідальні за захист фінансових інтересів ЄС. Комісія повинна зберігати жорсткий контроль над тим, як використовуються кошти бюджету ЄС, і вжити належних заходів для забезпечення дотримання принципу належного фінансового управління, оскільки на Комісію покладена відповідальність за надміру витрачені кошти, чи це є результатом помилок, неточностей у розрахунках, чи навмисного шахрайства.

Щомісяця Комісія публікує звіт в Інтернеті, інформуючи Парламент і Раду про хід виконання бюджету.

Функцію поточного контролю за надходженням і витрачанням бюджетних коштів ЄС покладено на Рахункову палату, що звітує перед Європейською Комісією, яка у свою чергу щороку подає Парламенту та

Раді звіти про виконання бюджету попереднього фінансового року, фінансову звітність про склад активів і пасивів Союзу, а також презентує доповідь про оцінку фінансового стану ЄС.

7.4 СТРУКТУРНІ ФОНДИ ЄС

Структурні фонди є головними фінансовими інструментами формування регіонального розвитку Європейського Союзу, особливо держав, розташованих у Центральній і Східній Європі, метою існування яких є зменшення економічної та соціальної нерівності між країнами — членами ЄС. Саме таким способом вони повною мірою сприяють укріпленню економічної, соціальної та територіальної єдності.

До структурних фондів ЄС належать:

– Європейський фонд регіонального розвитку — ЄФРР (*European Regional Development Fund — ERDF*);

– Європейський соціальний фонд — ЄСФ (*European Social Fund — ESF*);

– Європейський фонд орієнтації та гарантій для сільського господарства — ЄФОГСГ (*European Agricultural Guidance and Guarantee Fund — EAGGF*);

– Фінансовий інструмент підтримки рибальства — ФІПР (*Financial Instrument for Fisheries Guidance — FIFG*).

Європейський фонд регіонального розвитку — один із централізованих фондів ЄС, створений у 1975 році. Надає фінансову підтримку регіональній політиці з метою зниження диспропорцій у розвитку окремих периферійних і депресивних регіонів країн ЄС, таких як південь Італії, окремі області північно-східної Франції та британський Мерсайд. При розподілі ресурсів пріоритет віддається спільним програмам регіональної політики декількох країн.

Наразі основними завданнями ЄФРР відповідно до напрямів Європейської політики згуртування є:

1) фінансування переважно у формі інвестицій до 75 % потреб проєктів розвитку інфраструктури соціальної сфери і науки для регіонів, що мають рівень валового регіонального продукту (ВВП для країн-регіонів) нижче 75 % за середній у спільноті;

2) підтримка у розмірі до 25 % фінансових потреб проєктів, що спрямовані на диверсифікацію економіки, створення нових підприємств, розвиток людського потенціалу в інших регіонах, які перебувають у стані структурних економічних змін.

У таблиці 7.3 наведені дані щодо фінансування структурних фондів ЄС. Так, протягом 2007–2011 рр. спостерігається значне зменшення

коштів, виділених на фінансування ЄФРР, проте у рамках своїх завдань щодо сприяння регіональному розвитку, починаючи з 2007 р. і до сьогодні, за рахунок коштів ЄФРР здійснюються модернізація та диверсифікація економічних структур; створення нових робочих місць; стимулювання економічного зростання; підтримка міських, гірських, малонаселених і віддалених регіонів; інноваційний прогрес; охорона навколишнього середовища; доступ до транспорту і телекомунікацій; транскордонна економічна, соціальна та екологічна діяльність; транснаціональне співробітництво, зокрема двостороннє співробітництво між морськими регіонами; міжрегіональне співробітництво, зокрема мереж і обміну досвідом між регіональними та місцевими владами.

Таблиця 7.3 — Фінансування фондів Європейського Союзу, млрд євро [10]

№ пор.	Фонди ЄС	Роки				
		2007	2008	2009	2010	2011
1	Структурні фонди ЄС	44,4	21,2	15,0	11,2	2,4
	у т. ч.: – Європейський фонд регіонального розвитку	27,7	12,6	8,4	6,7	1,5
	– Європейський соціальний фонд	12,0	6,4	4,8	3,0	0,4
	– Європейський фонд орієнтації та гарантій для сільського господарства	3,9	1,8	1,5	1,2	0,5
	– Фінансовий інструмент підтримки рибальства	0,8	0,4	0,3	0,3	0,0
2	Фонди спеціального призначення ЄС	15	12,1	9,2	5,8	5,0
	у т. ч.: – Фонд згуртування	14,8	11,8	8,6	5,7	4,8
	– Фонд солідарності ЄС	0,2	0,3	0,6	0,1	0,2

ЄФРР концентрує свої інвестиції на декількох ключових пріоритетних сферах («тематична концентрація»), серед яких є підтримка малих і середніх підприємств. Ресурси, виділені на ці пріоритети, залежатимуть від категорії регіону: 80 % коштів отримують більш розвинені регіони, 60 % — перехідні області та 50 % — менш розвинені регіони.

Європейський соціальний фонд створений у 1958 році з метою підвищення рівня кваліфікації та навичок трудових ресурсів як засобів попередження втрат робочих місць внаслідок структурних змін в економіці.

Спочатку його кошти використовувалися для фінансування заходів, пов'язаних з переселенням мігрантів і їх адаптацією на новому місці.

ЄСФ повинен був спрямовувати фінансування головним чином на боротьбу з довгостроковим безробіттям, на прискорення інтеграції молоді та адаптацію робітників до процесів індустріальної модернізації. Починаючи з 80-х років, більша частка фінансових ресурсів витрачається на допомогу молоді в пошуках роботи та отримання кваліфікації.

На початку XXI ст. розроблено Європейську стратегію зайнятості, на реалізацію якої було використано 40 млрд євро, а понад 60 % цих коштів спрямовано на забезпечення умов відтворення робочої сили.

Незважаючи на суттєве зменшення суми коштів, що надійшли з бюджету ЄС до ЄСФ (з 12 млрд євро у 2007 р. до 0,4 млрд євро у 2011 р.) (див. табл. 7.3), на сьогодні Соціальним фондом визначено ряд позачергових завдань, серед яких: запобігання тривалому безробіттю та полегшення адаптації осіб, які довгий час були безробітними, а також професійно-технічна адаптація молоді та осіб, які повернулися до роботи; сприяння забезпеченню рівних можливостей доступу до ринку праці, особливо тих осіб, яким загрожує суспільна ізоляція; покращення професійної та загальної освіти; сприяння підготовці кваліфікованої, високоосвіченої і здатної до швидкої адаптації робочої сили, інноваційних рішень, гнучкості в організації праці та підприємництва; покращення гендерної рівності на ринку праці [12].

Європейський фонд орієнтації та гарантій для сільського господарства був створений у 1962 р. як інструмент спільної сільськогосподарської політики. Через нього забезпечуються структурні перетворення в сільському господарстві та розвиток сільських регіонів. Він складається з двох частин: гарантійної (яка гарантує ціни на сільськогосподарську продукцію) та орієнтаційної (яка призначена для структурної діяльності). Діяльність гарантійної секції полягає в: а) допомозі у збільшенні прибутків від сільськогосподарської діяльності та в утримуванні господарств у горах і на малодоступних територіях; б) покращенні ефективності виробництва сільськогосподарської продукції; в) підтримці диференціації та покращенні якості сільськогосподарської продукції; г) допомозі аграріям-початківцям; д) розвитку сільської інфраструктури.

У 1993 р. було створено *Фінансовий інструмент підтримки рибальства*, метою якого є проведення модернізації флоту та портової інфраструктури, інвестування в розвиток і охорону розведення риби, підтримка модернізації та розвитку засобів переробки і продажу рибних продуктів.

До головних завдань ФПП належать: надання фінансової допомоги рибному господарству, укріплення таким чином конкурентоздатності структури та підтримка розвитку економічно стабільних підприємств цієї галузі; сприяння створенню додаткової вартості та покращення ринку пропозицій рибного та водного господарства [4; 12].

Як видно з таблиці 7.3, сума коштів, виділених на фінансування ЄФОГСГ та ФІПР у 2007–2011 рр., зменшилася на 3,4 млрд євро та на 0,8 млрд євро відповідно.

Фонди спеціального призначення є також централізованими фондами ЄС, які були створені для усунення економічної та соціальної нерівності держав-членів і надання їм необхідної допомоги. До таких фондів можна віднести Фонд згуртування та Фонд солідарності Європейського Союзу.

Фонд згуртування (Cohesion Fund) ставить за мету подальше зближення соціально-економічних показників розвитку на регіональному рівні ЄС; фінансування розвитку транспортної інфраструктури та екологічних проектів у найменш розвинених державах-членах тощо. Фонд був створений у 1993 році. Право на отримання фінансування регіональних проектів ЄС за рахунок коштів Фонду згуртування мають лише ті країни ЄС, де рівень ВВП на одну особу становить менше ніж 90 % від середнього по Євросоюзу. Такий критерій початку фінансування свідчить про наявність дуже високого рівня «вирівнювання» регіонів ЄС. У 2011 р. на фінансування цього фонду було виділено 4,8 млрд євро, що на 10 млрд євро менше, ніж у 2007 році.

Фонд солідарності Європейського Союзу (European Union Solidarity Fund, EUSF) був заснований у 2002 р. з метою надання допомоги Європейському Союзу державам-членам у разі великомасштабних стихійних лих (катастрофи вважаються великомасштабними, якщо збитки від них перевищують 3 мільярди євро, або 0,6 % від валового національного доходу країни) [12].

Результати аналізу структурних фондів і фондів спеціального призначення (див. табл. 7.3) за 2007–2011 рр. свідчать про те, що їх загальний обсяг становив 94,3 млрд євро та 47,1 млрд євро відповідно. Зокрема суми асигнувань були направлені на:

- подолання наслідків світової фінансової кризи та стабілізацію зони євро;
- вирівнювання структурних диспропорцій у розвитку регіонів ЄС;
- приєднання нових 12 країн-учасників, економічний розвиток яких потребує постійних фінансових вкладень;
- вирішення соціально-економічних проблем у Греції, Португалії та Іспанії.

Для забезпечення успішного завершення проектів, які фінансуються через мережу Структурних фондів, вживаються заходи для перевірки відповідності реалізації цих проектів чинним правилам і нормам та запобігання фінансовим зловживанням і покаранню їх винуватців, а також для стягнення з них коштів, виділених та втрачених внаслідок недбалості або порушення умов їх використання.

Контрольні питання

1. Розкрийте сутність таких понять, як «єдиний бюджет ЄС» і «система власних ресурсів».
2. Дайте характеристику актів первинного та вторинного права, що регулюють наднаціональні бюджетні відносини.
3. Сформулюйте принципи бюджетної системи ЄС.
4. Які статті доходів включені до єдиного бюджету Співтовариства? Охарактеризуйте їх.
5. Опишіть видаткову частину єдиного бюджету ЄС.
6. Як здійснювалося корегування надмірних внесків держав — членів ЄС до бюджету протягом 2007–2013 рр.?
7. Дайте характеристику процесу розробки, розгляду, схвалення та виконання бюджету Союзу.
8. На фінансування якого структурного фонду ЄС було виділено найбільше коштів? Чому?
9. Які існують структурні фонди ЄС? Назвіть мету та завдання їх створення.
10. Дайте коротку характеристику фондам спеціального призначення ЄС.

Список літератури до розділу

1. Березовська І. А. Правові засади сучасного бюджетного права Євро-союзу / І. А. Березовська // Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». — 2009. — № 2. — С. 62–67.
2. Бояр А. О. Принципи бюджетно-фінансової політики ЄС і механізми їх реалізації [Електронний ресурс] / А. О. Бояр // Економіка сьогодні: актуальні питання та перспективи. — Режим доступу : <http://economics-issues.com.ua/zmist-zhurnalu/ekonomika-sogodennya-aktualni-pitannya-ta-perspektivi-2012-1/principi-byudzhetno-finansovo%D1%97-politiki-yes-i-mexanizmi-%D1%97x-realizaci%D1%97/>. — Назва з екрана.
3. Кашкин С. Ю. Право Европейского Союза / под ред. С. Ю. Кашкина. — 3-е изд. — М. : Юрайт, 2010. — 1120 с.
4. Юрій С. І. Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — К. : Знання, 2008. — 611 с.
5. Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (09.05.2008) [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:EN:PDF>. — Нормативна база.

6. Council Decision 2007/436/EC, Euratom of 7 June 2007 on the system of the European Communities' own resources [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. — Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2007/l_163/l_16320070623en00170021.pdf. — Нормативна база.

7. Council Regulation (EU, Euratom) № 1311/2013 of 20 December 2013 laying down the Multiannual Financial Framework for the years 2014–2020 [Електронний ресурс] / Official Journal of the European Union. — Режим доступу : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0884:0891:EN:PDF>. — Нормативна база.

8. Financial report for financial year 2012 [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/2012/2012_en.cfm. — Назва з екрана.

9. Interinstitutional agreement (2013/C 373/01) of 2 December 2013 between the European Parliament, the Council and the Commission on budgetary discipline, on cooperation in budgetary matters and on sound financial management [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:373:0001:0011:EN:PDF>. — Нормативна база.

10. Regional policy — Analysis — Reports [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/regional_policy/information/reports/index_en.cfm#solid. — Назва з екрана.

11. Regulation (EU, Euratom) № 966/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on the financial rules applicable to the general budget of the Union and repealing Council Regulation (EC, Euratom) № 1605/2002 [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:298:0001:0096:EN:PDF>. — Нормативна база.

12. Special support instruments — Regional policy [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/index_en.cfm. — Назва з екрану.

13. The EU's own resources [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/budget/mff/resources/index_en.cfm. — Назва з екрана.

14. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>. — Нормативна база.

РОЗДІЛ 8

СПІЛЬНІ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

8.1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПІЛЬНИХ ПОЛІТИК ЄС

Однаково захищаючи інтереси великих і малих держав, європейська інтеграція потребує спільних інституцій і поступово приводить до формування спільних політик, гармонізації законів та переходу до спільного управління в багатьох сферах національних повноважень.

У свою чергу поступовий розвиток спільних політик сприяє як політичній, так і економічній інтеграції держав-учасників. Фактично спільні політики будують нову концепцію та формують нове середовище для бізнесової практики, створюють для неї нові можливості, забезпечують тісніший зв'язок між економіками країн ЄС.

У статті 2 Договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства (ДЄСп) вже було зазначено, що «Співтовариство має за мету сприяти гармонійному, збалансованому та стабільному розвитку економічної діяльності у Співтоваристві шляхом створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, реалізації спільних політик чи напрямів діяльності...».

Спільна політика — сукупність нормативно-правових актів ЄС, принципів і методів їх реалізації, які спільно впроваджуються інституціями Євросоюзу та державами-членами з метою досягнення визначених цілей і завдань політики.

Ухваленням спільної політики учасники погоджуються делегувати частину своїх суверенних національних повноважень наднаціональним інституціям. Таке делегування суверенних прав у рамках спільних політик є головною проблемою, але водночас — фундаментальною характеристикою багатонаціональної інтеграції. Це пояснює те, чому так важко ухвалюються спільні політики, а також те, чому після ухвалення вони стають обов'язковим (або складовим) елементом усєї багатонаціональної структури. Спільні політики, отже, відрізняють багатонаціональну інтеграцію від міждержавної співпраці та пояснюють націоналістичний скептицизм щодо першої.

Сучасні дослідники відокремлюють чотири типи спільних політик: базові (рамкові), вторинні, горизонтальні та галузеві (секторальні).

Базові політики визначають стратегічні завдання розвитку для всіх учасників інтеграційного об'єднання, узгоджуються між ними та фік-

суються в засновницьких договорах (наприклад, політика спільного ринку, економічного та валютного союзу). *Вторинні спільні політики* виробляють спільні законодавчі інституції в рамках базових спільних політик згідно з процедурою ухвалення рішень Співтовариства. Як базові, так і вторинні спільні політики можна класифікувати за зменшенням важливості, залежно від тих галузей, на які вони поширюються. Головним елементом у спільній політиці є визначення спільного інтересу в завданнях, які вона перед собою ставить, і заходах, які для цього застосовує. Це визначення має задовольнити всіх держав-членів, якщо йдеться про фундаментальну спільну політику, і більшість держав-членів — у разі вторинної спільної політики. Правова база для цих політик — це Правовий доробок Спільноти (для «першої опори»), міжнародна співпраця (для «другої опори») та поєднання Правового договору Спільноти і міжнародної співпраці (у межах «третьої опори»).

Горизонтальні політики впливають на загальні умови суспільно-політичного та економічного життя кожної країни (наприклад, регіональна, податкова, соціальна тощо).

Секторальні політики стосуються окремих секторів економіки країн (наприклад, сільськогосподарська, промислова, транспортна, освітня та інші).

Хоча не вироблено єдиних підходів до класифікації спільних політик, нині існує 25–30 їх сфер, які регулюються або координуються на наднаціональному рівні із застосуванням різних моделей їх творення та прийняття рішень.

Спільні політики формувалися протягом усього процесу євроінтеграції внаслідок підпорядкування окремих сфер наднаціональним інституціям. Згодом у Договорі про функціонування ЄС було чітко позначено коло сфер, у яких ЄС має виключне право: митний союз, конкурентна політика, кредитно-грошова політика (ст. 3 ДФЄС). Також наведено список політик, у межах яких Союз поділяє повноваження з державами-членами: внутрішній ринок, соціальна політика в окремих аспектах; сільське господарство та рибальство; природне середовище, захист прав споживачів; транспорт, транс'європейські мережі; енергетика; простір свободи, безпеки та правосуддя; загальні проблеми у сфері охорони здоров'я. ЄС також вживає заходів для забезпечення координації політики зайнятості в країнах-членах і може виступати з ініціативами з координації соціальної політики, охорони здоров'я, промисловості, культури, туризму, освіти, молоді та спорту, адміністративного співробітництва, цивільного захисту (ст. 5 і 6 ДФЄС).

Особливо значущу роль у діяльності ЄС відіграють такі горизонтальні політики, як торговельна та регіональна, а також секторальні — сільськогосподарська й енергетична. Зі спільної торговельної політики

почалася європейська економічна інтеграція через усунення внутрішніх торговельних бар'єрів і запровадження єдиних митних тарифів у торгівлі з третіми країнами. Велику увагу наднаціональні інституції ЄС приділяють регіональній політиці, бо в об'єднаній Європі яскраво виражені диспропорції в розвитку окремих регіонів, що потребує серйозних структурних реформ для подолання цих диспаратів.

Спільна сільськогосподарська політика не тільки одна з найстаріших спільних політик Співтовариства, а й найбільш проблемна, бо викликає багато суперечок між державами ЄС. Країни-учасники реформували її чи не кожні п'ять років із моменту прийняття під впливом кон'юнктурних і економічних змін для адаптації до нових потреб суспільства.

Хоча ЄС починав розробляти спільну енергетичну стратегію тільки на межі ХХ–ХХІ ст., але, на думку багатьох фахівців, європейська інтеграція починалася якраз на тлі енергетичного фактора, бо перші європейські об'єднання виникали саме у сфері енергетики — ЄОВС, Євратом — проте енергетичні проблеми залишаються найактуальнішими для сучасної Європи, що спонукає до розвитку спільної енергетичної політики. Спільна політика в енергетичній сфері передбачає не тільки врегулювання питань щодо розвитку вугільної та атомної енергетики та спільну політику щодо нафти і газу, але й пошук нових джерел енергосіїв для підвищення енергетичної незалежності Європи від імпорتنних джерел ресурсів.

Спільні політики ЄС у найбільших секторах економіки (промисловість, енергетика, технології та наукові дослідження, транспорт, сільське господарство) головною метою мають підвищення конкурентоспроможності промисловості країн Європейського Союзу на світовому ринку. Однак сам Договір про створення Європейського Економічного Співтовариства прямо не вимагав від країн запровадження спільної промислової політики, хоча декларував необхідність розробки єдиних підходів і координації зусиль в усіх інших секторах. Наприклад, Договір про створення Євратому передбачав координацію зусиль країн щодо розвитку науково-технологічної та енергетичної сфер.

Слід зазначити, що основною рушійною силою перетворень і посилення конкурентних переваг європейських підприємств повинні були стати відкриття ринків та скасування протекціоністських заходів. Відповідно, малі та середні підприємства повинні пристосуватися до нових, більш жорстких умов. Нова підприємницька політика при цьому є інструментом підтримки цих процесів.

Спільна науково-технологічна політика направлена на формування промислової стратегії, що забезпечує розвиток високотехнологічних галузей промисловості та подальший розвиток науково-технічного прогресу.

Розвиток спільної транспортної політики ускладнювався тим, що кожна з країн-членів ЄС мала свої національні інтереси у даній сфері, які здебільшого суперечили інтересам сусідів. Проте нарощування обсягів товарних і пасажирських перевезень, як наслідок створення спільного ринку, та заходи щодо лібералізації автомобільних, повітряних, залізничних і морських перевезень створили необхідне підґрунтя для подальшої співпраці.

Спільна політика може розвиватись у двох напрямках: еволюціонувати в правовому сенсі, щоб не відставати від економічного та технічного прогресу в тій галузі, яку вона регулює; і в напрямку розширення повноважень. Крім того спільна політика має тенденцію проникати до сфери повноважень інших політик, створювати нові потреби та відповідні дії. Отже, спільні політики тісно взаємопов'язані, сприяють спільному розвитку та прогресу багатонаціональної інтеграції.

8.2 ГОРИЗОНТАЛЬНІ ПОЛІТИКИ

8.2.1 Регіональна політика

Європейська політика регіонального розвитку базується на політичному принципі, згідно з яким багатші країни та регіони повинні забезпечувати солідарність з біднішими країнами і регіонами, а також на економічному принципі, згідно з яким нижчі обсяги виробництва в бідних країнах-учасниках і регіонах, або країнах і регіонах з високими рівнями безробіття є втратою потенціалу та можливості для Європейського Союзу в цілому. Інвестування в сучасну інфраструктуру та інноваційну діяльність, краща освіта та професійна підготовка для людей у слабких регіонах відкривають цінні нові ринки та розширюють економічний потенціал усіх країн-учасників. Водночас політика наближення допомагає підтримувати консенсус на фоні ключових історичних досягнень ЄС, зокрема створення єдиного ринку та впровадження єдиної валюти — євро.

Сьогодні регіональна політика ЄС має три основні напрямки. По-перше, робиться наголос на сприянні економічному наближенню, щоб допомогти менш розвиненим регіонам (які розташовані переважно в нових країнах-учасниках) зменшити своє відставання від більш розвинених країн. По-друге, реалізуються широкі заходи, спрямовані на покращення регіональної конкурентоспроможності та зайнятості. Третя категорія стратегій спрямована на сприяння співпраці між регіонами та країнами, щоб зменшити економічне значення національних кордонів.

Розрізняють такі принципи регіональної політики ЄС:

1) *концентрація* — передбачає нагромадження засобів фондів у тих регіонах, які найбільше цього потребують, з метою усунення розпорощення, яке може виникнути, якщо цього не робити в розгалуженій структурі ЄС. Цей принцип не варто плутати з принципом деконцентрації, який нерідко реалізується на національному рівні й означає протидію новому утворенню нерівномірності в господарстві та соціальній сфері, що нерідко виникає внаслідок стихійного переміщення капіталу. Інколи деконцентрація стає основою адміністративно-господарської реформи;

2) *програмний підхід* — передбачає надання переваг не стільки окремим проектам, скільки завершеним програмам проектів, у розробці яких брали участь місцеві органи влади і які передбачають комплексний розвиток певних територій. Інакше кажучи — долання диспропорційності;

3) *партнерство* — передбачає тісну взаємодію та співробітництво різних гілок влади: місцевої, національної, наднаціональної. За відсутності зацікавленості хоча б до одного з рівнів ефективність здійснення програми різко падає. Принцип партнерства тісно пов'язаний із наступним фундаментальним принципом, що проходить через усі документи ЄС.

Схожими є й принципи регіонального розвитку ЄС, проте до них ще додають компліментарність і субсидіарність.

Також існують три основні джерела фінансування, які були створені в різні часи протягом розвитку ЄС. Фонд європейського регіонального розвитку (European Regional Development Fund, ERDF) зосереджується переважно на ініціативах, пов'язаних з економічним зростанням, зайнятістю та конкурентоспроможністю, включаючи інвестиції в інфраструктуру. Фонд згуртування (Cohesion Fund) зосереджується на транспортній та екологічній інфраструктурі, включаючи відновлювальні джерела енергії. По-третє, фінансування в рамках Європейського соціального фонду (European Social Fund, ESF) спрямовується на інвестиції в людський капітал у сфері освіти та професійної підготовки.

Що стосується самих регіонів, то Г. Бальдершейм і К. Штенльберг запропонували типологізувати їх таким чином:

– *«товсті банани»* — характеризуються високим рівнем ділової активності, зразковою інфраструктурою, яка має забезпечити надалі розвиток авангардних галузей виробництва та невиробничої сфери. Національні уряди та ЄС у цілому не зможуть значною мірою протистояти цим утворенням, які поступово перетворюватимуться на світові регіони. У разі, якщо «товсті банани» об'єднують певні локальні угруповання, що перебувають у межах тих чи інших країн, то перспектива може

бути лише однією: стихійне формування гіперактивних зон економічного зростання;

– «*парасольки, що трясуться*». Це група регіонів, утворена внаслідок реалізації міжурядових ініціатив, що були зумовлені диверсифікацією регіонального виробництва та невиробничої сфери. У ній уже існують деякі субнаціональні та міжнаціональні інституції. Вони мають досить високий рівень застосування венчурного капіталу, однак імовірно, що з часом «парасольки» досягнуть рівня першої групи, оцінюється досить стримано;

– «*бридкі каченята*» характеризуються низьким рівнем розвитку. Інтерес до таких територій з боку ТНК не дуже високий, а їхнє периферійне (стосовно світових потоків капіталу) положення не стимулює внутрішнього розвитку. Ці регіони, якщо вони розташовані упродовж кордонів країн, залишаються на досить низькому рівні економічного розвитку і мають слабку тенденцію тяжіння до локальних утворень першої та другої груп.

У свою чергу А. Родрігес-Посе запропонував розподіляти регіони таким чином: регіональні, урбанізовані та фінансові центри; регіони із занепадом промисловості; регіони з проміжною (нестійкою) динамікою (додаток Г).

Незважаючи на політику ЄС, спрямовану на вирівнювання диспропорцій між регіонами, вони все ще залишаються великими. Наприклад, диспропорція між ВРП Люксембургу до ВРП Румунії (депресивні регіони) = 8 : 1. Рівні доходів на душу населення також суттєво відрізняються (табл. 8.1).

Таблиця 8.1. — Найвищий і найнижчий рівні доходів на душу населення в ЄС, 2003 (ЄС — 25 = 100 %)

Група	Середній	Мінімальний	Максимальний
ЄС-25	100	21,1 (Latgale, Латвія)	477,0 (Inner London, ВБ)
ЄС-15	109,1	36,7 (Tamega, Португалія)	477,0 (Inner London, ВБ)
Нові члени ЄС	52,9	21,1 (Latgale, Латвія)	139,3 (Warsaw, Польща)

У «Порядку денному — 2000» містяться три чітко визначені цілі Європейської регіональної політики:

– сприяння розвитку та реструктуризації регіонів, що мають відставання (мета 1);

– підтримка регіонів зі структурними проблемами у сферах соціально-економічних перетворень і сільського господарства (мета 2);

– модернізація політики в галузі освіти, професійно-технічної підготовки, зайнятості та відповідних систем (мета 3).

До інструментів реалізації регіональної політики ЄС можна віднести такі:

- інвестиційний грант (найпотужніший з усіх, що існують);
- субсидіювання відсоткових ставок (Бельгія, Німеччина, Греція, Норвегія, Португалія, Великобританія);
- податкові пільги (Фінляндія, Франція, Греція, Італія);
- податкова знижка на амортизацію (Греція);
- субсидії, пов'язані з використанням робочої сили (Австрія, Бельгія, Франція, Ірландія, Швеція, Великобританія);
- транспортні пільги (Фінляндія, Швеція).

Реалізуючи регіональні програми ЄС, кожна країна повинна самостійно компенсувати певну частину вартості проекту. Ця частина відрізняється для різних країн. Так країни-«аутсайтери» — Греція, Ірландія, Португалія — могли розраховувати на фінансування 75 % вартості регіонального проекту з боку структурних фондів (це була «стеля»), Іспанія — на 60 %, Італія — на 50 %, на 47,5 % могла розраховувати Великобританія, на 40 % — Австрія, на 35 % — Фінляндія, Німеччина, Швеція, на 30 % — Франція і, нарешті країни-лідери — Бельгія, Данія, Люксембург, Нідерланди — лише на 25 %.

На початок реалізації «Порядку денного — 2000» всі регіони ЄС були приведені у відповідність до системи номенклатурно-територіальних одиниць статистики (*NUTS*), запровадження якої розпочалося ще в 1988 році. Ця модель дозволила вибудувати чітку ієрархію регіонів п'ятнадцяти країн Європейського Союзу, яка відтепер містила в собі:

NUTS-I (78 одиниць). Це були землі Німеччини, країни Бельгія, Данія, Швеція, Ірландія, а також Уельс і Шотландія у Великобританії, території просторового планування *ZEAN* у Франції та інші регіони;

NUTS-II (210) — автономні регіони в Іспанії та Франції, включаючи її заморські території, провінції в Бельгії та Данії, італійські регіони, австрійські *Länder*, німецькі «*Regierungsbezirke*» (первинні адміністративні субрегіони в землях) тощо;

NUTS-III (1093) — первинні локальні формування, які умовно відповідають «сільським районам» України, що об'єднані між собою по дві-три одиниці.

Основними факторами, які вплинули на перехід до модернізації регіональної політики, стали такі:

- стрімке скорочення асигнувань на сільське господарство, його дотації та субсидії, які в сумі фактично дорівнювали його питомій вазі у структурі ВВП Євросоюзу;
- низький технологічний рівень розвитку периферійних регіонів ЄС, які дуже повільно змінювали свою структуру господарства, а відтак їх дотаційність набула хронічного характеру;

– бунт «багатих» регіонів проти «бідних» (депутати Європарламенту з деяких розвинутих територій ставили хоча й риторичне, але загалом небезпечне для ЄС запитання про те, чи може, приміром, Італія «не вся» входити до інтеграційного угруповання);

– необхідність координації єдиної транспортної, комунікаційної та інших політик, яка стосується як регіонів, так і ЄС у цілому;

– надзвичайно високий рівень безробіття в деяких регіонах ЄС (Іспанія, Польща, Словаччина, Румунія, Франція, східні землі Німеччини тощо), розвиток «споживацьких» настроїв серед нових учасників Євросоюзу;

– масштабне розширення ЄС і значні витрати з його консолідованого бюджету, які пов'язані з довступним і післявступним періодом адаптації;

– небажання країн-лідерів проводити політику «утримання» нових членів.

До основних організаційних заходів регіональної політики ЄС можна віднести такі:

– ухвалення Європейською Радою (2005 р.) пропозиції щодо компромісного бюджету на 2007–2013 рр., у якому на політику згуртування виділялося 347,410 млрд євро;

– укладання бюджетної угоди на 2007–2013 рр. (травень 2006 р.) між Європейською Радою, Європарламентом та Єврокомісією (вона включала також правила регулювання діяльністю структурних фондів, які набрали чинності 1 серпня 2006 р.);

– ухвалення Радою ЄС «Спільної стратегічної директиви щодо згуртування» (жовтень 2006 р.), яка чітко визначила принципи та пріоритети політики зближення.

Реципієнтів коштів ЄС відповідно до регіональної політики можна поділити на кілька груп:

1) регіони, що потребують підтримки з метою конвергенції:

а) «нові» члени ЄС: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словенія (вся територія), Чехія (7 регіонів), Угорщина (6 регіонів), Словаччина (3 регіони);

б) «старі» члени ЄС: Німеччина (Brandenburg-Nordost, Mecklenburg-Vorpommern, Chemnitz, Dresden, Dessau, Magdeburg, Thüringen); Греція (Anatoliki Makedonia, Thraki, Thessalia, Ipeiros, Ionia Nisia, Dytiki Ellada, Peloponnisos, Voreio Aigaio, Kriti); Іспанія (Galicia, Castilla-la Mancha, Extremadura, Andalucia); Франція (Guadeloupe, Martinique, Guyane, Reunion); Італія (Campania, Puglia, Calabria, Sicilia); Португалія (Norte, Centro, Alentejo, Regiao Autónoma dos Acores); Об'єднане Королівство (Cornwall and Isles of Scilly, West Wales and the Valleys);

2) регіони конвергенції, що потребують системи транзитивної підтримки (перебувають у її завершальній фазі): Бельгія (Province du Hainaut); Німеччина (Brandenburg-Südwest, Lüneburg, Leipzig, Halle); Греція (Krntriki Makedonia, Dutiki Makedonia, Attiki); Іспанія (Princspado de Asturias, Region de Murcia, Ciudad Autónoma de Ceuta, Ciudad Autónoma de Melilla); Італія (Basilicata); Австрія (Burgenland); Португалія (Algarve); Об'єднане Королівство (Highlands and Islands);

3) держави, що потребують фінансування з боку Фонду згуртування (це всі дванадцять нових членів плюс Греція та Португалія);

4) держави, що потребують транзитивної підтримки з боку Фонду згуртування (Іспанія).

Зі структурних фондів ЄС у 2000–2006 рр. було розподілено 213 млрд євро, а у 2007–2013 рр. — 350 млрд євро (додаток Д). У 2014–2020 рр. планується розподілити 376 млрд євро (табл. 8.2).

Таблиця 8.2 - Фінансові перспективи регіонального розвитку, 2014–2020 рр.

Бюджет	Млрд євро
Конвергенційні регіони	162,6
Транзитивні регіони	39
Конкурентні регіони	53,1
Територіальне співробітництво	11,7
Фонд згуртування	68,7
Додаткова допомога найменш населеним регіонам	0,926
Інфраструктурні та енергетичні проекти	40 (та додатково 10 млрд за рахунок Фонду згуртування)

На підтримку інноваційного розвитку регіонів у межах політики згуртування ЄС витрачено 84,6 млрд євро у 2007–2013 рр. (додаток Е).

У ЄС виділяють такі найважливіші завдання розвитку регіонів:

- модернізація інфраструктури, що підвищує інвестиційну привабливість;
- створення умов для диверсифікації економічної діяльності на новій технологічній основі;
- розвиток людського потенціалу;
- розвиток кооперації регіонів;
- перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку.

Регіональна політика ЄС являє собою постійний процес перегляду та корегувань, щоб забезпечити його доцільність у мінливому світі. Остання реформа, що мала місце у 2006 р., базувалася на чотирьох основних напрямках: розвиток «економіки знань»; децентралізація більшого обсягу відповідальності за управління та фінансовий контроль на користь країн-учасників і регіонів; процедури спрощення та прискорення; розвиток потенціалу кожного європейського регіону та водночас зосередження на ресурсах найслабших.

8.2.2 Соціальна політика

Соціальна політика є невід'ємною частиною Європейських цінностей (*European Values*), визначених Комісією ЄС у 2005 р., які базуються на принципах вагомості ролі держави в наданні соціальних послуг, соціального діалогу та партнерства, стабільного економічного розвитку, солідарності, боротьби з будь-якими формами дискримінації, адекватних заходах безпеки праці, універсальному доступі до освіти й охорони здоров'я, забезпеченні якісних умов життя та праці, залученні громадянського суспільства.

Соціальна політика ЄС — це система заходів інституцій суспільно-політичного життя, спрямованих на забезпечення оптимального розвитку соціальної сфери, підвищення добробуту та задоволення потреб як загалом суспільства, так і окремого громадянина.

Соціальна політика Європейського Союзу містить декілька компонентів (рис. 8.1).

Головною метою європейської соціальної політики є соціальне згуртування в ЄС, сприяння досягненню гідної якості та високих стандартів життя для всіх членів європейського суспільства. Для того, щоб досягти соціального згуртування в ЄС, потрібні мінімальні соціальні стандарти, які беруть до уваги різні системи та потреби держав, а також відповідні економічні можливості держав-членів. Формування системи мінімуму обов'язкових стандартів забезпечує захист від застосування низьких соціальних стандартів, які можуть бути інструментом нечесної економічної конкуренції в державах.

Цілі спільної соціальної політики дуже близькі до цілей політики регіональної. Однак регіональна політика прагне поліпшити становище в слаборозвинутих регіонах, а соціальна — покращити умови життя та праці своїх народів. Обидві намагаються подолати економічні та соціальні дисбаланси в Союзі і забезпечити рівномірний розподіл переваг спільного ринку. Деякі з цих заходів є додатковими, і їх фінансові інструменти тісно скоординовані задля отримання результату.

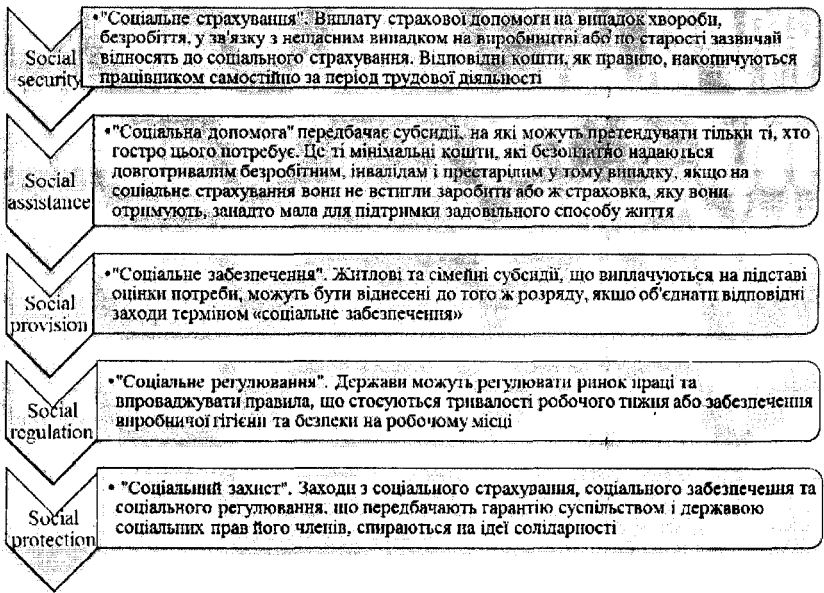


Рисунок 8.1 — Компоненти соціальної політики ЄС

До основних цілей соціальної політики відносяться: повна зайнятість і боротьба з безробіттям; мобільність робочої сили всередині Євросоюзу та соціальні гарантії робітників-мігрантів і їх сімей; сприяння професійній підготовці та перепідготовці економічно активного населення; соціальний захист слабких верств населення та відсутність дискримінації; забезпечення здорових і безпечних умов праці; соціальний діалог.

Головним фінансовим інструментом соціальної політики є Європейський соціальний фонд (ЄСФ), який надає фінансову допомогу країнам — членам ЄС у їх боротьбі з безробіттям і у сприянні професійній підготовці та перепідготовці. Кошти ЄСФ витрачаються передусім на досягнення цілей *Європейської стратегії зайнятості*. Здебільшого вони призначаються країнам і регіонам, які, за мірками самого ЄС, менш розвинуті з економічного погляду.

Вирішення проблем зайнятості має пріоритетне значення для кожної країни-члена ЄС. Повна зайнятість як мета Співтовариства була вказана ще в *Римському договорі (1957 р.)*. Однак на перших етапах розвитку ЄС вважалося, що ключ до вирішення проблеми безробіття — у стимулюванні економічного зростання. Зараз, навпаки, створення нових якіс-

них робочих місць розцінюється як інструмент, що допомагає підвищити темпи економічного розвитку.

З середини 1990-х років органи ЄС приділяють особливу увагу взаємозв'язку економічної, соціальної політики та політики зайнятості. На сесії Європейської Ради в *Ессені (1994 р.)* глави держав і урядів ЄС доручили Комісії та Раді ЄС стежити за станом ринку праці в державах-членах і щорічно доповідати Європейській Раді про результати боротьби з безробіттям. У *1995 р.* було прийнято *Білу книгу з соціальної політики*, яка започаткувала дискусію з питання забезпечення постійних робочих місць і кращих можливостей для працевлаштування вразливих груп населення (зокрема інвалідів, безробітних, осіб похилого віку, жінок і молоді). У результаті цієї дискусії була прийнята *Європейська стратегія зайнятості (European Employment strategy)*, яка стала частиною *Амстердамського договору і введена в дію Люксембурзькою сесією Європейської Ради в листопаді 1997 р.* (ще до набрання чинності Амстердамського договору).

У *1999 р.* Європейська Рада в Кельні ухвалила *Європейський пакт зайнятості*, що був спрямований на припинення скорочення кількості робочих місць і визначив підхід до об'єднання всіх заходів ЄС щодо політики зайнятості:

– *вичерпна структурна реформа та модернізація*, метою якої стало посилення інноваційної спроможності й ефективності ринку праці та ринків товарів, послуг і капіталів (Кардиффський процес);

– *координування економічної політики та поліпшення ефективності взаємодії між зростанням заробітної плати та валютною, бюджетною і фінансовою політикою* шляхом макроекономічного діалогу, спрямованого на збереження динаміки без зростання інфляції (Кельнський процес);

– *подальший розвиток і запровадження скоординованої стратегії зайнятості для поліпшення ефективності ринків праці* шляхом підвищення рівня зайнятості, розвитку підприємництва, пристосування бізнесу та найманих працівників до нових умов, а також рівних можливостей для чоловіків і жінок у працевлаштуванні (Люксембурзький процес).

Незважаючи на подальші зусилля керівництва ЄС у реалізації Європейської стратегії зайнятості, соціальна політика Євросоюзу продовжувала відставати від його економічної політики. Черговою спробою досягти балансу між цими пріоритетами стала *Лісабонська стратегія*. На Лісабонській сесії Європейської Ради (березень 2000 р.) було ухвалено рішення перетворити до *2012 р.* ЄС на «найбільш інноваційну, конкурентоспроможну та динамічну економіку у світі». Була поставлена мета до *2012 р.* досягти 70 % зайнятості працездатного населення

при 60 % зайнятості серед жінок. Важливим інструментом «Лісабонського порядку» є модернізація європейської соціальної моделі шляхом структурної перебудови ринку праці, протидії соціальної знедоленості та нарощення інвестицій в освіту і професійну підготовку. Хоча Лісабонська стратегія не була виконана в поставлений термін, але її цілі сформуливали пріоритети інтеграційної діяльності Євросоюзу.

Основні досягнення Європейського Союзу у сфері його соціальної політики на цей час:

– *Свобода пересування працівників.* Право європейських громадян постійно жити в країні ЄС, не будучи її громадянином, поширюється на всіх працівників за наймом, студентів, пенсіонерів, колишніх роботодавців і осіб вільних професій. Тобто, вирушаючи на роботу в іншу країну ЄС, європейські громадяни та їх сім'ї зможуть користуватися трансфертними соціальними правами. Країни ЄС загалом домовилися про взаємне визнання професійних кваліфікацій та університетських дипломів. ЄС сприяє координації дій компетентних органів держав-членів і допомагає громадянам отримувати інформацію про можливості застосування своєї кваліфікації в інших країнах Союзу.

– *Гігієна та безпека на робочому місці.* Радою ЄС була прийнята серія директив, які встановлюють загальні параметри здорових і безпечних умов праці у всіх галузях виробництва та особливі норми для окремих галузей промисловості. Законодавство ЄС також забезпечує охорону здоров'я та безпеку осіб, які працюють неповний день. У 1995 р. було засновано Європейське агентство з охорони здоров'я та безпеки на робочому місці, яке розташоване в Більбао (Іспанія).

– *Умови праці.* Радою прийняті директиви, що регулюють умови праці для вагітних жінок (1991); про відпустку по догляду за дитиною (1996); про надання гарантій по контракту про найм (1992); про тривалість робочого часу (1993) — не більше 48 годин на тиждень, час для відпочинку — 11 годин щодня і 35 годин щотижня, а також перерва — 24 години на тиждень при робочому дні, який перевищує 6 годин; про забезпечення рівних прав для тимчасових працівників (1997 р.) і про права осіб, найнятих на роботу на фіксований термін (1999). Але відповідні стандарти ЄС у цілому нижчі, ніж у найбільш розвинених державах-членах.

– *Право робітників на консультації з виробничих питань.* Директива про інформування найманих працівників та консультації з ними на підприємствах і в групах підприємств європейського масштабу була прийнята Радою в 1994 р. (у 1997 р. — для Великобританії). Фірми та групи, де зайнято не менше 150 чоловік у кожній з двох і більше країн ЄС і які мають у цілому не менше 1 000 працівників, повинні за вимогою останніх створити Європейську робочу раду, яка бере участь у роз-

гляді виробничих питань. До кінця 1990-х років подібні поради мали вже близько 600 ТНК, що діють на території ЄС. Директива, яка встановлює загальні правила інформування та консультування найманих працівників, була прийнята у 2002 році.

– *Рівність чоловіків і жінок.* Відповідне законодавство з'явилося в ЄС 1976 р. та було змінено у 2002 році. Внаслідок цього підтверджувати дотримання на підприємстві правил, що забезпечують рівність працівників чоловічої та жіночої статі, тепер в основному доводиться наймачеві. Утім вже в 1970-ті роки загальні європейські норми гендерної рівності йшли помітно далі норм більшості держав-членів.

– *Антидискримінаційні заходи.* Ст. 13 Амстердамського договору містить загальний пункт про відмову від дискримінації. У 2000 р. були прийняті Директиви про рівне ставлення до працівників незалежно від їх раси або етнічної приналежності та про однакове ставлення до працівників незалежно від їх релігійної самоідентифікації, наявності інвалідності, віку або сексуальної орієнтації. Загалом нове законодавство ЄС у цій сфері є набагато ширшим за обсягом, ніж було раніше в окремих державах-членах.

– *Зайнятість.* Кожна держава-член повинна подавати інститутам ЄС національний план дій щодо забезпечення зайнятості. Спираючись на ці плани, Комісія та Рада дають національним урядам рекомендації необов'язкового характеру, втілюючи їх у форму спільної доповіді про зайнятість. У 1985 р. була запроваджена *Європейська система обміну інформацією у сфері зайнятості (Sedoc)*. Крім того була створена мережа європейських служб зайнятості (*EURES — European Employment Services*), яка з 1994 р. об'єднала національні агентства зайнятості, профспілки й організації підприємців і яка сприяє транскордонному найму працівників. КЄС також запропонувала ввести трансфертність допомоги по безробіттю на період пошуку роботи в іншій країні ЄС. У стратегії «Європа 2020» у переліку основних напрямків діяльності ЄС визначено зайнятість і боротьбу з бідністю.

Принципи та поради, які виходять від ЄС, формулюються в досить узагальненому вигляді для того, щоб вони підійшли країнам з дуже різними режимами регулювання ринків праці або соціального забезпечення. Загалом соціальна політика ЄС по цей час залишається децентралізованою та підпорядкованою принципу субсидіарності. ЄС приєднується до вирішення лише тих питань, де європейське втручання виглядає доцільним. В інших випадках національні уряди прагнуть справлятися самостійно. ЄС встановлює лише мінімальні стандарти і права, а держави-члени мають право приймати правила та стандарти, які вище того, що зафіксовано на європейському рівні.

У Європі ще після Другої світової війни з'явився термін «держава добробуту» (*welfare state*). Держава добробуту передбачала створення унікальної інституційної структури, необхідної для реалізації соціальної політики. Завдяки процесам євроінтеграції національні режими добробуту поширюються не тільки на громадян даної країни, але і на всіх громадян ЄС, які працюють на її території. Право на національні виплати зберігається і в разі переселення в іншу країну ЄС.

Криза 2008 р. виявила серйозні диспропорції в соціальній сфері країн ЄС і особливо єврозони, які стали наслідком випереджаючих витрат на соціальний розвиток при гальмуванні економіки. Основна причина соціального перевантаження — завищена оцінка робочої сили в більшості країн ЄС за рівнем співвідношення до ВВП (особливо у Бельгії, Данії, Швеції, Франції, Італії, Фінляндії). У багатьох країнах ЄС видатки на соціальний захист населення та соціальну допомогу становлять від третини до половини ВВП на жителя. Наприклад, у Греції, Італії, Португалії, Ірландії державний борг більший за ВВП, а соціальні видатки становлять більше його половини.

Тому останнім часом у державах ЄС дедалі більше говорять про кризу держави загального добробуту, на якій будувалася політика більшості розвинутих країн — членів ЄС. Наприклад, король Нідерландів Віллем-Олександр заявив у 2014 р. про завершення ери соціальної держави: люди повинні самі взяти на себе відповідальність за власне майбутнє, соціальну та фінансову безпеку [13]. Не виключено, що осмислення цих тенденцій зробить актуальним перегляд спільної соціальної політики ЄС.

8.2.3 Податкова політика ЄС

Податкова політика кожної країни-члена проводиться з урахуванням національних інтересів, тому в ЄС відмовилися від створення єдиної уніфікованої податкової системи. Замість цього було вирішено привести законодавства країн — членів Співтовариства у відповідність і підпорядкувати національні податкові системи спільним завданням європейської інтеграції. У нормативних актах ЄС поняття податкової системи не визначається, проте відповідно до ст. 269 Маастрихтського договору бюджет ЄС має повністю фінансуватись із «власних ресурсів».

Податкова політика Європейського Союзу (ППЕС) — це система заходів, які проводяться інститутами та органами ЄС, а також його державами-членами з метою:

- гармонізації податкового законодавства держав — членів ЄС;
- усунення податкових бар'єрів і податкової дискримінації на внутрішньому ринку ЄС;

- забезпечення реалізації основних свобод, передбачених Договором про ЄС (свободи переміщення товарів, осіб, послуг, капіталів);
- неприпустимості недобросовісної податкової конкуренції юрисдикцій держав — членів ЄС;
- розробки нових принципів і механізмів усунення подвійного оподаткування;
- узгоджених дій у боротьбі з податковими правопорушеннями [18].

Податкова гармонізація в ЄС ставить перед собою такі основні цілі:

- усунення податкових кордонів з метою забезпечення рівних конкурентних умов для суб'єктів господарювання;
- об'єднання й уніфікація внутрішнього ринку ЄС як основної рушійної сили інтеграційних процесів у регіоні;
- приведення у відповідність структури податкових систем, порядку стягнення основних видів податків у всіх країнах — членах ЄС.

Основоположними принципами при створенні ППЄС, згідно з договором про ЄС, є такі:

1) *принцип пропорційності* — передбачає обмеження діяльності інститутів ЄС повноваженнями, наданими їм установчими документами ЄС і встановленими цілями європейської інтеграції (ст. 5);

2) *принцип субсидіарності* — інститути ЄС не мають права самостійно втручатись у функціонування будь-якого з сегментів економіки держав — членів ЄС за винятком випадків, коли таке втручання потрібне для виконання стратегічних завдань ЄС (ст. 5);

3) *принцип одностайності* — будь-яке рішення щодо формування податкової політики в ЄС повинне ухвалюватися за одностайною згодою держав — членів ЄС і фіксуватися у відповідній нормі інтеграційного законодавства. Можливість держави — члена ЄС накладати вето на будь-яке рішення у сфері гармонізації податків, що здатне спричинити згубні наслідки для економіки даної держави;

4) *принцип податкової недискримінації* — охоплює два основні положення: по-перше, неможливість прямого або непрямого оподаткування внутрішніми податками однією державою — членом ЄС продукції іншої держави — члена ЄС у розмірі, що перевищує оподаткування національної продукції; по-друге, держава — член ЄС не повинна оподатковувати продукцію інших держав — членів ЄС внутрішніми податками з метою непрямого захисту своєї продукції (ст. 90);

5) *принцип нейтральності оподаткування* — заборона відшкодування внутрішнього оподаткування при вивезенні продукції на територію іншої держави — члена ЄС у розмірі, що перевищує рівень сплачених прямих або непрямих податків.

Можна виділити такі етапи розвитку гармонізації податкової системи, закріплені укладенням законодавчих актів (рис. 8.2):

ГАРМОНІЗАЦІЯ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Рішенням Ради ЄС (1970) встановлено структуру системи власних фінансових ресурсів Євробюджету:

- сільськогосподарські податки, що стягуються в ЄС;
- мита, що стягуються на зовнішніх кордонах ЄС;
- відсоткові відрахування від ПДВ, що збираються державами-членами.

Директиви з уніфікації 67/2272 та 67/2283 – у всіх державах-членах була встановлена єдина система ПДВ за аналогією з французькою, введена в дію у 1973

Шоста Директива ЄС 1977 р. анулювала дію попередніх і встановила пакет єдиних правил і детальних процедур щодо об'єкта оподаткування, бази оподаткування, ставок, схем звільнення від податку та спеціальних схем – "єдина основа оподаткування ПДВ". Директива доповнювалася та виправлялася у 1991–1997 роках

Директива 92/77 закріпила процедури з гармонізації податкових ставок непрямих податків (мінімальна стандартна ставка повинна становити для всіх юрисдикцій не менше 15 %)

Рішенням Ради 1985 р. встановлено четверте джерело "власних ресурсів" – фіксований відсоток (не більше 1,335) від ВВП держав-членів, що перераховується до бюджету ЄС

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Директива щодо об'єднання підприємств (*Merger directive*) та Директива про уникнення подвійного оподаткування доходів, що отримуються материнською компанією в ЄС від дочірніх компаній в інших країнах ЄС (*Parent-subsidiary directive*) – діють з 1990 р. – звільнення від оподаткування доходів, отриманих у вигляді дивідендів материнською компанією в країні ЄС від дочірньої компанії, у статутному капіталі якої частка материнської компанії становить не менше 25 %, або надання податкового кредиту на суму сплаченого за кордоном податку на дивіденди

Кодекс поведінки з прямого оподаткування бізнесу (*Code of Conduct on Direct Business Taxation*) 1997 р. Систематизовано основні ознаки згубних податкових режимів: нульова або незначна (порівняно з іншими) ефективна ставка корпоративного оподаткування; податкові пільги для галузей, що не є властивими для внутрішньої економіки; надання податкових пільг навіть у тому випадку, коли відсутні зовнішні ознаки провадження підприємницької діяльності підприємством тощо. Кодекс забороняє країнам – учасникам ЄС впроваджувати у майбутньому будь-які заходи, що можуть сприяти розвитку «згубної» податкової конкуренції

Єдина консолідована база податку з корпорацій (*Common Consolidated Corporate Tax Base, CCCTB*) 2011 р.

Рисунок 8.2 — Законодавчі етапи гармонізації податкової системи ЄС

Класифікація платежів, що стали основним джерелом фінансування спільного бюджету ЄС [19]:

1. *Сільськогосподарські податки*: податок на імпорتنу й експортну сільськогосподарську продукцію в (з) державу (и), що не входить у ЄС; податок на цукор, що сплачується компаніями, які виробляють цукор у державах — членах ЄС; податок на ізоглюкозу (сплачується разом із податком на цукор).

2. *Мита, стягнуті в ЄС (антидемпінгові та компенсаційні)*, які виконують переважно протекціоністську функцію.

3. *Податок на додану вартість (відсоткові відрахування)* — надходження від нього є одним з основних джерел формування спільного бюджету ЄС. Обов'язкова умова приєднання країни до ЄС — наявність ПДВ у податковій системі держави. Розмір податкової ставки визначається в межах, запропонованих спільним законодавством (додаток Ж). Доходи, що надходять у бюджет ЄС від ПДВ, є встановленою рішенням Ради ЄС єдиною відсотковою надбавкою до ставки ПДВ у державах-членах (додаток И).

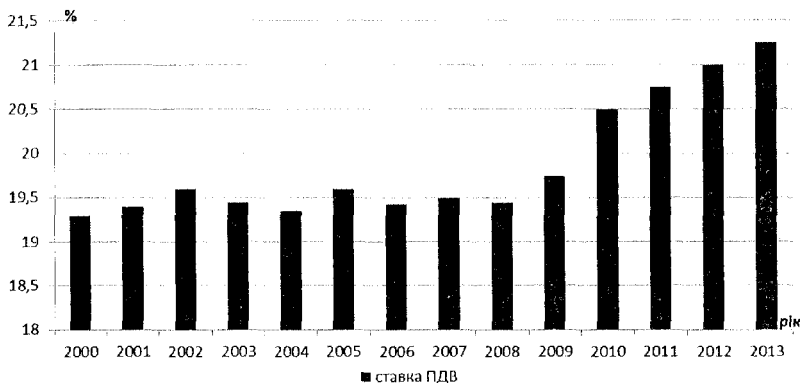


Рисунок 8.3 — Динаміка середньої ставки ПДВ у країнах — членах ЄС, 2000-2013 рр., % [29]

4. *Прибутковий податок з фізичних осіб, які працюють в апараті ЄС*. Заснований Протоколом про привілеї та імунітети ЄС (08.04.1965) і передбачає, що посадові особи й інші службовці Союзу «підлягають оподаткуванню на користь Союзу податком на заробітну плату і винагороди, які сплачуються їм Союзом». Механізм і порядок стягування прибуткового податку визначається Регламентом Ради. Податок обчислюється за прогресивною шкалою в розмірі від 5 до 45 % і надходить у дохід ЄС. Відповідно до ст. 13 Протоколу про привілеї та імунітети ЄС

посадові особи і службовці Союзу звільняються від сплати національних податків з винагород та інших виплат, що здійснюються в рамках ЄС.

Останніми роками ЄС проводить обережну податкову політику у сфері «насильницької уніфікації» [29]. *Сьогоднішня податкова політика ЄС сформована відповідно до Комюніке Європейської Комісії від 23.05.2001 «Податкова політика в ЄС — пріоритети на майбутні роки»*. Поточні дії Європейської Комісії спрямовані на вирішення питань оподаткування фізичних осіб і підприємців, що провадять свою діяльність у межах Спільного ринку, і зосереджені на усуненні проблем оподаткування при здійсненні транскордонної економічної діяльності (додаток К). Інші області діяльності ЄК безпосередньо пов'язані з оподаткуванням: дослідження та інновації (Комюніке (2006) 728), розвиток загальних сегментів економіки, зміна клімату та захист навколишнього середовища, які ЄС позначає як одні з пріоритетних у процесі виконання стратегії «Європа 2020».

Чітко простежуються тенденції зміни прямого оподаткування: істотне скорочення ставок податку на прибуток корпорацій (в окремих країнах ЄС практично вдвічі) при одночасному зростанні ставок прибуткового податку. Виняток становлять країни колишнього соціалістичного блоку і колишні республіки СРСР, які демонструють істотне зниження ставок за обома податками. Спостерігається тенденція залучення інвестицій податковими методами, переорієнтації оподаткування з доходів від капіталу на особисті доходи.

Горизонтальна податкова політика змістилась у бік взаємоузгоджених дій у сфері координації спільної фіскальної політики, спрямованої на запобігання ухиленню та відходу від оподаткування, недобросовісній податковій конкуренції і на пошук нових джерел наповнення спільного бюджету ЄС. Така політика залишає повне право на застосування внутрішнього податкового законодавства з огляду на національні фіскальні інтереси. Напрями загальної податкової політики ЄС відображені у Звіті 2013 р.: «Податкові реформи в країнах ЄС: виклики податкової політики для економічного зростання та фінансової стабільності», де запропоновано розгляд трьох основних питань у галузі оподаткування ЄС:

- перспективи податкової консолідації країн ЄС;
- створення більш простих і зручних податкових структур;
- способи поліпшення податкової системи з погляду індивідуального платника податків.

Аналіз узгодженої податкової політики ЄС дає можливість зробити висновок, що створення єдиного економічного простору реально неможливе без застосування у всіх країнах ЄС однотипних податкових механізмів, що регулюють не тільки безперешкодний рух товарів усередині

ринку, але і податкову конкуренцію на ньому. Виникнення економічних загроз орієнтує держави — члени ЄС не на фіскальну допомогу ззовні, а на проведення самостійної податково-бюджетної політики, яка нейтралізує ці загрози всередині держав.

8.2.4 Політика захисту довкілля (екологічна)

Упродовж останніх десятиріч у Європі значно погіршився стан довкілля та загострилася проблема боротьби з його забрудненням. Щороку в державах — членах Європейського Союзу виробляється приблизно 2 млрд тон відходів, і цей показник щорічно збільшується на 10 %. Якість життя європейців, особливо тих, що мешкають у великих містах, значно погіршилася та продовжує погіршуватись через забруднення довкілля.

Саме тому захист довкілля є однією з найважливіших проблем, що стоять сьогодні перед Об'єднаною Європою. На першому етапі становлення Європейське Співтовариство приділяло основну увагу питанням економічного розвитку. Однак згодом стало зрозуміло, що стратегія розвитку ЄС повинна бути доповнена дієвими інструментами запобігання виснаженню природних ресурсів і погіршенню стану довкілля.

Спільна політика захисту довкілля (екологічна політика) — сукупність дій і заходів ЄС, спрямованих на забезпечення екологічних потреб населення країн-учасників, підтримку екологічної безпеки та раціональне використання, охорону і відтворення природних ресурсів.

Перший крок на шляху реалізації спільної політики із захисту довкілля був зроблений Паризькою конференцією глав держав і урядів (1972) з прийняттям першої з чотирьох послідовних п'ятирічних програм дій, що ґрунтувалися на вертикальному та секторальному підходах до розв'язання екологічних проблем. Ці програми діяли з 1972 по 1992 рік.

Програми дій ЄС у галузі охорони навколишнього середовища — політичні документи, що містять декларації принципів і основних підходів, а також пріоритетних шляхів розв'язання екологічних проблем.

У період реалізації цих програм у рамках Співтовариства було прийнято близько 200 актів, спрямованих на обмеження забруднення та запровадження мінімальних стандартів щодо збирання й утилізації відходів, забруднення води та повітря. У 1993 році було ухвалено П'яту програму дій ЄС щодо довкілля, яка запровадила принципи європейської стратегії добровільних дій на 1993–2000 рр. та започаткувала горизонтальний підхід Співтовариства до розв'язання екологічних проблем, відповідно до якого увага має приділятися усім випадкам забруднення. Шоста програма дій ЄС визначила пріоритети Європейського Союзу в

галузі навколишнього середовища на період з 2001 по 2010 рік і ставила за мету раціоналізувати та модернізувати процес поступової заміни численних окремих законодавчих актів рамковими правовими нормами та гнучкими стратегіями. Це був найбільш стратегічний підхід з усіх раніше ухвалених Комісією; він закликав до активного залучення та підзвітності всіх прошарків суспільства в пошуках інноваційних, практично придатних для реалізації засобів розв'язання тих екологічних проблем, з якими стикається Європа, реально забезпечував екологічну складову ухваленої Комісією загальної стратегії сталого розвитку. Ця Програма вимагає від Європейської Комісії підготовки тематичних стратегій. Ідея полягає в тому, щоб працювати з цілими сферами, а не з окремими забруднювачами чи видами господарської діяльності, як це було в минулому. Ці стратегії розраховані на довгострокову перспективу (встановлюються чіткі екологічні цілі розвитку майже до 2020 р.) і таким чином забезпечують більш стабільну рамкову політичну платформу. Програма дій визначила заходи, спрямовані на досягнення таких пріоритетів: вдосконалене застосування законодавства про довкілля, зростання екологічної складової в інших політиках ЄС.

З 1972 до 1987 року проходив активний розвиток вторинного законодавства Європейських Співтовариств у сфері навколишнього середовища, незважаючи на відсутність відповідних положень щодо охорони довкілля в первинному законодавстві, тобто в установчих договорах ЄС. Лише в 1987 році Єдиним європейським актом у Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства були внесені положення, що стосувалися навколишнього середовища. Цим Актом до Договору додавався новий розділ — «Навколишнє середовище». Правова база політики щодо довкілля була чітко визначена Маастрихтським договором. Як додатки до Маастрихтського договору були прийняті три декларації екологічної тематики: директиви про шкідливі речовини; про вплив заходів ЄС на охорону довкілля; про захист тварин.

Визлившим кроком стало підписання Амстердамського договору, який визнав політику щодо довкілля однією зі спільних політик Співтовариства та визначив її цілі. Лісабонський договір надав додатковій повноваження ЄС з регулювання проблем кліматичних змін і боротьби з глобальним потеплінням.

В установчих договорах ЄС були закріплені основні цілі та принципи захисту довкілля.

Цілі екологічної політики ЄС: збереження, захист і поліпшення якості навколишнього середовища; захист здоров'я людини; раціоналізація використання природних ресурсів; сприяння заходам на міжнародному рівні для врегулювання регіональних або загальносвітових проблем.

Основні принципи екологічної політики ЄС:

- попереджувальної дії;
- ліквідації не лише наслідків, а й причин екологічної шкоди;
- «забруднювач сплачує» — кошти, залучені для боротьби із забрудненням, передусім покладаються на забруднювача, тобто на промисловість, яка це забруднення спричинює.

Діяльність Європейського Союзу щодо довкілля дедалі більше відзначається інтегрованим превентивним підходом, який враховує людську діяльність і її наслідки для навколишнього середовища загалом.

На сьогодні ЄС має широку компетенцію в галузі вирішення екологічних питань, а екологічна інтеграція стала обов'язковою для всіх членів і кандидатів на вступ до ЄС.

У контексті проблеми захисту довкілля проводиться активна робота зі зменшення забруднення. У цьому напрямку розглядаються такі аспекти: контроль за якістю європейських вод, за викидами у водне середовище; зусилля в боротьбі з забрудненням моря, забрудненням повітря; запобігання промисловим і хімічним небезпекам.

У контексті питання управління ресурсами довкілля реалізуються програми з захисту флори та фауни; управління відходами.

Беручи до уваги феномен парникового ефекту, слід зазначити, що Європейський Союз не може наодинці боротися з цією проблемою. Він мусить закликати інші промислові країни дотримуватися стандартів, узгоджених на міжнародних форумах. Він повинен також узяти на себе ініціативу закликати держави до міжнародного управління у сфері довкілля, яке ґрунтується на повноцінній міжнародній, регіональній, субрегіональній і національній архітектурі, очолюваній Світовою організацією з довкілля, здатною відповідати на виклики сьогодення.

Політика ЄС спрямована на високий рівень захисту довкілля та враховує відмінність становища в різних регіонах Європи. Водночас механізм захисту довкілля дозволяє державам-членам вживати тимчасових заходів з неекономічних підстав екологічного характеру, що підлягають процедурі інспектування з боку Спільноти. Питаннями захисту та поліпшення стану навколишнього середовища відповідно до положень Договору та Програм дій Європейського Співтовариства у сфері навколишнього середовища опікуються створені в 1990 р. Європейська мережа інформації та спостереження за довкіллям і Європейське екологічне агентство (інша назва — Європейське агентство з питань довкілля), що здійснює моніторинг, збір і аналіз інформації про навколишнє середовище для оцінки ступеня екологічної небезпеки, створення умов для розробки законодавства та реалізації програм збереження довкілля.

Зі зростанням значимості охорони та збереження навколишнього природного середовища в Європі на засіданнях глав держав ЄС ухва-

лювалися рішення щодо розвитку діяльності організації у цій сфері. І поступово проблеми збереження навколишнього середовища фактично виявилися вмонтованими в діяльність майже всіх інститутів ЄС (Рада, Комісія, Європейський Парламент, Суд, Рахункова палата), без перегляду положень основних договірних документів.

Комісія ЄС отримує інформацію про законодавчі чи адміністративні наміри держав-членів. Вона відстежує якість упровадження державами норм законодавства ЄС у національне законодавство й ініціює процедури проти держав, які або не імплементують положення щодо довкілля цілком і точно, або не повідомляють про національні заходи в цій сфері. Значний вплив у цьому процесі мають громадяни та неурядові організації (НУО) держав-членів, чії звертання можуть призвести до проведення розслідування та, у разі виявлення порушень, до застосування процедури, що передбачена в статті 226 Договору про ЄС. Перш ніж видати законопроект, Генеральний директорат (ГД), який є підрозділом Європейської Комісії (розробляє законодавство та політику ЄС щодо вирішення екологічних проблем і забезпечує виконання державами-членами узгоджених дій з питань довкілля) проводить різнопланові консультації з представниками урядів, екологічних НУО, промислових галузей, груп, які мають специфічні інтереси. Комісія подає законодавчі пропозиції з питань довкілля на розгляд до Ради Міністрів і Європейського Парламенту, а потім ці три інституції спільно працюють над остаточною версією документа.

Ефективність діяльності громадських організацій у різних державах-членах різна. Найбільша активність громадськості є у Великобританії, Німеччині, Нідерландах і Данії, найменша — в Ірландії та Греції.

Держави-члени самостійно фінансують і реалізують політику стосовно довкілля. Проте, якщо в заході передбачені кошти, які розцінюються як непропорційні для держави-члена, Рада визначає відповідні положення у формі тимчасових відступів та/або фінансової підтримки від Фонду згуртування (стаття 175 ДЄСп).

Одним із основних фінансових інструментів ЄС, що використовуються для фінансування охорони навколишнього середовища, є програма (*LIFE*), яка складається з трьох елементів: — *LIFE-Nature* (дії, спрямовані на охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни); *LIFE-Environment* (імплементація політики та законодавства Співтовариства з навколишнього середовища в ЄС і країнах-кандидатах); *LIFE-third countries* (технічна допомога третім країнам).

З розвитком екологічної політики розширився перелік наявних засобів охорони довкілля. Паралельно з прийняттям рамкового законодавства для забезпечення високого рівня охорони довкілля *ЄС впровадив цілу низку інструментів охорони довкілля:*

– *Європейський реєстр викидів і перенесення забруднюючих речовин (PRTR)*: покращення громадського доступу до інформації про стан довкілля і, у такий спосіб, сприяння запобіганню та зменшенню забруднення в довгостроковій перспективі;

– *угоди про охорону довкілля*: покращення екологічних аспектів діяльності підприємств і впровадження методів сталого виробництва шляхом заохочення добровільних заходів та угод щодо охорони довкілля;

– *Програма підтримки НУО*, що діють у галузі охорони довкілля;

– *екологічні мита та податки*: сприяння застосуванню державами-членами фіскальних інструментів підвищення ефективності екологічної політики та забезпечення використання екологічних мит і податків відповідно до законодавства ЄС;

– *еко-маркування продукції*: має на меті рекламування продукції зі зменшеним негативним впливом на довкілля;

– *Система екологічного менеджменту та екологічного аудиту Співтовариства (EMAS)*: EMAS спрямована на забезпечення постійного вдосконалення ефективності екологічної діяльності європейських організацій, а також забезпечення громадськості та зацікавлених сторін відповідною інформацією.

Отже, ЄС є одним зі світових лідерів у сфері міжнародного природоохоронного співробітництва. При цьому екологічна політика та діяльність ЄС загалом нерозривно пов'язані з глобальними заходами у сфері захисту навколишнього середовища, у тому числі проведеними під егідою ООН.

8.2.5 Конкурентна політика

Згідно з положеннями п'ятого звіту з економічного, соціального та територіального єднання Європейської Комісії [7], усі сфери політики ЄС поділяються за ступенем впливу на зменшення регіональних диспропорцій на три групи: політики, що мають чіткий або частковий регіональний (просторовий) вимір впливу, або не мають відчутного територіального впливу [11]. Так, конкурентна політика ЄС є одним із ряду напрямків економічної політики Євросоюзу, яка містить значну просторову компоненту та суттєво впливає на просторову організацію Європи. Вона характеризується високим рівнем чутливості щодо надання допомоги окремим національним суб'єктам господарювання з боку держави. Згідно з «Європейською перспективою просторового розвитку» конкурентна політика визначається як важлива ланка інтеграції окремих національних ринків у загальний Європейський ринок, а заходи конкуренції впливають на географічний розподіл економічних дій і на моделі торгівлі в ЄС [26].

Конкурентна політика ЄС — система правил і заходів, спрямованих на забезпечення умов для змагальності суб'єктів господарювання, підвищення ефективності та конкурентоспроможності економіки ЄС, модернізації підприємств та створення умов для забезпечення потреб населення у товарах і послугах.

Основною метою конкурентної політики ЄС є сприяння ефективно-му функціонуванню Європейського економічного простору на засадах ринкової економіки. Базис сучасної конкурентної політики ЄС закладено в Римському договорі, укладеному 1 січня 1958 року. Суттєві поправки до документа були внесені Маастрихтським (у 1992 р.) та Амстердамським (1997 р.) договорами.

До основних завдань політики ЄС у сфері конкуренції відносять: досягнення ефективності економіки, створення сприятливого клімату для інновацій і технічного прогресу; підвищення конкурентоспроможності виробників з Європейського Союзу; підвищення якості задоволення прав споживачів, яким надається доступ до товарів і послуг на найвигідніших умовах; розвиток дрібних і середніх підприємств, а також розв'язання спеціальних завдань у сфері регіональної політики.

Єврокомісія разом із уповноваженими національними органами з питань конкуренції (рис. 8.4), які співпрацюють через Європейську конкурентну мережу (*European Competition Network, ECN*), є відповідальною за реалізацію норм конкурентного права, основні положення яких виражені у статтях 101–109 Договору про функціонування Європейського Союзу. Генеральний директорат з конкуренції є департаментом у складі Єврокомісії, відповідальним за розробку основних напрямків конкурентної політики.

Важливим завданням конкурентної політики, окрім сприяння адаптації компанії країн ЄС до умов глобалізації та конкурентної залежності, є також використання конкурентних переваг, які виникають унаслідок впровадження концепції економіки, що базується на знаннях. Крім того, дотримання основних принципів конкурентної політики співтовариства сприяє активізації стійкого розвитку промисловості, а також зниженню часових розривів між темпами зміни пропозиції та попиту.

Завданнями політики в галузі охорони конкуренції є:

- запобігання використанню сили на ринку підприємствами, що володіють домінуючими позиціями (чи декілька підприємств, що володіють колективною домінуючою позицією);
- запобігання монополізації ринку індивідуальними підприємствами чи групами підприємств;
- діяльність у справі лібералізації ринків;
- запобігання діяльності держав-членів, яка полягає в наданні допомоги з державних коштів і спрямована на дискримінацію приватних

підприємств (стосовно громадських) чи державних підприємств (стосовно закордонних).

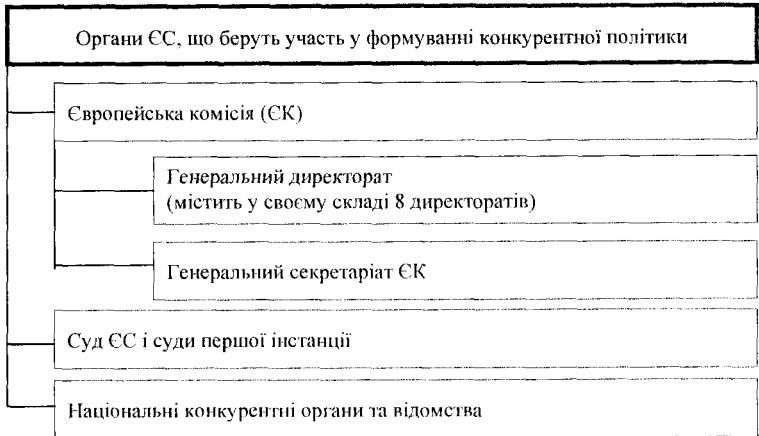


Рисунок 8.4 — Органи Європейського Союзу, що беруть участь у формуванні конкурентної політики [10]

У зв'язку з цим у Європейському Союзі заборонені будь-які порозуміння між підприємствами, метою яких є гальмування чи обмеження конкуренції. *Загальною метою* правового й адміністративного регулювання конкуренції є протидія різним загрозам вільному ринку.

На сучасному етапі конкурентна політика ЄС містить у собі такі основні напрямки:

1. *Антимонопольна політика, яка ґрунтується на двох центральних правилах.* По-перше, угоди між двома та більше незалежними ринковими агентами, що обмежують конкуренцію, є забороненими. Причому це стосується як горизонтальних, так і вертикальних змов. По-друге, компаніям, які займають провідні (домінантні) позиції на ринку, забороняється зловживати своїми повноваженнями шляхом несправедливого ціноутворення, обмеження виробництва, впровадження інновацій тощо.

2. *Заборона створення картелів.* Учасники картелю ведуть свою діяльність на основі взаємодомовленості, що у свою чергу знижує їх мотивацію до вдосконалення товарів або послуг. Як наслідок, клієнти (споживачі або інші компанії) отримують нижчу якість за вищу ціну. Для того, щоб цьому запобігти, законодавством ЄС у сфері регулювання конкурентних відносин встановлено високі штрафи компаніям, які є членами картелю. З 2008 р. Єврокомісією було прийнято рішення про зменшення штрафів учасникам картелів у разі добровільного зізнання.

3. *Контроль за злиттям компаній* є важливим напрямком діяльності Генерального директорату з конкуренції Європейської Комісії, що пов'язано з можливістю зниження конкуренції на ринку внаслідок утворення ринкового гравця, який займатиме провідні позиції. Це у свою чергу негативно вплине на споживачів унаслідок встановлення високого рівня цін, зменшення вибору або інноваційності продукції. Злиття компаній, які виходять за рамки національних ринків, розглядаються на європейському рівні.

4. *Контроль за наданням державної допомоги.* У разі отримання підтримки з боку держави компанія одержує перевагу перед конкурентами. Для того, щоб цьому запобігти, Договір про функціонування Європейського Союзу забороняє надання державної допомоги у випадку, якщо це не обґрунтовано причинами загальноекономічного характеру. Допускається державна допомога на соціальні завдання для індивідуальних користувачів, відшкодування збитків, що спричинили продовольчі проблеми, економічний розвиток регіонів, у яких рівень життя є дуже низьким, а рівень безробіття - високим.

Держави — члени ЄС мають право проводити фінансування тільки тих видів діяльності, які не порушують засади конкурентної політики ЄС, зокрема малий і середній бізнес, інноваційну та дослідницьку діяльність, зайнятість, підтримку захисту навколишнього середовища тощо [11]. Так, пріоритетом міжнародної співпраці в рамках ЄС є розвиток конкурентних механізмів на енергетичних ринках, ринках фінансових послуг, транспорту, сільського господарства, а також професійних послуг (бухгалтерські, юридичні послуги і послуги у сфері нерухомості та будівництва).

Політика конкуренції діє також у сфері захисту інтересів споживачів — протидіє надмірному та штучному зростанню цін, обмеженню продажу й асортименту продукції та послуг.

Контрольні питання

1. Які основні напрямки має регіональна політика ЄС?
2. Які принципи регіональної політики ЄС ви можете назвати?
3. Які є три основні джерела фінансування регіональної політики ЄС?
4. Які регіони виділяються відповідно до типологізації за Г. Бальдершеймом і К. Штенльбергом?
5. Які цілі Європейської регіональної політики містяться в «Порядку денному — 2000»?
6. Назвіть інструменти реалізації регіональної політики ЄС.
7. Назвіть основні фактори, які вплинули на перехід до модернізації регіональної політики.

8. Які завдання розвитку регіонів ЄС ви можете назвати?
9. Які основні компоненти соціальної політики ЄС?
10. У чому полягають основні цілі та завдання соціальної політики ЄС?
11. Як ви розумієте термін «держава добробуту»?
12. Які основні досягнення спільної європейської соціальної моделі на теперішній час?
13. Дайте визначення податкової політики Європейського Союзу.
14. Які основні цілі ставить перед собою податкова гармонізація в ЄС?
15. Назвіть і охарактеризуйте основоположні принципи ППЄС згідно з договором про ЄС.
16. Які законодавчі етапи гармонізації податкової системи ЄС ви знаєте?
17. Назвіть види платежів, що стали основним джерелом фінансування спільного бюджету ЄС.
18. Яка середня ставка ПДВ у країнах — членах Євросоюзу?
19. У якому документі були викладені засади спільної політики щодо доквілля Європейського Союзу?
20. На чому ґрунтуються засади спільної політики щодо доквілля Європейського Союзу?
21. Які принципи покладено в основу спільної політики щодо доквілля Європейського Союзу?
22. У чому полягає принцип «забруднювач платить» і які його ключові положення?
23. Яка основна мета конкурентної політики в Європейському Співтоваристві?
24. До якої групи політик за ступенем впливу на зменшення регіональних диспропорцій належить конкурентна політика ЄС?
25. Який договір є основою конкурентної політики в ЄС? У чому полягають основні принципи, що закладені в основу конкурентної політики?
26. Який орган у ЄС наділений повноваженнями наднаціонального антимонопольного відомства?
27. У чому полягає сутність основних напрямків конкурентної політики в ЄС?

Список літератури до підрозділу

1. Гайдуцький П. Україна — ЄС: проблеми інтеграції [Електронний ресурс]. — [Режим доступу] : <http://gazeta.dt.ua/international/ukrayina-yes-problemi-integraciyi-.html>.
2. Горюнова Є. О. Євроінтеграція : навч. посіб. / Є. О. Горюнова. — К. : Академвидав, 2013. — 224 с. — (Серія «Альмамагер»).

3. Дерега В. В. Соціальна і гуманітарна політика [Електронний ресурс]. — Режим доступу : // <http://buklib.net/books/35821/>.
4. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? [Електронний ресурс] / Office Of The Official Publications Of The European Unionю. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf.
5. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. Л. В. Губерського. — К. : Знання, 2009. — 751 с. — (Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка 65 років).
6. Микієвич М. М. Європейське право навколишнього середовища : навч. посіб. / М. М. Микієвич, Н. І. Андрусевич, Т. О. Будякова. — Львів, 2004. — 256 с.
7. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусис ; пер. з англійської. — К. : К.І.С, 2005. — 466 с.
8. Право Європейського Союзу : навч. посіб. / [В. М. Бесчастний, В. П. Філонов, О. В. Філонов та ін.] ; за ред. В. М. Бесчастного. — 2-ге вид., стер. — К. : Знання, 2011. — 366 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
9. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. — К. : Юрінком Інтер, 2011. — 704 с. — Бібліогр. : с. 520–527.
10. Ривас Х. Записки автора: розмышлення на тему знань і політики конкуренції / Х. Ривас // Конкуренція і ринок. — 2004. — № 23. — С. 25–27.
11. Романюк С. А. Основні напрямки трансформації регіональної політики / С. А. Романюк // Экономика и управление. — 2013. — № 2. — С. 76–82.
12. Соціальна політика Європейського Союзу: перспективи та шляхи запровадження в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://cent.dn.ua/docs/eu_social_policy.pdf.
13. Чекан І. А. Соціальна політика Європейського Союзу: перспективи та шляхи запровадження в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/chekan/5.pdf>.
14. Чужиков В. Регіональна політика та стратегія Європейського Союзу. Розділ «Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку» : монографія / В. Чужиков ; за ред. З. С. Варналія. — К. : Знання України, 2005. — С. 335–404.
15. Чужиков В. Конвергенція регіональної матриці в Європейському Союзі / Разом в Європі: Регіональні стратегії формування економіки знань в умовах євроінтеграції : монографія / В. Чужиков ; наук. ред. І. Бакушевич, Т. Bernat. — Тернопіль : Щецин. — 2006. — С. 15–19.
16. Чужиков В. Трансформаційні зміни в промисловій структурі Європейського Союзу / В. Чужиков, Д. Ільницький, О. Федірко // Економіка України. — 2006. — С. 85–93.

17. Шамборовський Г. О. Регіональна політика Європейського Союзу : навч. посіб. / Г. О. Шамборовський. — К. : Знання, 2011. — 187 с.
18. Юрченко В. В. Сучасні тенденції розвитку та гармонізації податкових систем країн європейського союзу. Вектори для України [Електронний ресурс] / В. В. Юрченко // Ефективна економіка. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2651>. — Назва з екрана.
19. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підручник / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. ; за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.
20. Якушенко Л. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Л. Якушенко // Національний інститут стратегічних досліджень. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/840/>.
21. *Economic Convergence and Divergence in Europe: Growth and Regional Development in an Enlarged European Union*. Ed. By G.Tumpel-Gugerell, P. Moosledner. — Cheltenham UK, Northampton MA, USA: Edward Elgar, 2002. — 435 p.
22. *Enlarging the European Union*. — Luxembourg : Office for official Publications of the EC, 2001. — 28 p.
23. *EU Environmental Policy*. Miette Boyne and Christian Edge: European Environmental Bureau, Bruxelles. August 1999. — P. 27–30.
24. *European Cities in Competition* / ed. by C. Jensen-Butler, A. Shachar, J. Weesep. — Brookfield, Vermont : Avebury, 1997. — 530 p.
25. *European Commission EU Productivity and Competitiveness: An Industry Perspective. Can Europe Resume the Catching-up Process?* — Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2003. — 273 p.
26. *European Spatial Development Perspectives Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union* Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2009. — 83 p.
27. *Investing in Europe's future : Fifth report on economic, social and territorial cohesion. Report from the Commission*. — Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. — 298 p.
28. Pietras M. *Bezpieczenstwo ekologiczne w Europie* / M. Pietras. — Lublin, 2000. — 387 s.
29. *Taxation trends in the European Union* [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2013/report.pdf. — Назва з екрана.

8.3 СЕКТОРАЛЬНІ ПОЛІТИКИ

8.3.1 Промислова та підприємницька політики

Промисловість Європейського Союзу продовжує займати провідні позиції у всій європейській економіці. Вона становить приблизно одну п'яту частину загального товаровиробництва і за минулі роки зросла в середньому на 2.6 %. Промисловість є центральною галуззю економіки щодо застосування інновацій і забезпечує створення найбільшої кількості кваліфікованих робочих місць, таким чином відіграючи провідну роль у перетворенні європейської економіки на економіку знань.

Спільна промислова політика — це спільні дії держав — членів ЄС у промисловому секторі, спрямовані на створення середовища для діяльності певних промислових галузей, що стикаються зі спільними проблемами, аби дати їм можливість бути успішнішими на європейському рині.

Спільна підприємницька політика — це спільні дії держав — членів ЄС у промисловому секторі, спрямовані на створення середовища, сприятливого для діяльності підприємств на внутрішньому ринку.

Спільна промислова та підприємницька політики беруть свій початок ще з часів створення перших інтеграційних об'єднань Європи. Не запроваджуючи промислової політики Співтовариства, європейські договори, втім, насамперед торкалися промислового сектору економіки держав-членів. Договори про заснування ЄОВС і Євратому запровадили спільні політики в основних промислових секторах, тоді як Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства передусім регулював функціонування спільного ринку промислових товарів. Правову базу для діяльності ЄС у сфері промисловості та бізнесу створив Маастрихтський договір, який визначив промислову конкурентоспроможність і зайнятість як пріоритетні напрями промислової політики Співтовариства. Договір містив розділ «Промисловість», де у ст. 157 (консолідована версія Договору про заснування ЄС) **основними цілями промислової політики ЄС були визначені:**

- прискорення адаптації промисловості до структурних змін;
- підтримка сприятливого клімату для розвитку підприємництва, особливо для підприємств малого та середнього бізнесу (МСП);
- підтримка сприятливих умов для співробітництва між підприємствами;
- допомога в ефективному використанні промислового потенціалу через політику інновацій, досліджень і розвитку технологій.

На запит Амстердамської сесії Європейської Ради Комісія заснувала в червні 1997 року Спеціальну комісію з питань спрощення ділового середовища (*BEST*), що складатиметься з незалежних експертів і завдання якої — вносити конкретні пропозиції щодо підвищення якості законодавства та скорочення перешкод на шляху розвитку МСП.

Серед основних інструментів реалізації згаданих цілей чільне місце посідають: взаємні консультації держав-членів і, за потреби, координування їхньої взаємодії з Комісією та за її ініціативою; узгодження дій з іншими спільними політиками та діями ЄС; надання консультацій і своєчасної інформаційної підтримки, визначення правових і податкових умов діяльності підприємств та державна підтримка.

Роль Європейської Комісії полягає у висуненні ініціатив-рекомендацій і проектів специфічних заходів підтримки в рамках консультацій, які можуть реалізувати країни-члени для координації співпраці у даній сфері після їх підтримки Європейським Парламентом і Комітетом із економічного та соціального розвитку.

Останніми роками Європейським Парламентом ухвалено значну кількість нормативних документів, головна мета яких полягає в посиленні промислової політики ЄС. На сучасному етапі ЄС переходить від Лісабонської стратегії на 2000–2010 рр. до сучасної стратегії «Європа 2020», що направлена на економічне зростання та створення нових робочих місць. Комісією сформульовано сім основних ініціатив: допомога у створенні малих і середніх підприємств, поліпшення інфраструктури та сфери послуг, зміцнення промисловості, підтримка інноваційного розвитку різних секторів економіки, розвиток політики у сфері космічної діяльності, співробітництво з Європейським космічним агентством.

Отже, *спільна промислова стратегія ЄС базується на трьох принципах:* постійному звертанні до всіх спільних політик, що стосуються промислової діяльності, зокрема до політики охорони довкілля; поліпшеному доступі підприємств Спільноти до зовнішніх ринків і до заходів, які спрямовані проти нечесної торговельної практики та сприяють міжнародній промисловій співпраці; позитивному та послідовному пристосуванню до змін у промисловості. На цих принципах базується Програма дій ЄС із посилення конкурентоспроможності європейської промисловості.

Основними напрямками дій є: стимулювання нематеріального інвестування, наприклад, використання конкурентних переваг, пов'язаних з охороною довкілля; розвиток промислової співпраці; забезпечення чесної конкуренції та модернізація ролі державної влади, що позбавляє підприємства від зайвого бюрократичного навантаження.

Сприяння підприємництву, заохочення створення та розвитку підприємств малого та середнього бізнесу є одним із основних пріоритетів

підприємницької політики ЄС. Підприємства малого та середнього бізнесу — головне джерело підприємницьких навичок, нововведень і зайнятості. У сучасному ЄС є приблизно 23 млн МСП, що забезпечують близько 75 млн робочих місць і становлять 99 % усіх підприємств.

Відповідно до рекомендації Комісії ЄС, для того, щоб підприємство належало до категорії МСП, у ньому має бути менше 250 робітників і воно не може належати одному чи кільком більшим підприємствам. Якщо конкретніше, то підприємство вважається середнім, якщо у ньому працює від 51 до 249 працівників, щорічний обіг не перевищує 40 мільйонів євро або щорічний бухгалтерський баланс не більший 27 мільйонів євро. Мале підприємство повинне мати близько 50 працівників, щорічний обіг, що не перевищує 7 мільйонів євро, або щорічний бухгалтерський баланс, що перевищує 5 мільйонів євро. Незалежно від обігу, підприємства, які мають менше 10 працівників, вважаються мікропідприємствами.

Поряд із кількісним критерієм, який легко перевірити, МСП також часто розрізняють за якісними критеріями, які насамперед спираються на приналежність їхнього капіталу, управління та методи фінансування. *З огляду на значимість малого та середнього бізнесу в 1993 р. у ЄС було опубліковано Білу книгу, у якій викладається європейська політика та стратегія відносно цих підприємств.*

ЄС впровадив цілу низку інструментів і механізмів спільної підприємницької політики:

1. *Європейська хартія малих підприємств, схвалена Європейською Радою у Фейрі (2000), спрямована на поліпшення умов ділового середовища, особливо для МСП в десяти областях, зокрема: освіта та підприємницькі тренінги на всіх рівнях школи, професійної освіти; скорочення транзакційних витрат на розвиток бізнесу; просування кластерів і полегшення доступу до джерел фінансування; отримання більшої користі від можливостей єдиного внутрішнього ринку тощо.* Відповідно до цього, організації, що представляють інтереси малого бізнесу в державах-членах, можуть вимагати від своїх урядів, виконання своїх зобов'язань.

2. *Багаторічна програма підтримки підприємств і підприємництва (2001–2005 рр.)* запровадила підприємницьку політику, реалізація якої відбувалася через процедуру координації діяльності з державами-членами (*BEST*) і яка спрямована на забезпечення потреб МСП у понад 30 країнах Європи. Мета Програми полягала в посиленні зростання та конкурентоспроможності бізнесу в умовах наукомісткої глобалізованої економіки, спрощенні та поліпшенні адміністративної та регуляторної структури для бізнесу у сфері дослідницької діяльності, інновацій і креативності бізнесу, поліпшенні фінансового середовища для ділової ак-

тивності (у формі кредитних порук і підтримки ризикованих інвестицій) та забезпеченні бізнесу легшого доступу до допомоги ЄС, його програм і мереж.

3. *Директиви Ради ЄС щодо забезпечення вільного співробітництва.* Спираючись на свободу підприємницької діяльності, зафіксовану в Договорі, підприємства, засновані відповідно до законодавства однієї з держав-членів, не повинні мати адміністративних проблем при переміщенні своєї діяльності на територію іншої держави-члена. Однак на практиці виникали справжні економічні та правові проблеми, пов'язані з перенесенням діяльності підприємств на територію іншої держави-члена. З огляду на це Рада ЄС ухвалила директиви, покликані дозволити МСП отримувати максимальну вигоду від функціонування єдиного ринку ЄС і для досягнення гармонізації у сфері національних законодавств про компанії.

4. *Статут Приватної європейської компанії, необхідний для створення юридичної особи, яка має правосуб'єктність в усьому ЄС (Societas privée européenne (SPE)), та Директива, яка доповнює цей статут щодо участі працівників в управлінні компанією.* Ці правові положення забезпечують однакові принципи державної підприємницької політики всіх держав-членів. Ці європейські компанії будуть занесені в реєстр тієї держави-члена, на території якої знаходиться офіційна адреса компанії. Європейська компанія за формою має бути компанією з капіталом не менше ніж 120 000 євро. Європейські компанії можуть повноцінно функціонувати в межах усього ЄС як суб'єкти його законодавства, що має пряму дію в усіх державах-членах. Підприємства з принаймні двох держав-членів, прагнучи створити європейську компанію, матимуть кілька можливостей це зробити: здійснити злиття, створити холдингову компанію, дочірню компанію або перетворити компанію на європейську. Статут дозволяє товариству з обмеженою відповідальністю перетворитися на європейську компанію без застосування ліквідаційної процедури. Офіційна адреса європейської компанії в одній державі-члені може бути змінена на адресу в іншій за певних умов, але без ліквідації європейської компанії або створення нової юридичної особи. За умови, якщо інше не передбачено Правилами про статут європейської компанії, європейську компанію розглядатимуть у кожній державі-члені як національне товариство з обмеженою відповідальністю, створене згідно з законодавством держави-члена, де воно має свою офіційну адресу.

5. *Групування європейських економічних інтересів.* Гармонізація законодавства про компанії та запровадження інституту європейських компаній полегшує взаємопроникнення ринків. Але різні форми співпраці між підприємствами однієї країни, передбачені національним за-

конодавством, не пристосовані до співпраці на рівні спільного ринку через їхню прив'язаність до національних правових систем. З огляду на це ЄС запровадив правовий інструмент у рамках права ЄС, який би уможливив адекватну співпрацю між підприємствами з різних держав-членів. Це є метою «Групування європейських економічних інтересів» (ГЄЕІ). ГЄЕІ є різновидом договору про альянс, за якого кожен член Групування є цілком самостійним як в економічному, так і в правовому аспектах. Це — передумова існування ГЄЕІ, що відрізняє його від злиття.

6. *Процедура оцінки впливу законодавства на бізнес-практику.* Для забезпечення ефективності реалізації норм європейського права у їх взаємозв'язку з нормами національного законодавства у ЄС запроваджена процедура оцінки впливу нормативно-правових актів, що передбачає їх можливі наслідки для бізнесу, зокрема на малі та середні підприємства і на створення робочих місць, за допомогою аналізу витрат і прибутків.

Водночас бажано, щоб держави-члени не ускладнювали проблеми, які виникають у процесі впровадження законодавства в національне право. Радою прийнята відповідна рекомендація державам-членам реалізувати програми адміністративного спрощення, які стосуються як нових законодавчих пропозицій, так і наявних норм, а також дослідити вплив усього запропонованого законодавства чи правил на адміністративне навантаження підприємств.

7. *Боротьба із затримкою платежів.* Радою ухвалено директиву про боротьбу із затримкою платежів у торговельних операціях у державному та приватному секторах. Ця директива встановила єдину вимогу щодо граничних строків платежу — тридцять днів від дня видачі рахунку, якщо інше не передбачено договором, а також гармонізувала розмір пені за прострочені платежі — сім відсоткових пунктів понад ставки Європейського центрального банку.

8. *Створення мережі інформаційних центрів.* (ЄІЦ) для інформаційної підтримки МСП, зокрема щодо внутрішнього ринку (правові, технічні та соціальні аспекти торгівлі всередині Спільноти) та можливості скористатися фінансуванням з боку Спільноти.

9. *Фінансування підприємств.* Європейська політика стимулювання МСП провадиться через діяльність країн і через програми ЄС. Заходи щодо підтримки МСП фінансуються зі структурних фондів ЄС: Соціального фонду, Фонду регіонального розвитку. На рівні ЄС діють дві головні програми фінансування сектору МСП. Одна з них — План дій щодо ризикового капіталу (ПДРК), ухвалений на Кардіфському засіданні Європейської Ради (1998 р.), який заохочує функціонування ринків ризикового капіталу, зокрема на етапах заснування підприємств і запусків проектів, які традиційно були найслабшими ланками у фінан-

совому циклі в Європі. Друга програма — «Євротек» — створила мережу з 13 фондів взаємних гарантій, які виділяють кредити для інвестицій у високотехнологічні проекти транснаціонального характеру, а також в екологічні проекти та структурно-кризові галузі.

Велика увага приділяється створенню мереж, розрахованих на максимальне розширення взаємодії малих і середніх підприємств із національними, регіональними, місцевими структурами їхньої підтримки. Таке співробітництво здійснюється в мережах: *Europartenriat* (стимулювання кооперативних зв'язків у менш розвинутих регіонах), *BC-Net* (конфіденційний пошук партнерів за рубежом), *Interprise European Network* (заохочення прямих зв'язків і угод між підприємствами країн Європи).

8.3.2 Науково-технологічна політика

Спільна науково-технологічна політика є дуже важливою для європейської інтеграції.

Спільна науково-технологічна політика — це система заходів інституцій ЄС і держав — членів ЄС з метою координування національних політик щодо науково-дослідної діяльності і визначення та втілення в життя дослідницьких програм, які враховують інтереси всіх держав-членів і відповідають інтересам усієї Європи.

На початкових етапах створення Співтовариства у Європі науково-технологічне співробітництво відіграло скоріше другорядну роль і торкалося окремих сфер співробітництва: вугільна та металургійна промисловість (за Договором СОВС), сільське господарство (Договір про ЄЕС) та атомна енергетика (у рамках Євратому).

У цілому дослідники [2] виділяють три основні етапи в розвитку спільної науково-технологічної політики ЄС.

Перший охоплює 1960-ті — початок 1970 рр. і характеризується значною технологічною залежністю країн від США. Американські ТНК у цей період займали провідне становище в регіоні та були головними розповсюджувачами нових технологій. У результаті в 1963 році Єврокомісія вперше рекомендувала країнам-учасникам інтенсифікувати співробітництво в науково-технічній сфері. Однак її динамічний розвиток розпочався лише в 1973 р., після вступу до Співтовариства Великобританії, яка володіла значним науковим потенціалом.

Другий етап розвитку припадає на другу половину 1970-х — початок 1980-х років. Він характеризується значним домінуванням США, Японії та країн НІС у сфері новітніх технологій і значним відставанням країн Європи. Для вирішення технологічних проблем європейських

країн у 1982 р. стартувала Європейська стратегічна програма досліджень і розробок у сфері інформаційних технологій, яка створила базис для вироблення основних принципів науково-технічної політики ЄС.

Третій етап починається з 1983 р., коли було схвалено Першу рамкову програму науково-технічного розвитку ЄС, яка діяла з 1984 по 1987 рік. Саме рамкові програми сьогодні є основним інструментом здійснення спільної політики країн-учасників Спільноти у сфері науково-технологічного співробітництва. Поворотним моментом у розвитку цієї сфери співробітництва стало прийняття в 1987 р. Єдиного європейського акта, до якого входив розділ про науково-технологічну політику. Наступним кроком стало підписання Маастрихтського договору, у якому науково-технологічна політика визначалася невід'ємною частиною інших напрямків співробітництва між країнами-учасниками.

Лісабонська сесія Європейської Ради (23–24 березня 2000 р.) визнала, що ЄС опинився віч-на-віч із новим викликом: якісним стрибком у світовій економіці, детермінованим глобалізацією та формуванням постіндустріальної економіки, що ґрунтується на знаннях. Європейська Рада поставила «нове стратегічне завдання на наступне десятиріччя: перетворити економіку ЄС на найбільш конкурентоспроможну та динамічну економіку у світі, здатну до стійкого зростання в умовах збільшення кількості та якості робочих місць і посилення соціального згуртування». Нова генеральна стратегія ЄС включає формування *Європейського дослідницького й інформаційного простору (ERA)*, розробку програм формування інфраструктури у сфері наукових знань, стимулювання інноваційної діяльності та структурної реформи економіки, модернізацію системи освіти.

Спільна науково-технологічна політика ЄС базується на трьох основних принципах:

- субсидіарності (ЄС виконує тільки ті функції, які не можуть взяти на себе окремі країни);
- транскордонного співробітництва (у проектах обов'язково беруть участь представники кількох країн);
- додаткового фінансування (ЄС фінансує проекти частково, доповнюючи інвестиції з національних бюджетів та інших джерел).

Основним її завданням є створення такої стратегії науково-технологічного розвитку країн — учасників Співтовариства, яка б дозволила ефективно реагувати на виклики, створювані глобалізацією. При цьому вона жодним чином не зменшує значення НДДКР, що здійснюються на державному рівні. Структури ЄС націлені на формування сприятливих умов для розвитку співробітництва у здійсненні наукових досліджень і їх впровадження у виробництво.

Основні завдання спільної науково-технологічної політики:

- ефективний захист прав інтелектуальної власності;
- створення сприятливого клімату для розвитку інноваційних компаній;
- підвищення якості державних наукових досліджень, зміцнення їх зв'язку з підприємницьким сектором;
- забезпечення пропозиції висококваліфікованих спеціалістів;
- розвиток інструментів для фінансування науково-технологічних проєктів;
- розробка загальних правил конкуренції, які б сприяли розвитку інноваційної діяльності.

Зусилля ЄС у галузі дослідницької діяльності та технологічного розвитку поділяються на прямі та непрямі заходи.

Прямі заходи — це дослідна діяльність, яку провадить Комісія в дослідницьких установах Спільного дослідного центру (СДЦ) і яка цілком фінансується з бюджету ЄС. Європейський вимір досліджень є однією з основних переваг СДЦ.

Непрямі заходи. Ці заходи поглинають понад 80 % фінансових ресурсів дослідної діяльності та технологічного розвитку ЄС і проводяться в дослідницьких центрах, університетах або на підприємствах за фінансового сприяння Європейської Комісії та на умовах, визначених нормами, що регулюють участь у різних програмах, зокрема участь принаймні двох партнерів з різних держав-членів. Фінансова допомога ЄС покриває, як правило, 50 % від загальної вартості дослідної роботи.

Європейська Комісія, за допомоги Дорадчих комітетів з питань менеджменту та координації (ДКМК), готує дослідницькі програми щодо ухвалених Радою непрямих заходів.

Діяльність Спільного дослідного центру (СДЦ) є автономним Генеральним директором Комісії та діє як науково-технологічний і довідковий центр ЄС. Будучи наближеним до процесу вироблення політики та водночас залишаючись незалежним від великих комерційних або національних інтересів, Центр служить спільним інтересам держав-членів. Найбільші установи СДЦ розташовані в місті Іспра (Італія), тоді як спеціалізовані інститути — у містах Геель (Бельгія), Петтен (Нідерланди), Карлсруе (Німеччина) та Севілья (Іспанія). *Завдання СДЦ полягає в наданні наукової та технічної підтримки створенню, розвитку, реалізації та моніторингу політик Спільноти з урахуванням потреб споживачів.*

15 вересня 2008 р. в Будапешті розпочав роботу Європейський інститут інновацій і технологій. Пріоритетними напрямками досліджень інституту є проєкти нового покоління у сфері інформаційних технологій і пошуки відновлюваних джерел енергії. Створення нового загаль-

ноевропейського науково-освітнього інституту є частиною програми ЄС щодо зайнятості та формування конкурентного середовища.

Одним з основних інструментів розбудови Європейського дослідницького простору стала Сьома рамкова програма наукових досліджень, технологічного розвитку та демонстраційної діяльності (2007–2013), яка охоплювала чотири окремі програми відповідно до спільних цілей: *Програму співробітництва*; *Програму ідей*; *Гуманітарну програму*; *Програму потенціалу*. Бюджет Сьомої рамкової програми становив 50 млрд євро. Сьома рамкова програма стала ключовим компонентом оновленої Лісабонської стратегії і була спрямована на сприяння прискоренню економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки Європи за допомогою інвестування в знання, інновації та людський капітал.

Однак у сучасних умовах Європейський Союз поступається в розвитку науково-технологічної сфери країнам-лідерам. Головними проблемами при цьому є: недостатнє фінансування, слабкий зв'язок науки та виробництва, брак персоналу й обмежена участь бізнесових структур у проведених досліджень і здійснення НДДКР.

На початку січня 2014 р. почала діяти нова Рамкова програма науково-технічного співробітництва країн — членів ЄС «Горизонт — 2020», мета якої — об'єднати фінансування наукових досліджень, розроблення нових технологій та інноваційного промислового виробництва в ЄС у період із 2014 до 2020 року. Особливу увагу в програмі приділено вирішенню проблем індустріального лідерства європейських країн, на що буде витрачено близько 80 млрд євро.

Варто зазначити, що стратегія являє собою план розвитку й економічного зростання Європейського Союзу на довгострокову перспективу, де провідну роль у досягненні поставлених цілей відіграватимуть освіта, наука та інновації.

Нова Рамкова програма науково-технічного співробітництва містить такі завдання цієї стратегії: 1) інтелектуальне зростання (*smart growth*, розвиток економіки, що спирається на знання й інновації); 2) ефективне економічне зростання (*sustainable growth*, розвиток економіки з ефективним і ощадливим використанням природних ресурсів); 3) інклюзивне зростання (*inclusive growth*, розвиток соціально орієнтованої економіки з високим показником зайнятості). Для досягнення зазначених цілей соціально-економічного розвитку витрати на розвиток наукових досліджень передбачено довести до рівня 3 % ВВП. Програма «Горизонт — 2020» покликана сприяти значно більшій зорієнтованості на європейські пріоритети розвитку наукових досліджень, полегшити науково-технічне співробітництво, спрямоване на створення нових технологічних рішень. З огляду на те, що США та Китай проводять актив-

ну політику в науково-технічній сфері, Європа, щоб не втратити своїх провідних позицій у науковому світі, повинна зосередити свою увагу на полегшенні співробітництва та запровадженні радикально спрощених умов участі в новій Рамковій програмі, у тому числі й на реалізації маркетингового підходу до розвитку нових досліджень.

У програмі зазначено, що Європа та весь світ стоять перед безпрецедентними викликами, які потребують інноваційних рішень. Відновлення економічного зростання, підвищення рівня зайнятості населення, подолання соціально-економічних наслідків кліматичних змін потребують невідкладних і скоординованих дій.

8.3.3 Енергетична політика

Енергетична політика Європейського Союзу вкрай важлива, оскільки енергія становить основу економічної та соціальної діяльності індустріалізованих країн Європи при високій енергозалежності від її імпорту, що становить загрозу національній безпеці країн ЄС. Власне, виробництво нафти та природного газу становить відповідно 21 % і 46 %. Лише три країни ЄС — Великобританія, Данія та Нідерланди — експортують газ, і тільки дві — Великобританія та Данія — нафту. При цьому країни ЄС споживають 15 млн барелів нафти на день, тоді як власне виробництво не перевищує 3 млн барелів.

Спільна енергетична політика (СЕНП) — сукупність рішень і заходів, спрямованих на забезпечення енергетичної безпеки Європейського Союзу.

Енергетична політика Європейського Союзу покликана балансувати виробництво та споживання енергетичних ресурсів задля створення умов для розвитку економіки та підвищення добробуту населення. Відповідно, вона повинна забезпечити функціонування енергетичного ринку та водночас — гарантувати доступ до відносно дешевих і безпечних ресурсів за одночасного дотримання соціальних та екологічних цілей.

Ці завдання і визначають основні напрямки розвитку енергетичної політики ЄС, до яких входять:

- загальна конкурентоспроможність;
- зближення законодавств держав-учасників для забезпечення функціонування внутрішнього ринку;
- розвиток транс'європейських енергетичних інфраструктур;
- зменшення залежності від імпорту енергоносіїв;
- географічна диверсифікація зарубіжних поставок, забезпечення їх безпеки та стабільності;

- запровадження енергозберігаючих технологій і зменшення енергоємності промислового виробництва;
- розвиток альтернативної енергетики.

Серед основних принципів здійснення спільної енергетичної політики можна виділити такі:

- недискримінації (недискримінаційні умови в договорах енергопостачання, а також забезпечення «доступу третьої сторони»);
- прозорості (прозорість інформації на внутрішньому ринку та можливість її отримання споживачами, нагляд Співтовариства за поставками та транзитом);
- безпеки оточуючого середовища (необхідність запровадження заходів із охорони оточуючого середовища при здійсненні енергозабезпечення);
- врахування соціального фактора (необхідність приділяти увагу залежності рівня безробіття в енергетиці від ринкової кон'юнктури, безпека персоналу).

Хоча питання енергетики були однією із перших причин створення ЄС (договори про створення ЄОВС, Євратому), ця галузь вважалася прерогативою національних держав, внаслідок чого в ЄС довгий час не існувало єдиної енергетичної стратегії. Початком практичних дій у цій сфері слід вважати 1988 рік, коли було опубліковано Програму створення внутрішнього енергетичного ринку, головною метою якої стало утворення єдиного ринку електроенергії та газу з метою вирівнювання вартості енергоносіїв у країнах — учасниках Співтовариства. З 1999 року, після введення в дію Амстердамського договору, енергетична політика розглядається як фактор стійкого розвитку Співтовариства.

Варто зазначити, що до другої половини першого десятиріччя 2000-х рр. енергетична політика формально не належала до повноважень Співтовариства, ЄС лише вживав «окремих заходів у сфері енергетики». Законодавча база спільної європейської енергетичної політики офіційно була визначена у ст. 194 Лісабонського договору. Члени Європейського Союзу узгодили свою позицію **щодо загальних цілей**, таких як: *забезпечення функціонування енергетичного ринку та безпека постачання; стимулювання енергоефективності та загальних заходів щодо сприяння розвитку взаємопов'язаних енергетичних мереж*, тоді як кожна країна-член зберігає за собою право визначати умови використання власних енергоресурсів, вибір між різними джерелами енергії та загальну структуру енергопостачання.

У розробленні та прийнятті рішень в енергетичній політиці беруть участь усі керівні органи ЄС, але провідну позицію займає Єврокомісія, один із членів якої безпосередньо відповідає за розробку спільної політики у цій сфері. За прийняття оперативних рішень відповідає *Генера-*

льний директорат із енергетики та транспорту (ГДЕС). У рамках Генерального директорату Єврокомісії з енергетики та транспорту було сформоване свідоме розуміння того, що *Європейська енергетична політика повинна бути тісно пов'язана з трьома цілями: єдина кліматична й енергетична політика, стабільність, конкурентоспроможність і безперервність енергопостачання*. Ці три мети повинні бути повністю збалансовані, комплексні та зміцнювати одна одну.

Сучасна структура енергопостачання розставляє пріоритети у правовому регулюванні цієї сфери. Постачання електроенергії, газо- та нафтопостачання становлять основу енергетичного ринку для країн ЄС сьогодні, відсуваючи далеко на задній план усі інші інфраструктури, зокрема ринок вугілля. Тому і перші практичні кроки були зроблені саме в цьому напрямку — це прийняття перших електричної (1996 р.) та газової (1998 р.) директив. Наступним кроком стало прийняття других газової (2003 р.) та електричної (2003 р.) директив, у яких роз'яснювались основні положення реформи. Третій пакет заходів щодо реформування єдиного ринку електроенергії та газу було прийнято у 2009 році. У результаті всі споживачі енергоносіїв у ЄС сьогодні мають право обирати постачальника, що призвело до підвищення рівня конкуренції на цьому ринку.

Лісабонський договір не визначає, як і якою мірою країни-члени повинні отримувати дозвіл на використання свої енергоресурсів. У 2006 р. був прийнятий «Європейський кліматичний та енергетичний пакет», погоджений у 2008 році, який об'єднав такі напрямки енергетичної політики, як підвищення енергоефективності, екологічні аспекти виробництва та розвиток поновлюваних джерел енергії: Він зобов'язує країни — члени ЄС скоротити загальні викиди парникових газів (на 20 % до 2020 року загалом для Європи) і збільшити частку відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі (до 20 % у Європі); крім того він передбачає скорочення споживання енергоносіїв на 20 %. Ці цілі можуть вплинути на середньострокову енергетичну політику країн-членів і їх національну енергетичну політику.

Розглядаючи правові основи та цілі енергетичної політики ЄС, також доречно відзначити концептуальні положення і цілі енергетичної політики, підготовлені у вигляді доповідей і доповнень до «Зеленої книги» європейської енергетики (2006).

Важливим кроком у розвитку енергетичної політики стала Концепція впровадження обов'язкової та всеохоплюючої європейської енергетичної політики, затверджена Європейською Радою 27 жовтня 2005 року в Гемптон Корті. У вересні 2007 р. Європейська Комісія подала перші конкретні законодавчі пропозиції у вигляді інтегрованого пакета дій «Енергетична політика для Європи», спрямованого на реформування енергетичного сектору та формування єдиної енергетичної політики.

Про необхідність розробки Енергетичної стратегії для Європи на наступне десятиліття (2011–2020 рр.) було заявлено та ухвалено висновки з цього питання на засіданні Ради міністрів транспорту, телекомунікацій і енергетики ЄС 31 травня 2010 року. А вже в листопаді 2010 р. Єврокомісія затвердила декілька документів під загальною назвою «Енергія 2020 р. Стратегія для конкурентоспроможної, стійкої та безпечної енергетики». За оцінками міністрів, Енергетична стратегія повинна узгоджуватися з програмою «Європа 2020», націленою на стимулювання зростання та зайнятості у Європейському Союзі.

Пріоритетами нової енергетичної стратегії ЄС стали:

1. Досягнення енергоефективності в Європі.
2. Побудова реального пан'європейського об'єднаного енергетичного ринку.
3. Ширші можливості для споживачів і досягнення найвищого рівня надійності та безпеки.
4. Збільшення лідерства Європи у сфері енергетичних технологій та інновацій.
5. Посилення зовнішнього виміру енергетичного ринку ЄС.

Основними напрямками в галузі енергоефективності є План дій з підвищення енергоефективності (ПДПЕ), мета якого полягає в контролі та зменшенні попиту на енергоносії і впровадженні цілеспрямованих заходів, направлених на споживання та постачання енергії, щоб досягти сформованих цілей «20–20–20» до 2020 року. Досягнення енергоефективності повинно відбуватися через мобілізацію широких верств громадськості, політичних діячів і учасників ринку; перетворення внутрішнього енергетичного ринку таким чином, щоб він забезпечував громадян ЄС найбільш енергоефективною інфраструктурою (будівлі та транспорт визначено як сектори з найбільшим потенціалом енергозбереження) та працюючими енергосистемами; зобов'язання для енергопостачальників і роздрібних компаній запроваджувати інструменти збереження енергії для споживачів («розумні» лічильники, «білі сертифікати» тощо).

Серед інших ініціатив в енергетику варто відзначити впровадження 3-го Енергетичного пакета, включаючи інституційні рамки (ACER, ENTSO-E); інтеграцію Європейського ринку до 2015 р., зростання ролі ринків порівняно з двосторонніми угодами; гарантування необхідних інвестицій в інфраструктуру (проекти зі стратегічним пріоритетом, розвиток мереж).

Ще одним проблемним напрямком розвитку цієї галузі є підвищення енергетичної безпеки країн — учасників ЄС. Для цього необхідне відродження атомної енергетики з використанням сучасних технологій будівництва для забезпечення повної безпеки експлуатації атомних

електростанцій, удосконалення законодавчої бази для ядерної безпеки та захисту, включаючи радіоактивне забруднення та більш жорсткий підхід режимів відповідальності в ядерній енергетиці.

У сфері енергетичних технологій та інновацій заплановано імплементацію Стратегічного технологічного плану (*SET Plan*) без затримок (Європейські промислові ініціативи у сферах вітроенергетики, сонячної та біоенергії, «розумних» мереж, ядерного синтезу, схем вловлювання вуглецю); фінансування з боку ЄС через програму NER300 та Рамкову програму досліджень; розвиток стратегічної інфраструктури енергетичних досліджень в Європі; запуск широкомасштабних європейських проєктів з інтелектуальних мереж, зберігання електроенергії, сталого виробництва біопалива та програми Інноваційного партнерства «розумних» міст; Ініціативу FP7 вартістю 1 млрд євро для передових досліджень для знаходження наукового обґрунтування успішності низьковуглецевої енергетики; енергетичні дослідницькі програми у сфері енергоресурсів; лідерство ЄС у проєкті міжнародного термоядерного реактора (*ITER*).

Європейська енергетична політика має дві складові: внутрішню і зовнішню. І якщо на внутрішньому енергетичному напрямку ЄС досягнув певних успіхів, то зовнішня складова залишається досить проблемною для європейських країн. Основна увага при цьому приділяється об'єднанню енергетичного ринку та основ регулювання разом із сусідніми країнами (Договір Енергетичного Співтовариства), пошуку нових постачальників із метою географічної диверсифікації, зменшенню залежності від окремих партнерів, зокрема Росії, вирівнюванню чинних міжнародних угод (особливо в газовій сфері) з міжнародними ринковими правилами, посиленню співробітництва між країнами-членами; створенню регуляторної бази для розвитку стратегічних маршрутів з новими постачальниками; свободі транзиту та безпеці інвестицій.

Енергетичне Співтовариство було засноване в липні 2006 р. за ініціативою ЄС. До його складу, крім 28 держав ЄС, входять Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія, Чорногорія і Тимчасова адміністрація ООН у Косово, Молдова, Україна. Його метою є поширення *acquis* у сфері енергетики, конкуренції та охорони навколишнього середовища на держави Балканського півострова. ЄС також був ініціатором підготовки Європейської енергетичної хартії, підписаної 17 грудня 1991 р. 43 державами (держави ЄС, ЦСЄ, СНД, а також США, Австралія, Туреччина, Японія та Канада). Ключова ідея Хартії полягала у створенні відкритого енергетичного ринку, який би дав можливість споживачам диверсифікувати джерела імпорту, а виробникам — розширити напрями експорту. Для надання юридичної сили декларатив-

ним положенням Хартії 17 грудня 1994 р. було підписано Договір до Енергетичної хартії.

Єврокомісія намагається проводити політику стосовно забезпечення альтернативних джерел нафти та газу. Активно розвиваються нові трубопровідні проекти, такі як газовий «Набукко» або Пан'європейський нафтопровід, який проходить через території Румунії, Сербії, Словенії, Італії та Хорватії. Довгостроковою перспективою є створення газопровідної системи Перська затока — Європа, яка дасть змогу значно диверсифікувати джерела постачання газу в ЄС. У планах ЄС — поширення діяльності Євро-Арабського центру газового ринку «Машрек» (Дамаск) на Туреччину й Ірак. Діяльність Центру спрямована на створення регіонального ринку газу та його можливу інтеграцію з ринком ЄС. За технічного сприяння ЄС Центр забезпечує реалізацію інфраструктурних проектів і сприяє становленню ринкових інститутів у галузі.

Заяви про єдині принципи та підходи країн — членів ЄС на зовнішньому енергетичному ринку на практиці залишаються складними для виконання. У цьому контексті Рада Міністрів нагадує про бажання Єврокомісії розробити «Енергетичну дорожню карту до 2050 року» і закликає її взяти до уваги «закордонний вимір Європейської енергетичної політики».

8.3.4 Спільна транспортна політика

Спільна транспортна політика країн — членів ЄС почала формуватися з втіленням у життя Римських договорів щодо внутрішнього транспорту, а саме щодо автомобільного, залізничного та внутрішнього водного транспорту (ст. 84 Договору про ЄЕС).

Під спільною транспортною політикою (СПТ) Євросоюзу слід розуміти комплекс дій на рівні Євросоюзу та його держав-членів з метою досягнення збалансованого, узгодженого регулювання відносин на європейському транспортному ринку.

Основною метою спільної транспортної політики була поступова заміна національних політик на єдину, яка являла б собою інтегровану систему, що забезпечувала б конкуренцію як між видами транспорту, так і між транспортними компаніями. Серед інших питань, які вона повинна вирішити, можна виділити: забезпечення свободи перевезення товарів і пасажирів, створення єдиного ринку транспортних послуг і відкриття національних ринків, вирішення проблем перевантаження транспортних магістралей, нерівномірний розподіл вантажів між різними видами транспорту, велику кількість ДТП, а також негативний вплив транспорту на навколишнє середовище.

Справжнє становлення транспортної політики ЄС починається з другої половини 1980-х рр., після підписання та набрання чинності Єдиного європейського акта в контексті завдання побудови внутрішнього ринку, складовою якого є і ринок транспортних послуг, створення «простору без внутрішніх меж».

Правову основу та можливість реалізації спільної транспортної політики ЄС надав Маастрихтський договір. Саме ним було вперше введено поняття «транс'європейська транспортна мережа», що дозволило розпочати формування спільної транспортної інфраструктури за рахунок ЄС. Договір про функціонування Євросоюзу (ст. 100) визначає різні умови правового регулювання автомобільного, залізничного і внутрішньоводного транспорту та виокремлює морський і повітряний види транспорту. Такий розподіл повноважень органів Євросоюзу залежно від видів транспорту пов'язаний із природою останніх. Автомобільний, залізничний і внутрішньоводний є «внутрішніми» видами транспорту Євросоюзу, а морський та повітряний має міжнародно-правову природу. Водночас Рада ЄС має право (але не зобов'язана) приймати відповідні нормативні акти й інші рішення, спрямовані на регулювання та розвиток вказаних видів транспорту.

Загальні засади транспортної політики ЄС були визначені в підготовленій Єврокомісією Білій книзі 1992 р. та доповнені у Білій книзі 2001 року «Європейська транспортна політика до 2010: час рішень», і її основна ідея полягала в лібералізації транспортного ринку.

У загальному обсязі перевезень вантажів, що здійснюються в межах Євросоюзу, **автомобільний транспорт** посідає основне місце. Це й зумовило ухвалення ЄС великої кількості нормативних актів з питань регулювання автоперевезень щодо ліцензування, професійних вимог і трудових відносин, оподаткування, стандартів обладнання тощо. Саме автомобільному транспорту присвячено основну частину заходів ЄС у сфері СТП. Із початком реформування транспортної політики відкрився ринок вантажних перевезень, що дозволило компаніям брати замовлення на зворотному шляху, за рахунок чого зменшилися вартість і строки перевезень.

*Велике значення для Євросоюзу має **внутрішній водний транспорт**, особливо — процес загальноєвропейської інтеграції водних шляхів.* Особливостями внутрішнього водного транспорту є його порівняно дешева ціна, здатність перевозити вантажі майже будь-яких габаритів і категорій та конкурентоспроможність порівняно з іншими видами перевезень. Більшість перевезень внутрішніми водними шляхами Співтовариства відбувається по Рейну. Таким чином, головними положеннями, що регулюють внутрішню навігацію, є положення, закріплені в Переглянутій конвенції щодо навігації по Рейну (Мангеймська конвен-

ція) 1868 р. та Додатковому протоколі 2, який було підписано в Страсбурзі 17 жовтня 1979 р. і який вніс зміни до Конвенції. З метою інкорпорації їхніх головних положень у право Співтовариства Рада Євросоюзу ухвалила низку правових актів. Подальшому реформуванню СТП у сфері внутрішнього водного транспорту сприяло створення у 2002 році Європейського агентства з безпеки судноплавства; ухвалення постанов про прискорення поетапного введення двокорпусних нафтових танкерів та про створення системи моніторингу інформації.

У межах СТП Євросоюзу **морський транспорт має спеціальний статус**. На відміну від інших видів транспорту, морський транспорт за самою природою є переважно міжнародним і регулюється багатьма міжнародними документами (зокрема Кодексом ООН про проведення лінійних конференцій та Міжнародною конвенцією про безпеку життя на морі (SOLAS) 1974 р.). Тож ЄС не може діяти односторонньо, а має повноваження лише на ведення переговорів із третіми країнами, а відповідно до рішення Суду ЄС у справі *French Merchant Seamen* (Комісія ЄЕС проти Франції), незважаючи на те, що морський транспорт вилучено з СТП, він є предметом регулювання загальних положень Договору. З огляду на інтеграційні цілі та зміст діяльності Співтовариства, його політика в галузі морського транспорту сприяє забезпеченню свободи надання послуг і конкурентоспроможності торговельного флоту країн — членів Євросоюзу. Сучасний правовий механізм регулювання СТП спрямований на реалізацію безпечної діяльності морського транспорту і представлений Регламентом Ради та Європарламенту 2099/2002 від 29 листопада 2002 р. про заснування Комітету з безпеки на морі.

На наступному етапі було лібералізовано **ринок авіап перевезень**, що позитивно вплинуло на рівень конкуренції в цій галузі. Пріоритетним напрямом стала розробка законодавчих актів з питань авіації, зокрема щодо управління повітряним рухом, спрямованих на формування Єдиного європейського неба до кінця 2004 р. та створення Європейського агентства безпеки польотів. У 2008 р. набрала чинності Угода про створення спільного авіаційного простору між ЄС та США, яка лібералізувала трансатлантичний ринок авіап перевезень.

Так само, як і морський, повітряний транспорт передусім є міжнародним видом транспорту. Повітряні послуги в Євросоюзі регулюються Чиказькою конвенцією 1944 року та мережею двосторонніх угод між урядами держав — членів ЄС (чия головна мета полягає в тому, щоб захистити власні національні авіалінії від конкуренції), а також внутрішнім законодавством. Чиказька конвенція забезпечує загальні рамки діяльності міжнародної цивільної авіації, а двосторонні угоди — правила польотів, у яких визначаються маршрути, авіалінії і тарифи. Згідно зі

ст. 133 Договору про ЄС, Співтовариство має компетенцію вести переговори з третіми країнами та спеціалізованими міжнародними організаціями з приводу всіх комерційних аспектів повітряного транспорту. У сфері міжнародного співробітництва з питань повітряного транспорту ЄС підписав Конвенцію про уніфікацію певних правил для міжнародних повітряних перевезень від 28 травня 1999 року (Монреальська конвенція) з метою забезпечення належної якості повітряних перевезень своїх громадян як на території Євросоюзу, так і по всьому світу.

Головну роль у формуванні СТП у сфері залізничного транспорту відіграє Співтовариство європейських залізничних шляхів, що подає пропозиції стосовно формування та реалізації СТП в рамках інститутів Євросоюзу. Найважливішим документом ЄС у галузі регулювання залізничного транспорту є Директива 2001/12/ЄС від 26 лютого 2001 року про розвиток залізниць Співтовариства. Проте держави-члени самостійно розвивають власні мережі залізниць і забезпечують дотримання на них стандартів безпеки на основі принципу недискримінації. Умови та ціни перевезень товарів залізничним транспортом у рамках Євросоюзу встановлюють безпосередньо учасники договору перевезення з урахуванням собівартості цих товарів та ситуації на ринку.

У межах СТП особливе місце надається підтримці розвитку комбінованого транспорту. Сьогодні в транспортному сполученні для перевезення вантажів використовують кілька видів транспорту — такі перевезення мають назву змішаних або комбінованих перевезень. Міжнародна дорожня транспортна спілка визначила перелік пріоритетів розвитку комбінованого транспорту. Сфери, що їх вона вважає життєво необхідними для узгодження дій урядів і автодорожніх та залізничних операторів, включають гармонізацію ваги та розмірів перевізних одиниць і гармонізацію національного та міжнародного комбінованого транспорту.

Загалом зазначена мета була досягнута протягом десяти років, за винятком ринку залізничного вантажного транспорту, який було відкрито у 2008 році.

Останнім нормативним документом, який визначатиме розвиток транспортної політики ЄС на майбутнє, стала нова транспортна стратегія ЄС на 2014–2020 рр., що була запропонована в жовтні 2013 року.

Нині головні зусилля ЄС у питаннях транспортної політики зосереджені на таких напрямках:

- розвиток транс'європейської мережі;
- перерозподіл балансу між видами транспорту;
- забезпечення необхідного фінансування інфраструктури;
- захист довкілля;

- підвищення рівня безпеки на дорогах;
- реалізація спеціальних програм («Марко Поло», «Галілео» тощо).

Основою нової інфраструктурної політики ЄС стане перетворення національних транспортних систем Співтовариства на єдину Транс'європейську транспортну мережу. Її базу створять 9 транспортних коридорів: Балтика — Адриатика, Північне море — Балтика, Середземноморський коридор, Скандинавія — Середземне море, Середньо-східний коридор, Рейн — Альпи, Атлантичний коридор, Північне море — Середземне море, Рейн — Дунай. Пріоритетне фінансування отримують транспортні коридори, що поєднують східні та західні частини ЄС. Проект планується завершити до 2030 року.

У рамках загальної транспортної політики ЄС розглядається і розвиток окремих галузевих напрямків: автомобільного транспорту, залізничного, морського, річкового, повітряного, а також супутникового зв'язку та навігації. За кожним із них існує низка нормативних документів, якими визначаються професійні вимоги до робітників, умови їхньої праці, норми безпеки, технічні й екологічні стандарти, а також правила руху та порядок організації перевезень.

8.3.5 Спільна аграрна політика

Спільна аграрна політика ЄС (САП) поєднує елементи регуляторно-ринкової, цінової, зовнішньоторговельної та структурної політики. Оскільки в аграрній економіці галузевий і територіальний фактори інтегровані в одне ціле, поступово цілі САП змістилися з вирішення проблем сільського господарства до завдань розвитку сільських територій. Тому, говорячи про сучасну аграрну політику ЄС, треба розуміти, що вона формувалась і функціонує на фундаменті та в рамках регіональної, насамперед структурної, політики.

Спільна аграрна політика ЄС являє собою єдину для всіх держав-членів систему наднаціоналізованих заходів в аграрному секторі ЄС, яка спрямована на створення необхідних умов для формування та розвитку багатофункціонального, стійкого та конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва у межах інтеграційного угруповання.

Спільна аграрна політика ЄС має особливе значення, оскільки довгий час саме в цій сфері відбувались основні інтеграційні процеси у Європі. Відповідно, заходи з підтримки розвитку даної галузі є найбільш затратною статтею у витратах Європейського Союзу. Так, у 1970-ті рр. 70 % від загального бюджету утворення становив аграрний бюджет. Поступово його частка в загальній структурі витрат знижувалась і у

2000-х рр. становила вже 40 % загального бюджету, а у 2014–2020 рр. її планується знизити ще на 2 %.

Основні цілі САП викладені в Римському договорі про створення ЄЕС. Вони є незмінними і містять у собі такі положення:

- нарощування виробничих можливостей сільського господарства шляхом сприяння технічному прогресу;
- забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимального використання факторів виробництва;
- забезпечення добробуту фермерів через зростання доходів населення, залученого у сферу сільськогосподарського виробництва;
- стабілізація ринків сільськогосподарських товарів;
- забезпечення надходження продовольчих товарів;
- проведення оптимальної цінової політики.

Досягненню основних цілей САП мали сприяти принципи, що були визначені в липні 1958 року на конференції у м. Стреса (Stresa Conference) і полягають у такому.

1. *Ринкова єдність (market unity)*, що передбачає вільну торгівлю сільськогосподарськими товарами між країнами — учасниками договору, скасування кількісних обмежень, мит і податків, а також встановлення єдиних цін на аграрну продукцію всередині ЄС і єдиний механізм їх підтримки. У результаті в ЄС було запроваджено механізм підтримки цін на високому рівні. Відтак мінімально допустимі ціни на найважливіші сільськогосподарські продукти визначаються заздалегідь; якщо ринкові ціни падають більш ніж на 10 % нижче за цей рівень, регуляторні установи ЄС здійснюють гарантовану закупівлю даного продукту, забезпечуючи підтримку рівня цін.

2. *Надання переваги товарам, виробленим у країнах Співтовариства*, перед імпортними (*community preference*). Таким чином спільний ринок захищали від дешевого імпорту та коливання цін на аграрну продукцію на світових ринках. Для цього були введені високі ставки мита на імпортну продукцію, які збільшували її вартість до рівня внутрішніх цін. Сільськогосподарські продукти пересуваються в межах ЄС за принципами функціонування спільного ринку. При імпорті діє система компенсаційних зборів, що захищає виробників від конкуренції з боку тих країн, де витрати виробництва сільськогосподарських товарів нижчі, ніж у ЄС. При експорті сільськогосподарської продукції до третіх країн виробники отримують субсидії від органів ЄС, які дозволяють їм продавати продукцію за нижчими світовими цінами. По окремих товарах ЄС уклав угоди із зовнішніми постачальниками, за якими вони зобов'язуються не експортувати певні товари до країн ЄС за цінами, нижчими за встановлений рівень. За практичне здійснення єдиної

сільськогосподарської політики відповідальність несуть міждержавні органи ЄС (Рада та Комісія).

3. *Фінансова солідарність (financial solidarity)*, що передбачає спільну відповідальність усіх держав-членів за фінансові наслідки САП. Саме з цих міркувань було створено Європейський фонд орієнтації та гарантій для сільського господарства (*The European Agricultural Guidance and Guarantee Fund — EAGGF*). Його було поділено на дві секції (секція спрямування — для фінансування заходів щодо підвищення продуктивності та модернізації сільськогосподарського виробництва і секція гарантування — для фінансування доходно-цінового елемента). Згідно з Регламентом Ради Міністрів 1290/2005 від 21 червня 2005 р. фонд EAGGF було поділено на два фонди: Європейський фонд гарантій для сільського господарства (*The European Agricultural Guarantee Fund — EAGF*) — для фінансування діяльності з регулювання спільного внутрішнього ринку та прямої підтримки сільськогосподарських товаровиробників, та Європейський фонд сільського розвитку (*European Agricultural Fund for Rural Development — EAFRD*) — для фінансування заходів, спрямованих на розвиток сільської місцевості та спеціальних сільськогосподарських програм, наприклад, агроекологічних програм, інвестиційної допомоги. Ці фонди формуються за рахунок компенсаційних зборів, що стягуються за імпорт сільськогосподарської продукції з третіх країн, відрахувань від мита на промислові товари, що ввозяться, прямих внесків із бюджету ЄС, надходжень від ПДВ.

З початку свого існування САП постійно перебувала у процесі реформування, який був наслідком як зміни економічної ситуації в регіоні, так і необхідності забезпечення інтересів усіх країн. Однак основні системні реформи в цій галузі припадають на початок 1990-х рр. і продовжуються до сьогодні (табл. 8.3).

Таблиця 8.3 — Основні реформи у спільній аграрній політиці ЄС

Рік	Назва	Зміст
1992	Реформи Мак Шеррі	Інтервенційні ціни на зерно було знижено на 30 %, введено компенсаційні виплати у тваринництві
1995	Угода по сільському господарству, що була прийнята на Уругвайському раунді	Тарифікація митних заходів, внаслідок чого зміні митні збори були замінені на специфічне мито та тарифні квоти, встановлення лімітів для експортних субсидій

Продовження табл. 8.3

Рік	Назва	Зміст
2000	Програма реформування спільної аграрної політики «Порядок денний — 2000» («Agenda 2000»)	Забезпечення більшої орієнтації на ринок, підвищення рівня конкурентоспроможності; подальше зниження цін на зернові та яловичину; розширення системи заходів із розвитку сільських районів
2003	Реформа Фішера	Відокремлення виплат для підтримання доходів від виробництва і торгівлі; концепція «перехресного дотримання», за якою фермери повинні дотримуватися визначених правил у своїй діяльності для отримання допомоги; запровадження системи модуляції, яка передбачала поступове зниження прямих виплат для забезпечення трансферу коштів із концепції I у концепцію II
2007	Стратегічна програма розвитку сільського господарства ЄС на 2007–2013 рр.	Реструктуризація та модернізація аграрного сектора; підтримка інтеграційних і продовольчих зв'язків; захист навколишнього середовища в сільській місцевості; державна підтримка спрямована на впровадження енергозберігаючих технологій; збереження водних, ґрунтових і лісових ресурсів; зниження шкідливого впливу аграрного сектора на клімат і пов'язані з ним сфери. Поліпшення якості життя в сільській місцевості та стимулювання несільськогосподарської зайнятості; державна підтримка спрямована на розвиток малого бізнесу та ремесел у сільських регіонах; розвиток туризму; збереження ландшафтів; розвиток освіти для потреб багатопрофільної сільської економіки; модернізація сільської інфраструктури; створення умов для інноваційного використання поновлюваних енергетичних джерел із використанням аграрної продукції тощо
2008	Перегляд організаційно-економічного механізму реалізації спільної аграрної політики ЄС (Програма «Перевірка здоров'я»)	Реформування механізму утворення інтервенційних цін (скасування заходів інтервенції щодо свинини, їх обмеження щодо зернових); перегляд квот на молоко (планується їх скасування до 2015 р.); скасування винаг за тимчасовий вивід земельних угідь із користування; об'єднання всіх виплат у рамках єдиної системи виплат

У рамках поточної підтримки сільськогосподарського виробництва сьогодні використовується ряд заходів, серед яких провідну роль відіграють непов'язані платежі. У ЄС-15 більша частина виплат на підтримку певних товарів об'єднана в єдиний платіж із 2012 року. Однак дер-

жави-учасники мають право вводити окремі виплати як складові програми заходів із охорони здоров'я, яка пропонує можливість використання 10 % від національного бюджету на визначені цілі в рамках Європейського фонду сільського господарства. Підтримка окремих груп товарів розповсюджується на зернові культури (через систему непов'язаних виплат, систему прямих виплат, що дозволяє швидко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, закупки в рамках інтервенції, які використовуються обмежено, ліцензування імпорту та експорту, тарифні методи), цукор (заходи з управління квотами, встановлення довідкових цін, регулювання торгівлі), молоко та молочні продукти (програма «Молочний пакет», а також квотування), яловичину та телятину («непов'язана єдина виплата» та пов'язані виплати, експортні субсидії), свинину та м'ясо птахів (програми допомоги для приватних сховищ для виробників свинини, у птахівництві — встановлення стандартів маркетингу, ліцензії на експорт та імпорт продукції, рефінансування експорту), бавовну (у рамках ЄСВ встановлюються національні базові райони, які можуть претендувати на отримання пов'язаних виплат).

На сьогодні триває обговорення майбутнього реформування САП, у якому беруть участь представники європейських екологічних організацій і фермерів, організацій захисту прав споживачів і тварин, транснаціональні компанії та Європейська Комісія тощо. Європейська Комісія опублікувала комюніке «Спільна аграрна політика (САП) до 2020 року: назустріч продовольчому, природно-ресурсним і територіальним викликам майбутнього», де окреслила можливі варіанти розвитку спільної аграрної політики ЄС у 2013–2020 роках. Головною метою чергового реформування спільної аграрної політики є перехід до більш динамічного, конкурентоспроможного й ефективного аграрного сектору економіки. Крім того реалізація спільної аграрної політики повинна бути вигідною не лише для фермерів, а й для всіх громадян ЄС — споживачів і платників податків.

8.3.6 Політика у сфері рибальства

Політика у сфері рибальства, яка за Римським договором спочатку була частиною спільної сільськогосподарської політики (оскільки однаковими були підходи до продуктів рибальства, рослинництва та тваринництва), у 1983 році стала цілком автономною частиною спільних політик Співтовариства. *Саме в 1983 р. країнами ЄС було введено спільну політику ЄС щодо рибальства «Блакитна Європа».* Ця політика стосувалася як внутрішніх, так і зовнішніх аспектів.

Політика у сфері рибальства (СРП (CFP)) — сукупність рішень і заходів, які ухвалюють інституції ЄС з метою досягнення збалансованого, узгодженого регулювання відносин на ринку продукції рибного промислу та аквакультури.

СРП має спільні правові основи (ст. 32–38 Угоди про створення Європейського Співтовариства) та схожі цілі зі спільною аграрною політикою і використовує подібні інструменти організації ринку.

Незважаючи на те, що рибальством зайнята менша частка населення країн ЄС і воно має меншу питому вагу у структурі валового продукту ЄС порівняно з сільським господарством, запровадження спільної політики викликало не менше проблем. *І найскладнішим у цьому процесі стало впровадження ресурсної політики, у рамках якої розглядаються питання загального обсягу вилову, його розподіл між країнами та нересування суден територіальними водами інших держав.* Іншими не менш важливими елементами спільної політики щодо рибальства є становлення ринку продуктів цієї галузі та необхідність збереження й управління природними ресурсами, які доповнили основні цілі спільної політики в ході реформування в 1970, 1981 та 1983 роках.

Відповідно, політика у сфері рибальства охоплює чотири рівні:

- охорона та розумне використання рибних ресурсів і збереження запасів;
- організація ринкової торгівлі з метою забезпечення відповідного попиту та пропозиції;
- структурно-політичні заходи з підтримки сфери рибальства та аквакультури при їх адаптації до нових вимог;
- міжнародне співробітництво з метою підписання комерційних угод;
- заходи зі збереження запасів морського та океанічного рибальства.

У розробленні та прийнятті рішень у політиці в сфері рибальства беруть участь усі керівні органи ЄС, але провідну позицію займає Єврокомісія, один із членів якої безпосередньо відповідає за розробку спільної політики в цій сфері. За прийняття оперативних рішень відповідає *Генеральний директорат з морських справ і питань рибальства Європейської Комісії (DG MARE).*

У березні 2001 р. Європейська Комісія опублікувала Зелену книгу про шляхи розвитку риболовецької галузі ЄС. У книзі визначалися такі пріоритети: збереження біологічних ресурсів, природоохоронні заходи, безпека споживачів, модернізація флоту, раціональне використання ресурсів поза межами територіальних вод ЄС. 16–20 грудня 2002 р. Рада схвалила пакет пропозицій щодо реформи спільної політики ЄС у сфері рибальства, які базувалися на висновках Зеленої книги. Головне за-

вдання реформи — досягнення балансу між економічними, соціальними й екологічними складовими розвитку галузі.

Реформа СРП розпочалась у 2003 році. Особливу увагу було приділено раціоналізації потужностей риболовецького флоту, збереженню морських біоресурсів, реструктуризації берегової бази рибальства та соціальному розвитку риболовецьких регіонів.

У жовтні 2007 р. в ЄС було ухвалено спеціальний План дій, покликаний сприяти становленню та розвитку спільної європейської морської політики, у межах якої особлива увага приділяється боротьбі з незаконним виловлюванням риби. 20 травня 2008 р. в ЄС уперше відсвяткували Європейський день моря.

Процес реформування спільної риболовної політики триває і по сьогодні. Наприклад, у 2012 р. Європарламент висунув майже три тисячі поправок до основних регламентів, підготовлених ЄК. Серед них основна увага приділялася питанням фінансування, структури та порядку роботи провідного інструмента такого фінансування — Європейського фонду рибальства, визначенню масштабів і строків запровадження заборони на викидання дрібної та несортової риби й іншим аспектам, пов'язаним насамперед із реалізацією заходів із збереження ресурсів. У тактичному розрізі всі рішення стосувалися затвердження загальних можливих уловів і квот вилову на 2013 рік. Проте деякі питання стосовно співробітництва з іншими країнами вирішені не були.

Тому Рада Європи та Європейський Парламент у 2013 р. погодили кінцеві версії двох компромісних текстів щодо реформи спільної політики у сфері рибальства (CFP). Перший являв собою базовий нормативний документ щодо CFP, інший — організаційну схему ринків продукції рибного промислу та аквакультури, що охоплює маркетингову політику та нормативно-правове регулювання. Ця угода визначає рівень рибпромислових потужностей, який забезпечить максимально стійкий улов, унеможливить практику викидання прилову та забезпечить децентралізацію прийняття рішень щодо рибогосподарської діяльності користувачами (регіональні консультативні комітети).

У січні 2014 р. було попередньо узгоджено фінансування подальших реформ, що створює умови для затвердження положення про Європейський морський та риболовецький фонд (EMFF), який замінить Європейський фонд рибальства. Члени Комітету з рибальства Парламенту ЄС ухвалили регламент використання Європейського морського та риболовецького фонду на період з 2014 по 2020 рік. Фонд EMFF надаватиме фінансову підтримку відповідно до спільної політики ЄС у сфері рибальства (CFP), а також фінансуватиме здійснення заходів згідно з Інтегрованою морською політикою (IMP). Як частина комплексу затверджених державами-членами субсидій у галузі рибальства відповід-

но до Фонду EMFF, Рада Європи збільшила на 50 % витратний ліміт для рибних господарств, розташованих у найбільш віддалених районах ЄС. Загальна сума в 192 млн євро буде сплачена до 2020 року. Щорічна допомога містить у собі 6,4 млн євро для рибпромисловців Азорських островів та архіпелагу Мадейра, 8,7 млн євро — для Канарських островів і 12,3 млн — для заморських департаментів Франції.

Сьоною рамковою дослідницькою програмою ЄС було засновано проекти SEAFARE (Стала та екологічна галузь аквакультури для атлантичних регіонів Європи), метою якого є надання малим і середнім підприємствам та державним органам механізмів розвитку сталої та екологічної галузі аквакультури шляхом використання більшої кількості видів та альтернативних систем виробництва, та SOCIOEC (Соціально-економічні результати заходів з управління нової Спільної політики у сфері рибальства), основною метою якого є забезпечення кращого розуміння проблем рибалок і очікувань від спільної політики у сфері рибальства шляхом аналізу конкретних ситуацій, створення дискусійних груп і порівняльного вивчення інших регіонів.

Таким чином, спільна політика щодо рибальства постійно натрапляє на виклики та загрози: надмірні виробничі потужності флоту, скорочення кількості робочих місць, економічна нестабільність галузі, зменшення ресурсної бази тощо.

Контрольні питання

1. Як спільна промислова політика ЄС взаємодіє з іншими спільними політиками?
2. Назвіть основні цілі та принципи промислової політики ЄС.
3. Які Ви знаєте інструменти запровадження спільної підприємницької політики ЄС?
4. Яким чином ЄС намагається допомогти МСП пристосуватися до умов єдиного внутрішнього ринку?
5. Назвіть основні етапи розвитку та принципи спільної науково-технологічної політики ЄС.
6. Назвіть основні завдання Рамкової програми науково-технічного співробітництва країн — членів ЄС «Горизонт — 2020».
7. Якою є роль Спільного дослідного центру?
8. Назвіть основні цілі та принципи спільної енергетичної політики ЄС.
9. Окресліть основні напрямки розвитку спільної енергетичної політики ЄС.
10. Охарактеризуйте зовнішню складову енергетичної політики ЄС.

11. Розкрийте поняття спільної транспортної політики ЄС.
12. Яким чином відбувається реалізація спільної транспортної політики ЄС?
13. Чи може спільна транспортна політика стимулювати економічне та соціальне згуртування в ЄС?
14. У чому полягає сутність спільної аграрної політики ЄС?
15. Окресліть основні цілі та принципи САП.
16. Окресліть основні напрямки реформ у спільній аграрній політиці ЄС.
17. Розкрийте поняття спільної політики ЄС у сфері рибальства.
18. Чому потрібна спільна політика щодо збереження рибних ресурсів?
19. Окресліть процес реформування спільної риболовної політики ЄС.

Список літератури до підрозділу

1. В ЕС одобрена новая единая аграрная политика. Українська аграрна конфедерація [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://agroconf.org>.
2. Европейская интеграция : учебник / под ред. О. В. Буториной. — М. : Деловая литература, 2011. — 720 с.
3. Економіка Європейського Союзу та порівняльний аналіз соціально-економічних систем країн Європи : підручник / [Л. В. Батченко, Л. І. Дмитриченко, К. Є. Мойсеєнко та ін.]. — Донецьк : ДонДУУ, 2008. — 315 с.
4. Капустин А. Право Европейского Союза : учебник / Я. А. Капустин. — М. : Юридическая Академия, 2013. — 454 с.
5. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. Л. В. Губерського. — 2-ге вид., виправл. і доповн. — К. : Знання, 2012. — 759 с.
6. Мусис Н. Все про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусис ; пер. з англійської. — К. : К І С, 2005. — 466 с.
7. Обзор торговой и сельскохозяйственной политики Европейского Союза [Электронный ресурс]. — Режим доступ : www.fao.org.
8. О промышленной политике Европейского Союза : Закон от 10.07.2013 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.ved.gov.ru/exportcountries/it/it_ru_relations/it_rus_agreements/.
9. Політика у сфері рибальства [Електронний ресурс] / Державне агентство рибного господарства України. Офіційний сайт. — Режим доступу : http://darg.gov.ua/_politika_u_sferi_ribalstva_0_0_0_1341_1.html.
10. Промислова політика: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.minjust.gov.ua/file/23513.

11. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. — К. : НІСД, 2011. — 19 с.

12. Фрумкин Б. Е. Лиссабонский договор и развитие Общей аграрной политики / Б. Е. Фрумкин // Какими станут внутренние и внешние политики ЕС в результате вступления в силу Лиссабонского договора. — М. : Аксиом, 2009. — С. 67–79.

13. Чернишев Л. І. Назустріч новій Рамковій програмі європейського науково-технічного співробітництва «Горизонт — 2020» / Л. І. Чернишев, І. І. Білан, М. Я. Гороховатська та ін. // Вісник НАН України. — 2012. — № 11. — С. 47–50).

14. Чужиков В. Модернізація аграрної політики ЄС [Електронний ресурс] / В. Чужиков, О. Вінська. — Режим доступу : http://iepjournals.com/journals/14-15/2011_5_Chuzhikov-Vinska.pdf.

15. European Union (2011). Agriculture in the EU. Statistical and Economic Information Report 2010, Luxembourg [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://agroconf.org>.

16. Lyon G. Draft Report on the Future of the Common Agricultural Policy after 2013/ G. Lyon. — Brussels : European Parliament, 2010. — № 3. — P. 1–20.

17. Tostmann S. Sense and Serendipity: towards a Coherent Commission State Aid Approach in the Intermodal Transport Sector / S. Tostmann // World Competition. — V. 25. — № 1. — 2002. — P. 101–119.

8.4 ПОЛІТИКИ ЩОДО ГРОМАДЯН

8.4.1 Політика у сфері освіти

Правові засади політики ЄС у сфері освіти було сформульовано в Римському договорі про заснування ЄЕС. Маастрихтський і Амстердамський договори зберегли попередню правову основу цього напрямку політики ЄС. Так, згідно зі ст. 149 підрозділу 3 «Освіта, професійне навчання та молодь» розділу XI консолідованого тексту Договору, Співтовариство сприяє підвищенню якості освіти, зокрема шляхом підтримання співпраці між державами-членами. Органи ЄС не втручаються в політику держав-членів, які самостійно вирішують питання змісту й організації освіти та професійної підготовки. Політика освіти та професійного навчання в ЄС передбачає розвиток людських ресурсів упродовж усього трудового життя, починаючи з базової освіти, від першого професійного навчання до навчання неперервного.

Політика у сфері освіти — це система заходів, спрямованих на вдосконалення системи вищої освіти в країнах-членах ЄС, а також надання підтримки державам-партнерам у реформуванні системи вищої освіти відповідно до принципів Болонського процесу.

Цілі політики ЄС у сфері освіти:

- розвиток «європейського виміру» в освіті, зокрема шляхом вивчення і поширення мов країн ЄС;
- заохочення мобільності студентів і викладачів, взаємне визнання дипломів і термінів навчання;
- сприяння співпраці в навчальних закладах;
- розвиток дистанційної освіти, а також обмін молоддю й викладачами.

Політика у сфері професійної підготовки кадрів передбачає також цілі сприяння адаптації робітників і службовців до структурних змін у промисловості, а також заохочення співпраці між навчальними закладами й організаціями, з одного боку, і підприємствами, з другого.

Характерною рисою сучасної політики ЄС у сфері освіти є розвиток процесів, які сприяють стиранню кордонів між країнами. Логічним продовженням Європейського економічного простору стало створення в 2010 році Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), якому передувало підписання ряду міжнародних конвенцій, систематизованих у таблиці 8.4.

Діяльність ЄС в освітній сфері очолює і координує Європейська Комісія в особі Комісара з питань освіти, культури, багатомовності та молоді. Також у Європейській Комісії функціонує Генеральний директорат з питань освіти і культури (*European Commission's Education and Culture Directorate-General (DG EAC)*), у якому два Директорати займаються питаннями освіти та професійної підготовки: Директорат «Освіти протягом усього життя: положення горизонтальної Лісабонської політики і міжнародних відносин» (*Directorate «Lifelong Learning: horizontal Lisbon policy issues and international affairs»*) і Директорат «Навчання протягом усього життя: політика і програма» (*Directorate «Lifelong Learning: policies and programme»*). У галузі освіти та професійної підготовки завдання Європейської Комісії полягає в зміцненні та сприянні безперервному навчанню. Робота Генерального директорату з освіти та професійної підготовки базується на двох напрямках: політики співпраці з державами-членами ЄС, з одного боку, та реалізації програми безперервного навчання, з іншого боку.

З 2007 р. Європейська Комісія об'єднала свої освітні та навчальні ініціативи під одним дахом — у межах Програми позитивної освіти, мета якої полягає в забезпеченні особам на всіх етапах їхнього життя

можливостей навчання у всій Європі. Європейська Комісія відповідає за загальне виконання програми, а управління окремими частинами — у межах компетенції Виконавчої Агенції з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (*Education, Audiovisual & Culture Executive Agency (EACEA)*) і національних агенцій у країнах-членах ЄС [12].

**Таблиця 8.4 — Хронологія сучасного розвитку
Спільної політики ЄС у сфері освіти**

Дата, місце підписання угоди	Документ	Основне досягнення
1997 р., м. Лісабон (Португалія)	Лісабонська конвенція [4]	Визнання кваліфікацій для системи вищої освіти ЄС
1998 р., м. Париж (Франція)	Сорбонська декларація [8]	Обґрунтовано необхідність створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху забезпечення розвитку мобільності громадян і можливості працевлаштування в усіх країнах ЄС. Узгодження структури системи вищої освіти країн ЄС
1999 р., м. Болонья (Італія)	Болонська декларація [9]	Узгодження єдиних критеріїв і стандартів національних систем вищої освіти країн ЄС, створення єдиного Європейського та наукового простору до 2010 р. Метою було підвищення конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти, зберігаючи самостійність і незалежність вищих навчальних закладів країн ЄС
2010 р.	Декларація Будапешт – Вена	Створення ЄПВО, що ознаменувало досягнення цілей, встановлених Болонською декларацією. Розширення ЄПВО до 47 країн

Поряд із вільним пересуванням громадян як однієї із засад свободи ЄС — поряд зі свободою руху товарів, послуг, капіталу й осіб — є академічна мобільність. Згідно з Болонською декларацією, розрізняють два види мобільності:

- ступенева мобільність передбачає отримання повної вищої освіти за кордоном;
- кредитна мобільність передбачає короткострокове перебування за кордоном у рамках прийняття участі в освітній програмі, що триває протягом одного семестру або одного академічного року.

Для підтримки студентів і науковців з усіх країн Європи для отримання освіти у вищих навчальних закладах різних країн ЄС вже тривалий час запроваджує освітні програми, що набирають великої популярності, зокрема:

1. *Програма Темпус є найбільш тривалою, її перший етап розпочався в 1990 році: Tempus I — 1990–1994; Tempus II — 1994–1998; Tempus II ibis — 1998–2000; Tempus III — 2000–2006. З 2007 року розпочато новий етап програми — Tempus IV (2007–2013) — складова загальних стратегій ЄС «Enlargement» і «Development». Стратегічні орієнтири для програми визначалися політикою зовнішніх зв'язків ЄС. Все це розроблено для максимально збалансованого співробітництва та вдосконалення систем вищої освіти в державах-членах ЄС і країн-партнерів, а також для фінансування міжуніверситетської співпраці у сфері розробки та вдосконалення навчальних програм, управління університетами, взаємодії науковців і громадянського суспільства, партнерство освіти та бізнесу, а також структурних реформ у сфері вищої освіти. З 2014 р. відкриває можливості в рамках «Еразмус +».*

2. *Програма Erasmus (2007–2013) — програма обмінів студентів, викладачів і науковців країн-членів Євросоюзу, а також Ісландії, Ліхтенштейну, Македонії, Норвегії, Туреччини. Програма надає можливість навчатися, проходити стажування чи викладати в іншій країні, що бере участь у програмі. У Єврокомісії Erasmus назвали найуспішнішою освітньою програмою ЄС і важливим інструментом боротьби з молодіжним безробіттям. З 2014 р. відкриває можливості в рамках «Еразмус +».*

3. *Програма Erasmus Mundus (2004–2013) — це програма співпраці та мобільності у сфері вищої освіти, яка спрямована на розвиток ЄС як всевітнього центру досконалості освітнього процесу та посилення міжнародних зв'язків у сфері вищої освіти, започаткована для країн, які не є членами Європейського Союзу, для всіх континентів. Цей проект спрямований на розвиток кооперації співпраці та міжнародних зв'язків у сфері вищої освіти із третіми країнами через підтримку високоякісних європейських магістерських курсів, забезпечуючи студентів і науковців з усього світу можливістю отримати ступінь магістра в європейському університеті, а також через заохочення поїздок європейських студентів і науковців до інших країн. З 2014 р. відкриває можливості в рамках «Еразмус +».*

4. *Програма Erasmus Mundus Action / Дія 2 має на меті розвивати структуровану співпрацю між вищими навчальними закладами Європи та інших країн. У такий спосіб проект повинен сприяти мобільності студентів (бакалаврів і магістрів), докторантів, дослідників, наукових співробітників, адміністративно-господарського персоналу. На реалізацію проектів у рамках цього напрямку в країнах-учасницях Східного*

партнерства (Азербайджані, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдові та Україні) передбачено 29,385 млн євро. У рамках другого (*Action 3*) на пряму підтримку отримують проекти, які сприятимуть розвитку європейської вищої освіти за допомогою підвищення її привабливості, іміджу, впізнаваності та доступності. Перевага надаватиметься ініціативам, які зорієнтовані на розвиток вищої освіти в певних географічних зонах, зокрема в східних і південних країнах-сусідах ЄС. Загальний бюджет, призначений для співфінансування проектів у рамках цього напрямку, становить 2 млн євро.

5. *Програма імені Жана Моне (Jean Monnet)* — це освітня програма, ініціатива Європейської Комісії, започаткована в 1990 році, мета якої полягає в підвищенні рівня знань і поінформованості суспільства в ЄС і поза його межами щодо питань європейської інтеграції через стимулювання викладання, дослідницької діяльності та дискусій з питань ЄС з метою пропагування європейської ідеї (ідеї Об'єднаної Європи) та поширення європейських студій в Європі та на інших континентах. Програма імені Жана Моне адресована, у першу чергу, університетам, але також асоціаціям та об'єднанням науковців і викладачів, що спеціалізуються на проблемах європейської інтеграції, іншим державним або приватним установам, що надають освітні та тренінгові послуги у сфері європейської інтеграції на місцевому та регіональному рівнях. З 2014 р. відкриває можливості в рамках «Еразмус +».

6. *Marie Curie* — проект, який має на меті забезпечення фінансових потреб мобільності та підвищення досвіду громадян на всіх етапах їх науково-дослідницької кар'єри. У рамках оновленої стипендіальної програми ЄС «Marie Curie Actions», що розпочинається з січня 2014 року, молоді вчені отримали доступ до сучасних лабораторій, новітнього обладнання для проведення наукових досліджень, а також контакти і співпрацю з провідними європейськими науковцями.

Наразі ЄС фінансує ряд програм мобільності (вже зазначених вище та інші), що об'єднані в одну — «Erasmus +». 19 листопада 2013 року Європейській Парламент ухвалив нову програму Європейського Союзу в галузі освіти, професійної підготовки, розвитку молоді та спорту. Вона отримала назву «Еразмус +». Нова програма об'єднує декілька ініціатив ЄС (Erasmus, Leonardo da Vinci, Comenius, Grundtvig, Erasmus Mundus, Tempus, Alfa, Edulink та ін.) задля кращого розуміння кандидатами існуючих можливостей. Програма «Еразмус +» розрахована на сім років (2014–2020) та розпочалася з січня 2014 року. Її бюджет становить 14,7 млн євро — це на 40 % перевищує бюджет діючих програм. Разом із збільшенням бюджету зросла і кількість учасників (майже до 4 мільйонів), які матимуть змогу скористатися перевагами нової програми.

Програма «Еразмус +» спрямована на поліпшення професійних навичок, розширення можливостей працевлаштування та на підтримку модернізації освіти. Вона надає більше можливостей для професійної освіти (VET), структурованої і довгострокової співпраці між вишами та підприємствами з метою розробки інноваційних способів обміну знаннями та багато іншого.

На саміті Болонського процесу у квітні 2009 р., проведеного в Новому Левені (Бельгія) міністрами Європейського простору вищої освіти, з метою стимулювання мобільності прийнято рішення, що частка студентів Європейського простору, які б навчалися або проходили стажування за кордоном, повинна досягти 20 % до 2020 р. Цей виклик свідчить не тільки про необхідність активного заохочення обміну студентами, але й про певну уніфікацію навчальних планів серед національних закладів вищої освіти.

Для підвищення рівня студентської мобільності застосовується також ряд інструментів, які спрощують процес визнання академічних кредитів. Основними серед таких засобів є Європейська кредитно-трансферна система, Додаток до диплому та Europass.

Європейська кредитно-трансферна система (European Credit Transfer System, ECTS) має на меті спрощення навчання та порівняння навчальних програм різних навчальних закладів країн Європи. ECTS була представлена в 1989 р. як частина програми Erasmus та залишається єдиною кредитною системою, що була успішно впроваджена серед країн Європи. ECTS сприяє прозорості системи навчання та оцінювання успішності студентів.

У 2005 р. на Берлінському саміті міністрів було прийнято рішення про гарантування автоматичної та безкоштовної видачі Додатку до диплому студентам-випускникам. На сьогодні цей документ широко використовується в ряді країн, що підписали Болонську декларацію.

Починаючи з грудня 2004 р., було запроваджено ініціативу ЄС стосовно стандартизації інформації стосовно кваліфікації та професійного досвіду працівників у Європейському просторі, що отримала назву Europass. Метою цієї ініціативи також є усунення бар'єрів для працевлаштування, навчання та стажування в Європі. Послуга є безкоштовною та допомагає особам презентувати власні уміння, компетенції та кваліфікацію доступним і зрозумілим способом. Портфель Europass містить п'ять основних документів: резюме (Curriculum Vitae або CV), у якому описується досвід роботи, отримана освіта, рівень володіння іноземними мовами (згідно з міжнародною системою оцінок); мовний паспорт, що засвідчує рівень володіння іноземними мовами, містить інформацію про стажування за кордоном, результати міжнародних тестів зі знання іноземних мов; додаток до сертифікату про професійну кваліфі-

кацію (досвід роботи, вченні звання, опубліковані наукові роботи тощо); мобільність Eurorpass, що є документом, у якому зазначені основні знання та навички, здобуті під час навчання в іншій європейській країні [5]. Усі перераховані документи мають стандартизовану форму, що дозволяє забезпечити транспарентність по всій Європі.

Проте процес формування Європейського освітнього простору ще триває. ЄС приділяє значну увагу «ціложиттєвому навчанню» (*lifelong learning*), здатному допомогти європейцям покращувати або змінювати кваліфікацію упродовж всього життя, і, відповідно, краще інтегруватися на динамічному ринку праці Європи. «Ціложиттєве навчання», згідно з європейською настановою, необхідно починати вже в дошкільному віці, приблизно з трьох років.

Отже, не лише університети й інститути, але й школи повинні готувати молодих людей до сучасних умов життя і роботи в Європі, передаючи їм знання, практичні навички й адекватне ставлення до професійного майбутнього.

8.4.2 Політика ЄС у сфері культури

Кооперація у сфері культури в Європі була формалізована Радою Європи в договорі «Європейська культурна конвенція», підписана в м. Парижі (Франція) 19 грудня 1954 р. Водночас у перші десятиріччя розвитку європейської інтеграції питання культури не згадувались в основоположних договорах і ЄС ними не займався.

Уперше положення про культурне співробітництво з'явилися у *Мастрихтському договорі*, у якому їм було присвячено спеціальний розділ (XII). Відтоді культурна політика офіційно стала одним з напрямів діяльності ЄС і почала розглядатись як фактор економічної та соціальної інтеграції Європи. На сьогодні діяльність Європейського Союзу у сфері культури регулюється Договором про функціонування Європейського Союзу, а саме розділом «Культура» (стаття 167). Метою діяльності ЄС у цьому контексті є сприяння розвитку національних культур країн-членів Співтовариства, що поєднують у собі повагу до національної та регіональної культурної спадщини.

Політика ЄС у сфері культури — це сукупність заходів ЄС, спрямованих на збереження об'єктів спільної європейської культурної спадщини та забезпечення доступу до них для суспільства.

Культурна політика ЄС розвивається під впливом двох різноспрямованих тенденцій: до консолідації та інтеграції, з одного боку, і збереження національних особливостей — з іншого.

Діяльність ЄС спрямована на стимулювання та заохочення співпраці між державами-членами за такими напрямками:

- розповсюдження культури та історії народів Європи;
- збереження культурної спадщини, що має загальноєвропейське значення;
- проведення культурних обмінів некомерційного характеру;
- стимулювання літературної та мистецької творчості громадян ЄС [8].

Починаючи з 2007 р., Європейська Комісія запровадила ініціативу «Європейський план дій у сфері культури» [5], згідно з яким національні органи влади та інституції ЄС мають активно сприяти культурному розмаїттю та співпраці у цій сфері за допомогою так званого Відкритого методу координації (Open Method of Coordination, OMC). Цей підхід дозволяє державам-членам здійснювати обмін практичним досвідом на добровільній основі з метою покращення діяльності кожного з учасників. Наразі Європейською Комісією реалізується програма «Культурна спадщина», зокрема мобільність колекцій, розрахована на 2011–2014 рр. Завданнями цієї програми є спрощення пересування працівників культури між країнами ЄС, посилення обміну об'єктами культури й мистецтва та міжкультурного діалогу. Крім того, увага приділяється також стимулюванню співпраці з країнами, що не є членами ЄС, та міжнародними організаціями.

Інформації щодо основних проектів та ініціатив ЄС розповсюджується через так звані «культурні контактні пункти», розташовані в країнах-членах. Співтовариство фінансує ряд проектів у сфері культурного розвитку, зокрема «Європейський місяць культури», «Молодіжний оркестр ЄС», «Європейський культурний капітал» та ін. Так, наприклад, у рамках «Культурної програми» ЄС (2007–2013 рр.) з бюджетом у 400 млн євро підтримується розвиток трьох основних напрямків: організація культурних подій; підтримка європейських органів культури та проведення заходів, спрямованих на розповсюдження інформації про культурні заходи.

8.4.3 Політика охорони здоров'я

Незважаючи на те, що політика у сфері охорони здоров'я, її фінансування та реалізація є національною відповідальністю країн-членів, ЄС також впроваджує заходи на підтримку співпраці між державами з метою захисту здоров'я громадян і забезпечення вільного пересування населення в ЄС.

Політика охорони здоров'я — це комплекс рішень і заходів, що мають на меті сприяння розвитку ефективного і дієвого фінансування та управління у сфері охорони здоров'я в ЄС, а також забезпечення необхідних умов для впровадження соціального медичного страхування.

Охорону громадського здоров'я було повністю впроваджено під компетенцію Євросоюзу окремим розділом Маастрихтського договору; у поправках до Договору, що їх було внесено в Амстердамі. Стаття 168 Договору про функціонування Європейського Союзу визначає основні цілі політики з охорони здоров'я та її основоположні законодавчі засади. Документ акцентує увагу на координації та кооперації, спрямованих на запобігання суттєвих загроз здоров'ю, захворювань. Прикладами традиційної загальноєвропейської діяльності з охорони здоров'я є спільні заходи, орієнтовані на запобігання таких захворювань, як рак і ВІЛ/СНІД, мінімізацію загрози інфекційних захворювань, а також реалізацію кампаній проти зловживання наркотиками.

Для підтримки здоров'я громадян керівними органами Співтовариства розробляються стратегічні плани дій у сфері охорони здоров'я. Так, у березні 2014 р. Європарламентом та Радою Європи була затверджено Третю програму з охорони здоров'я (2014–2020 рр.), яка визначає комплекс основних заходів (табл. 8.5) у цій сфері, спрямованих на:

- 1) зміцнення здоров'я, профілактику захворювань і зміцнення сприятливих умов для здорового способу життя;
- 2) захист громадян від значних транскордонних загроз для здоров'я;
- 3) розвиток інноваційних, ефективних і стійких систем охорони здоров'я;
- 4) полегшення доступу до кращої і безпечної інфраструктури з охорони здоров'я для громадян ЄС.

Таблиця 8.5 — Основні цілі та заходи, передбачені Програмою з охорони здоров'я ЄС 2014–2020 [7]

№ пор.	Цілі	Основні заходи
1	Зміцнення здоров'я, профілактика захворювань і зміцнення сприятливих умов для здорового способу життя	<ul style="list-style-type: none"> - проведення профілактичних заходів з метою зниження шкідливого впливу тютюну, алкоголю, нездорового режиму харчування, фізичної бездіяльності на здоров'я громадян ЄС; - боротьба з хронічними захворюваннями, зокрема з такими, як рак; використання успішних практик щодо недопущення, ранньої діагностики та лікування; - боротьба з ВІЛ/СНІД, туберкульозом, гепатитом; - модифікація законодавства щодо маркетингових заходів, спрямованих на рекламування тютюнових виробів; - інформування щодо охорони здоров'я, формування знань у цій сфері

Продовження табл. 8.5

№ пор.	Цілі	Основні заходи
2	Захист громадян від значних транскордонних загроз для здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> - розробка законодавства у сфері захисту від інфекційних захворювань та інших загроз здоров'ю (Health Security Initiative); - підтримка нарощення потенціалу шляхом кооперації країн-членів, зокрема проведення спільних закупівель
3	Розвиток інноваційних, ефективних і стійких систем охорони здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження інновацій у сфері охорони здоров'я, зокрема електронних інформаційних систем; - забезпечення мобільності та міграції спеціалістів у сфері охорони здоров'я; - створення механізму передачі передової практики між країнами-членами ЄС; - підтримка здоров'я населення похилого віку; - удосконалення законодавства щодо медичної галузі, зокрема щодо медичного обладнання, лікарських засобів
4	Полегшення доступу до кращої і безпечної інфраструктури з охорони здоров'я для громадян ЄС	<ul style="list-style-type: none"> - створення загальноєвропейських реєстрів і баз даних щодо діагностування та лікування рідкісних захворювань; - забезпечення якісної охорони здоров'я та безпеки пацієнтів, зокрема стосовно недопущення хвороб. контролю внутрішньолікарняних інфекцій; - удосконалення законодавства стосовно використання органів, крові, медичного обладнання, лікарських засобів, а також захисту прав пацієнтів у транскордонній охороні здоров'я

Крім того, ЄС є відповідальним за розробку політики у сфері забезпечення здоров'я тварин, безпеки харчових продуктів, рослин, що мають безпосередній вплив на життєдіяльність людини. Разом з охороною здоров'я повноваження щодо визначення стратегічних напрямків діяльності в цих напрямках належать Генеральному директорату з охорони здоров'я і захисту споживачів Єврокомісії.

Контрольні питання

1. Які основні цілі політики ЄС у сфері освіти?
2. Перерахуйте основні програми ЄС, спрямовані на підвищення мобільності студентів і науковців.
3. Які документи містить портфель Europass, що є ініціативою ЄС стосовно стандартизації інформації про досвід та кваліфікацію працівників?

4. У чому полягає сутність концепції «ціложиттєвого навчання»?
5. Під впливом яких основних тенденцій розвивається культурна політика ЄС?
6. Згідно з яким документом було започатковано співробітництво у сфері культури між країнами-членами ЄС?
7. За якими напрямками реалізуються проекти в рамках «Культурної програми» ЄС?
8. Яка основна мета політики охорони здоров'я у ЄС?
9. На вирішення яких основних проблем суспільства спрямована політика ЄС у сфері охорони здоров'я?
10. Які заходи передбачені Програмою з охорони здоров'я ЄС до 2020 р.?

Список літератури до підрозділу

1. Європейська кредитно-трансферна система (ECTS) [Електронний ресурс] / Європейська Комісія. Довідник для користувачів ECTS. — Режим доступу : <http://www.nau.edu.ua/uk/EduProcess/Bologna/ECTS>.
2. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації / О. Краєвська // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. — 2011. — Вип. 28. — С. 53–65.
3. Activities of the European Union — Education, Training, Youth. [Electronic Resource] / European Union. — Regime of access : http://europa.eu/pol/educ/index_en.htm.
4. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area [Electronic Resource] / The European Higher Education Area. — Regime of access : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Budapest-Vienna_Declaration.pdf.
5. Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region of 11.IV.1997 [Electronic Resource] / Council of Europe. — Regime of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/165.htm>.
6. Culture in other EU policies [Electronic Resource] / European Commission. — Regime of access : http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/european-agenda-for-culture/mainstreaming-within-the-commission_en.htm.
7. European Higher Education Area [Electronic Resource] / Official website. — Regime of access : <http://www.ehea.info>.
8. Health Programme 2014-2020 [Electronic Resource] / European Commission. — Regime of access : http://ec.europa.eu/health/programme/docs/healthpgm_pres_nov2013_en.pdf.
9. Joint Declaration on Harmonization of the Architecture of the European Higher Education System of May 25, 1998 [Electronic Resource] / Association

des États Généraux des Étudiants de l'Europe. — Regime of access : <http://www.wg.aegee.org/ewg/sorbonne.htm>.

10. The Bologna Declaration of 19 June 1999 [Electronic Resource] / The European Higher Education Area. — Regime of access : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf.

11. The Treaty of Lisbon [Electronic Resource] / Europa. — Regime of access : http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm.

12. About EACEA [Electronic Resource] / EACEA. — Regime of access : http://eacea.ec.europa.eu/about/about_eacea_en.php.

8.5 ЗОВНІШНІ ПОЛІТИКИ

8.5.1 Спільна торговельна політика

Початком європейської інтеграції було впровадження Спільної торговельної політики, що передбачала скасування митних зборів під час внутрішньої торгівлі між країнами-учасниками Римського договору 1957 р., встановлення єдиного митного тарифу для торгівлі з третіми державами.

Спільна торговельна політика (Common commercial policy) — сфера виняткових повноважень ЄС (стаття 133 Договору про Європейський Союз). Поняття «єдина торговельна політика ЄС» з'явилося в Договорі 1957 р. про заснування Європейського Економічного Співтовариства. Єдина торговельна політика є фактично політикою ЄС у сфері регулювання зовнішньоторговельних відносин. Мета єдиної торговельної політики ЄС проголошена у статті 131 Договору про ЄС і полягає в прагненні сприяти гармонійному розвитку світової торгівлі, поступовій відміні обмежень у міжнародній торгівлі та зниженню митних бар'єрів.

Спільна торговельна політика — сукупність рішень і заходів, які приймають інституції ЄС з метою регулювання торгівлі з третіми країнами.

Амстердамський договір надав Раді можливість однотайним голосуванням поширювати повноваження спільної торговельної політики на міжнародні переговори й угоди щодо послуг та інтелектуальної власності; Ніццький договір дозволив це робити кваліфікованою більшістю. Втім, як і раніше, однотайності потребують рішення щодо угод у сферах, у яких повноваження розподілені між державами-членами (аудіовізуальні послуги, а також послуги в галузі культури й освіти).

У результаті вступу в дію Лісабонського договору сфери компетенції торговельної політики розширились. До того ж спільна торговельна

політика покриває не лише питання торгівлі товарами і послугами, але й торговельні аспекти інтелектуальної власності та прямі закордонні інвестиції. Крім того, у минуле відійшли обов'язкові для ратифікації національними парламентами змішані торговельні угоди. Виняток становлять лише угоди, які виходять за межі ЄП як такої та стосуються питань культури, соціальної політики, охорони здоров'я, промисловості.

У рамках Лісабонської стратегії, метою якої є підтримка розвитку та підвищення зайнятості населення, важливим напрямком діяльності Єврокомісії є політика забезпечення конкурентоспроможності підприємців ЄС на відкритому ринку. Основою цієї програми є відмова від протекціонізму в Співтоваристві, відкриття нових ринків в інших країнах та об'єднання зовнішніх і внутрішніх політик ЄС [6].

Європейський Парламент разом із Радою ЄС приймає рішення стосовно структури європейської торговельної політики. У свою чергу, Єврокомісія уповноважена розробляти проекти, які подаються на затвердження законодавчим органам ЄС. Крім того, представники Єврокомісії ведуть переговори з торговельними партнерами від імені ЄС, тісно співпрацюючи з державами — членами Співтовариства та інформуючи Європейський Парламент. Комісія повинна узгоджувати всі торговельні угоди з Радою ЄС, що визначає стратегічні цілі, які повинні бути досягнуті.

Зовнішня торговельна політика ЄС спрямована на підтримку мультилатералізму (багатосторонніх відносин), реалізуючи заходи, спрямовані на усунення торгових бар'єрів. З цією метою Співтовариство співпрацює із Світовою організацією торгівлі, підтримує багатосторонній вид переговорів, орієнтований на усунення протиріч між постіндустріальними країнами та державами, що розвиваються, — Доський раунд.

Крім того, представниками ЄС ведуться переговори у двосторонньому порядку з країнами АСЕАН, Індією, Канадою, США, Китаєм і Японією. З деякими державами уже укладено угоди, зокрема з Південною Кореєю, Колумбією, Перу, а також із регіоном Південної Америки. Загалом ЄС укладено більше 200 договорів про вільну торгівлю [1].

Серед основних інструментів спільної торговельної політики розрізняють регулювання експортно-імпортних операцій; митно-тарифні правила; тарифні преференції ЄС; захист внутрішнього ринку; квоти; ліцензування зовнішньоторговельних операцій тощо.

Важливе місце серед протекціоністських інструментів торговельної політики ЄС займає *загальний митний тариф* — єдиний тариф на всі товари, що ввозяться в державу ЄС з країни, яка не є членом угруповання. Згідно із встановленим режимом *квотування імпорту*, усі країни ЄС впроваджують єдині квоти на окремі групи товарів, що ввозяться з третіх країн. На сучасному етапі розвитку Співтовариство застосовує

незначну кількість квот, переважно в рибальстві, сільському господарстві, до того ж квоти на текстильні вироби фактично скасовано.

Іншим інструментом у сфері торговельної політики ЄС, за використанням якого Співтовариство є лідером у світі, є процедури *антидемпінгового регулювання*, які застосовуються в таких випадках:

- виявлення фактів демпінгу на основі розрахунку співвідношення ціни товару, що експортується, та його нормальною вартістю;
- наявність фактів шкоди виробнику країни ЄС у результаті демпінгу, до того ж враховуються обсяги демпінгової продукції, її ціни та наслідки для виробника ЄС.

Згідно із спеціальним механізмом антидемпінгового регулювання щодо імпорту країни з неринковою економікою розподілені на дві групи:

- 1 група: Азербайджан, Албанія, Білорусь, Вірменія, Грузія, Киргизстан, КНДР, Молдова, Монголія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан;
- 2 група: В'єтнам, Казахстан, КНР, Росія, Україна.

Антисубсидійне регулювання імпорту передбачає застосування *компенсаційного мита*, що спрямоване на недопущення прямого або опосередкованого субсидування виробництва, експорту або перевезення продукції з держав, що не є членами ЄС, надходження яких в обіг на території Співтовариства загрожує або створює перешкоди для внутрішніх товаровиробників.

У ЄС розроблена *загальна система преференцій* (general system of preferences), що є сукупністю митно-тарифних пільг, які надаються державами ЄС країнам, що розвиваються. Ці пільги застосовуються переважно до готових продуктів і напівфабрикатів [2]. Так, ЄС має преференційні договори майже з усіма державами — членами СОТ, серед яких найбільші торговельні преференції мають Бангладеш, Бразилія, Індія, Китай, Малайзія та Пакистан.

Крім того, Європейським Співтовариством укладено різноманітні торговельні договори з групами країн і окремими державами, зокрема Європейський економічний простір, Європейська асоціація вільної торгівлі, Мексика, країни колишньої Югославії, Ізраїль, ПАР, країни Середземноморського басейну.

Спільна торговельна політика ЄС реалізується на основі узгодження її з політиками в інших сферах економічної діяльності, зокрема з конкурентною політикою, політиками підтримки малих і середніх підприємств, інноваційного розвитку.

Незважаючи на те, що населення ЄС становить тільки 7% світу, проте на Співтовариство припадає більше 25% світового ВВП. Торгівля ЄС із іншими країнами становить 20% світового імпорту та експорту, не враховуючи торговельні відносини усередині ЄС (табл. 8.6).

Таблиця 8.6 — Топ-10 найбільших торговельних партнерів ЄС станом на кінець 2013 р. (за винятком торгівлі усередині ЄС)*

№ пор.	Загальний торговельний обсяг ЄС			Імпорт ЄС			Експорт ЄС		
	Країна	Млрд євро	Частка (%)	Країна	Млрд євро	Частка (%)	Країна	Млрд євро	Частка (%)
1	США	483,9	14,2	Китай	278,0	16,6	США	288,0	16,6
2	Китай	428,0	12,5	Росія	206,6	12,3	Швейцарія	169,5	9,8
3	Росія	326,3	9,6	США	196,0	11,6	Китай	148,1	8,5
4	Швейцарія	263,8	7,7	Швейцарія	94,3	5,6	Росія	119,8	6,9
5	Норвегія	140,2	4,1	Норвегія	90,0	5,3	Туреччина	77,7	4,5
6	Туреччина	128,0	3,7	Японія	56,4	3,4	Японія	54,0	3,1
7	Японія	110,5	3,2	Туреччина	50,2	3,0	Норвегія	50,2	2,9
8	Південна Корея	75,8	2,2	Індія	36,9	2,2	ОАЕ	44,6	2,6
9	Бразилія	73,1	2,2	Південна Корея	35,8	2,1	Бразилія	40,1	2,3
10	Індія	72,7	2,1	Бразилія	33,0	2,0	Південна Корея	40,0	2,3
Усього		3 416	100,0	Усього	1 683,4	100,0	Усього	1 732,9	100,0

* За даними Eurostat

Одним із найважливіших ефектів, які спричинює торгівля, є стимулювання економічного розвитку країн-партнерів. Торгуючи з ЄС, бідні країни отримують можливість збільшувати власні експортні доходи, диверсифікувати економіку. Так, наприклад, наразі ЄС є лідером за рівнем імпорту сільськогосподарської продукції з країн, що розвиваються. Проект ЄС «Узагальнена схема преференцій» (Generalised Scheme of Preferences) дозволяє країнам-експортерам, що розвиваються, сплачувати менші суми мита або не сплачувати їх зовсім при торгівлі з ЄС. Це дозволяє їм отримати життєво важливий доступ до ринків Європи та стимулювати економічний розвиток.

Іншим важливим напрямком торговельної політики є розвиток програм економічного партнерства (Economic Partnership Agreements) між ЄС та Африканським, Карибським та Тихоокеанським регіонами, залучених в економічні інтеграційні процеси.

Отже, ефективна реалізація спільної торговельної політики Європейського Співтовариства сприяла захисту внутрішнього ринку та підтримці власних виробників, а також розвитку торговельних відносин як з країнами-членами ЄС, так і з іншими державами та міжнародними економічними агентами.

8.5.2 Політика допомоги з розвитку

Згідно з Маастрихтським договором політика ЄС у сфері співпраці з розвитку є комплементарною, тобто має доповнювати політики, що їх реалізують держави-члени, та сприяти забезпеченню сталого економічного і соціального розвитку країн, що розвиваються; безперешкодної та поступової інтеграції їх до світової економіки; боротьби з бідністю в цих країнах. Вимоги щодо реалізації проектів у рамках політики ЄС у сфері міжнародної співпраці сприяють досягненню загальної мети розвитку і консолідації демократії та норм права, а також дотримання прав людини і забезпечення основних свобод у третіх країнах. Крім того, ЄС сприяє повномасштабному залученню екологічного виміру до процесів розвитку; зокрема йдеться про збереження тропічних лісів і стабільне господарювання в цих та інших видах лісів у країнах, що розвиваються.

Політика допомоги з розвитку — сукупність правил і принципів надання державної допомоги та контролю за їх дотриманням державами-членами ЄС.

Уже протягом багатьох років ЄС залишається одним із найбільших донорів у світовому економічному просторі. З інституційної точки зору важливе значення відіграє Європейська Комісія, до повноважень якої належить координація програм зовнішньої допомоги ЄС, надання фінансової допомоги з розвитку країнам світу. У структурі Єврокомісії створено спеціальний департамент — Генеральний директорат Європейської Комісії з питань зовнішньої допомоги (EuropeAid), який є відповідальним за імплементацію проектів, орієнтованих на надання допомоги державам, які не є членами ЄС. Місією Директорату є формування політики розвитку ЄС та визначення секторальних політик у сфері зовнішньої допомоги для зменшення бідності у світі, забезпечення стабільного економічного, соціального, екологічного розвитку та сприяння розвитку демократії, законності, верховенства закону, належного державного управління та поваги прав людини [4].

EuropeAid відповідає за реалізацію, а також максимізацію ефекту й віддачі від ресурсів, які виділяються на впровадження проектів з допомоги розвитку. Структура цього Директорату є більшою мірою децентралізованою. Це пов'язано з тим, що співробітники Єврокомісії перебувають без-

посередньо в місці реалізації проекту. Відповідно вони звітують за використання фінансових ресурсів у рамках впроваджених програм у штаб-квартиру Єврокомісії або регіональні представництва. У 2013 р. нараховується 139 повноправних офісів і представництв ЄС. Загальну координацію та підтримку здійснює штаб-квартира, розташована в Брюсселі.

Діяльність ЄС з допомоги розвитку є активною і випереджальною, а також пов'язана з вирішенням глобальних проблем, зокрема бідності, голоду, здоров'я, стану навколишнього середовища, захисту прав людини, освіти, нерівності тощо. Допомога може надаватися окремому регіону або країні, до того ж сфера, у яку будуть спрямовано фінансові ресурси, визначається за згодою між ЄС і відповідним регіоном або країною. Кошти надходять шляхом видання грантів, контрактів, а також через бюджетну підтримку.

3 метою допомоги країнам, які не є членами Співтовариства, ЄС використовує шість основних інструментів надання зовнішньої допомоги.

1. *Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП).* Цей механізм фінансування було запроваджено в 2007 р. для підтримки країн і територій європейського сусідства. Мета ЄІСП полягає у формуванні спільних цінностей, забезпеченні стабільності та добробуту, поглибленні співпраці, а також економічної та регіональної інтеграції шляхом кооперації в різноманітних сферах. ЄІСП є джерелом фінансування для 17 країн, які є сусідами ЄС на сході та півдні:

– ЄІСП-південь: Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Палестина, Сирія, Туніс;

– ЄІСП-схід: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Україна.

На період 2007–2013 рр. у рамках ЄІСП було виділено 12 млрд євро, спрямованих на реалізацію двосторонніх проектів і регіональних програм, які охоплюють дві та більше держави. Близько 10 % коштів спрямовано на розвиток транскордонного співробітництва, формування інвестиційного фонду країн-сусідів ЄС.

2. *Європейський фонд розвитку.* Цей інструмент фінансування ЄС спрямований на надання допомоги країнам Африканського континенту, Тихоокеанського регіону та Карибського басейну, що містить 78 держав-партнерів ЄС. Європейський фонд розвитку фінансує такі основні сфери, як економічний розвиток, соціальний і громадський розвиток та регіональна кооперація й інтеграція.

3. *Інструмент кооперації з питань розвитку містить у собі такі компоненти:*

– у рамках географічних програм ЄС підтримує співпрацю з 47 країнами, що розвиваються, у Латинській Америці, Азії та Центральній Азії, на Близькому Сході (Ірак, Іран і Ємен) та в Південній Африці;

– тематичні програми спрямовані на підтримку країн, що розвиваються, за такими напрямками: інвестування в громадян, стале управління природними ресурсами, зокрема енергетичні; підтримка розвитку недержавних суб'єктів і місцевих органів влади; міграція тощо;

– заходи, спрямовані на підтримку реструктуризації цукрового виробництва 18 країн Африки, Тихоокеанського регіону та Карибського басейну згідно із стандартами ЄС.

4. *Європейський інструмент з демократії та прав людини (ЄІДПЛ)* було запроваджено в 2006 р. для досягнення таких цілей: підвищення поваги до прав людини й основних свобод у найбільш ризикових країнах і регіонах; посилення ролі громадського суспільства; реалізація заходів у регіонах впливу ЄС, які стосуються захисту прав людини, смертної кари, тортур, дітей, збройних конфліктів і насилля проти жінок; стимулювання розвитку законності та справедливості у світі; сприяння забезпеченню транспарентності демократичних виборів тощо.

5. *Інструмент стабільності* — стратегічний механізм, розроблений для підтримки стабільності держав, які опинилися в кризових ситуаціях, є доповненням географічних програм ЄС.

У галузевому розрізі Співтовариством надається допомога за різними напрямками. Так, у 2014 р. близько 40 % усього обсягу коштів було спрямовано на підтримку соціальної інфраструктури країн (рис. 8.5).

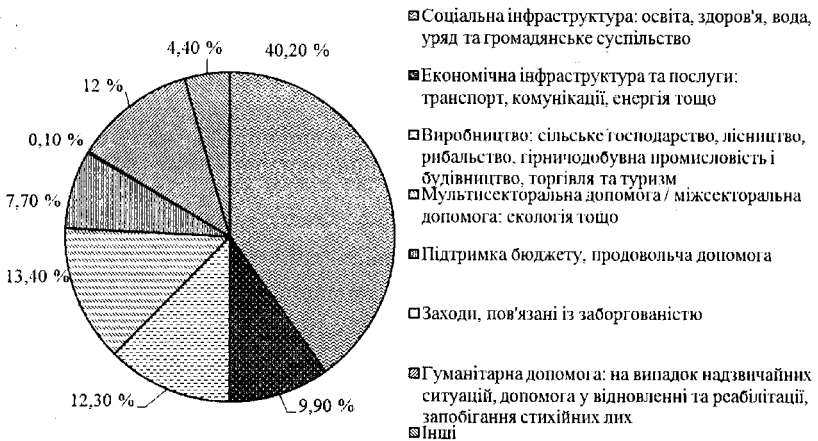


Рисунок 8.5 — Галузева структура допомоги ЄС з розвитку країнам, які не є членами ЄС, протягом 2012 р. [2]

Загальний обсяг фінансових ресурсів, спрямованих ЄС на допомогу з розвитку протягом 2013 р., становив 150,9 млрд євро. Кошти були спрямовані на заходи, орієнтовані на забезпечення стійкого розвитку (46,8 %); підтримку природних ресурсів (39,8 %); розвиток сільської місцевості, довкілля та рибальства (10,7 %); підтримку ролі ЄС як глобального гравця (6,4 %); підтримку громадянства, свободи, безпеки та справедливості (1,4 %) [5].

Контрольні питання

1. Розвиток якої спільної політики поклав початок європейській інтеграції?
2. Які сфери діяльності входять до компетенції спільної політики у сфері торгівлі?
3. Охарактеризуйте повноваження органів ЄС у сфері розробки та реалізації торговельної політики.
4. Перерахуйте основні інструменти спільної торговельної політики ЄС.
5. У чому полягає комплементарний характер політики допомоги з розвитку в ЄС?
6. Які основні проекти реалізуються ЄС з метою підтримки економічного розвитку країн, що не є членами Співтовариства?
7. За якими галузями спрямовується фінансова допомога в країни, що не є членами ЄС?

Список літератури до підрозділу

1. Торговля [Електронний ресурс] / Представництво Європейського Союзу в Україні. — Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/key_eu_policies/trade/index_uk.htm.
2. Циганкова Т. М. Міжнародна торгівля : навч. посібник / Т. М. Циганкова, Л. П. Петрашко, Т. В. Кальченко. — К. : КНЕУ, 2001. — 448 с.
3. Annual report on the European Union's development and external assistance policies and their implementation in 2012 [Electronic resource] / European Commission. — Regime of access : http://ec.europa.eu/europeaid/multimedia/publications/documents/annual-reports/europeaid_annual_report_2013_full_en.pdf.
4. Directorate General for Development and Cooperation — EuropeAid. Main missions of DEVCO Directorates & Units [Electronic resource] / European Commission. — Regime of access : http://ec.europa.eu/europeaid/who/about/documents/devco-mission_statement_en.pdf.

5. EU budget and external cooperation [Electronic resource] / European Commission. — Regime of access : http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/mff/eu-budget_en.htm#top.

6. EU Commission Communication — Global Europe: Competing in the World. A Contribution to the EU's Growth and Jobs Strategy — Brussels, 4.10.2006.

8.6 СПІЛЬНА ЗОВНІШНЯ ТА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА

Глобальні геополітичні зміни 1990-х років викликали глибокі дискусії всередині ЄС щодо зміни своєї зовнішньої політики. Після перших кроків у цьому напрямку Європейський Союз зіткнувся з проблемою своєї нездатності впливати на політичні або воєнні загрози в Європі, що засвідчили Балканські війни кінця ХХ ст. Саме цей факт став тим фактором, який стимулював ініціативи щодо підвищення рівня безпеки та обороноздатності ЄС.

Ґрунтуючись на більш ранніх зусиллях з координації зовнішньої політики держав-членів угода про Європейський Союз декларує створення спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) ЄС.

Спільна зовнішня та безпекова політика — сукупність рішень і заходів ЄС стосовно відносин з третіми державами, насамперед у питаннях забезпечення миру та безпеки в Європі та світі загалом, розвитку міжнародного співробітництва.

Договір про Європейський Союз 1992 року встановив *базові принципи спільної зовнішньої політики ЄС*. У зовнішніх питаннях ЄС прагне до:

- захисту своїх цінностей, фундаментальних інтересів, безпеки, незалежності та цілісності;
- зміцнення та підтримки демократії, верховенства закону, права людини і принципів міжнародного права;
- збереження миру, запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до цілей і принципів Статуту ООН, принципів Хельсінкського заключного акту (Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р.) та цілей Паризької хартії (1990 р.), зокрема в питаннях, що стосуються зовнішнього кордону;
- сприяння сталому економічному, соціальному й екологічному розвитку в країнах, що розвиваються, з метою побороення бідності;
- сприяння інтеграції всіх країн у світову економіку, зокрема шляхом поступового скасування обмежень у міжнародній торгівлі;

– сприяння розвитку міжнародних проєктів щодо збереження та поліпшення стану навколишнього середовища і розумного управління глобальними природними ресурсами для забезпечення сталого розвитку;

– надання допомоги народам, країнам і регіонам, які стикаються з природними або техногенними катастрофами;

– сприяння побудові системи міжнародних відносин, заснованих на сильному, багатосторонньому співробітництві, для побудови ефективної системи глобального управління.

СЗБП має справу з рішенням міжнародних питань політичного чи дипломатичного характеру, зокрема з питаннями безпеки або військової взаємодії, так званої «високої політики». *Відповідно до договорів ЄС політичні питання та питання безпеки залишаються прерогативою урядів держав-членів*, концептуально поняття спільності зовнішньої політики та політики безпеки означає, що 28 суверенних урядів намагаються працювати разом задля досягнення консенсусу для вирішення будь-якої політичної проблеми.

У формуванні СЗБП визначальну роль відіграє Європейська Рада та Рада Європейського Союзу (Рада Міністрів ЄС). Європейська Рада є найвищим рівнем політичної влади Європейського Союзу. У сфері відповідальності Європейської Ради — «ідентифікувати стратегічні інтереси і цілі Союзу», згідно з його діями на зовнішній арені. Отже, Європейська Рада визначає політичне спрямування та пріоритети, які формують СЗБП. Рішення в ЄР приймаються на основі консенсусу.

СЗБП складається з багатьох елементів. Термінологія, що застосовується для опису цих елементів, може здаватися заплутаною, оскільки фрази, що мають особливе значення в лексиці офіційних документів ЄС, накладаються на вирази, які в щоденній мові часто мають зовсім інше значення.

Амстердамський договір ЄС 1997 року вперше визначив чотири основні інструменти СЗБП:

1. «Принципи і керівні вказівки», які забезпечують загальне політичне спрямування.

2. «Загальні стратегії», які встановлюють цілі та засоби політики.

3. «Об'єднані дії», що стосуються специфічних ситуацій.

4. «Спільні позиції», які визначають підхід до особливих справ.

Елементи СЗБП, що були вироблені до грудня 2009 року, офіційно посилаються на термінологію Амстердамського договору.

Лисабонський договір переформував інструменти СЗБП у чотири типи Рішень щодо:

1) стратегічних цілей та інтересів ЄС;

2) спільних позицій;

3) впровадження заходів зі спільних позицій і дій;

4) об'єднаних дій.

Елементи СЗБП, вироблені після грудня 2009 року, офіційно визначаються як Рішення.

«Принципи і керівні вказівки» (або Рішення щодо стратегічних цілей та інтересів ЄС), які визначені на найвищому політичному рівні, формують основу політик і дій ЄС. Висновки і результати документів, опублікованих після зустрічей Європейської Ради або Ради з питань закордонних справ, є основним засобом оприлюднення стратегічних рішень, погоджених лідерами та урядами ЄС у сфері СЗБП. Між такими зустрічами Верховний представник може також випускати від імені ЄС положення СЗБП, які виражають погоджені точки зору щодо міжнародного розвитку.

Ключові стратегічні документи, прийняті в останні роки Європейською Радою, — такі, як Європейська стратегія безпеки, Стратегія ЄС проти поширення зброї масового ураження (2003), Контртерористична стратегія ЄС (2005) і Стратегія внутрішньої безпеки ЄС (2010) — також підпадають під категорію *«Принципи і керівні вказівки» (або Рішення щодо стратегічних цілей та інтересів ЄС)*.

Високорівневі політичні директиви викликають відповідну діяльність щодо формалізації статусу погоджених концепцій або їх застосування в більш специфічних і конкретних цілях. *«Спільні позиції»* та *«Об'єднані дії» (або Рішення щодо спільних позицій або об'єднаних дій)* просувають політичні домовленості на крок вперед, доручаючи країнам-членам забезпечення їх виконання після формального прийняття Радою Міністрів.

Фактично ці інструменти займають певну проміжну позицію між законодавством і політичною кооперацією. Деякі спостерігачі розцінюють їх як пов'язуючі правові інструменти, що можуть бути прирівняні до решти законів ЄС. Інші, посиляючись на відсутність механізмів правового забезпечення і слабкість судової юрисдикції ЄС у цій сфері, доводять, що ці інструменти є окремою від законодавства ЄС категорією. У будь-якому випадку країни-члени за угодами зобов'язані «активно і беззастережно підтримувати зовнішню і безпекову політику Союзу в дусі вірності та взаємної солідарності та мають погоджувати власні дії з діями Союзу в цій сфері».

«Спільні позиції» часто повторюють цілі ЄС і визначають колективно погоджений дипломатичний підхід до окремого регіону або країни. Для багатьох спостерігачів у США найбільш відомим актом такого типу є Позиція ЄС щодо Куби, однак ЄС також прийняла *«Спільні позиції»* щодо таких країн, як Зімбабве, Білорусь і Північна Корея. Як передбачає цей скорочений список, ЄС загалом використовує такий тип Рішень СЗБП стосовно проблематичних ситуацій, які часто стосуються закордонних урядів, що не поважають принципів прав людини, демок-

ратії, верховенства закону або міжнародного права. До того ж, окрім роботи з окремими країнами чи регіонами, «Спільні позиції» можуть стосуватися наскрізних тем, наприклад, щодо тероризму, запобігання та вирішення конфліктів, нерозповсюдження і контролю над використанням зброї.

За необхідності до розширених «Спільних позицій» можуть також входити санкції. Станом на лютий 2013 року ЄС виставив санкції урядам, організаціям або окремим індивідам 27 країн, Аль-Каїді та іншим терористичним групам. Хоча, як правило, для надання легітимності застосованим санкціям ЄС звертається до мандату Ради Безпеки ООН, майже в усіх випадках Рада Міністрів має затверджувати формальний інструмент для запровадження санкцій ЄС.

«Об'єднані дії» часто складаються із запуску або розширення зовнішніх цивільних або військових операцій у рамках Спільної політики безпеки й оборони (СПБО). У минулому «Об'єднані дії» також містили призначення Спеціальних представників ЄС — старших послів, направлених до нестабільних країн або регіонів для здійснення додаткового політичного впливу. «Об'єднані дії» також могли забезпечувати фінансову та іншу підтримку діяльності міжнародних організацій, зайнятих проблемами нерозповсюдження зброї (Міжнародне агентство з атомної енергії) або побудови миру (Організація з безпеки і співробітництва в Європі).

Однак, необхідно зазначити, що за всієї різноманітності наявних інструментів, результати СЗБП ЄС є досить обмеженими і не дають можливості говорити про проведення єдиної європейської зовнішньої політики. Яскравим прикладом є позиція ЄС щодо країн колишньої Югославії. Політика ЄС у цьому випадку була непослідовною, а також виявила значні розбіжності та суперечності позицій країн-членів Співтовариства щодо цієї проблеми. ЄС фактично зберіг за собою тільки функції фінансування та реконструкції зруйнованих районів, залишивши майже все поле дії за США та НАТО.

Незначні підсумки роботи СЗБП як інструменту дипломатичної діяльності ЄС швидко викликали численну критику як щодо самого механізму формування Спільної зовнішньої політики і безпекової політики, так і положень Договору про ЄС. Обмеженість СЗБП пояснюється не лише недоліками інституціонального механізму, а й низкою політичних причин. Так, Великобританія досить стримано ставиться до процесу поглиблення інституціонального будівництва ЄС, тобто СЗБП, Шенгенських угод або формування ЕВС. Данія, Великобританія та Нідерланди, дотримуючись традиційної орієнтації на НАТО та США, розглядають СЗБП як загрозу виникнення в майбутньому франко-німецької осі. Нейтральний статус Ірландії, вступ до ЄС країн з нейтральним стату-

сом — Швеції, Фінляндії та Австрії, а також розширення ЄС за рахунок країн Центральної та Східної Європи, зокрема країн колишнього Радянського союзу, поставили перед ЄС новий комплекс складних проблем.

Контрольні питання

1. Що розуміють під Спільною зовнішньою та безпековою політикою ЄС?
2. Назвіть базові принципи Спільної зовнішньої політики ЄС.
3. Які основні органи формують СЗБП ЄС?
4. Назвіть основні інструменти СЗБП та їх особливості.
5. Вкажіть основні проблеми СЗБП ЄС.

Список літератури до підрозділу

1. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union [Electronic Resource]. — Regime of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:083:FULL&from=EN>.

2. The European Union: Foreign and Security Policy [Electronic Resource]. — Regime of access : <http://fas.org/sgp/crs/row/R41959.pdf>.

3. Annual report from the High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament on the main aspects and basis choices of the CFSP — 2012 [Electronic Resource]. — Regime of access : http://eeas.europa.eu/cfsp/docs/st14924_en.pdf.

4. Problems and Prospects of the Common Foreign and Security Policy (CFSP) and European Security and Defence Policy (CESDP): A German View [Electronic Resource]. — Regime of access : http://www.desk.c.u-tokyo.ac.jp/download/es_1_Seidelmann.pdf.

8.7 СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ І ЮСТИЦІЇ (ПРОСТІР СВОБОДИ, БЕЗПЕКИ ТА ПРАВОСУДДЯ)

Маастрихтський договір 1992 року декларував в якості одного з пріоритетних і фундаментальних напрямків інтеграції європейських країн створення єдиної політики у сфері внутрішніх справ і юстиції, що в офіційних документах ЄС отримала назву «Простір свободи, безпеки та правосуддя». Розвиток цього напрямку взаємодії держав було обрано

невипадково. Незвичайна правова природа Європейського Союзу, що містить свободу пересування товарів, робочої сили, послуг, капіталу, єдине громадянство і розширення кількісного складу держав-членів, є фактором, який негативно вплинув на зростання транснаціональної злочинності та загострив проблему забезпечення внутрішньої безпеки ЄС.

Рішення проблеми щодо зростання злочинності в країнах ЄС стало можливим шляхом передачі державами-членами ряду правоохоронних і юрисдикційних повноважень на наднаціональний рівень, що було передбачено в Амстердамському договорі 1997 року. Цей документ вніс значні корективи в початковий договір про Євросоюз, особливо в частині, що стосується кримінально-правового співробітництва держав-членів. Одним з нововведень стало створення в рамках ЄС простору свободи, безпеки та правосуддя (ПСБП), тобто Спільної політики у сфері внутрішніх справ і юстиції.

Спільна політика у сфері внутрішніх справ і юстиції (або Простір свободи, безпеки та правосуддя) — сукупність правових та організаційних форм співробітництва правоохоронних і судових органів ЄС, спрямованих на взаємодію в рамках спільних дій щодо притулку та імміграції, судового співробітництва в цивільних і кримінальних справах, а також поліцейського співробітництва з метою протидії транснаціональній злочинності.

Ефективне функціонування цієї спільної політики передбачає розробку, ухвалення уніфікованої нормативно-правової бази та введення нових форм спільної співпраці держав у галузі протидії транснаціональній злочинності. За кілька років державами ЄС налагоджені дієві механізми взаємодії у сфері боротьби з окремими злочинами, що зачіпають інтереси всіх країн регіону.

Лісабонським договором постулюється твердження, що Європейський Союз є простором свободи, безпеки та правосуддя, де поважаються основоположні права і різні правові традиції та правові системи держав-членів. Проте ЄС забезпечує відсутність контролю осіб на внутрішніх кордонах і формує спільну політику притулку, імміграції та контролю на зовнішніх кордонах на основі солідарності держав-членів і справедливого ставлення до громадян третіх країн, а також полегшує доступ до правосуддя, зокрема за допомогою принципу взаємного визнання судових і позасудових рішень у цивільних справах.

Головним органом, який визначає стратегію розвитку ПСБП, а також завдання оперативного планування, є Європейська Рада. Однак треба зазначити, що створення ПСБП не впливає на виконання обов'язків держав-членів стосовно підтримки правопорядку на своїх територіях і гарантування внутрішньої безпеки.

Спільна політика у сфері внутрішніх справ і юстиції реалізується за такими напрямками:

- політика щодо прикордонних перевірок, притулку та імміграції;
- судове співробітництво в цивільних справах;
- судове співробітництво в кримінальних справах;
- поліцейське співробітництво.

Лісабонський договір у рамках ПСБП створює спільну політику ЄС щодо прикордонних перевірок, надання притулку та імміграції; така політика створюється з метою, по-перше, забезпечення відсутності будь-якого контролю осіб незалежно від їх громадянства під час перетину внутрішніх кордонів, по-друге, проведення перевірок осіб та ефективного моніторингу перетину зовнішніх кордонів; по-третє, поступового впровадження інтегрованої системи управління зовнішніми кордонами.

Для рішення означених вище цілей Європейським Парламентом і Радою ухвалюються заходи за напрямками щодо:

1) спільної візової політики та політики щодо інших короткострокових дозволів на перебування;

2) контролю, якому підлягають особи, які перетинають зовнішні кордони;

3) умов, за яких громадяни третіх країн можуть вільно подорожувати в межах Союзу протягом короткого періоду;

4) будь-яких заходів, необхідних для поступового створення інтегрованої системи управління зовнішніми кордонами;

5) відсутності будь-якого контролю осіб незалежно від їх громадянства, які перетинають внутрішні кордони.

Політика ЄС щодо притулку та приймання біженців засновується на Женевській конвенції від 28 липня 1951 р, а також Протоколу від 31 січня 1967 року.

Спільна міграційна політика ЄС направлена на ефективне регулювання міграційних потоків, справедливе поводження з громадянами третіх країн, які на законних підставах перебувають на території держав-членів, запобігати та вживати посилені заходи із боротьби проти нелегальної імміграції та торгівлі людьми. Для рішення цих задач Європейський Парламент і Рада ухвалюють заходи за такими сферами, по-перше, умови в'їзду та проживання, а також стандарти, за якими держави-члени надають довгострокові візи і дозволи на проживання, зокрема такі, що мають на меті об'єднання сімей; по-друге, визначення прав громадян третіх країн, що на законних підставах проживають на території держави-члена, зокрема умови, що регулюють свободу руху і проживання в інших державах-членах; по-третє, питання пов'язані з протидією нелегальній імміграції та недозволеного проживання, зокре-

ма висилання і репатріація осіб, які проживають на території держави-члена без дозволу; по-четверте, боротьба проти торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми.

Наступним напрямом у ПСБП є *судове співробітництво*, яке розглядається у двох напрямках, а саме, співробітництво в цивільних справах і співробітництво в кримінальних справах.

ЄС постулює, що стратегічним напрямом інтеграції є *співробітництво в цивільних справах транскордонного змісту*. Таке співробітництво можливе лише на основі взаємного визнання судових рішень і рішень у позасудових справах та інтенсифікує процес гармонізації законодавства країн-членів ЄС.

Співробітництво в цивільних справах спрямовано на те, щоб забезпечити взаємне визнання та виконання в державах-членах судових рішень і рішень у позасудових справах, окрім того, ПСБП передбачає прийняття заходів щодо транскордонного вручення судових і позасудових документів, забезпечення сумісності норм щодо колізії права, співробітництво в збиранні доказів, усунення перешкод для належного функціонування цивільного провадження, у разі потреби — через сприяння узгодженості правил цивільного процесу, чинних у державах-членах.

Співробітництво в кримінальних справах здійснюється за напрямками, по-перше, встановлення правил і процедур, що забезпечують визнання в усьому Союзі всіх форм вироків і судових рішень; по-друге, запобігання та розв'язання конфліктів юрисдикцій держав-членів; по-третє, підтримання навчання суддів і судового персоналу; по-четверте, сприяння співробітництву судових або аналогічних їм органів держав-членів стосовно проваджень у кримінальних справах і забезпеченні виконання рішень.

Відповідно до Лісабонського договору Європейський Парламент і Рада може встановлювати мінімальні правила щодо визначення кримінальних злочинів і санкцій у сфері особливо тяжкої злочинності транскордонного характеру, на разі до таких злочинів належать: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, незаконна торгівля зброєю, відмивання грошей, корупція, підробка платіжних засобів, комп'ютерні злочини та організована злочинність. Наведений перелік злочинів не є вичерпним і може змінюватись залежно від тенденцій розвитку злочинності на території ЄС.

Одним з основних акторів у забезпеченні ПСБП є Євроюст, основна мета якого підтримання і зміцнення координації та співробітництва між національними органами слідства й обвинувачення у сфері тяжких злочинів, що впливають на дві або більше держави-члена або потребують спільного обвинувачення, що ґрунтується на проведених операціях та інформації, наданій органами держав-членів та Європолем.

Поліцейське співробітництво ЄС проходить із залученням усіх компетентних органів держав-членів, включаючи поліцію, митницю та інші спеціалізовані правоохоронні служби, що мають відношення до запобігання, виявлення та розслідування кримінальних злочинів.

Заходи щодо поліцейського співробітництва відбуваються за трьома напрямками : по-перше, збирання, зберігання, обробка, аналіз та обмін відповідної інформації; по-друге, допомога в навчанні персоналу, його обмін, забезпечення обладнанням дослідження щодо виявлення злочинів; по-третє, розроблення спільних методик розслідування, спрямованих на виявлення серйозних форм організованої злочинності.

Отже, через координацію спільних політик держав-членів ЄС створюється простір свободи, безпеки та правосуддя для всіх громадян Європи.

Контрольні питання

1. Назвіть та охарактеризуйте основні напрями спільної політики у сфері внутрішніх справ і юстиції.
2. Який головний орган визначає стратегію розвитку ПСБП?
3. На що направлена спільна міграційна політика ЄС?
4. За якими двома напрямками здійснюється судове співробітництво в рамках ПСБП?
5. Вкажіть основну мету діяльності Євроюста.

Список літератури до підрозділу

1. Гердеген М. Європейське право / Матіас Гердеген ; пер. з нім. Наталія Саповська. — 9-те вид., перероб. і доп. — К. : К. І. С., 2008. — 523 с.
2. Право Європейського Союзу : навчальний посібник / за ред. Р. А. Петрова. — 4-те видання, змінене і доповнене. — К. : Істина, 2011. — 376 с.
3. Право Європейського Союзу : навч. посіб. / В. М. Бесчастний, В. П. Філонов, О. В. Філонов та ін. ; за ред. В. М. Бесчастного. — 2-ге вид., стер. — К. : Знання, 2011. — 366 с.
4. Право ЄС / Все про ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://euinfo.tut.su/pravo.htm>.
5. Сокур С. Інституціональні зміни в ЄС після прийняття Лісабонського договору [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.viche.info/journal/2063/.
6. Консолідовані версії договору про Європейський Союз і договору про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content>.

РОЗДІЛ 9

ЄВРОПЕЙСЬКА ВАЛЮТНА ІНТЕГРАЦІЯ

9.1 ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВАЛЮТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Валютна інтеграція в Європейському Союзі виходить корінням ще з 60-х років ХХ ст., коли 6 тодішніх членів Європейського Економічного Співтовариства розпочали співпрацю в грошово-кредитній сфері. Тоді були сформульовані пропозиції щодо створення економічного і валютного союзу, які не реалізувались, доки світова валютна система залишалася стабільною.

Ідея спільної валюти для держав-членів ЄЕС вперше була сформульована в Меморандумі Європейської Комісії від 24 жовтня 1962 р. (Меморандум Марджоліна). У своєму меморандумі Комісія закликала до переходу від митного до економічного союзу до кінця 60-х років з остаточною фіксацією обмінних курсів між валютами держав-членів. Оскільки Бреттон-Вудська система на той час забезпечувала широку курсову стабільність, держави-члени не вважали за потрібне створювати додаткові інституційні механізми валютної стабілізації на рівні Співтовариства. Через те жодних подальших заходів на той час не було вжито на виконання Меморандуму, за винятком створення Комітету голів центральних банків держав-членів ЄЕС (Комітету керуючих). Комітет керуючих функціонально доповнював валютний комітет, передбачений статтею 105 Договору про ЄЕС. Спочатку він мав досить обмежені повноваження, але з роками поступово набував значення центру монетарної співпраці між центральними банками країн Співтовариства.

Наприкінці 60-х років міжнародна обстановка значно змінилася. Бреттон-Вудська система демонструвала ознаки зростання деформацій через політику США щодо регулювання платіжного балансу. Держави-члени ЄЕС стали більше розходитися в питаннях пріоритетів економічної політики. Суперечності між ними призвели до існування декількох обмінних курсів і виникнення криз платіжного балансу, які, у свою чергу, загрожували підірвати митний союз і спільний аграрний ринок, що досі функціонували цілком успішно.

У 1969 р. Європейська Комісія представила план (*План Барра*) для створення певної грошової ідентичності у Співтоваристві. На основі цього плану глави держав і урядів на саміті в Гаазі закликали Раду Міністрів скласти план реалізації за стадіями економічного і валютного союзу. Ця робота була виконана групою експертів під головуванням **П'єра Вернера**, прем'єр-міністра Люксембургу. У підсумковому звіті,

опублікованому в 1970 р., Вернер запропонував створити економічний і валютний союз у кілька етапів до 1980 р. Ключовою ланкою цього переходу була «європейська валютна змія» — спільна система регулювання валютних курсів для поступового звуження амплітуди коливань валют країн-членів.

У 70-ті роки процес валютної інтеграції рухався повільно, але в березні 1979 р. пожевився шляхом створення Європейської валютної системи. Вона відіграла важливу роль у розвитку валютної інтеграції. На відміну від «змії» їй вдалося поєднати більшість валют Співтовариства в єдину систему обмінних курсів. За деякими особливостями Європейська валютна система була схожа на «Європейську валютну змію», зокрема вона також будувалась навколо множини фіксованих, але коректованих центральних курсів валют Співтовариства. *Проте новою функцією стало введення європейської грошової одиниці ЕКЮ (European Currency Unit — ECU), яка визначалась на основі кошика валют держав-членів. ЕКЮ слугувала еталоном для механізму валютних курсів (МВК), розрахунковою одиницею для позначення інтервенцій і кредитних операцій, а також резервним активом і розрахунковим засобом серед центральних банків, що беруть участь у МВК.*

Резолюція Європейської Ради 1978 р. констатувала, що ЕКЮ повинна бути в центрі Європейської валютної системи, але на практиці ЕКЮ відіграла лише обмежену роль у функціонуванні системи. Але на фінансових ринках вона стала популярною як засіб диверсифікації портфеля та як інструмент хеджування валютних ризиків. Розширення діяльності фінансових ринків в ЕКЮ було обумовлено зростаючим обсягом боргових інструментів, номінованих в ЕКЮ, які були емітовані органами Співтовариства та державними установами деяких країн-членів. Проте за відсутності якоря для ЕКЮ, подальші перспективи ринку спільної валюти залишалися обмеженими.

Новим імпульсом для економічного і валютного союзу послужило прийняття Єдиного європейського акта (ЄСА), підписаного в лютому 1986 р., який набрав чинності 1 липня 1987 р. Основною метою цього закону було введення єдиного ринку як додаткове завдання Співтовариства, щоб забезпечити прийняття необхідних рішень для завершення формування єдиного ринку і ще раз підтвердити необхідність співпраці в монетарній сфері для досягнення економічного й валютного союзу.

Взявши до уваги міркування щодо посилення інтеграції, *12 держав-членів ЄЕС у 1988 р. вирішили відновити проект Європейського валютного союзу.* Нереалізований у 70-ті роки План Вернера тепер набув нових обрисів.

У червні 1988 р. Європейська Рада підтвердила мету прогресивної реалізації економічного і валютного союзу та доручила комітету під го-

ловуванням **Жака Делора**, президента Європейської Комісії, розробити пропозиції щодо конкретних етапів формування ЄВС. До складу комітету увійшли керівники національних центральних банків, банкіри, вчені та представники Європейської Комісії.

У результаті «Доповідь Делора», виголошена 17 квітня 1989 р., містила рекомендації щодо створення економічного і валютного союзу за три послідовні кроки.

На першому етапі увага зосереджувалась на завершенні формування внутрішнього ринку, нівелюванні неузгодженості між державами-членами в економічній політиці, ліквідації всіх перешкод фінансовій інтеграції та активізації співпраці у валютній сфері.

Другий етап, як очікувалось, служитиме перехідним періодом до завершальної стадії, створення основних органів та організаційних структур ЄВС і зміцнення економічної конвергенції.

На третьому етапі валютні курси будуть остаточно зафіксовані, створюватимуться різні установи й органи з їх монетарними та економічними обов'язками.

Хоча реалізація завдань першого етапу відбувалася в рамках існуючої організаційної структури Співтовариства, другий і третій етапи потребували змін у його організації. Це, у свою чергу, породило необхідність переглянути Договір про створення Європейського Економічного Співтовариства. З цією метою була скликана Міжурядова конференція (*Intergovernmental Conference — IGC*) з проблем ЄВС, яка відкрилась у листопаді 1990 р. паралельно розглянувши і проблеми Європейського політичного союзу. За рекомендацією Європейської Ради Міжурядова конференція з ЄВС була підготовлена Радою Міністрів, Європейською Комісією, Валютним комітетом і Комітетом керуючих у межах компетенції кожного з органів.

Підсумком роботи Міжурядової конференції стала розробка Договору про Європейський Союз (ЄС), широко відомого як «Маастрихтський договір», підписаний у Маастріхті 7 лютого 1992 р. [1]. Договором було засновано Європейський Союз і внесено поправки до установчих документів Європейських Співтовариств. В основу Договору в частині валютної інтеграції лягли положення «Плану Делора».

Поправки до Договору про ЄЕС додали нову главу, яка стосується економічної та грошово-кредитної політик. У цій главі було закладено основи економічного і валютного союзу та встановлено необхідність розробки методики і термінів його реалізації. Зважаючи на збільшення повноважень і розмірів Спільноти, ЄЕС було перейменовано в Європейський Союз. Статут Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), Статут Європейського центрального банку (ЄЦБ) і Статут Європейського валютного інституту (ЄВІ) були додані як протоколи до Договору ЄС. Данія та

Великобританія отримали особливий статус, який не зобов'язував їх брати участь у третьому етапі ЄВС через їх особливу позицію.

У Договорі також були закріплені економічні вимоги до країн-кандидатів щодо вступу до ЄВС (*Маастрихтські критерії*):

– рівень інфляції в країні, що прагне приєднатися до валютного і економічного союзу, може перевищувати показники трьох найбільш стабільних держав ЄС не більше ніж на 1,5 %;

– державна заборгованість не повинна перевищувати 60 % від ВВП;

– дефіцит державного бюджету не може перевищувати 3 % від ВВП;

– довгострокові процентні ставки можуть бути всього на 2 % вищими за показники трьох найбільш стабільних країн;

– кандидати на вступ до союзу не мають права протягом двох років за власною ініціативою проводити девальвацію національних грошових одиниць.

Договір про ЄС повинен був набути чинності з 1 січня 1993 р. Проте, у зв'язку із затримками в процесі ратифікації Данії та Німеччини, він фактично вступив у силу 1 листопада 1993 р.

Отже, перший етап формування економічного і валютного союзу розпочався ще до укладення Маастрихтського договору — 1 липня 1990 р. Це була дата, на яку всі обмеження на рух капіталу між державами-членами слід було скасувати. У цей час Комітет керуючих центральних банків держав-членів Європейського Економічного Співтовариства отримав додаткові обов'язки, які були викладені в рішенні Ради від 12 березня 1990 р. Вони містили проведення консультацій з питань грошово-кредитної політики, а також сприяння її координації державами-членами з метою досягнення стабільності цін. Зважаючи на відносну нестачу часу і складність пов'язаних завдань, Комітет керуючих ініціював підготовчі роботи для третього етапу створення ЄВС, як тільки Маастрихтський договір буде ратифікований.

Створення Європейського валютного інституту (ЄВІ) 1 січня 1994 р. ознаменувало початок другого етапу формування ЄВС. ЄВІ був створений як тимчасовий орган для проведення підготовчої роботи до третього етапу формування ЄВС, у той час як проведення грошово-кредитної та курсової політики в Європейському Союзі залишалося прерогативою національної влади. Комітет керуючих припинив своє існування, але був фактично перетворений у Раду як керівний орган ЄВІ. *Двома основними завданнями ЄВІ були:*

– зміцнення співробітництва центральних банків і координація грошово-кредитної політики;

– здійснення необхідних приготувань для запровадження ЄСЦБ з єдиною грошово-кредитною політикою та єдиною валютою на третьому етапі ЄВС.

У грудні 1995 р. в Мадриді Європейська Рада підтвердила, що третій етап запровадження ЄВС розпочнеться 1 січня 1999 року. Вона також назвала єдину валюту «євро», яка вводилась на початку третього етапу, і оголосила послідовність подій щодо введення євро. Назва грошової одиниці «євро» була запропонована бельгійським есперантистом Ж. Перло і виявилась найбільш вдалою серед усіх можливих варіантів. Автором зображення євро став австрійський дизайнер Р. Каліна.

Сценарій переходу до третього етапу був розроблений ЄВІ. У ньому рекомендувався трирічний перехідний період, починаючи з 1 січня 1999 р., протягом якого різні групи економічних суб'єктів зможуть адаптуватися до єдиної валюти. Крім того, у грудні 1995 р. ЄВІ була поставлена задача проведення підготовчої роботи щодо майбутніх монетарних і курсових відносин між євро і валютами країн ЄС, що ввійдуть у зону євро.

У червні 1997 р. Європейська Рада прийняла Пакт стабільності та зростання, який доповнив положення Договору і вимагав забезпечення бюджетної дисципліни в ЄВС. Пакт складався з трьох інструментів: Резолюції Європейської Ради і двох постанов Ради. Пакт був доповнений і посилений відповідними зобов'язаннями за Декларацією Ради в травні 1998 р.

Держави-члени здійснюють політику на виконання економічних «критеріїв конвергенції» (ст. 121 Договору про ЄС) і ґрунтовно переглядають своє національне законодавство з метою приведення його відповідно до вимог правової конвергенції (ст. 109 Договору про ЄС). Адаптація стосувалася також нормативно-правових положень щодо центральних банків з метою їх інтеграції в Євросистему.

Остаточні рішення щодо ЄВС були прийняті в травні 1998 р. 2 травня Рада Євросоюзу, зібравшись у складі глав держав і урядів, одностайно вирішила, що 11 держав-членів виконали умови, необхідні для прийняття єдиної валюти з 1 січня 1999 р. Ці країни (Бельгія, Німеччина, Іспанія, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Португалія та Фінляндія) беруть участь у третьому етапі ЄВС. Зважаючи на свій особливий статус, Данія та Великобританія відмовилися від третього етапу ЄВС, а Греція і Швеція не виконали умови для прийняття єдиної валюти.

Призначені члени Виконавчої ради Європейського центрального банку набули повноважень з 1 червня 1998 р., коли, до речі, і був створений ЄЦБ. ЄВІ завершив свої повноваження і був ліквідований відповідно до ст. 123 Договору про ЄС. ЄЦБ, як наступник ЄВІ, успадкував не лише результати кропіткої підготовчої роботи, але й усю інфраструктуру ЄВІ, зокрема й персонал, підготовлений для виконання своїх обов'язків у ЄЦБ. Це значною мірою допомогло ЄЦБ підготувати Євросистему до третього етапу формування ЄВС.

Третій і завершальний етап створення ЄВС розпочався 1 січня 1999 р. і триває до сьогодні. Обмінні курси валют 11 держав-членів, що брали участь у започаткуванні валютного союзу, остаточно були зафіксовані (додаток Л), і ЄЦБ взяв на себе відповідальність за проведення єдиної грошово-кредитної політики в євросоні. У перехідний період (до 31 грудня 2001 р.) відбувалось поступове заміщення національних валют єдиною валютою євро в безготівковому обороті. Дозволявся паралельний обіг національних валют і євро, однак у євро вже номінувались надійні державні боргові інструменти, проводились операції грошово-кредитного регулювання, активно укладались угоди на фінансових ринках. З 1 січня 2002 р. євро запроваджується в готівковий обіг, і фізичні особи долучаються до його використання в платежах і заощадженнях.

З 1 січня 2001 р. до зони євро приєднується Греція як країна, економіка якої в основному відповідає Маастрихтським критеріям, а її центральний банк стає повноправним членом Євросистеми.

11 липня 2006 р. Рада ЄС ухвалила рішення, що перша з нових країн — Словенія виконала умови для прийняття євро. Обмінний курс, який набрав чинності 1 січня 2007 р., був встановлений на рівні 239,640 словенських толарів за 1 євро. Згодом до євросони приєдналися Кіпр і Мальта (2008 р.), Словаччина (2009 р.), Естонія (2011 р.) та Латвія (2014 р.).

Свого часу Великобританія і Данія повідомили про свій намір не брати участь у третьому етапі створення ЄВС і тому не перейшли на євро. Механізми звільнення цих та інших країн від тіснішої співпраці в грошово-кредитній і курсовій політиці докладно описані в протоколах, що стосуються цих країн у додатку до установчих договорів ЄС. Проте вони зберігають за собою право покінчити зі звільненням і подати заяви про вступ до третього етапу створення ЄВС.

Отже, у 2014 р. 18 з 28 держав-членів Євросоюзу прислалися до третього етапу ЄВС і євро як єдиної валюти. У 2015 р. це планує зробити Литва.

Крім того євро також введено в обіг у:

- карликових державах Європи, що формально не входять до складу Євросоюзу (Ватикан, Сан-Марино, Андорра, Монако);
- заморських департаментів Франції (Гваделупа, Мартиніка, Французька Гвіана, Реюньон);
- на островах, що входять до складу Португалії (Мадейра, Азорські острови);
- сербському краю Косово, контрольованому міжнародними миротворчими силами;
- Чорногорії.

Тому *основні вигоди від валютної інтеграції полягають:*

1. Валютна інтеграція сприяє поліпшенню інтеграції ринків товарів, послуг і факторів виробництва.
2. За умов валютної інтеграції більш прозорими і порівнянними стають ціни. Це підвищує конкуренцію промислових товарів і послуг, сприяє спеціалізації та раціональному розміщенню національного виробництва.
3. В умовах стабільних цін, процентних ставок і валютних курсів внутрішні торговельні та інвестиційні потоки втрачають спекулятивний характер, оскільки відсутній транзакційний ризик і невизначеність.
4. Значно скорочуються транзакційні витрати та витрати хеджування.
5. Виникають додаткові вигоди від внутрішньої торгівлі.
6. У інвесторів з інтегрованих країн зростає довіра до довгострокових вкладень капіталів у країнах-партнерах, оскільки спрощується проблема репатріації прибутку.
7. Координація грошово-кредитної та податково-бюджетної політики приводить до менших диспропорцій у їх реалізації, що сприяє зміцненню внутрішньої макроекономічної стабільності.
8. Золотовалютні резерви інтегрованих країн об'єднуються в єдине ціле і, як наслідок, зменшується потреба в резервах, оскільки їх використання необхідне лише в збалансуванні зовнішньої торгівлі з третіми країнами.

9.2 СТРАТЕГІЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОСИСТЕМИ

Реальна інтеграція країн у монетарній сфері потребує вивіреної координації грошово-кредитної та валютної політики країн-учасниць. Статтею 3 *Маастрихтського договору передбачається проведення єдиної грошово-кредитної та курсової політики, основна мета яких полягає в забезпеченні стабільності цін і підтримці загальноєкономічної політики Співтовариства на умовах відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією* [1]. Лісабонський договір практично залишив незмінним основні положення, що стосуються формування та реалізації грошово-кредитної політики Співтовариства. Грошово-кредитна політика проводиться узгоджено з іншими видами економічної політики — валютною, бюджетною, структурною політикою та політикою зайнятості.

За проведення грошово-кредитної політики в зоні євро відповідає *Європейський центральний банк*. Щороку він спрямовує річний звіт про свою діяльність і реалізовану грошово-кредитну політику до Європей-

ського Парламенту, Європейської Ради та Європейської Комісії, а також до Ради ЄС.

Процеси формування і реалізації грошово-кредитної політики в зоні євро відбуваються за традиційними правилами і процедурами, хоча існує певна специфіка, обумовлена наднаціональним характером ЄЦБ і багатьох аспектів його політики. Зважаючи на недоліки в поточній моделі грошово-кредитної політики, виявлені під час світової фінансово-економічної кризи, з 1 січня 2012 р. в Євросистемі запроваджені нові інструменти, правила та процедури імплементації монетарної політики, затверджені директивою ЄЦБ 2011/817/EU.

Глобальна тенденція до лібералізації монетарної сфери призвела до того, що ЄЦБ отримав політичну незалежність від інших гілок виконавчої влади Співтовариства та окремих країн-членів. Забезпечивши собі більше повноважень та автономії в проведенні грошово-кредитної політики, ЄЦБ одночасно змушений підтверджувати легітимність власних рішень, що реалізується через прозорі механізми їх імплементації. Зважаючи на важливу роль очікувань господарських суб'єктів у процесі формування ринкової кон'юнктури, у діяльності ЄЦБ робиться акцент на необхідності постійних комунікацій з громадськістю щодо обґрунтованості та доцільності чинної грошово-кредитної політики.

Безпосередньо рішення щодо грошово-кредитної політики приймаються Радою керуючих ЄЦБ, яка складається з шести членів Виконавчої ради ЄЦБ і 18 керуючих національними центральними банками країн-учасників євросони за принципом: одна людина — один голос.

Ключовим завданням грошово-кредитної політики визнано контроль за інфляцією [11]. Такий підхід зумовлено, з одного боку, грошовою природою цін товарів, послуг і ресурсів, а з іншого — наявністю в розпорядженні ЄЦБ достатнього монетарного інструментарію для впливу на макроекономічну динаміку цін.

Для вимірювання інфляційних процесів використовується гармонізований індекс споживчих цін — ГІСЦ (Harmonised Index of Consumer Prices — HICP), який узгоджує методику вимірювання цінової динаміки у всіх країнах-учасницях. Прийнятною з огляду на цінову стабільність вважається річна інфляція, що не перевищує 2–3 % [11]. Як показано на рисунку 9.1, «перегрів» економіки у вигляді підвищеної інфляції спостерігався в 2007 р., коли річний ГІСЦ становив 3,1 %.

Для досягнення поставлених цілей Євросистема має у своєму розпорядженні набір монетарних інструментів. ЄЦБ проводить операції на відкритому ринку, використовує постійно діючі механізми рефінансування та вимагає від кредитних установ тримати мінімальні резерви на рахунках Євросистеми [10].

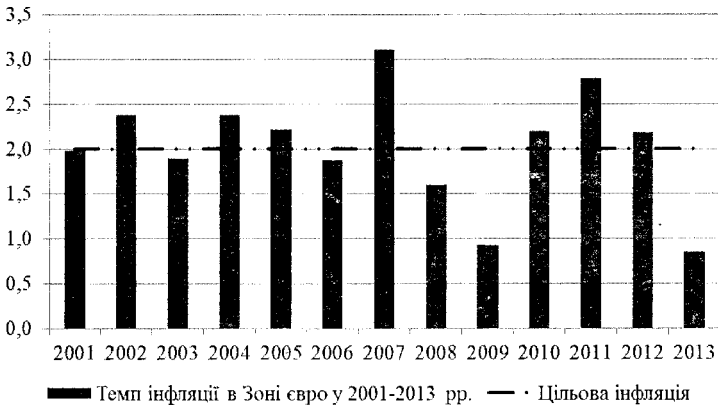


Рисунок 9.1 — Темпи інфляції в країнах зони євро у 2001–2013 рр.

Операції на відкритому ринку використовуються з метою поточного управління рухом процентних ставок, регулювання ситуації щодо ліквідності на ринку та сигналізації стосовно очікуваного вектора грошово-кредитної політики. Найбільш поширеними засобами з проведення операцій на відкритому ринку є угоди про зворотний і прямий продаж цінних паперів (операції РЕПО), боргові свопи та свопи на зовнішній обмін, а також набір строкових депозитів. Операції на відкритому ринку ініціюються ЄЦБ, який визначає безпосередній засіб, що використовуватиметься для регулювання грошового ринку. З цією метою запроваджуються основні операції з рефінансування кредитних інституцій у формі зворотного РЕПО тривалістю 1 тиждень, довгострокові операції РЕПО (на 3 місяці), коригувальні операції для «тонкого налаштування» ринку (Fine tuning) та структурні операції, покликані змінити склад ринкової ліквідності шляхом купівлі-продажу боргових сертифікатів ЄЦБ, прямих і зворотних операцій РЕПО. Усі вони мають свою специфіку організації, результативність та умови застосування в конкретній ситуації.

Постійно діючі механізми рефінансування спрямовані на надання й абсорбування ліквідності протягом робочого дня (овернайт), сигналізування щодо напрямку загальної грошово-кредитної політики та впливу на ринкові процентні ставки овернайт. Два із зазначених механізмів запроваджуються в дію за ініціативи кредитних інституцій, якщо вони дотримали до того ж певні умови. Насамперед, вони можуть отримати ломбардні кредити овернайт від національних центральних банків для поповнення ліквідності, оскільки не існує кількісних обмежень, крім наявності в заставі певних базових активів. Практично без обмежень

працює і механізм розміщення депозитів овернайт у національних центральних банках.

Система мінімальних резервних вимог застосовується до кредитних установ зони євро, у першу чергу, з метою стабілізації процентних ставок грошового ринку і створення або усунення структурного дефіциту ліквідності. Резервні вимоги для кожної окремої установи визначаються щодо елементів її балансу шляхом усереднення обсягів резервів на середньодобовій основі.

З метою забезпечення участі широкого кола контрагентів Євросистеми формуються певні рамки грошово-кредитної політики. Установи, що підлягають дотриманню мінімальних резервних вимог відповідно до статті 19.1 Статуту ЄСЦБ, можуть отримати доступ до постійно діючих ліній рефінансування і брати участь в операціях на відкритому ринку на основі стандартних тендерів, а також прямих угод. Для участі в операціях тонкого налаштування Євросистема може обрати обмежену кількість учасників. Серед безлічі активних гравців валютного ринку до участі у валютних інтервенціях допускаються лише установи із зони євро.

У середньостроковому періоді грошово-кредитна політика ЄЦБ є стратегією управління грошовим ринком. Монетарна стратегія — це загальний підхід до формування й реалізації грошово-кредитної політики. Вона традиційно містить у собі кількісне визначення первісної мети цінової стабільності та аналітичних рамок, заснованих на двох принципах — економічному і грошово-кредитному аналізі, які формують базис загальної оцінки ризиків щодо цінової стабільності Радою керуючих ЄЦБ та її рішень з монетарної політики. Вона також забезпечує рамки щодо пояснення громадськості рішень керівництва Євросистеми.

Стратегія грошово-кредитної політики характеризується такими особливостями.

По-перше, вона є методологією формування й реалізації грошово-кредитної політики. Поточні заходи грошово-кредитного регулювання здійснюються в руслі довгострокових завдань, яким підпорядковується увесь наявний інструментарій монетарного впливу на економіку. Тактичні рішення керівництва Євросистеми за певних умов можуть іти врозріз із загальною монетарною стратегією, але їх підсумкове значення не повинне виходити за межі обраної стратегії.

По-друге, невід'ємною складовою монетарної стратегії є кінцева мета, на яку спрямована грошово-кредитна політика в середньо- і довгостроковій перспективі. Система цілей монетарного регулювання економіки має розгалужену структуру, однак Євросистема робить наголос на досягненні мети цінової стабільності. Як було показано вище, річна інфляція на рівні близько 2 % є оптимальною для неухильного зростання економіки та добробуту населення (див. рис. 9.1).

По-третє, на основі грошового та загальноекономічного аналізу визначаються відхилення прогностного макропоказника від цільового орієнтира, імовірність яких оцінюється системою ризиків. Якщо таким орієнтиром є двовідсотковий річний темп інфляції, то за допомогою якісного аналізу визначаються внутрішні та зовнішні загрози ціновій стабільності, а кількісна їх оцінка дається через економіко-математичне моделювання очікуваної ситуації й утворює систему ймовірних ризиків.

По-четверте, успіх стратегії грошово-кредитної політики значною мірою залежить від такого соціально-психологічного фактора, як довіра суб'єктів євროзони до монетарної влади, впевненість в обгрунтованості її рішень і неприпустимості їх ошукування у формі недотримання задекларованого цільового показника інфляції. Тому непересічного значення набуває прозорість дії механізмів монетарної політики ЄЦБ, транспарентності прийняття рішень його керівництвом.

Стратегія грошово-кредитної політики ЄЦБ, спрямована на досягнення цінової стабільності, дещо відрізняється від широко відомої стратегії прямого інфляційного таргетування, яка використовується центральними банками близько 30-ти різних країн світу, оскільки остання заснована на виробленні середньострокового прогнозу інфляції та неухильного «підтягування» монетарними засобами фактичної інфляції до її прогнозованого рівня. Однак, як показала світова криза, ефективними в умовах високої невизначеності виявились більш гнучкі варіанти таргетування інфляції, зокрема й націлювання грошово-кредитної політики на орієнтир цінової стабільності.

9.3 РОЗРАХУНКИ ТА ПЛАТЕЖІ В ЗОНІ ЄВРО

Важливим проявом валютної інтеграції в зоні євро служить існування єдиного платіжного простору. Тут застосовується великий набір платіжних інструментів. Основні інструменти мають готівкову чи безготівкову форми.

Масштаби застосування готівкових грошей як засобу обігу і платежу неоднакові для різних країн. Вони залежать від історично сформованих платіжних звичаїв, а також від різноманітних економічних і технічних факторів, зокрема від ступеня розвитку інфраструктури безготівкових розрахунків. Еволюція розрахункових відносин свідчить про поступове звуження сфери застосування готівки і зростання популярності безготівкових розрахунків, здійснюваних за допомогою переказу коштів між банківськими рахунками.

Готівковий обіг у євросоні забезпечують банкноти номіналом 500, 100, 50, 20, 10 і 5 євро; монети карбуються номіналом 2 і 1 євро, а також 50, 20, 10, 5, 2 і 1 цент. Загалом готівкові кошти становлять 9–10 % від сукупного обсягу ВВП євросоні. За 2007–2011 рр. обсяг емітованих готівкових коштів зріс у 1,3 раза, до того ж банкнот — на 31 %, монет — на 20 % (Додаток М).

Інструменти безготівкових розрахунків прийнято розподіляти на дві групи: інструменти кредитового переказу (credit-based instruments) та інструменти дебетового переказу (debit-based instruments). У першому випадку ініціатором платежу є платник, який дає своєму банку розпорядження дебетувати свій рахунок у цьому банку і перерахувати необхідну суму на рахунок контрагента в банку одержувача. Подібний спосіб переказу коштів знайшов широке застосування в оптовому секторі, а саме в сучасних системах валових розрахунків у режимі реального часу, де кредитовий переказ (аналог застосовуваного у нас платіжного доручення) усуває ризик неплатежу через брак коштів на рахунок платника.

Що стосується роздрібних платіжних систем, то тут прямий кредитовий переказ (direct credit transfer) користується великою популярністю в ряді країн євросоні. У Німеччині, наприклад, він застосовується в системах жиророзрахунків (giro system) і часто набирає форми постійного доручення (standing order), коли клієнт доручає банку здійснювати періодичні платежі зі свого рахунку на користь різних осіб або організацій (оплата комунальних послуг, внесків за кредит, податків тощо). Форма постійного доручення активно використовується компаніями для безготівкового переказу заробітної плати на рахунки співробітників і державними бюджетними установами для перерахування пенсій та інших видів соціальних виплат.

Поряд з прямим кредитовим переказом для здійснення безготівкових платежів використовуються різні інструменти дебетового переказу. В операціях такого роду платіж ініціює одержувач грошей. Він посилає (зазвичай через свій банк) вимогу платнику про сплату грошей шляхом переведення їх на свій рахунок у банку одержувача. *До таких інструментів належать банківські чеки, платіжні картки, інструменти прямого дебетування.*

Серед країн ЄВС чеками найбільше користуються у Франції, тоді як в інших країнах євросоні цей засіб платежу не набув такого поширення, як, наприклад, у США чи Канаді.

Незважаючи на заходи автоматизації чекового обороту кількість чеків в останні роки швидко скорочується через зростання популярності альтернативних, більш економних і зручних для споживачів інструмен-

тів безготівкових розрахунків (у першу чергу — платіжних карток і схем прямого дебетування).

Значення банківських платіжних карток як інструменту безготівкових розрахунків неухильно зростає. У євросоні використовуються 2 основні види карток — дебетові та кредитні. Дебетова картка ініціює зняття грошей з рахунку її власника в банку-емітенті в момент купівлі товару в магазині або отримання готівки в банкоматі. Кредитна картка дає можливість її власнику здійснити платіжну операцію з використанням кредиту в момент укладання угоди і подальшого погашення заборгованості на певних умовах. Отримали поширення й універсальні картки, які поєднують властивості обох зазначених карток.

Одним з досить нових напрямків розвитку «карткових» розрахунків у зоні євро є використання так званих передплачених, багатопільових карт (*prepaid multipurpose cards*). Це картки з мікросхемою (чіпом — *chip*), які є носіями електронних коштів. Вони є своєрідними «електронними гаманцями» (*e-purse*), призначеними для заміни готівкових грошей у дрібних і найдрібніших платіжних операціях повсякденного характеру.

Операції прямого дебетування (*direct debit transfer*) зручні для здійснення періодично повторюваних платежів і діють на основі договору між платником і його банком, згідно з яким клієнт дає попередню згоду (акцепт) на оплату платіжних вимог конкретних осіб і організацій. При надходженні такої вимоги банк автоматично дебетує рахунок клієнта і переводить гроші на рахунок одержувача. У наш час це одна з найбільш затребуваних форм розрахунків при оплаті населенням комунальних послуг, погашенні заборгованості за кредитами, сплаті страхових премій, внесків до благодійних фондів тощо. Виходячи з особливостей прямих дебетових платежів, їх використання переважає всередині країн-учасниць зони євро. Так, у 2011 р. у Франції було здійснено 3 533 млн трансакцій прямого дебетування, у Німеччині — 8 661, в Італії — 670 млн трансакцій [5, с. 14].

Масштаби і структура карткових платежів різні в країнах-учасницях зони євро (табл. 9.1), що відбиває національні особливості й традиції використання платіжних інструментів.

Значна кількість банківських платіжних карток у світі випускається за ліцензією двох великих міжнародних карткових асоціацій — VISA International і Master Card Worldwide. У євросоні великою популярністю користуються кредитні та дебетові картки цих та інших систем. Розвитку «карткового» бізнесу сприяє наявність великої мережі пристроїв для прийому карток — терміналів у торговельних підприємствах (*POS-terminals*) і банкоматів (*ATM — automatic teller machine*).

Таблиця 9.1 — Види випущених платіжних карток в окремих країнах зони євро в 2011 р., млн шт.

Країни	Картки з функцією готівки	Дебетові картки	Картки з функцією відкладеного дебету	Кредитні картки	Картки з функцією електронних грошей
Бельгія	20,0	15,7	4,3	—	12,4
Франція	92,7	69,1	22,3	27,6	33,1
Німеччина	132,7	104,0	22,7	3,9	96,5
Італія	53,3	37,6	—	29,8	14,2
Нідерланди	0,03	0,02	—	—	0,02

Для успішного здійснення платежів необхідна розвинена інфраструктура, що забезпечує випуск і обіг платіжних інструментів, обмін інформацією між фінансовими установами, розрахунок і погашення взаємних боргових зобов'язань і своєчасне зарахування грошей на банківські рахунки одержувачів.

Інфраструктура платіжного обороту в зоні євро характеризується паралельним існуванням різних європейських платіжних систем. Кожна держава-член ЄС підтримує систему валових розрахунків у режимі реального часу (Real-Time Gross Settlement — RTGS) для проведення платежів у євро. 18 національних систем RTGS пов'язані між собою технічними лініями зв'язку і разом утворюють платіжний механізм, підтримуваний ЄЦБ. Органічним елементом цього механізму є система TARGET — транс'європейських автоматизованих швидких переказів масових розрахунків у реальному часі (Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer). З січня 1999 р. платежі в єдиній валюті врегульовувались через систему масових розрахунків у реальному часі по всій зоні євро.

TARGET як децентралізована система, яка базується на національних системах валових розрахунків у режимі реального часу країн, що використовують для розрахунків євровалюту, є одним з наймасштабніших і важливих проєктів з об'єднання зони євро.

Основними завданнями системи TARGET є:

- створення надійного і безпечного механізму для здійснення транскордонних платежів;
- підвищення ефективності платежів між країнами ЄС;
- сприяння ЄЦБ у проведенні єдиної грошово-кредитної політики [4].

У системі TARGET використовуються сполучні інтерфейси і мережа зв'язку між національними системами і центральною мережею. Ця система зв'язку побудована на основі світових міжбанківських фінансових телекомунікацій — SWIFT (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*).

З метою уніфікації системи прийнято спільні технічні вимоги, які полягають у використанні форматів повідомлень SWIFT, сумісності інтерфейсу між національною і транскордонною мережами, мінімальності вимог щодо забезпечення безпеки систем і спільності робочих характеристик системи.

Система TARGET передбачає отримання її учасниками додаткових ліквідних коштів, які можуть бути задіяні для здійснення платежів. Ліквідність — це необхідна умова для нормального функціонування системи розрахунків. Центральні банки надають всім учасникам безвідсоткові денні кредити в необмеженій кількості під відповідне забезпечення. До того ж кредит може бути використаний протягом робочого дня неодноразово.

Система TARGET обробляє найрізноманітніші розрахункові операції. Насамперед, це платежі, безпосередньо пов'язані з операціями центральних банків, до яких залучена Євросистема на боці одержувача або відправника. Масово також здійснюються розрахункові операції неттингових систем великих за обсягом переказів у євро, платежі між кліринговими банками, міжбанківські та клієнтські платежі в євро.

У відповідь на зростаючий попит з боку фінансових установ для більш просунутих і узгоджених платіжних та розрахункових послуг було розроблено друге покоління платіжної системи — TARGET2. У новій системі децентралізовану структуру вихідної системи TARGET було замінено єдиною технологічною платформою (*Single Shared Platform — SSP*). Остаточний перехід до TARGET2 був успішно завершений у травні 2008 року. На кінець 2011 р. кількість учасників TARGET2 зросла до 4 478 інституцій, з яких 1 100 є прямими учасниками (мають безпосередній доступ до системи розрахунків і повинні мати рахунок у системі), 3 378 — непрямі учасники (діють через прямих учасників, які відіграють для них роль клірингових агентів) (рис. 9.2).

Іншою великою за обсягом переказів платіжною системою, що охоплює всю зону євро, є приватна система EURO1, розроблена Європейською банківською асоціацією (ЄБА) наприкінці 1998 р. Як і TARGET, вона спирається на технічну платформу SWIFT. Призначенням Системи EURO1 є переказ великих за обсягом платежів між комерційними банками, що зареєстровані або мають філію в Європейському Союзі та здійснюють перекази в євро. На сьогодні EURO1 обробляє понад 230 тис. платежів обсягом майже 245 млрд євро щодня [9].

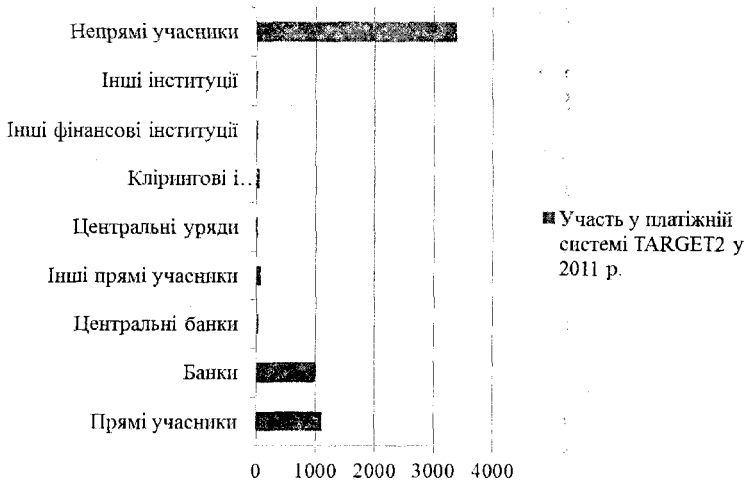


Рисунок 9.2 — Участь у платіжній системі TARGET2 у 2011 р.

На додаток до EURO1 ЄБА розробила платіжну систему STEP1, яка призначалася для переказу невеликих роздрібних платежів. Ця система розроблялась як частина загальної програми STEPS (Straight Through Euro Payment System), метою якої є забезпечення повного діапазону платіжних послуг у європейському і пан-європейському розрахунковому середовищі. Наприкінці 2000 р. ЄБА передала систему STEP1 в експлуатацію своїй кліринговій організації [6]. На сьогодні STEP1 щоденно обробляє понад 20 тис. транзакцій у євро, а її клієнтами є 96 прямих і 49 опосередкованих учасників (в основному малих і середніх банків) [8].

Програма STEPS була продовжена розробкою платіжної системи STEP2 як пан-європейської автоматизованої клірингової системи для міжнародних і внутрішньодержавних масових платежів у євро. На початку 2003 р. ЄБА також передала STEP2 в експлуатацію кліринговій організації. STEP2 працює з масовими платежами в євро, які відповідають Конвенції про кредитові перекази в євро європейського банківського сектора (угод обсягом до 50 тис. євро) [7].

Зазначені системи були розроблені, щоб стати основними елементами для створення єдиного платіжного простору зони євро (SEPA — Single Euro Payments Area).

У наш час клірингова організація ЄБА налічує 70 банків-акціонерів. Вона забезпечує роботу систем EURO1, STEP1 і STEP2, які пропону-

ють послуги з переказу великих і дрібних платежів, а також клірингових розрахунків у банківському Співтоваристві Європейського Союзу [9]. ЕВА постійно вдосконалює свої технічні та технологічні можливості з надання платіжних послуг, щоб задовольняти потреби банків в єдиному платіжному обслуговуванні.

Отже, основні сфери застосування платіжних інструментів визначаються платіжними звичаями та інноваціями у сфері платіжних систем. Так, готівкові гроші, як і раніше, найбільш активно використовуються при оплаті покупок у магазинах і в розрахунках фізичних осіб один з одним. Кредитові перекази найчастіше застосовуються для разових платежів через Інтернет і для віддалених розрахунків у формі постійних доручень. Для дебетових переказів характерні віддалені платежі з попереднім акцептом. Дебетові карти активно використовуються для покупок з оплатою через платіжні термінали, а кредитні картки — для разових платежів через Інтернет. Чеки, незважаючи на падіння їх популярності, як і раніше, використовуються в деяких країнах для розрахунків між фізичними особами та між бізнес-структурами.

Контрольні питання

1. Які події у світовій валютній системі 60-х років ХХ ст. активізували процес валютної інтеграції в Західній Європі?
2. Назвіть основні риси «європейської валютної змії» як системи узгодження валютних курсів країн-учасниць.
3. Що спричинило створення Європейської валютної системи? Чим вона відрізнялась від започаткованої на той час Ямайської валютної системи?
4. Які принципи валютної інтеграції були закріплені в Маастрихтському договорі? Чому валютна інтеграція вважається вищим рівнем інтеграційних процесів?
5. Проаналізуйте макроекономічне становище країн-членів ЄВС на відповідність Маастрихтським критеріям. Які з критеріїв, на вашу думку, втратили сьогодні актуальність?
5. Які етапи у своєму формуванні пройшов Європейський валютний союз? Розкрийте його сучасне становище.
6. У чому полягає проведення єдиної грошово-кредитної політики Євросистеми? Які цілі та інструменти при цьому використовуються?
7. Охарактеризуйте стратегію грошово-кредитної політики Євросистеми. Які нові елементи внесено до неї в посткризовий період?
8. Що характерне для єдиного європейського платіжного простору як складової валютної інтеграції?

9. Дайте характеристику системи готівкових і безготівкових платежів у зоні євро. Чим відрізняються за організацією та способом здійснення платежі фізичних осіб і банків?

10. Змалюйте інфраструктуру платежів і розрахунків у зоні євро.

Список літератури до розділу

1. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України [Режим доступу] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

2. Крамаренко Г. На шляху до єдиного європейського платіжного простору / Г. Крамаренко, С. Левшаков // Вісник Національного банку України. — 2010. — С. 41–44.

3. Макаренко М. І. Розвиток системи платежів у зоні євро / М. І. Макаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. Вип. 38. — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. — С. 21–31.

4. Обзор платежных систем Европейского Союза [Электронный ресурс] // Расчеты и операционная работа в коммерческом банке. — 2006. — № 11. — Режим доступа : http://www.reglament.net/bank/raschet/2006_11_article.htm.

5. Усоскин В. М. Розничные платежи в современной экономике / В. М. Усоскин // Деньги и кредит. — 2013. — № 7. — С. 11–18.

6. CPSS — Red Book — 2003 : Payment systems in the euro area [Electronic resource] / European Central Bank. — Access mode : <http://www.ecb.europa.eu>.

7. Payment and Securities Settlement Systems in the European Union: Volume I. — Blue Book, august 2007 [Electronic resource] — European Central Bank. — Access mode : <http://www.ecb.europa.eu>.

8. Statistics on payment, clearing and settlement systems in the CPSS countries [Electronic resource] / Bank for International Settlements. January 2013. — Access mode : <http://www.bis.org>.

9. The Payment System: Payments, Securities and Derivatives, and the Role of the Eurosystem / Tom Kakkola [Electronic resource] / European Central Bank, 2010. — Access mode : <http://www.ecb.europa.eu>.

10. The Implementation of Monetary Policy in the Euro Area: General Documentation on Eurosystem Monetary Policy Instruments and Procedures: [Electronic resource] / European Central Bank, 2012. — Access mode : <http://www.ecb.europa.eu>.

11. The Monetary Policy of the ECB: [Electronic resource] / European Central Bank, 2011. — Access mode : <http://www.ecb.europa.eu>.

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ЄС

10.1 ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ

Економічна модель Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) належить до континентально-європейського типу, відрізняється активною роллю держави в економіці, переважанням державної власності, сильною соціальною політикою, високою часткою державних витрат у ВВП, значним податковим навантаженням. За специфічними рисами, що притаманні економічній моделі досліджуваної країни, її можна віднести до центральноєвропейського типу, що характеризується високими обсягами перерозподілу ВВП через федеральний бюджет, ефективним функціонуванням системи соціального партнерства, забезпеченням високого ступеня зайнятості населення.

Охарактеризуємо сучасну економічну модель ФРН відповідно до визначених критеріїв:

1. *Національна специфіка організації економічного життя та складові народного господарства.* Для ФРН характерна соціально-ринкова економіка зі значною часткою свободи, стилем споживання, розпорядженням приватним майном за наявності державної гарантії вільної господарської діяльності. У центрі системи управління економікою знаходиться підприємництво, що забезпечує рівний розподіл соціальних благ у суспільстві. *Економічна складова* характеризується високим рівнем інтернаціоналізації виробництва, інтенсифікацією розвитку малого та середнього бізнесу, яке збалансовано поєднане з великим бізнесом. Відмінною характеристикою економічної моделі ФРН є виконання значної ролі в економічній системі банківських установ, які є акціонерами промислових компаній, компаній сфери послуг і здійснюють активний вплив на процес прийняття бізнес-рішень. *Соціальна складова* народного господарства ФРН характеризується високим рівнем грамотності суспільства, розвиненою системою тарифних погоджень, що передбачає розгляд питань заробітної плати, відпусток, соціального страхування, допомоги по безробіттю за участі керівників підприємств, суспільних і політичних організацій. Соціальна політика базується на наданні всім формам господарства (великим, малим, середнім) можливості стійкого розвитку та складається з двох напрямів: забезпечення соціальної безпеки та соціальної справедливості за рахунок надання державою соціа-

льної допомоги, соціальних пенсій, урівнюючих платежів, субсидій, дотацій. У ФРН ефективно функціонує механізм соціального партнерства, економічною базою якого є розвинена соціально орієнтована ринкова система господарства. *Екологічна складова* народного господарства відрізняється високим рівнем екологічного управління, зменшенням екологічного навантаження на природу.

2. *Характер взаємодії із зовнішнім середовищем.* Економічна модель ФРН характеризується як незбалансована, відкрита, що пояснюється залежністю країни-засновника європейської інтеграції від кон'юнктури країн-членів Європейського Союзу (ЄС) і підтверджується активізацією ролі Німеччини у формуванні загальних європейських фондів та Союзного бюджету, загостренням внутрішніх проблем, спричинених виконанням місії «донора» у фінансовій системі ЄС.

3. *Стан національного ринку та економічний потенціал країни.* Економіка ФРН на сьогодні характеризується як високопродуктивна ринкова економіка зі значними обсягами ВВП на душу населення, високим рівнем життя, переважанням у структурі економіки наукомісткого виробництва і сфери послуг. Німеччина є експортно орієнтованою країною і характеризується значною часткою промисловості у виробництві ВВП, розвинутою інфраструктурою, диверсифікацією економіки за галузями (див. Додаток Н). Визначальним чинником забезпечення конкурентоздатності продукції є її висока якість. До основних товарів і послуг, що експортуються досліджуваною країною, належать: споживчі та інвестиційні товари, продукція машинобудування, хімічної промисловості; фінансові, страхові, транспортні, технічні послуги. До групи товарів і послуг, що імпортуються, належать: верстати, автомобілі, хімікати, продукти, метали, текстиль. Економічний потенціал країни відображається в наявній конкурентній перевазі на світових ринках у таких галузях: автомобілебудування, приладобудування, хімічна й електронна промисловість. Слабким місцем економіки Німеччини є фінансування малоприбуткових галузей гірничодобувної та легкої промисловості, сільського господарства, яке повністю забезпечує лише потреби внутрішнього ринку, є дотаційним і обсяги виробництва якого поступають виробництву Франції та Італії. Сферам економіки ФРН притаманні тенденції до укрупнення, концентрації, універсалізації діяльності, поглиблення спеціалізації на виробництві нових видів продуктів.

4. *Місце країни у світовій економіці.* Активна позиція ФРН на зовнішніх ринках підтверджується високим ступенем інтегрованості в систему світових господарських зв'язків. Специфічними характеристиками економічної моделі є проведення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки в межах ЄС, забезпечення ефективності діяльності ЄС,

збільшення зовнішньополітичного потенціалу в рамках діяльності в регіональних об'єднаннях і військових союзах, погодження власних інтересів, інтересів країн-партнерів і третіх країн.

5. *Форми прояву універсальних економіко-наслідкових зв'язків.* Відмінною характеристикою економічної моделі ФРН є низький рівень продуктивності праці, що було спричинено скороченням робочих годин на тиждень на тлі збільшення часової оплати і додаткових трудових витрат. Крім того, використання високої якості людського капіталу, досягнень науково-технічного прогресу призвело до інноваційного спрямування розвитку економіки.

6. *Вплив експорту та імпорту на економічне зростання.* Економічна модель ФРН характеризується значним ступенем впливу кон'юнктури світових товарних ринків на економічне зростання національної економіки, що пояснюється її експортною орієнтованістю. Наступна специфічна риса моделі відображається в значному впливі імпорту на стан економіки, що підтверджується стабільною позицією Німеччини як нетто-імпортера енергоресурсів.

7. *Ступінь державного втручання в економіку.* Економічна модель ФРН характеризується значним ступенем впливу держави на економіку. Державне управління передбачає контроль за збереженням конкуренції, високим рівнем заробітної плати. Активний вплив держава здійснює через систему мит, технічних норм та цін.

8. *Традиційна і національна психологія, що пояснює поведінкові реакції членів суспільства.* Серед основних рис, що характеризують економічну модель ФРН і ментальність народу необхідно відокремити такі: змістовність, уміння володіння собою, працьовитість, економність, відповідальність, законслухняність, жорстка регламентованість.

Слабкі місця моделі економічного розвитку ФРН пов'язані зі значною роллю держави в економіці та потребою підтримки високого рівня соціального захисту, забезпечення населення та відображаються в таких рисах: обтяження фінансової системи високими стандартами соціального забезпечення; висока вартість праці; зосередженість не лише на внутрішніх проблемах країни, а пошук шляхів подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи в ЄС; високий рівень податкового навантаження на населення; екологічні проблеми (викид парникових газів, забруднення водного середовища); демографічні проблеми (старіння населення, мігранти); безробіття; послаблення експортних позицій; падіння конкурентоспроможності галузей; залежність від світової кон'юнктури; структурні проблеми економіки.

10.2 ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ ФРАНЦІЇ

Економічна модель Франції належить до континентально-європейського типу та відрізняється значною роллю держави в економіці, високою часткою державних витрат у ВВП, переважанням державної власності, активною соціальною політикою. За специфічними рисами, що притаманні економічній моделі досліджуваної країни, її можна віднести до центральноєвропейського (континентального) типу, що характеризується високими обсягами перерозподілу ВВП через державний бюджет, ефективним функціонуванням фондів соціального страхування.

Економічна модель Франції соціально орієнтована і, відповідно до визначених критеріїв, характеризується такими рисами:

1. *Національна специфіка організації економічного життя та складові народного господарства.* Цій економічній моделі притаманний високий ступінь інтернаціоналізації економіки та відкритість світовому господарству. *Соціальна складова* народного господарства Франції відрізняється ієрархічною побудовою системи соціального захисту, яка діє на національному та регіональному рівнях і містить внески робітників та роботодавців, суттєву частку державних дотацій у страхуванні від безробіття та сімейної допомоги. Особливостями системи соціального захисту Франції є: розгалужена система професійно-галузевих схем соціального страхування, розвинена система сімейної допомоги, значна роль додаткових систем соціального захисту у сфері пенсійного та медичного страхування. Відмінні риси економічної моделі Франції стосуються соціальної складової життя суспільства і характеризуються як орієнтація вищих навчальних закладів на підготовку державних службовців, переважання участі держави у сфері НДДКР.

2. *Стан національного ринку та економічний потенціал країни.* Франція є постіндустріальною країною з високим рівнем послуг у структурі ВВП, високим рівнем людського розвитку. За цією характеристикою економічна модель Франції характеризуються наявністю конкурентної переваги у вигляді природних ресурсів (залізо, уран, свинець, калійні солі, кам'яне вугілля, боксити, ліси) та сприятливих кліматичних умов. Як характеристики економічного потенціалу досліджуваної країни визначаємо переважання туризму та фінансової сфери у структурі послуг, наукомісткого виробництва в промисловому виробництві (авіакосмічне будування, автомобілебудування, залізничне будування, суднобудування, електротехнічне та радіоелектронне машинобудування). До провідних статей експорту належать: машинобудування, легка промисловість, харчова промисловість, металургія, атомна енергетика. Відмінною рисою, що характеризує економічний потенціал країни є її

лідуючі позиції на ринку сільськогосподарської продукції (зерно, масло, м'ясо, сир). До провідних статей імпорту належать: паливо, сировина, новітнє обладнання.

3. *Характер взаємодії із зовнішнім середовищем.* За даним критерієм економічна модель Франції має такі характерні ознаки: самостійність у визначенні зовнішньої політики; вплив на міжнародні політичні рішення через систему міжнародних організацій (Рада Безпеки ООН, ЄС); виконання ролі світового ідеологічного лідера із забезпечення захисту прав людини у всьому світі; країна-засновник ЄС, що відіграє ключову роль у визначенні напрямів спільних політик, здійснює активну участь у військових операціях НАТО (Кувейт, Боснія, Косово).

4. *Форми прояву економічних зв'язків.* Франція відрізняється нерівномірним розподілом економічної діяльності всередині країни, пов'язаністю секторів економіки за допомогою державної системи економічного стратегічного планування.

5. *Вплив експорту та імпорту на економічне зростання.* Економічна модель Франції характеризується політикою стримання імпорту за рахунок митних зборів, системи компенсаційних зборів і стимулювання експорту.

6. *Ступінь державного втручання в економіку.* Економічна модель Франції відрізняється активною роллю держави в економіці та характеризується прямою участю держави в процесах відтворення, що проявляється в трьох напрямках: пряме регулювання цін на соціально важливі товари та послуги (сільськогосподарська продукція, газ, електроенергія, транспортні послуги); переважання державної власності в економіці (газова промисловість, електроенергетика, транспорт); забезпечення високого рівня соціального захисту в державному секторі. Специфічною рисою є застосування окремих елементів політики дерегулювання залежних від політичного впливу, пов'язаних з циклічною зміною правлячої влади. Сферою жорсткого державного регулювання є процедура реструктуризації підприємств і вивільнення персоналу з орієнтацією на мінімізацію кількості безробітних, виплату компенсацій робітникам, фінансування професійної перепідготовки, пільгового кредитування відкриття власного бізнесу. Економічна модель Франції характеризується активною політикою соціальної відповідальності. Економічна ідеологія країни проявляється в підтримці зайнятості в державному секторі.

7. *Традиційна та національна психологія, що пояснює поведінкові реакції членів суспільства.* Серед основних рис, що характеризують економічну модель Франції та ментальність народу необхідно виокремити такі: раціоналізм, «вміння жити», політична коректність, монументалізм.

Слабкі місця економічної моделі Франції: високі податки, значні видатки державного бюджету на соціальні потреби, відсутність стимулів для науково-технічного прогресу, безробіття.

10.3 АНГЛОСАКСОНСЬКА ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ (ОБ'ЄДНАНЕ КОРОЛІВСТВО ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ, РЕСПУБЛІКА ІРЛАНДІЯ)

Економічна модель Об'єданого королівства Великобританії та Північної Ірландії, Республіки Ірландія за геополітичним критерієм належить до англосаксонського типу, що характеризується переважанням приватної власності на засоби виробництва, наявністю ринкового координаційного механізму, обмеженою роллю держави в економіці, заохоченням підприємницької активності.

Охарактеризуємо сучасну англосаксонську економічну модель відповідно до визначених критеріїв:

1. *Національна специфіка організації економічного життя та складові народного господарства.* В англосаксонській економічній моделі системоутворюючим фактором є ринок, його фінансовий сегмент, ефективна дія якого забезпечується діяльністю органів виконавчої, законодавчої та судової гілок влади. Для цієї моделі характерна значна роль державних установ в забезпеченні соціальними послугами і виплатами у системі соціального захисту населення, що підкріплена їх тісним зв'язком з приватними страховими програмами. Англосаксонська економічна модель характеризується переважанням приватної власності на засоби виробництва та ринкового координаційного механізму. *Економіка* країн характеризується низькою часткою, порівняно з європейськими країнами, зовнішніх джерел фінансування капіталовкладень і більш високим відсотком власного нерозподіленого прибутку й амортизаційних відрахувань. Характерними рисами англосаксонської економічної моделі є сприятливий податковий та інвестиційний клімат, стимулювання підприємництва. *Соціальна складова* економічного життя досліджуваних країн є слабкою ланкою економічної моделі та характеризується такими особливими рисами: ліберальний підхід у соціальній сфері, високий рівень грамотності населення, значний рівень безробіття, низький рівень споживання, необхідність збільшення бюджету на освіту та збільшення стандартів державної служби. Соціально-економічна модель Об'єданої Великобританії та Північної Ірландії відрізняється низьким рівнем соціальної мобільності, превалюванням принципу розподільної справедливості, низьким рівнем соціальних ви-

плат у системі соціального страхування, домінування соціальної допомоги, розподіл обов'язків між державою (фінансування сімейної допомоги та системи охорони здоров'я) та робітниками і роботодавцями (соціальні внески на соціальні потреби). *Екологічна складова* потенціалу країн характеризується високим рівнем екологічного управління, незначним техногенним навантаженням на екосистему.

2. *Стан національного ринку та економічний потенціал країн.* Англосаксонська економічна модель характеризується високим рівнем ВВП на душу населення (див. Додаток 10). Великобританія має конкурентні переваги у вигляді природних ресурсів: нафта, кам'яне вугілля, сільгоспугіддя. Ресурсний потенціал Республіки Ірландії характеризується переважанням цинку, торфу, свинцю. Відмінною рисою, що характеризує економічний потенціал Великобританії є значна питома вага фінансових, банківських і страхових послуг у галузевій структурі економіки. У промисловому виробництві Великобританії переважають наукомісткі галузі: електротехнічна, авіаційна, електронна, нафтохімічна, меншого значення мають галузі: вугледобувна, металообробна, текстильна, харчова. Сільське господарство Великобританії характеризується значним технічним оснащенням і високою продуктивністю. Перевагою економічної моделі Великобританії є переважання готової продукції аграрного сектору та сектору промисловості в структурі експорту країни. Республіка Ірландія є аграрно-індустріальною країною, що має в основі такі галузі промисловості: комп'ютерна індустрія, текстильна, харчова, хімічна, машинобудування, чорна металургія, фармацевтична, гірнична, скляна, нафтопереробна.

3. *Характер взаємодії із зовнішнім середовищем і місце країн у світовій економіці.* Великобританія характеризується високим ступенем відкритості поряд зі значним ступенем самотності зовнішньоекономічної політики в межах ЄС, відіграє ключову роль у прийнятті колективних рішень у рамках міжнародних економічних організацій та угод: ООН, Рада Безпеки ООН, НАТО, Британська Співдружність, Організація за безпеку та співробітництво в Європі, ЄС, ВТО, Організація економічного співробітництва та розвитку, МВФ, Світового банку, ЄБРР, Паризький і Лондонський клуб кредиторів. Республіка Ірландія відрізняється тісним зовнішньоекономічним зв'язком з Великобританією.

5. *Вплив експорту та імпорту на економічне зростання.* Англосаксонська економічна модель характеризується значною роллю експорту капіталу в економічному розвитку та наявною тенденцією до нарощення співробітництва з азіатськими країнами.

6. *Ступінь державного втручання в економіку.* Англосаксонська економічна модель характеризується обмеженою роллю держави в економіці, незначною роллю держави та профспілок у вирішенні питань

управління фірмою. За критерієм ролі держави у вирішенні соціально-економічних проблем, перерозподілу доходів, багатств, подолання бідності англосаксонську економічну модель можна охарактеризувати як ліберально орієнтовану, якій притаманні риси: свобода особистості, виконання державою мінімальних захисних функцій. Держава має забезпечити дію механізму захисту прав ринкових агентів, що добровільно в умовах вільної ринкової економіки здійснюють певні трансакції.

7. *Створення національного економічного порядку.* Англосаксонська економічна модель будується на принципі, за якого індивідуальні свободи людини становлять правовий базис суспільства та економічного порядку, а також характеризується високим ступенем дотримання громадянами законів, жорстким законодавчим регулюванням більшості аспектів діяльності приватного бізнесу, недопущенням монополізації, законодавчим захистом прав споживачів, антимонопольним контролем.

8. *Традиційна та національна психологія, що пояснює поведінкові реакції членів суспільства.* На відмінності англосаксонської моделі за цим критерієм вплинули історичні особливості утворення Великобританії через злиття різних за культурною, релігійною, економічною ознакою областей: Англії, Уельсу, Шотландії, Північної Ірландії. До спільних рис, що характеризують англосаксонську економічну модель і ментальність народів, належать: консерватизм, свободололюбність, стриманість, чесність.

Слабкі місця англосаксонської економічної моделі: соціальна нерівність, невисока якість суспільних товарів, найбільша вразливість до впливу світових фінансово-економічних криз.

10.4 СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ (ІТАЛІЯ, ІСПАНІЯ, ПОРТУГАЛІЯ, ГРЕЦІЯ)

Середземноморська економічна модель відрізняється переважанням сімейного типу власності, високим ступенем централізації капіталу.

Охарактеризуємо сучасну середземноморську економічну модель відповідно до визначених критеріїв:

1. *Національна специфіка організації економічного життя та складові народного господарства.* Середземноморська економічна модель характеризується переважанням кооперативного сектору, високим рівнем неформальної господарської діяльності, забезпеченням економічного росту національних економік шляхом її модернізації на інноваційній основі. *Соціальна складова* відрізняється переважанням пенсійних виплат у соціальних витратах, високим ступенем розподілу отримую-

чів допомоги залежно від статусу, регулюванням заробітної плати в легальному секторі колективними угодами. Відмінною рисою моделі є адресний характер соціальної допомоги. *Економічна складова* характеризується значною часткою державного сектору, розвинутою тіньовою економікою, непропорційним розвитком і розміщенням галузевої структури промисловості. Греція відрізняється наявністю в сільському господарстві невеликих приватних господарств, концентрацією грецьких та іноземних монополій у промисловості. Економіка Іспанії є змішаною капіталістичною та характеризується розвитком секторів середнього технологічного рівня. Відмінними рисами є значна залежність іспанських банків від сектору будівництва та ринку нерухомості, недостатня участь приватного сектору у фінансуванні НДДКР, збільшення державних закупівель товарів і послуг, що вироблені на інноваційній основі. Економічна модель Португалії орієнтована на розвиток середнього класу, сфери послуг. Італія відрізняється значними регіональними відмінностями щодо рівня доходів і економічної спеціалізації. У середземноморській економічній моделі *екологічна складова* тісно пов'язана зі станом економіки країн і характеризується на сьогодні погіршенням показників екологічної безпеки, збільшенням концентрації шкідливих речовин у повітрі.

2. *Характер взаємодії із зовнішнім середовищем.* Середземноморська економічна модель відрізняється високим ступенем залежності національних економік країн цієї групи від інтеграційних процесів ЄС. Сприятливою сферою взаємодії є торгівля, яка сприяє ефективному використанню ресурсів, а найбільш вразливими є галузі промислового виробництва, що реагують на негативні тенденції в об'єднанні зростання рівня безробіття.

3. *Стан національного ринку та економічний потенціал країн.* Важливими характеристиками економічної моделі Італії є розширення кооперативного сектору в соціально-економічній структурі за рахунок збанкрутілих державних і приватних підприємств, наявна структурна проблема економіки, розрив в обсягах виробництва. Економічний потенціал Італії характеризують такі галузі: машинобудування, металургія, хімічна та нафтохімічна, легка промисловість. Провідне місце в структурі національного ринку Іспанії належить сільському господарству (вино, оливки, оливкове масло, пшениця, рис). Відмінною рисою економічного потенціалу є слабке забезпечення корисними копалинами, залежність від імпорту енергоносіїв. Конкурентною перевагою країни є глобальна експансія іспанських компаній на ринки Китаю та Індії. Економічний потенціал Португалії базується на секторах промисловості, сфері послуг і характеризується розвитком таких провідних галузей: текстильної, виробництва вина, оливкової олії, чорної та кольорової ме-

талургії, машинобудування, хімічної промисловості. Греція характеризується переважанням легкої металургії, хімічної, добувної промисловості, електротехніки.

4. *Вплив експорту та імпорту на економічне зростання.* Зовнішня торгівля відіграє важливу роль у побудові середземноморської економічної моделі, це пояснюється незначним ресурсним потенціалом країн, необхідністю використання у виробництві імпортованої сировини та вузькістю внутрішніх ринків. Тому укріплення економічного потенціалу країн пов'язано з орієнтацією на зовнішні ринки. Ключовим фактором економічного зростання є експорт товарів у країни Азії та Латинської Америки.

5. *Ступінь державного втручання в економіку.* У середземноморській економічній моделі держава активно бере участь у виробничій діяльності. Значною питомою вагою держави в економіці (банківська, валютна, фінансова система), посиленними протекціоністськими тенденціями в економічному розвитку, високим рівнем розвитку державного монополістичного капіталізму вирізняється Італія. Застосуванням державних інструментів заохочення впровадження інновацій (податкові пільги, система регулювання мобільності наукових кадрів, пільгове кредитування), розробкою державної інноваційної стратегії, що є основою формування проектів і промислової політики підприємств, характеризується Іспанія. Португалія відрізняється значною роллю державного сектору, що впливає на здійснення економічної, соціальної політики та має різноманітну галузеву структуру.

6. *Традиційна та національна психологія, що пояснює поведінкові реакції членів суспільства.* Середземноморська економічна модель відрізняється достатнім рівнем грамотності та свідомості громадян. Ці країни вирізняються суспільством, що сповнене протиріч. Серед основних рис, що характеризують середземноморську економічну модель за цим критерієм можна визначити: спокій, емоційність, культ родини, енергійність, уміння не поспішати, працелюбність, винахідливість, оптимізм.

Слабкі місця середземноморської економічної моделі представлені високим рівнем безробіття, тіньовою економікою, диспропорцією розвитку всередині країн, слабкою стійкістю до економічних криз.

10.5 СКАНДИНАВСЬКА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ

Скандинавська (шведська, соціал-демократична) економічна модель характерна для Швеції, Норвегії, Данії, Фінляндії та характеризується високим рівнем економічної ефективності, стабільним економічним ростом, справедливим розподілом доходів і соціальною справедливістю,

поседнанням належного врядування, політичної стабільності, стійкого економічного зростання. Скандинавська модель демонструє приклад забезпечення балансу між економічною ефективністю та соціальною рівновагою.

Економічний базис скандинавської моделі становлять ринкові відносини з активним використанням державного регулювання. **Охарактеризуємо скандинавську економічну модель відповідно до визначених критеріїв:**

1. *Національна специфіка організації економічного життя та складові народного господарства.* Для скандинавських країн характерні спільні риси: невеликі відкриті економіки, високий рівень життя, рівномірний розподіл доходів. Відмінною рисою економічної складової є інноваційний розвиток за політики активного державного сприяння, що проявляється в удосконаленні бази розробки інновацій, державній участі в інноваційній сфері, розвитку людського потенціалу. *Соціальна складова* скандинавської моделі представлена такими елементами: соціальна справедливість, зрівнювання доходів, згладжування соціальних протиріч, побудова демократичного суспільства на базі державного благоустрою. Специфічною рисою скандинавської моделі є відособлення соціального сектору в бюджетній політиці держави з метою виведення відносин розподілу зі сфери впливу ринкових механізмів.

2. *Характер взаємодії із зовнішнім середовищем.* Скандинавська економічна модель характеризується ліберальною зовнішньоекономічною політикою, що базується на концепції відкритої економіки. Специфічною характеристикою є спеціалізація, концентрація на вузькому асортименті продукції. Регіональні особливості Скандинавських країн, вузькість національного ринку, неможливість створення диференційованої галузевої структури народного господарства вплинули на характер взаємодії із зовнішнім середовищем, що проявилось у виваженості підходу до вступу в міжнародні організації та вибірковості поглиблення міжнародного співробітництва. Основні цілі зовнішньоекономічної політики країн зосереджено навколо захисту національних економічних інтересів та підтримці активного нейтралітету. Укріпленню зовнішньоекономічних зв'язків зазначених країн сприяла висока якість і конкурентоспроможність продукції на світових ринках.

3. *Стан національного ринку та економічний потенціал країн.* До переваг, що характеризують економічний потенціал Фінляндії та структуру її народного господарства належать: технологічне зростання, високорозвинена інфраструктура, швидкість освоєння новітніх технологій. У високорозвиненій індустріально-аграрній Фінляндії переважає металургійна, машинобудівна, деревообробна промисловість, чорна та кольорова металургія. Економічний потенціал Фінляндії характеризу-

ється наявними природними багатствами: ліс, руди металів. Національний ринок Фінляндії характеризується переважанням приватного підприємництва, контролем (монопольним володінням) державою певних галузей економіки. Стан національного ринку високорозвиненої індустріально-капіталістичної Швеції характеризується такими рисами: висококваліфікована робоча сила, застосування високих технологій у виробництві, наявність природних ресурсів (деревина, залізняк, гідроенергія), переважання у структурі експорту машинобудування, електротехнічної продукції та електроніки, сталі, пиломатеріалів, целюлозно-паперової продукції. Економіка Швеції відрізняється високим ступенем концентрації виробництва і капіталу, рівнем монополізації економіки. Економіка Швеції характеризується значним сировинним потенціалом (залізна руда, мідь, свинець, цинк); високим рівнем розвитку інновацій, інфраструктури, що постійно модернізується. Норвезька економіка відрізняється поєднанням ринкової активності та значної частки державної власності та розвивається за рахунок сировинних ресурсів, основні з яких нафта, гідроенергія, риба, ліс, корисні копалини. Державна політика Норвегії акцентована на стимулювання розвідки нафти та розробки нових місцезнаходжень, розвитку відновлювальних джерел енергії, збереження високотехнологічних виробництв (бюджетне фінансування НДДКР).

4. *Форми прояву економічних зв'язків.* Скандинавська модель є змішаною моделлю економіки, що представлена поєднанням і взаємодією основних форм власності: приватної, державної та кооперативної, кожна з яких виконує свою функцію в системі економічних і соціальних зв'язків. Базою для макроекономічної моделі є функціонування розвинутих фінансових ринків. Специфічною рисою скандинавської моделі є взаємодія великих фінансових корпорацій і держави, що проявляється в посиленні впливу багатонаціональних корпорацій на соціально-економічний розвиток при одночасному зростанні ролі держави як гаранта збереження національної власності та національних інтересів. Наступним елементом прояву економічних зв'язків, що є специфічною характеристикою скандинавської моделі, є кооперація, яка охоплює промисловість, банківську та страхову сфери, сільське господарство, а також є фактором збільшення матеріальних благ, зайнятості, стабілізації цін та ефективно взаємодіє з приватною і державною власністю. За цим критерієм характеристики економічної моделі необхідно відмітити високий рівень взаємодії між підприємствами, науково-технічними центрами та університетами.

5. *Вплив експорту та імпорту на економічне зростання.* Експорт відіграє ключову роль на етапах формування та розвитку скандинавської моделі та становить основу для нарощення імпорту капіталу.

Основними експортерами є крупні монополії, що працюють у вузькоспеціалізованих галузях і відіграють значну роль у розвитку країн та їх представленні на світовому ринку. Висока залежність від зовнішньої торгівлі для збереження високої продуктивності праці та рівня життя.

6. Ступінь державного втручання в економіку. Державний сектор відповідає за розміщення значної частки ресурсів. Специфіка скандинавської моделі проявляється в можливості впливу інституту державної влади на розвиток не лише через політичні механізми, а й через виконання ролі державного підприємця, інвестора. Активна роль держави проявляється також у процесі перерозподілу грошових потоків на соціальні потреби. Інструментом державного впливу на економічний розвиток є політика протекціонізму, що виражається в підтримці через пільгове оподаткування основних приватних експортерів переважно промислового сектору. Взаємодія державного та приватного секторів проявляється в ефективному механізмі розподілу значних сум від податків на державні послуги населенню та приватним економічним суб'єктам. Скандинавська модель характеризується значним державним регулюванням зовнішньоекономічної політики та економіки. Основні інструменти державного регулювання: субсидії експортерам, пільги в оподаткуванні, активна політика на високорозвиненому ринку праці.

7. Створення національного економічного порядку. Основним фактором розвитку та стабільності функціонування соціально-економічної системи є держава, що виконує роль гаранта. Характеристикою цього критерію є тенденція до зростання державного сектору в зазначеній групі країн, особливо в Швеції та Данії.

8. Традиційна та національна психологія, що пояснює поведінкові реакції членів суспільства. Скандинавська модель відрізняється високим рівнем кваліфікації робітників і самосвідомості громадян. Ці країни характеризуються мультикультурним, інтернаціональним суспільством, що є причиною соціальної нестабільності та вимагає посилення заходів державної імміграційної політики. Серед основних рис, що характеризують скандинавську економічну модель за цим критерієм можна визначити високий рівень політичної культури, наявність компромісу в суспільстві, відсутність корупції, соціальну згуртованість населення.

Слабкі місця скандинавської моделі: складність поєднувати досягнення повної зайнятості та стабільності цін, значне податкове навантаження.

10.6 ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ НОВИХ ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Формування економічних моделей нових членів ЄС (Республіка Болгарія, Республіка Естонія, Республіка Кіпр, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Мальта, Республіка Польща, Румунія, Республіка Словаччина, Республіка Словенія, Республіка Угорщина, Республіка Хорватія, Чеська Республіка) було розпочато з радикальних перетворень соціально-економічного та політичного устрою, становлення якісно нової моделі господарювання. Основним напрямком реформ було утворення соціально орієнтованої економіки, що активно використовує досягнення науково-технічного прогресу та взаємодіє зі світовим господарством.

Охарактеризуємо сучасні економічні моделі нових членів Європейського Союзу відповідно до визначених критеріїв:

1. *Національна специфіка організації економічного життя та складові народного господарства.* Сучасна економічна складова народного господарства нових членів ЄС характеризується малою часткою наукомістких виробництв в економіці, переважанням малопродуктивного будівництва, промисловості та фінансового посередництва, значною роллю сфери послуг і залежністю від імпорту. Зазначимо, що окрім спільних рис, кожній економічній моделі досліджуваних країн притаманні специфічні риси. Так, народне господарство Болгарії характеризується розвитком двосторонніх проектів у сфері фінансових послуг, наявністю найдешевшої робочої сили серед країн членів ЄС, активною державною підтримкою розвитку малого та середнього бізнесу та змінами в місцевому управлінні. Такі країни, як Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина визначаються експортною орієнтацією, залежністю економіки від іноземної кон'юнктури і характеризуються переважанням малого та середнього бізнесу в структурі народного господарства. До того ж сучасна економічна модель Угорщини відрізняється розвинутою структурою венчурних фондів і спільнот ризикового капіталу, залежністю економіки від іноземних інвестицій через значну частку міжнародного фінансового капіталу та ТНК в основних промислових і експортних галузях країни. Відмінною характеристикою економічної моделі Польщі є значна частка банків з іноземним капіталом у банківській системі цієї країни, що в умовах посткризових тенденцій підвищує ризик виводу капіталу з країни. Економічна складова народного господарства в Румунії характеризується рисами: індустріалізація, переважання в енергобалансі нафти, природного газу, нафтодобувної та газової промисловості, сфери послуг у ВВП, розвитком туристичної галузі. Респу-

бліка Кіпр визначається як країна з гнучкою економікою, з домінуванням приватного сектору. Головними характеристиками стану економічної складової народного господарства Естонії є переважання прямих іноземних інвестицій, участь у глобальному товаропотоці автомобілів та інформаційних технологій, що відображається в активному експорті капіталу і товарів. Республіка Словенія та Республіка Хорватія відрізняються високим рівнем індустріалізації. *Соціальна складова* народного господарства нових членів ЄС характеризується негативними тенденціями на ринку праці, що пов'язані зі старінням націй, скороченням населення та наявністю соціального тиску через необхідність підняття пенсійного віку та скорочення державних соціальних виплат. *Екологічна складова* народного господарства держав містить поглиблення співробітництва з третіми країнами у сфері моніторингу навколишнього середовища, управління охоронними територіями, розвитку екотуризму.

2. *Характер взаємодії із зовнішнім середовищем.* Економіки країн нових членів ЄС характеризуються високим ступенем залежності від зовнішньоекономічної сфери, належать до економік відкритого типу та визначаються особливими показниками рівнів відкритості. Так, особливістю економічної моделі Угорщини є провідна роль ТНК в освоєнні внутрішнього ринку. Сучасна економічна модель Румунії характеризується активізацією політики залучення іноземного капіталу (зокрема поглиблення економічної співпраці з Китаєм). Болгарія відрізняється формуванням значної частки ВВП за рахунок зовнішньої торгівлі, розширенням партнерських відносин в енергетичному секторі. Естонія, Латвія, Литва характеризуються високим рівнем розвитку міжнародного торгового посередництва. Республіка Мальта та Республіка Кіпр відрізняються активізацією міжнародного економічного співробітництва у сфері надання широкого спектру новітніх послуг зарубіжним підприємцям. Словенія характеризується високою залежністю від експорту з країн-членів ЄС. Економічні моделі Польщі, Чехії та Словаччини характеризуються динамічним розвитком двосторонніх міждержавних відносин, інтенсифікацією співробітництва. В цілому, зовнішня політика нових членів ЄС орієнтована на забезпечення цілей і потреб нації та зовнішньополітичних стратегій, цілей ЄС та пошук нових можливостей двостороннього взаємовигідного співробітництва із зарубіжними країнами.

3. *Стан національного ринку та економічний потенціал країн.* Економічний потенціал досліджуваних країн є різним, що пояснюється географічним положенням, історичними особливостями утворення держав, проведення ринкових реформ. Економічна модель Угорщини за цим критерієм характеризується проведенням активної модернізації економіки. Основними галузями, що становлять економічний потенціал цієї

країни, є: автомобілебудування, електротехнічна та радіоелектронна промисловість, фармацевтичне виробництво. Ресурсний потенціал Угорщини є незначним, що залишається основною проблемою економічної системи в умовах зростання світових цін на енергоносії. Економічний стан Румунії характеризується активізацією частини фінансових ринків у фінансуванні та підтримці інвестицій у бізнесі та розвитку інфраструктури. Одна з сучасних рис економічної моделі Болгарії відображається в застосуванні державних інструментів зі збільшення конкурентоспроможності компаній і залучення нових іноземних фірм на місцевий ринок, тобто зменшення державних мит, надання знижок заявнику при реєстрації фірми в електронному вигляді. Крім того, економічна модель Болгарії характеризується залежністю економічних показників розвитку від зовнішнього попиту, необхідністю постійного стимулювання внутрішнього споживання з метою забезпечення економічного зростання країни. Стан економіки країн Балтії характеризується кризовими явищами, нестійкою динамікою, що пов'язано з уповільненням економічного зростання в країнах ЄС, погіршенням показників експорту та постійним зростанням імпорту. Рисує, що характеризує економічну модель держав Балтії, є визначеність динаміки попиту на внутрішньому ринку в економічному розвитку країн. Відмінністю економічних моделей Республіки Мальта та Республіки Кіпр є галузева структура економіки зі значним переважанням сфери послуг і незначною роллю сільського господарства. Республіка Кіпр характеризується малим внутрішнім ринком, невеликим розміром підприємств, кількісною і якісною невідповідністю на ринку робочої сили. Індустріальний розвиток Республіки Хорватії посприяв розвитку на сьогодні таких галузей: машинобудування, суднобудування, фармацевтична, хімічна, електронна й електротехнічна промисловість. Провідну роль в економічному зростанні відіграла галузь туризму та горна промисловість. Економічна модель Словенії характеризується високопродуктивним сільським господарством, розвиненими галузями чорної та кольорової металургії, електронної, електротехнічної, хімічної, деревообробної промисловості. Визначальним фактором економічної моделі Польщі є значний внутрішній споживчий ринок, динаміка споживання на якому є фактором економічного зростання. До основних рис індустріально-аграрної країни Польщі за визначеним критерієм належать: провідна роль машинобудування, металургійної, гірничої, хімічної промисловості; переважання в національному споживанні імпоротної сталевих продукції та невідповідність структури її виробництва національним потребам.

4. *Вплив експорту та імпорту на економічне зростання.* У посткризовий період вплив експорту на економічне зростання залишається значним через негативні тенденції на зовнішніх ринках, повільне віднов-

лення економік країн ЄС. В економічній моделі Угорщини вагомий вплив на економічне зростання здійснив фактор збільшення експорту високотехнологічної продукції, а також частки ринків промислово-розвинених країн. Фактором, що стимулює економічне зростання Чехії, виявилось збільшення інвестицій в основний капітал приватного сектору. Збільшення роздрібного обігу відбувалося завдяки зростанню реальних доходів населення за рахунок надання послуг іноземним туристам, а також доходів від торгівлі. Залучення високотехнологічних компаній відбулося за державної підтримки входження підприємницького іноземного капіталу. Зовнішня торгівля є основним фактором стабільного відновлення економіки Румунії. Важливе значення зовнішньої торгівлі для економік Республіки Мальта та Республіки Кіпр пояснюється відсутністю достатньої кількості ресурсів, задоволенням внутрішніх потреб за рахунок імпорту товарів та сировини. Слабкою ланкою економічної моделі Республіки Хорватія є висока залежність від електроенергії, що імпортується. Економіка Словенії орієнтована на зовнішній ринок.

5. *Ступінь державного втручання в економіку.* Спільною є тенденція зменшення ролі держави в управлінні господарською діяльністю з концентрацією на забезпеченні умов справедливої конкуренції, створенні економічної та соціальної структури, забезпеченні соціального єднання, підтриманні макроекономічної стабільності та сприятливого інвестиційного клімату.

Слабким місцем економічних моделей країн є наявна диспропорція між потребами ринку праці та освітніми спеціальностями, потреба посилення якості підготовки спеціалістів, розвиток і впровадження інновацій.

Контрольні питання

1. Визначте особливості та охарактеризуйте риси економічної моделі Федеративної Республіки Німеччини.

2. Охарактеризуйте відмінні риси та недоліки економічної моделі Франції.

3. Визначте переваги та охарактеризуйте риси англосаксонської економічної моделі.

4. Охарактеризуйте основні риси та слабкі місця скандинавської економічної моделі.

5. Визначте відмінності та охарактеризуйте риси середземноморської економічної моделі.

6. Охарактеризуйте основні риси економічних моделей нових членів ЄС.

Список літератури до розділу

1. Вишнева Е. Н. Экономика и модели экономических систем стран мира : учебное пособие. — Донецк, ДонНТУ, 2010. — 302 с.
2. Евдокимов В. В. Анализ устойчивого развития стран большой семерки // Проблемы теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. — Вип. 1 (22). — 2012. — С. 109–121.
3. Економіка зарубіжних країн : навчальний посібник / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, В. М. Осипова. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 544 с.

РОЗДІЛ 11 УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

11.1 ПЕРЕДУМОВИ ТА ДОГОВІРНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Проблема вибору ефективної міжнародної економічної стратегії в контексті потенціальних можливостей геополітичних напрямів розвитку була і залишається однією з ключових для забезпечення *сталого економічного зростання та підвищення добробуту країни*.

Тому одним із стратегічно важливих векторів регіонального інтеграційного розвитку України є співпраця й економічна інтеграція з Європейським Союзом, що повинно сприяти:

- розбудові сприятливого внутрішнього середовища для бізнесу та інвестицій;
- полегшенню доступу до зовнішніх ринків (якомога легший доступ до найбільшої кількості ринків);
- зниженню енергетичної вразливості (шляхом збільшення енергетичної незалежності та ефективності);
- реалізації засад екологічно сприятливого зростання.

Співробітництво з ЄС залишається пріоритетним напрямом зовнішньої політики України, а інтеграція до європейського політичного, економічного та соціального простору створює додаткові можливості для модернізації економіки та правового поля, залучення іноземних інвестицій та інноваційного розвитку держави і суспільства, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника, демократизації політичної та інституціональної систем, наближення до високих соціальних стандартів ЄС.

Саме тому *основні передумови європейської інтеграції України можуть бути зведені до таких положень:*

1) назріла необхідність збалансування й оптимізації різновекторного механізму коопераційних зв'язків України із зовнішнім світом, головним змістом якого є намагання забезпечити взаємодію із ЄС в економічній і військово-політичній сферах за значної де-факто економічної та політичної залежності від Росії та країн СНД у вигляді міцних коопераційних зв'язків як пострадянської спадщини;

2) необхідність реформування політичної та економічної сфер у напрямку демократизації та лібералізації; інноваційна модернізація виробництва з метою формування засад підвищення рівня конкурентоспроможності України на світовому ринку;

3) розбудова ефективної моделі соціально орієнтованої економіки з метою підвищення добробуту нації.

Цим пояснюється актуалізація визначення нового формату відносин України з ЄС, починаючи вже з перших днів незалежності, з подальшим набуттям свого виразу у формі стратегії партнерства і співробітництва, початком формування правової бази майбутніх двосторонніх відносин і механізму інституційного співробітництва.

Ретроспективний аналіз двосторонніх відносин дає змогу виокремити декілька етапів та основних подій на шляху євроінтеграційного розвитку України (Додаток П).

1-й етап (1990–1994 рр.). Становлення України як незалежного суб'єкта міжнародних відносин: початок формування взаємин з ЄС. Передумовою формування і розбудови відносин з Європейським Союзом стала систематизація основних принципів зовнішньої політики України, як нового на пострадянському просторі незалежного суб'єкта міжнародних відносин, що закріплювалося у таких документах:

– Декларація про державний суверенітет (16 липня 1990 року), у якій основним завданням для держави було обрано «повернення до Європи»;

– Постанова Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 року «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин» із формулюванням завдань щодо «зосередження зусиль на забезпеченні безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах»;

– Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-ХІІ «Про основні напрями зовнішньої політики України», де перспективною метою зовнішньої політики було зазначено членство України в Європейських Співтовариствах.

З боку ЄС чинниками формування відносин з Україною на цьому етапі було сприйняття України через призму:

– бачення необхідності ЄС вибудовувати нові взаємини з Росією за посередництва країн, що мають збалансовані відносини з країнами-сусідами, до яких справедливо можна було віднести Україну;

– необхідності формування механізмів контролю і взаємодії з країнами, що мали статус ядерних держав, як і Україна на початку 90-х.

Укладені в контексті дії зазначених чинників фундаментальні домовленості (*Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами* та їх державами-членами від 16.06.1994 р. (далі УПС), приєднання України 16.11.1994 р. до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї) змінили ставлення до держави та допомогло активізувати політичне, економічне та інституційне співробітництво.

УПС визначала пріоритети та сфери, у яких Україна та ЄС мали наміри розвивати співробітництво на основі найбільшого сприяння (енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу), але при цьому не оговорювала перспектив членства України в ЄС. Загалом значення УПС для України позначалося колом питань, що регулювали сфери двосторонньої співпраці:

- забезпечення правової бази та тісної політичної співпраці через розвиток політичного діалогу;

- визначення головних загальних цілей щодо сприяння торгівлі, інвестиціям, сталому розвитку, забезпечення основи для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, науково-технічного та культурного співробітництва;

- положення про переміщення товарів, послуг, осіб, капіталів, точних платежів, умови підприємництва, інвестування, політику конкуренції тощо;

- положення про верховенство права та поваги до людини, економічних і політичних свобод щодо зближення правових норм і підтримки зусиль щодо зміцнення демократії й розвитку економіки України та завершення переходу до ринкової економіки.

Входження до УПС положень ГАТТ про торгівлю, орієнтація при створенні режиму захисту прав інтелектуальної власності на ТРИПС, а при регулюванні надання послуг - на ГАТС, забезпечили поступове схвалення основних положень ГАТТ/СОТ, що сприяло підготовці вступу України до СОТ й удосконаленню вітчизняної нормативно-правової бази. Крім того, УПС доповнювали галузеві угоди у сфері торгівлі текстильними та сталеливарними виробами (1993, 1997, 2000); у сфері енергетики (1999); наукового та технологічного співробітництва (2002); транспорту і зв'язку (2005) тощо. Але, у цілому, сам процес розбудови відносин на цьому етапі не можна вважати взаємно якісним і симетричним, оскільки Україна, зі свого боку, активно демонструвала волю якнайскоріше стати повноправним членом ЄС і готовність, через ратифікацію УПС уже в листопаді 1994 року, співпрацювати в межах регламенту УПС. У свою чергу, процес ратифікації документа з боку Євросоюзу затягнувся майже на чотири роки — до 1 березня 1998 року.

З метою забезпечення виконання УПС у подальшому було запроваджено інституційне співробітництво України та ЄС на рівні інституційних одиниць, завданням яких було здійснення координації заходів, дій, планів (вкладка 11.1).

Вкладка 11.1 – Система координації співробітництва між Україною та ЄС

Відповідно до положень Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 16.06.1994 р. та Порядку денного асоціації між Україною та ЄС для підготовки і сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 20.11.2009 р. основними координуючими органами у співробітництві між Україною та ЄС є:

Саміти Україна – ЄС (згідно зі статтею 7 УПС) – консультації на вищому політичному рівні, проведення яких передбачено щорічно за участі Президента України, Президентства ЄС, Президента Європейської Комісії, а також Верховного представника ЄС із питань зовнішньої політики та безпеки;

Рада з питань співробітництва між Україною та ЄС (утворена згідно з статтею 85 УПС), Засідання Ради з питань співпраці між Україною та ЄС, задачею якої є керівництво реалізацією положень УПС, проводиться один раз на рік. До складу Ради входять представники Ради ЄС, Європейської Комісії та члени Уряду України;

Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС як допоміжний орган Ради (утворений рішенням Ради від 03.06.1998 р. відповідно до статті 87 УПС). Комітет відповідає за належне виконання УПС, підготовку засідань Ради та виконання її рекомендацій, а також забезпечує безперервність партнерських відносин між Україною та ЄС. Засідання проводяться двічі на рік. На рівні експертів Комітет з питань співпраці між Україною та ЄС складається з семи підкомітетів:

«Торгівля та інвестиції», «Економічні та соціальні питання, фінанси та статистика», «Політика у сфері підприємств, конкуренції, співробітництво в регуляторній сфері», «Енергетика, транспорт, ядерна безпека та екологія», «Митне і транскордонне співробітництво», «Юстиція, свобода та безпека», «Наука і технології, дослідження та розробки, освіта, культура, громадське здоров'я та медія»;

Комітет парламентського співробітництва – форум для політичного діалогу між парламентаріями ЄС та України. складається з членів Верховної Ради та Європейського Парламенту і провадить засідання двічі на рік;

Комітет старших посадових осіб Порядку денного асоціації Україна – ЄС (утворений згідно пункту 9 ПДА), який готує оцінку прогресу імплементації ПДА, а також пропозиції щодо визначення майбутніх пріоритетів та будь-яких необхідних доповнень до ПДА

2-й етап (1995–1999 рр.). Актуалізація відносин у торговельно-економічній сфері, визнання європейських прагнень України. Ратифікація УПС і поступова реалізація її положень досягли певного прогресу в розвитку відносин між Україною та ЄС і були супроводжені та закріплені важливими етапними подіями в процесі зближення: набуття Україною членства в раді ОБСЄ; залучення до програми «Партнерство заради миру»; ратифікація Україною Європейської конвенції з прав людини; початок переговорного процесу щодо вступу до СОТ; визнання за Україною статусу країни з ринковою економікою, прийняття Радою ЄС *Плану дій щодо України* для визначення напрямів взаємодії та

розвитку відносин; ратифікація УПС з боку ЄС та інституалізація відносин з Україною (створення української частини механізмів інституційного співробітництва), запровадження проведення щорічних самітів Україна — ЄС, затвердження Указом Президента України 11 червня 1998 року «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу».

Асиметрія взаємних стосунків проявлялася в наполяганні Україною визнання своєї європейської перспективи проти демонстрації стриманої позиції з боку ЄС щодо надання статусу країни-претендента на вступ до ЄС та декларування готовності в рамках «Спільної стратегії ЄС щодо України» (1999 р., Гельсінкі) забезпечити підтримку процесів демократизації й економічних реформ, зміцнення безпеки та співробітництва. З боку ЄС підкреслювалася поетапність і першочерговість завдань для України: приєднання до СОТ, формування зони вільної торгівлі з ЄС.

3-й етап (2000–2004 рр.). Перехід від декларативної дипломатії до матеріалізації гасла інтеграційного просування до ЄС. Реалістичне усвідомлення складнощів і тривалості процесу адаптації до політико-економічних вимог ЄС (відповідність «Копенгагенським критеріям») допомогли Україні визначитися зі стратегічними і тактичними цілями щодо розбудови основи членства в ЄС:

- приведення національного законодавства відповідно до стандартів країн з ринковою економікою;
- імплементація положень УПС;
- входження до САВТ і ЄЕЗ; набуття членства у СОТ;
- поглиблення співпраці у воєнно-політичній сфері, зокрема з НАТО;
- створення зони вільної торгівлі Україна — ЄС;
- набуття статусу асоціації з ЄС (з перспективою членства або без неї).

У подальшому стратегічний курс України на європейську інтеграцію був підтверджений і розвинутий у Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України від 14 вересня 2000 року, Декларації Україна — САВТ (19 червня 2000 р.), а також у положеннях Закону України «Про основи національної безпеки України» (липень 2003 р.).

З боку ЄС важливими етапними для України заходами були:

- формування домовленості про подальшу фінансову підтримку України з боку Євросоюзу (Паризький саміт Україна — ЄС, 15 вересня 2000 р.);
- підтвердження готовності продовжувати співробітництво і підтримку України в адаптації законодавства (Копенгагенський саміт Україна — ЄС, 4 липня 2002р.);
- підтвердження з боку ЄС готовності продовжувати співробітництво та надавати підтримку Україні на шляху політичних та економічних реформ (Ялтинський саміт Україна — ЄС, 7 жовтня 2003 р.).

Досягненням цього етапу стало усвідомлення українським істеблiшментом актуалiзацiї європейського вибору в контекстi багатовекторностi геополiтичного розвитку нацiональної економiки, що пiдтверджувалося також активiзацiєю вiдносин й у зовнiшньоекономiчнiй сферi. Зовнiшньоторговельнi тренди цього перiоду були яскравим свiдченням зазначеної трансформацiї (рис. 11.1).

На цьому етапi розвитку вiдносин мiж Україною та ЄС, незважаючи на наявнiсть правової основи спiвробiтництва та розширення торговельно-економiчних зв'язкiв, суттєвих результатiв на шляху реалiзацiї євроiнтеграцiйних прагнень України досягнуто не було.

4-й етап (2005–2010 рр.). Презавантаження й активiзацiя вiдносин України з ЄС на тлi закрiплення проєвропейських полiтичних трендiв. Закрiплення в полiтичних колах України проєвропейських орієнтирiв як результату президентських (2004 р.) i парламентських виборiв (2006 р.) сформувало передумови щодо активiзацiї зусиль України на шляху виконання задекларованих реформ. Системоутворюючими подiями цього перiоду стали:

1. Пiдписання 21 лютого 2005 р. нового *Плану дiй Україна — ЄС на 2005–2007 рр.* (був подовжений до 2009 р.) iз перелiком конкретизованих зобов'язань України у сферi змiцнення демократичних iнституцiй, боротьби з корупцiєю, структурних економiчних реформ i заходiв з розвитку спiвпрацi з ЄС у секторальних сферах (продовження спiвробiтництва у сферi розбробення та рiгiональної безпеки; розвиток торговельних зв'язкiв iз перспективою пiдписання Угоди про зону вiльної торгiвлi; адаптацiя українського законодавства до норм i стандартiв ЄС; спрощення вiзового режиму з ЄС; полiпшення iнвестицiйного клiмату в Україні, проведення податкової реформи та оздоровлення управлiння державними фiнансами). Ключовi результати в розвитку вiдносин протягом термiну Плану дiй:

- надання Україні статусу краiни з ринковою економiкою в рамках антидемпiнгового законодавства ЄС;
- надання Україні права приєднатися до зовнiшньополiтичних заяв i позицiй ЄС;
- укладення Угоди про спрощення оформлення вiз та Угоди про реадмiсiю осiб;
- поширення на Україну фiнансування Європейського iнвестицiйного банку (Рамкова угода мiж Україною та Європейським iнвестицiйним банком);
- поглиблення секторальної спiвпрацi, зокрема в енергетичнiй сферi, яка актуалiзувалася у зв'язку з транзитним статусом України та виникненням спiрних питань у росiйсько-українських вiдносинах у сферi торгiвлi та транзиту газу;

– започаткування переговорів щодо укладення нового базового договору на заміну УПС.

2. Започаткування з 2008 р. переговорів щодо створення поглибленої та псеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що відкриє шлях до лібералізації руху товарів, капіталів і послуг і забезпечить широку гармонізацію нетарифних інструментів економічного регулювання.

3. Досягнення політичних домовленостей про укладення майбутньої угоди у форматі *Угоди про асоціацію*, яка повинна була вибудовуватися на принципах політичної асоціації й економічної інтеграції (Паризький саміт 9 вересня 2008 р.)

4. Ініціювання і презентація 26 травня 2008 року польсько-шведського проекту «Східне партнерство» (як складової «Європейської політики сусідства») для активізації співробітництва із безпосередніми адресатами: Україною, Молдовою, Грузією, Азербайджаном і Вірменією.

5. Ухвалення та прийняття *Порядку денного асоціації (ПДА) Україна — ЄС* (23 листопада 2009 р.) з метою підготовки та прискорення імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. ПДА визначав ключові пріоритети реформ, яким Україна мала приділити увагу протягом наступних років задля перспектив повною мірою скористатися можливостями інтенсифікованої співпраці та поліпшеного доступу до ринків, передбачених новою Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Ключовим питанням ПДА України — ЄС стало проведення переговорів стосовно укладення Угоди про асоціацію на заміну УПС.

6. Підписання 24 червня 2010 р. Україною *Угоди про зону вільної торгівлі з ЄАВТ* (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія — країни, які не є членами ЄС, але є стратегічно приналежними до європейської географії).

5-й етап (з 2011 до теперішнього часу). Загострення проблем розбудови національної гео економічної моделі України в контексті розбалансування векторів інтеграційної співпраці України з ЄС та СНД.

Певні проблеми розбудови державою євроінтеграційного напрямку розвитку в часовому просторі співпали і частково були обумовлені початком відродження країнами СНД на чолі з Росією (з намаганням активно залучати до цих процесів й Україну) ідеї відновлення колишнього радянського простору у формі Євразійського союзу, завданням якого в економічному і стратегічному плані було протистояння Європейському Союзу. Для України чинниками, що обумовили формат національної гео економічної моделі, стали суперечності між прозахідним зовнішньополітичним, військово-стратегічним курсом країни та її жорсткою, до того ж односторонньою економічною (більшою мірою енергетич-

ною, збутовою) залежністю від Росії та блоком країн СНД при фактичному ігноруванні Україною участі в інституційних механізмах співпраці з останніми. Специфічний феномен української державності у вигляді різновекторності механізму кооперації із зовнішнім світом, головним змістом якого було намагання *забезпечити збалансовану взаємодію із Заходом і Сходом* у всіх сферах співробітництва, виявився таким, що не відповідав баченню окремих східних партнерів. В укладанні Угоди про асоціацію України з ЄС були загрози не стільки економіці України, скільки економіці Росії. За утопічним мисленням російської сторони це повинно було призвести до знищення двосторонніх взаємовигідних торговельно-промислових зв'язків Росії й України та витіснення товарів російського виробництва товарами європейськими і третіх країн.

Тому уряд України вирішив призупинити процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію і дію рішення Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2013 р. «Про підготовку до підписання проекту Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами». Завдяки зусиллям суспільства це не поставило крапку на шляху євроінтеграційних зусиль України і, пізніше за часом, підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стало знаковою подією в сучасній історії нашої держави.

Отже, основними подіями у розбудові євроінтеграційних відносин на даному етапі стали:

- завершення в ході 15-го Саміту Україна — ЄС в Києві 19 грудня 2011 р. переговорів з майбутньої Угоди про асоціацію. Було оголошено, що загальне розуміння всього тексту Угоди про асоціацію досягнуто і відкрито шлях до технічного закінчення фінальної консолідованої версії Угоди про асоціацію;

- парафування 30 березня 2012 р. главами переговорних команд України та ЄС тексту майбутньої Угоди про Асоціацію;

- офіційне призупинення 21 листопада 2013 р. урядом України процесу підготовки до підписання Угоди про Асоціацію з Євросоюзом з наступною відмовою Президентом України В. Януковичем у ході Третього саміту Східного партнерства (Вільнюс, 28–29 листопада 2013 р.) підписати *Угоду про асоціацію з Європейським Союзом*, що спричинило соціальний супротив, політичне протистояння в суспільстві та акції громадської непокори. Внаслідок цього по всій Україні виникли масові демонстрації проти призупинення процесу євроінтеграції, що обумовило суттєвий вплив на подальший перебіг політичних та економічних процесів;

- 21 березня 2014 року, глави держав та урядів Європейського Союзу і прем'єр-міністр України А. Яценюк підписали *політичні положення Угоди про асоціацію між ЄС та Україною*, що підкреслило сильну

підтримку України з боку ЄС. Окрім того, з боку ЄС була підтверджена рішучість підписати решту положень Угоди та прийнято рішення почати одностороннє зменшення або скасування митних зборів ЄС із товарів, які були вироблені в Україні (преференції діятимуть для України до 01.11.2014 р. або до моменту підписання і ратифікації економічної частини Угоди про асоціацію);

– 27 червня 2014 року Україна та Європейський Союз під час саміту ЄС у Брюсселі підписали економічну частину Угоди про асоціацію, що передбачає глибоку економічну інтеграцію України з ЄС, а також створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі. Угоду про асоціацію мають ратифікувати всі 28 країн-членів ЄС і Київ.

Угода про асоціацію між ЄС та Україною стане однією з найбільш амбіційних двосторонніх угод, які коли-небудь укладалися між ЄС та третьою країною. Ця угода виходить далеко за межі традиційної лібералізації торгівлі; вона пропонує план модернізації економіки України за зразком економічної моделі, яка сьогодні успішно працює в країнах Центральної та Східної Європи. Ці кроки є підтвердженням спільного прагнення ЄС та України до політичної асоціації й економічної інтеграції.

11.2 СУЧАСНИЙ СТАН І ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ ТА ЄС

У контексті економічного співробітництва України з Європейським Союзом також можна визначити певні етапи, що характеризуються різною ефективністю економічних відносин. Так, торгового-економічні взаємини України з країнами ЄС протягом 1991–2000 рр. перебували в стані становлення і характеризувалися як такі, що позначалися низьким і асиметричним виявом:

1) поступово відбувалася зміна структурних географічних пропорцій зовнішньої торгівлі України на користь країн ЄС (зростання частки ЄС у структурі експорту спостерігалася з 23 % у 1996 р. до 37,6 % у 2003 р.; у структурі імпорту — з 25,5 % у 1996 р. до 36 % у 2006–2007 рр.) (рис. 11.1, 11.2);

2) Україна залишалася нетто-імпортером у торгівлі товарами з ЄС до 1999 р. (рис. 11.3) на фоні певної стагнації експорту товарів до Європи, скорочення обсягів поставок товарів до СНД та їх нарощування до інших країн;

3) перелік країн-партнерів ЄС у зовнішньоторговельному обороті залишався концентрованим (77,8 %) у межах таких країн, як Німеччина, Італія, Франція, Іспанія, Нідерланди.

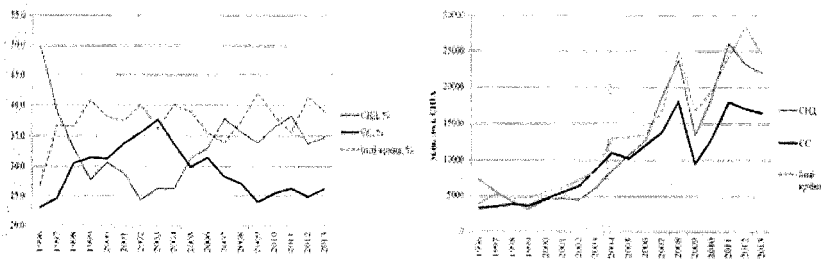


Рисунок 11.1 — Динаміка географічної структури експорту товарів України

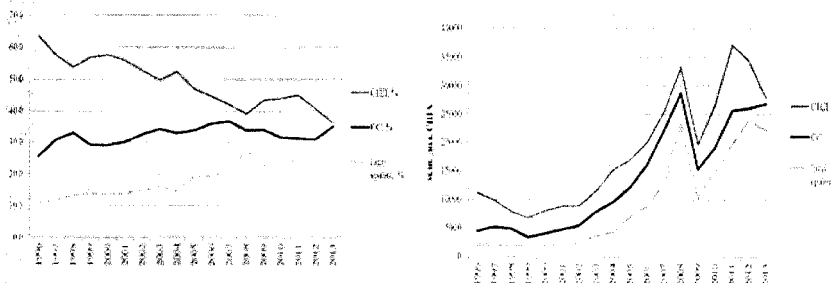


Рисунок 11.2 — Динаміка географічної структури імпорту товарів України

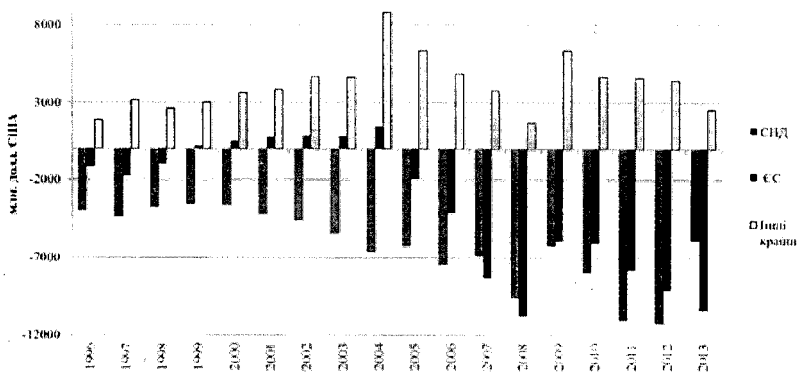


Рисунок 11.3 — Сальдо зовнішньої торгівлі товарами України

Нарощуванню експорту до країн ЄС заважала наявність факторів:

– повільні структурні зміни в національному господарстві та відсутність реформ в економіці;

– розвиток тіньової економіки, домінування давальницьких схем у зовнішньоторговельних зв'язках, бартеризація економіки;

– невисокий рівень конкурентоспроможності українських товарів та їх досить обмежений номенклатурний перелік (основними статтями експорту були товари з низьким рівнем обробки, неблагородні метали, мінеральні продукти, текстиль; основними статтями імпорту — машини, технологічне обладнання, промислові товари і продукти харчування);

– застосування ЄС протекціоністських та антидемпінгових заходів, тарифна нелояльність ЄС у торгівлі товарами чутливих сфер (текстиль, сільськогосподарські продукти, залізо, сталь);

– ускладнений вихід до європейського ринку високотехнологічної продукції українського виробництва (наприклад: відмова в 2000 р. провідних країн-членів ЄС від вантажного літака АН-70 за його очевидних цінових і технологічних переваг над європейським аналогом);

– невирішеність претензій ЄС до України щодо умов інвестиційного співробітництва (зокрема в автомобілебудуванні), проблем сертифікації продукції, експортних мита та зборів, спорадичного підвищення митних тарифів.

Наступне вирішення більшості проблемних питань сформувало конструктивні передумови до подальшої співпраці України з ЄС. *Стимулом до подальшого нарощування зовнішньоекономічних відносин з ЄС стали:*

1) вилучення в 2000 р. України з переліку країн із неринковою економікою і поширення на український експорт порядку визначення «нормальної ціни» відповідно до умов функціонування ринкової економіки, що знімало в подальшому значну кількість проблем у ході антидемпінгових розслідувань;

2) нарощування капіталовкладень з ЄС у галузі України: харчову промисловість — 14,50 % від загального обсягу інвестицій, хімічну та нафтохімічну промисловість — 4,90 %, машинобудування й металообробку — 3,80 %, фінансову сферу — 3,20 %, будівництво і виробництво будівельних матеріалів — 2,70 %, сферу торгівлі;

3) взаємне надання іноземним компаніям, що розпочинали діяльність на ринках ЄС та України, статусу найбільшого сприяння.

Поліпшення внутрішнього економічного становища України, починаючи з 2001 року, вплинуло на якість і динаміку співробітництва з ЄС. Період 2002–2008 рр. позначився поліпшенням якісних і кількісних показників економічної взаємодії України з ЄС та набуттям більш симетричного вигляду. Включно до 2004 року Україна мала позитивне сальдо

в торгівлі товарами з ЄС та пріоритетну питому частку порівняно з торгівлею до країн СНД. Подальша зміна торговельних трендів відбувалася в контексті мінливості кон'юнктури зовнішніх ринків, формування передумов для більшої відкритості ринку України для товарів з ЄС, аніж у зворотному напрямку.

Одночасно відбувалося й нарощення обсягів інвестицій з країн-членів ЄС: з початку 2006 р. ЄС став найбільшим іноземним інвестором (71 % (14 млрд євро) від загального обсягу) за рахунок надходжень з Німеччини, Кіпру, Австрії та Великобританії. Для інвесторів позитивними сигналами стали схвальна оцінка якості виконання Україною положень УПС, обговорення перспектив створення ЗВТ між Україною та ЄС, а також перспективи вступу країни до СОТ.

Протягом наступного періоду, починаючи з 2008 р., зовнішня торгівля України розвивалася під впливом таких визначальних подій, як членство в СОТ і світова фінансово-економічна криза 2008–2010 рр. З моменту, коли Україна вступила до СОТ (16 травня 2008 року), кількісні імпорتنі обмеження на сталь і текстиль, які діяли раніше, було скасовано. З цього часу Україна користується перевагами необмеженого експорту сталі й текстильних матеріалів до ЄС.

Членство в СОТ надало національним експортерам низку переваг, пов'язаних зі скасуванням квотування експорту української металопродукції, зменшенням антидемпінгових обмежень. До того ж зміцнення позицій України на зовнішніх ринках не змогло відвернути обвальне скорочення обсягів експорту України, зокрема в торгівлі з країнами ЄС, і нарощування від'ємного сальдо торговельного балансу, яке особливо стрімко зросло в 2007–2008 рр. Це відбувалося під впливом таких основних чинників:

- посилення конкуренції на зовнішніх ринках, що погіршило умови реалізації експортної продукції та зменшило надходження від основних експортних галузей;

- невідповідності вітчизняної продукції міжнародним стандартам, що ускладнює її експорт, зумовлює необхідність додаткових витрат на переобладнання виробництва, заміну технологій, пошуку нових ринків;

- відсутності належних механізмів фінансової підтримки експортерів, зокрема дієздатних систем експортного кредитування і страхування;

- недостатньої інформаційної підтримки товаровиробників України на зовнішніх ринках, що призводило до втрати експортерами потенційних можливостей.

Станом на початок 2014 р. статистика засвідчила такі торговельно-інвестиційні тренди:

- 1) загальний експорт товарів України в 2013 році скоротився на 7,5 % за рахунок зниження зовнішнього попиту та несприятливої ціно-

вої кон'юнктури на світових товарних ринках у переважній більшості товарних груп (чорна металургія, продукція АПК, машинобудування, хімічна продукція), а також виникнення суттєвих торговельних суперечок і протистоянь у відносинах з Росією для впливу останньою на мотиваційну складову України щодо обрання вектору інтеграційного розвитку;

2) у географічному розподілі спостерігалася диверсифікація експорту за рахунок поступової переорієнтації на європейські ринки, зокрема частка експорту до країн СНД знизилася на 1,4 % до 35,8 % (з них до Росії — на 1,9 % до 23,2 %), а до Європи (зокрема до ЄС) зросла на 1,5 % до 26,3 %, до Азії — на 0,7 % до 25,9 %, що свідчило про поступову переорієнтацію експортерів на нові ринки збуту;

3) у географічному розподілі імпорту товарів у 2013 році простежується така ж тенденція, як і з експортом — переорієнтація на європейські ринки. У загальній структурі імпорту товарів частка країн СНД знизилася на 4,0 % до 37,4 %, в основному через скорочення енергетичного імпорту з Росії. А частка імпорту з Європи зросла на 2,9 % до 31,8 %;

4) головними партнерами в торгівлі України з країнами ЄС були Польща — 15,2 і 15 %, Італія — 14,1 і 7,7 %, Німеччина — 9,6 і 25 % та Угорщина — 9,3 і 5,2 % від загальних обсягів експорту та імпорту країн ЄС;

5) найбільші обсяги експорту до країн ЄС становили чорні метали та вироби з них — 26,2 % (Італія, Польща, Німеччина), руди, шлак і зола — 10,5 % (Чехія, Польща, Австрія), зернові культури — 10,3 % (Іспанія, Італія, Нідерланди), електричні машини — 9 % (Угорщина, Польща, Німеччина), насіння і плоди олійних рослин — 7,4 % (Франція, Нідерланди, Італія), палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки — 6,3 % (Угорщина, Польща, Кіпр), деревина і вироби з деревини — 3,6 % (Польща, Німеччина, Румунія);

6) залишаючись нетто-імпортером у зовнішній торгівлі з ЄС, Україна імпортувала в основному товари довготривалого, зокрема й інвестиційного призначення: механічні машини — 12,6 % (Німеччина, Італія, Польща), паливо мінеральні, нафта і продукти її перегонки — 11,2 % (Литва, Польща, Німеччина), засоби наземного транспорту, крім залізничного, — 10,2 % (Німеччина, Великобританія, Чехія), фармацевтична продукція — 8,6 % (Німеччина, Франція, Австрія), електричні машини — 6,9 % (Німеччина, Польща, Угорщина), пластмаси та полімерні матеріали — 6,6 % (Німеччина, Польща, Італія), папір і картон — 4,2 % (Польща, Фінляндія, Німеччина) від загального обсягу імпорту з країн ЄС (рис. 11.4–11.5);

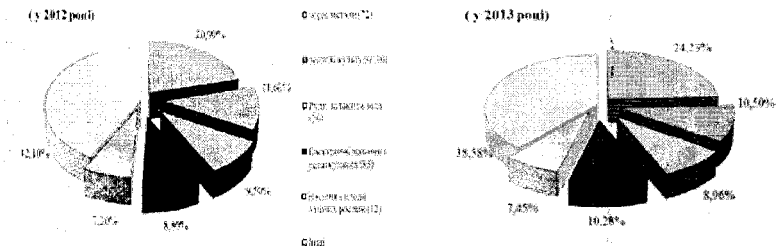


Рисунок 11.4 — Основні групи товарного експорту України до країн ЄС

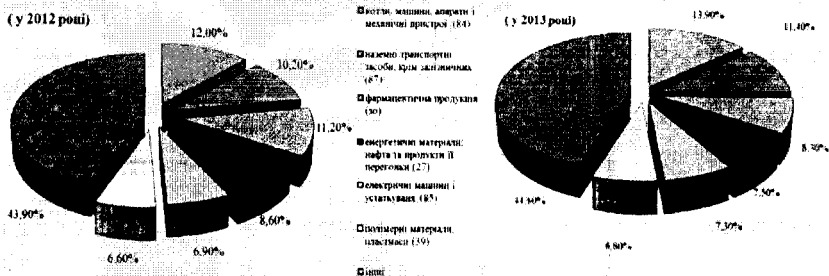


Рисунок 11.5 — Основні групи товарного імпорту України з країн ЄС

7) на сьогодні Європейський Союз є одним з найбільших іноземних інвесторів України (76,4 % загального обсягу), який зосередився на підприємствах промисловості (34,5 %), у фінансовій сфері — 26,0 %, оптовій і роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів — 10,5%, організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном — 7,8 % (табл. 11.3);

8) основною проблемою якості інвестицій залишається домінуюча їх частка, що має відношення до офшорних юрисдикцій на фоні загального скорочення інвестиційних надходжень до країни. Серйозними перешкодами для їх збільшення залишаються нестабільне законодавство, корпоративне рейдерство, недоліки в імплементації законів, затримки і непрозорість у поверненні ПДВ, корупція та низький рівень захисту прав власності.

Отже, у зовнішньоторговельній сфері на сучасному етапі в умовах діючих торговельних режимів з основними торговельними партнерами України (табл. 11.4) сформувався такі характерні тенденції:

1. Збереження значної частки енергетичних товарів в імпорті через збільшення вартісних параметрів на фоні зниження потреб в енергоресурсах.

2. Збереження значної частки імпорту продовольчих товарів, високий рівень імпортової залежності в інвестиційній сфері та слабкий розвиток коопераційної співпраці.

3. Переважання імпортової залежності від обмеженої групи країн.

Таблиця 11.3 — Прямі іноземні інвестиції у відносинах Україна — ЄС, 31.12.2013 р.

Країни	Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіці країн ЄС			Країни	Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України з країн ЄС		
	млн дол. США	% від обсягу ПІІ з України до	% від обсягу ПІІ з України до		млн дол. США	% від обсягу ПІІ в Україні з країн світу	% від обсягу ПІІ в Україні з країн ЄС
Усього до країн ЄС	6 060,7	91,50	99,26	Усього з країн ЄС	44 423	76,38	94,93
Кіпр	5 818,5	88,49	96,00	Кіпр	19 035,9	32,73	42,85
Латвія	98,8	1,50	1,63	Німеччина	6 291,8	10,82	14,16
Польща	56,4	0,86	0,93	Нідерланди	5 561,5	9,56	12,52
Нідерланди	14,2	0,22	0,23	Австрія	3 257,5	5,60	7,33
Угорщина	12,2	0,19	0,20	Великобританія	2 714,1	4,67	6,11
Німеччина	9,4	0,14	0,16	Франція	1 825,8	3,14	4,11
Австрія	6,1	0,09	0,10	Італія	1 267,8	2,18	2,85
Італія	0,4	0,01	0,01	Польща	845,4	1,45	1,90
—	—	—	—	Угорщина	689,4	1,19	1,55
—	—	—	—	Люксембург	680,5	1,17	1,53
Усього з України	6 575,3	—	—	Усього до України	58 156,9	—	—

Завдяки Генеральній системі преференцій (ГСП), яку Євросоюз надав Україні в 1993 році, експорт українських товарів до ЄС вже сьогодні є значною мірою спрощеним. У 2011 році в рамках ГСП загальний обсяг експорту преференційних статей до ЄС становив 16,8 % від усього українського експорту.

Таблиця 11.4 — Торговельні режими з основними торговельними партнерами

Україна — ЄС	Україна — Митний союз Росії, Білорусі та Казахстану
Угода про партнерство та співробітництво (1998): режим найбільшого сприяння.	Двосторонні угоди про вільну торгівлю з Росією (1993), Білоруссю (1992) та Казахстаном (1994).
Генеральна система преференцій ЄС: торговельні преференції поширюються на 111 країн, зокрема на Україну.	Угода про вільну торгівлю в рамках СНД (2011).
Правила та практика СОТ (з 2008 року, коли Україна стала членом СОТ)	Правила та практика СОТ (з 2012 року, коли Росія стала членом СОТ)

Преференційні статті імпорту поширюються на машинне устаткування та механічні пристрої, рослини, масла, прості метали, хімічні речовини, текстиль. До того ж основними викликами для бізнесу в рамках чинних торговельних режимів співпраці України з найбільшими торговельними партнерами залишаються:

1. У відносинах Україна — ЄС:

– доволі високі тарифи на сільськогосподарські товари та продукти харчування;

– багато країн мають кращий доступ на ринок ЄС завдяки ЗВТ з ЄС (31 країна) та завдяки існуванню ГСП+, автономних торговельних преференцій, системи «Все, крім зброї»;

– ризики застосування нетарифних обмежень, оскільки Україна ще не завершила процес гармонізації законодавства у сфері бар'єрів торгівлі, санітарних і фіто санітарних заходів (ТБТ/СФЗ).

2. У відносинах Україна — Митний союз Росії, Білорусії та Казахстану:

– чинні винятки з режиму вільної торгівлі, які значно нівелюють ефект від ЗВТ у рамках СНД;

– торговельні конфлікти, пов'язані, у першу чергу, з нетарифним регулюванням торгівлі (заборони на ввезення, відзив сертифікатів/дозволів, зміни умов здійснення міжнародних перевезень по території країн МС РБК і проходження митного контролю й оформлення тощо).

Чутливість і вразливість української економіки в цілому і торговельних відносин безпосередньо до існуючих викликів формує першочергові поточні завдання оптимізації та збалансування умов співпраці за всіма існуючими інтеграційними векторами і проведення цілеспрямованої стимулюючої щодо експорту і конкурентної щодо імпорту економічної політики.

11.3 ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ

Угода про асоціацію є новітнім і новаторським документом у відносинах ЄС — Україна та практиці самого Європейського Союзу, що охоплює широке коло питань (від політичних і юридичних до соціальних, економічних і торговельних); є комплексним і безпрецедентним за обсягом (низки сфер, які охоплюються), глибиною детальності зобов'язань і часових рамок їх виконання.

Економічна частина Угоди присвячено ключовим реформам, економічному відновленню, а також урядуванню та секторальній співпраці у сферах енергетики, транспорту, охорони довкілля, промисловості, соціального розвитку і соціального захисту, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури (рис. 11.6). Також Угода приділяє особливу увагу цінностям і принципам: демократії та верховенству права, повазі до прав людини та засадничих свобод, належному урядуванню, ринковій економіці та збалансованому розвитку. Документ передбачає зміцнення співпраці в зовнішній і безпековій політиках, а також в енергетичній сфері. Він також містить у собі положення про поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ). У цьому сенсі положення Угоди про асоціацію йдуть набагато далі, ніж класичні угоди про вільну торгівлю, адже передбачають як взаємне відкриття ринків, так і стимуляцію конкурентоздатності та інші кроки, які потрібні для досягнення відповідності до стандартів Євросоюзу і торгівлі на ринках ЄС.

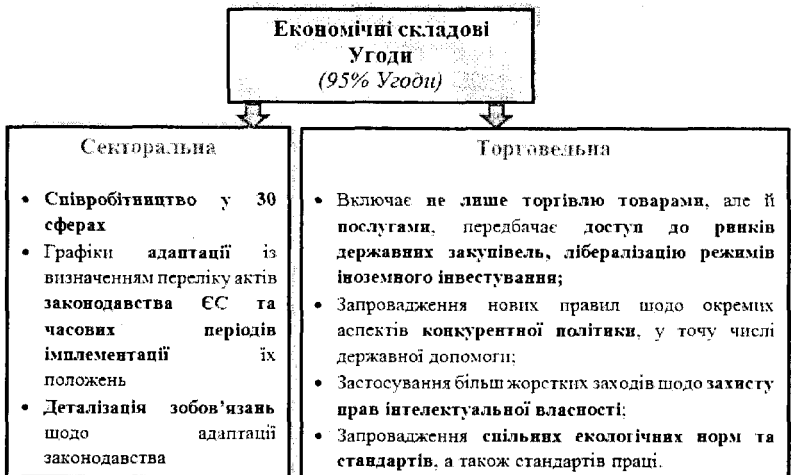


Рисунок 11.6 — Економічні складові Угоди про асоціацію України з ЄС

Поглиблена ЗВТ є ключовою частиною Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Створення ЗВТ з широкомасштабним регуляторним наближенням України до стандартів ЄС сприятиме поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу.

Імплементація положень ЗВТ відкриє внутрішні ринки ЄС та України шляхом усунення (або суттєвого скорочення) митних тарифів (95 % тарифних позицій) і нетарифних торговельних бар'єрів (технічних бар'єрів, стандартизації, метрології, оцінки відповідності, санітарних і фітосанітарних заходів), окреслить план модернізації двосторонніх торговельних та інвестиційних відносин, а також запропонує Україні таку модель економічного розвитку, що матиме позитивний прямий вплив на розвиток бізнесу і життя громадян України.

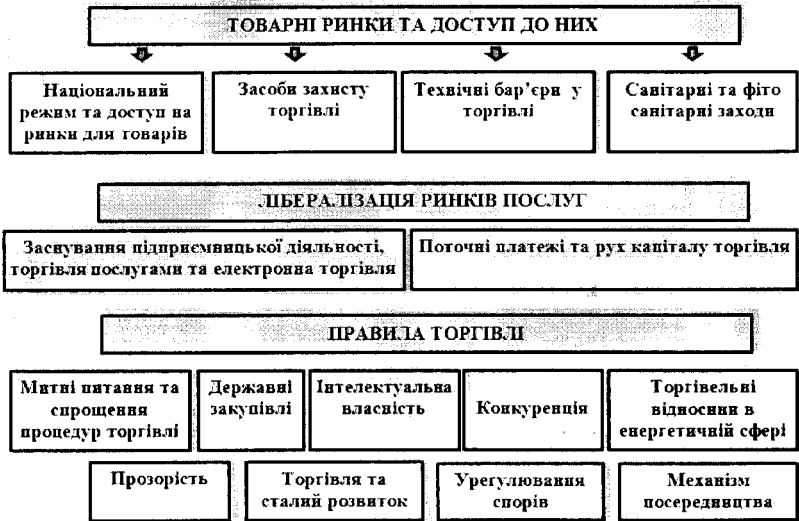


Рисунок 11.7 — Структура положень ЗВТ Угоди про асоціацію України з ЄС

Угода про ЗВТ щодо певних сільськогосподарських товарів не передбачає повного скасування ввізного мита, але встановлює безмитні тарифні квоти на ключові експортні товари з України. Окрім того, згідно з угодою про ЗВТ (додатку до частини I «Захисні заходи для експортних мит» / *ANNEX I-D to Chapter 1 Safeguard Measures For Export Duties*), Україна зберігає можливість протягом 15 років застосовувати спеціальний захисний механізм — стягнення додаткового збору у визначених межах для деяких чутливих товарів (насіння соняшнику, від-

ходів на брукт легової сталі, нержавіючої сталі, міді, брукту чорних і кольорових металів, сировини), що допоможе виробникам підготуватися до збільшення конкуренції в майбутньому.

Урегульовано питання застосування Україною захисних заходів щодо торгівлі легковими автомобілями. Так, Україна поступово впродовж 10 років скасує увізні мита на легкові автомобілі (товарна позиція УКТЗЕД 8703, по 1 % на рік), але залишає за собою право після проведення розслідування компетентними органами та повідомлення ЄС застосовувати захисні заходи (підвищити увізні мито до рівня 10 %) за умови, якщо: 1) імпорт перевищує встановлений обмежувальний обсяг; 2) частка авто походженням з ЄС на внутрішньому ринку перевищує показник, встановлений для певного року.

Порядок зміни тарифного захисту сторін Угоди наведено в таблиці 11.4 і для окремих товарних позицій на рисунку 11.8.

Таблиця 11.4 — Зміна тарифного захисту Сторін за Угодою про асоціацію

	Середня арифметична ставка увізного мита					
	Діюча		З моменту набрання чинності		11-й рік	
	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС
Усього по Митному тарифу	4,95	7,6	2,42	0,5	0,32	0,05
По товарах груп УКТЗЕД 01-24 (сільське господарство)	9,24	19,8	6,77	0,6	1,38	0,24
По товарах групи УКТЗЕД 25-97 (промислові та перероблені с/г товари)	3,67	3,9	1,12	0,5	0,00	0,00

Окремою ініціативою ЄС щодо України, яка виникла через вимушену необхідність розмежування в часі процесу підписання раніше принципово пов'язаних між собою політичної та економічної частин Угоди, стала пропозиція ЄС і рішення Європарламенту з травня 2014 року і до 01.11.2012 р. (або з моменту підписання економічної частини Угоди про асоціацію) скасування імпорتنих мит ЄС на українські товари в односторонньому порядку (з ефектом річної економії 487 млн євро):

- 98 % імпорتنих мит на металургійну продукцію;
- 94,7 % імпорتنих мит на промислові товари (продукцію машинобудування);
- більше 80 % імпорتنих мит на продукцію сільського господарства;

— кількісні обмеження на імпорт «чутливих» товарів — зернові, свинина, яловичина, птиця та продовольчі товари, що зазнали технологічної обробки, і які можуть бути імпортовані без мита.

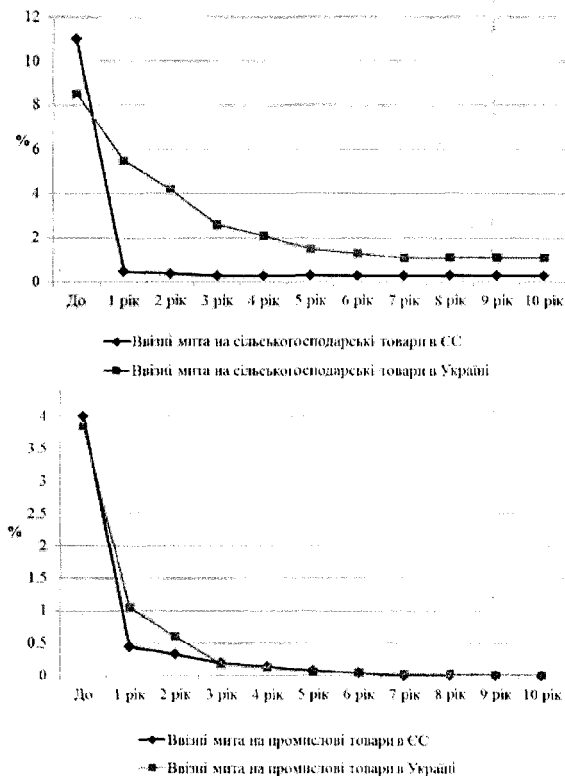


Рисунок 11.8 — Зміна ставок тарифного захисту за окремими товарними позиціями відповідно до положень поглибленої ЗВТ протягом перехідного періоду

Умови, за яких буде діяти ініціатива ЄС щодо України до моменту підписання економічної частини Угоди про асоціацію такі:

1. Дотримання правил походження товарів у частині маркування товарів з України (недопущення проникнення на ринок ЄС товарів з третіх країн під виглядом українських товарів).

2. Можливість запровадження мит у випадку, коли імпорт з України загрожуватиме інтересам виробників і ЄС.

3. Україна не має скасувати імпорتنі мита на товари з ЄС у відповідь, але зобов'язується не підвищувати їх.

Поглиблена і всеохоплююча ЗВТ передбачає не тільки скасування митних тарифів на торгівлю товарами, а й лібералізацію торгівлі послугами та приведення регуляторного середовища України відповідно до європейського.

Гармонізація законодавства є ключовим компонентом Угоди про асоціацію щодо відповідних норм і процедур ЄС. Це завдання покладено на сектор державного управління і його реалізація визначатиме вплив і довгострокові наслідки Угоди про асоціацію для країни в цілому.

Угода містить перелік з понад 350 директив та інших нормативних актів ЄС, з якими має бути поступово гармонізоване законодавство України (рис. 11.8) і відповідно до цього ЄС готовий надати технічну і фінансову допомогу в реалізації положень Угоди про асоціацію.



Рисунок 11.8 — Сфери гармонізації законодавства України

На сьогодні однією з найважливіших проблем, з якою стикаються українські й європейські компанії, є проблема відмінності технічних норм і стандартів, що ускладнює транскордонну торгівлю. ПЗЗВТ передбачає узгодження українських і європейських стандартів для промислових товарів і сільськогосподарської продукції, що обумовлює необхідність переоснащення та зміни технологій виробництва, модернізації та впровадження нових сучасних технологій і стандартів виробництва та якості продукції.

Узгодження правил щодо державних закупівель, політики конкуренції та прав інтелектуальної власності буде також сприяти покращенню бізнес-

середовища в Україні, що відбуватиметься шляхом усунення корупції та через відкриття нових можливостей для інвестицій і модернізації економіки.

Приведення української регуляторної системи в низці економічних галузей до вимог ЄС поступово відкриє для українських експортерів внутрішній ринок ЄС, і з урахуванням запобіжників, які вбудовані в Угоду про асоціацію (асиметричність лібералізації митного захисту на користь України, тривалі перехідні періоди для гармонізації законодавства, можливість додаткового захисту, отримання технічної та фінансової допомоги ЄС для реалізації положень Угоди), нівелює виклики галузевих впливів і створить сприятливі умови для українського бізнесу (табл. 11.5).

Таблиця 11.5 — Галузеві впливи від укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

Переваги	Виклики
Сільське господарство	
<ul style="list-style-type: none"> • середньозважене ввізне мито ЄС скоротиться з 23,8 до 0,3 % відразу після набуття чинності; • запровадження тарифних квот з нульовою ставкою в межах квоти для експорту в ЄС продукції тваринництва, зернових культур; • скасування експортних субсидій на с/г товари ЄС, що призначені для продажу в Україні; • скасування експортного мита; • гармонізація стандартів з ЄС; • встановлення механізму визнання еквівалентності СФЗ; • ширші можливості для обміну досвідом та технологіями 	<ul style="list-style-type: none"> • зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження середньозваженого ввізного мита на с/г продукцію з 4,2 % в середньому до 0,9 % протягом 10 років; • витрати на перехід/дотримання стандартів ЄС
Харчова промисловість	
<ul style="list-style-type: none"> • скорочення ввізного мита ЄС відразу після набуття чинності: середня ставка знизиться з 23,2 до 0,7 %, середньозважена ставка — з 5,3 до 0,5 %; • запровадження тарифних квот з нульовою ставкою в межах квоти для експорту в ЄС окремих видів харчових товарів; • гармонізація стандартів з ЄС; • встановлення механізму визнання еквівалентності СФЗ; • можливість компенсації зростання цін на сировину внаслідок скасування ввізних мит за рахунок застосування додаткового збору 	<ul style="list-style-type: none"> • зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження середньозваженого ввізного мита на харчову продукцію з 10,3 до 3,6 % протягом 10 років; • витрати на перехід/дотримання стандартів; • виробництво соняшникової олії: зростання цін на сировину внаслідок скасування експортних мит; • зміна назв внаслідок реалізації зобов'язань щодо дотримання географічних зазначень

Продовження табл. 11.5

Переваги	Виклики
Легка промисловість	
<ul style="list-style-type: none"> • встановлення нульових ввізних мит у ЄС протягом 1–2 років після набуття чинності Угодою. Поточна середньозважена ставка — 11,2 % для текстильних виробів та одягу, 5,9 % для шкіри і виробів з неї; • можливість компенсувати зростання цін на сировину внаслідок скасування експортних мит за рахунок застосування додаткового збору 	<ul style="list-style-type: none"> • зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження середньозваженого ввізного мита на текстильну продукцію та одяг з 5,1 % до 0,0 %, на вироби зі шкіри з 7,3 % до 0,0 % протягом 3 років; • виробництво виробів зі шкіри: зростання цін на сировину внаслідок скасування експортних мит;
Металургія	
<ul style="list-style-type: none"> • скасування ввізних мит у ЄС. Середня ставка знизиться з 2,1 до 0,0 %, середньозважена ставка — з 0,5 до 0,0 %; • можливість компенсувати зростання цін на сировину внаслідок скасування експортних мит за рахунок застосування додаткового збору; • обмін інформацією та найкращими практиками щодо типових ситуацій, перспектив розвитку, питань сталого розвитку тощо 	<ul style="list-style-type: none"> • деяке зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження ввізного мита з 2,1 % в середньому до нуля; • зростання цін на сировину внаслідок скасування експортних мит
Хімічна промисловість	
<ul style="list-style-type: none"> • скасування ввізних мит в ЄС. Середня ставка ввізного мита скорочується з 4,2 до 0,0 % за 1–5 років, середньозважена — з 3,7 до 0,0 %; • гармонізація системи технічного регулювання відповідно до норм і правил ЄС 	<ul style="list-style-type: none"> • деяке зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження середньозваженого ввізного мита з 1,8 до 0,0 %; • витрати, пов'язані з дотриманням вимог технічного регулювання
Машинобудування	
<ul style="list-style-type: none"> • скасування ввізних мит в ЄС за 1–6 років. Середньозважена ставка ввізного мита на електричне устаткування скорочується з 3,5 % до нуля, на автотранспортні засоби — з 1,9 % до нуля; • гармонізація системи технічного регулювання з відповідними нормами і правилами ЄС; • можливість укладення Угод про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів (АСАА); • захисні заходи для легкових автомобілів тривалістю до 15 років 	<ul style="list-style-type: none"> • зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження середньозваженого ввізного мита з 2,3 % в середньому до 0,0 % на електричне устаткування, з 8,0 до 0,0 % на автотранспортні засоби тощо; • витрати, пов'язані з дотриманням вимог технічного регулювання; • поступове зникнення ринку продукції, яка не відповідає стандартам ЄС у секторах, де технічне регулювання гармонізоване з нормами ЄС

Продовження табл. 11.5

Переваги	Виклики
Енергетика	
<ul style="list-style-type: none"> • скасування крос-субсидування на ринку газу й електроенергії та запровадження ринкових принципів ціноутворення для промислових споживачів, що може призвести до зниження цін; • підвищення інвестиційної привабливості сектору; • підвищення безпеки постачання за рахунок чіткого механізму вирішення конфліктних ситуацій 	<ul style="list-style-type: none"> • реформування сектору, наприклад, розподілення вертикально-інтегрованих монополій на ринках газу й електроенергії, забезпечення свободи транзиту і доступу третіх сторін до енергетичної інфраструктури; • створення конкурентного середовища та поява нових гравців
Ринок фінансових послуг	
<ul style="list-style-type: none"> • підвищення надійності фінансової системи завдяки створенню ефективнішої системи державного пруденційного нагляду на основі міжнародних стандартів та більш прозорої дозвільної системи; • можливості для розвитку нових видів фінансових послуг; • можливості для залучення інвестицій; • гарантії вільного доступу до платіжних і клірингових систем і каналів фінансування та рефінансування 	<ul style="list-style-type: none"> • посилення конкуренції ; • системні ризики, притаманні сучасним фінансовим системам

У цілому, за оцінками експертів, імплементація положень Угоди про асоціацію в її економічній частині повинна надати такі ефекти в економіці: зростання обсягів експорту товарів і послуг у харчовій, текстильній промисловості, сільському господарстві, транспорті, металургії й обробці металу, хімічному виробництві та видобуванні вугілля і торфу — приріст 2 %; зростання обсягів імпорту товарів і послуг фінансового посередництва, продукції хімічного виробництва, харчової промисловості, сільського господарства, машин і устаткування — приріст 0,8 %; зростання обсягів випуску продукції — приріст 0,5 %; прискорення темпів економічного зростання — 0,6 %; збільшення кількості робочих місць (у довгостроковій перспективі) — близько 80 тис. осіб. Угода про вільну торгівлю зменшить витрати на імпорт з ЄС для українських підприємств і споживачів, а також сприятиме доступу України до єдиного ринку ЄС.

Угода про асоціацію з ЄС допомагає досягти цілей економічної політики і наближує Україну до її кінцевої мети, оскільки *передбачає*:

1) кращий доступ на ринок ЄС (ключові елементи покращення доступу: нульові ставки ввізних мит на промислову продукцію, лібералі-

зачія ввізних мит на сільськогосподарські товари; лібералізація торгівлі послугами; гармонізація та узгодження ТБТ/СФЗ);

2) посилення конкуренції на внутрішньому ринку, що призведе до кращих умов пропозиції для споживача;

3) прозоре і передбачуване внутрішнє регуляторне середовище, привабливе для інвесторів (через гармонізацію спільних політик України з ЄС);

4) регулювання у сфері ТБТ/СФЗ, яке узгоджене зі світовою практикою;

5) підвищення захисту прав інтелектуальної власності, що стимулюватиме інновації;

6) підвищення ефективності та прозорості державних видатків;

7) посилення захисту прав споживачів і робітників.

Отже, визначивши з перших днів незалежності курс на інтеграцію до Європейського Союзу, Україна має всі можливості, розвиваючи економічні та політичні відносини з ЄС, отримати перспективу економічного відновлення і зростання, збереження національної ідентичності та державності.

11.4 ГАРМОНІЗАЦІЯ СПІЛЬНИХ ПОЛІТИК ЄС І УКРАЇНИ

ЄС завжди був для України найбільш значним і перспективним партнером у співпраці за багатьма сферами. Парафована Україною та ЄС Угода про асоціацію (30 березня 2012 року) і підписання її політичної частини 21 березня 2014 року стане значним кроком у процесі подальшого поглиблення співпраці сторін. До того ж необхідною умовою є гармонізація спільних політик ЄС та України, що прискорить інтеграцію України до ЄС.

Гармонізація — це узгодження загальних підходів і концепцій, спільна розробка правових принципів та окремих рішень. Під гармонізацією законодавства розуміють процес цілеспрямованого зближення й узгодження нормативно-правових актів на підставі загальних мінімальних правових вимог (стандартів), що здійснюється шляхом усунення юридичних розбіжностей (через утвердження насамперед спільних правових принципів) [33; 21].

Основою правової системи ЄС є так званий спільний правовий доробок (законодавча база) — *acquis*, який має беззастережно сприйматися країнами-претендентами на вступ до ЄС.

Відповідно до *регіональної політики* ЄС можна охарактеризувати ряд напрямків, за якими ведеться робота в Україні, а саме: транскордонне співробітництво та власне регіональна політика України.

Правова основа співробітництва між Україною та ЄС у сфері регіонального розвитку, регіонального і транскордонного співробітництва визначена положеннями статті 70 Угоди про партнерство і співробітництво та розділом «Прикордонне та регіональне співробітництво» Угоди про асоціацію.

З метою практичної реалізації цієї роботи 22 липня 2009 року між Україною та ЄС було підписано Меморандум про взаєморозуміння для встановлення діалогу про регіональну політику між Міністерством регіонального розвитку і будівництва України та Європейською комісією (далі — Меморандум). У контексті розвитку укладеного документу щорічно розробляється Робоча програма щодо імплементації Меморандуму.

Співробітництво між Україною та ЄС у сфері регіональної політики на поточному етапі зосереджено на таких напрямках:

1. Імплементація Меморандуму про взаєморозуміння для встановлення діалогу у сфері регіональної політики.

2. Налагодження взаємодії між представниками місцевої та регіональної влади України та ЄС в рамках Комітету регіонів ЄС (КР).

3. Реалізація на регіональному рівні проектів за рахунок фінансових інструментів ЄС.

4. Участь у реалізації Пілотної програми регіонального розвитку Східного партнерства (ППРР СхП).

5. Залучення України до реалізації Стратегії ЄС щодо Дунайського регіону як комплексної стратегії макроекономічного розвитку.

6. Сприяння залученню регіонів України до діяльності Європейської регіональної асоціації [23].

Більш повна інформація щодо транскордонного співробітництва України та Європейського Союзу наведена в додатку Р до розділу.

Важливим завданням регіональної політики України на сучасному етапі є врахування європейських орієнтирів регіонального розвитку та приведення вітчизняної нормативно-правової бази відповідно до нормативних документів ЄС і Ради Європи.

Приведення відповідно до європейських стандартів ***соціальної політики*** є запорукою розбудови дійсної, а не декларативної соціальної державності в Україні. Соціальна привабливість євроінтеграції для України полягає в можливості досягнення високих соціальних стандартів європейських країн: високого рівня заробітної плати, пенсій, фінансових заощаджень, безпечних умов праці, мобільності, відсутності дискримінації тощо.

Слід підкреслити, що Україна вже має розвинуте законодавство стосовно соціальних питань. Особливо розвинутим є українське трудове законодавство, стандарти якого в більшості складових є навіть вищими, ніж в країнах ЄС.

Таблиця 11.6 — Порівняння вимог Угоди про асоціацію з діючими нормами законодавства України

Угода про асоціацію	Українське законодавство
Усі трудові договори повинні бути максимально зрозумілими, а умови розірвання чи продовження — чітко висловленими. Серед іншого в договорі має бути вказане місце роботи, розмір і порядок оплати	Так і є, згідно з Законом «Про зайнятість населення», КЗпП
Розмір оплати за годину роботи того, хто працює повний і неповний робочий день, має бути однаковим. До працівників, які працюють у штаті та поза штатом або повний і неповний робочий день, мають застосовуватися однакові стандарти охорони праці	Так і є, згідно з Законами України «Про оплату праці», «Про охорону праці», КЗпП
Якщо працівник на окладі отримує медичне страхування, то і його тимчасовий колега повинен мати таку ж страховку	У Законі України «Про страхування» (ст. 7) є обов'язкове страхування на випадок хвороби, яке стосується як постійних, так і тимчасових працівників
Будь-хто з батьків матиме право на тримісячну оплачувану відпустку, яку можна взяти будь-коли до досягнення дитиною 8 років і розділити так, як зручно батькам (3 місяці на двох)	В Україні один із найдовших в Європі періодів оплачуваної відпустки для народження дитини — 70 днів до запланованого часу пологів і 56 днів після народження дитини. Але на лікарняний у зв'язку з народженням дитини має право лише жінка. Розділяти або переносити цей лікарняний не можна. Закон України «Про відпустки» (ст. 17)
Заборона колективних звільнень, крім скорочень. Працівники і роботодавець мають спільно виробити план для уникнення звільнень. Роботодавець має погодити з працівниками розмір компенсацій. Без компенсації скорочення провести практично неможливо	Згідно з КЗПП, в Україні скорочують просто, повідомивши працівників за два місяці. Вихідна допомога нараховується в розмірі не менше середньомісячного заробітку звільненого працівника (ст. 44 КЗПП)
Щоб вийти на пенсію достроково, потрібно чоловікам і жінкам пропрацювати однакову кількість років або досягнути певного однакового віку	До недавнього часу пенсійний вік для жінок становив 55 р. і чоловіків 60 р. Зараз згідно з Законом «Про пенсійне забезпечення» пенсійний вік жінок поступово зростає і, починаючи з 2021 р., жінки і чоловіки будуть мати однаковий пенсійний вік — 60 р. До того ж чоловіки повинні офіційно відпрацювати з перерахуванням внесків у Пенсійний фонд — не менш 35 р., жінки — не менш 30 р.

Однак, для гармонізації соціальної політики України і ЄС потрібно вирішити низку проблем ще в декількох напрямках:

1. *Умови праці.* Хоча в Україні є окремий Закон «Про охорону праці» і відповідний розділ в КЗПП, в Угоді про асоціацію вказано, що потрібне збільшення заходів безпеки в певних галузях українського виробництва: на бурових підприємствах, шахтах; у кар'єрах, на рибальських суднах; у вибухонебезпечних середовищах і пересувних будівельних майданчиках; під час використання обладнання; під час роботи з небезпечними речовинами (азбестом, канцерогенами та мутагенами, біолокнами та хімічними речовинами, екранними пристроями), а також в умовах вібрації, шуму, електромагнітного поля, штучного оптичного випромінювання. На приведення цих норм відповідно до європейських стандартів відводиться 7–10 років.

2. *Гендерна рівність.* В Україні не спостерігається жодних гендерних обмежень у доступі до всіх рівнів освіти, ринку праці. Хоча є певна дискримінація жінок фертильного віку при прийомі на роботу, оскільки українське законодавство дуже сильно захищає вагітних жінок і жінок, що мають малолітню дитину (ст. 174 КЗпП), і роботодавці віддають перевагу чоловікам. Сьогодні щодо забезпечення гендерної рівності в Україні визначено такі основні завдання: забороняється платити жінкам менше; забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70 % тієї чи іншої статі в представницьких органах влади та вищих щаблях виконавчої влади; скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків.

3. *Міграційна політика.* У ст. 33 Конституції України закріплена свобода пересування та вільний вибір місця проживання. Закріплюється право на труд і оплату праці іноземних громадян на тих же умовах, що і громадян України.

Крім того, існує низка проблем, що уповільнюють процес гармонізації соціальної політики України та ЄС: значна різниця в оплаті праці та рівні пенсійного забезпечення в Україні та країнах ЄС (приблизно в 9 разів); високий рівень безробіття в Україні; слабкий соціальний захист малозабезпечених верств населення; проблема подолання бідності. Принципово важливим для України є вихід на європейський стандарт оцінювання робочої сили, яка сьогодні є недооціненою порівняно з середнім у ЄС в 2 рази (не за рівнем зарплати, а за часткою оплати праці у ВВП).

Важливо те, що Угода про асоціацію гарантує покращення соціальних гарантій та умов в Україні. Але це тільки перший крок до гармонізації соціальних стандартів України та ЄС.

Адаптація *податкового законодавства* України до законодавства Європейського Союзу є пріоритетною першочерговою складовою про-

цесу інтеграції України до Європейського Союзу. Правова основа співробітництва між Україною та ЄС у податковій сфері визначена главою 4 (ст. 349–354) «Оподаткування» Угоди про асоціацію.

Відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» мета податкових трансформацій в Україні полягає в побудові цілісної та всеосяжної законодавчої бази з питань оподаткування, гармонізованої із законодавством ЄС; встановленні податкової справедливості для відновлення рівних умов конкуренції в економіці України; зменшенні глибини соціальної нерівності.

Необхідними кроками на цьому шляху є:

– гармонізація податкового, валютного, митно-тарифного, зовнішньоекономічного і цивільного законодавства;

– удосконалення законодавства з питань трансфертного ціноутворення з використанням методології організації економічного співробітництва та розвитку;

– поступове наближення ставок і механізму справляння акцизного податку до вимог законодавства ЄС, а також посилення екологічної спрямованості акцизного оподаткування шляхом застосування європейського принципу «хто більше забруднює, той більше платить»;

– запровадження механізму індексації ставок податків і зборів, установлених у фіксованому значенні для компенсації інфляційного впливу на розмір податків;

– перехід на систему платежів за видобуток корисних копалин із застосуванням принципу рентного доходу з метою встановлення справедливої плати за використання природних ресурсів;

– зміна чинних договорів про запобігання подвійному оподаткуванню для мінімізації практики ухиляння від оподаткування, а також стимулювання інвестицій в українську економіку.

Україна вже зробила багато важливих кроків на шляху до податкової інтеграції ЄС, зокрема:

1. Затвердження Проекту «Модернізації Державної податкової служби України — 1».

2. Прийняття Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. адаптованого до принципів та директив Європейського Союзу. Пріоритетною сферою в напрямку гармонізації стало непряме оподаткування. Так, в основу розділу V «Податок на додану вартість» покладено діючий порядок оподаткування з урахуванням вимог Директиви Ради 2006/112/ЄС від 28.11.2006 р. про спільну систему ПДВ. З метою наближення вітчизняного законодавства до вимог ЄС у Податковому кодексі:

– запроваджено механізм автоматичного відшкодування ПДВ з 1 січня 2011 р. платникам, які мають позитивну податкову історію;

- запроваджено Єдиний реєстр податкових накладних;
- передбачено поетапне зниження ставки ПДВ.

При підготовці розділу VI «Акцизний податок» враховувалися вимоги Директиви Ради 2008/118 /ЄС від 16.12.2008 р. про загальний режим акцизних зборів, а також інших директив Європейського Союзу з питань акцизного оподаткування.

3. Ухвалення нової редакції Митного кодексу України від 13.03.2012 р.

Подальші дії щодо гармонізації податкового законодавства України до вимог ЄС полегшать реалізацію податкової політики за такими стратегічними завданнями, як: стимулювання економічного розвитку і структурної перебудови, заохочення інвестицій, стимулювання зайнятості, підвищення добробуту населення та розвитку людського капіталу [25].

Положення українського законодавства стосовно *конкурентної політики* загалом відповідають нормам конкурентного права ЄС. Про це свідчить те, що при опрацюванні проекту ЗУ «Про захист економічної конкуренції» були отримані схвальні відгуки від Четвертого генерального директорату ЄС.

Разом з цим все ще залишається кілька проблемних моментів, які не врегульовані національним законодавством. Відповідно до ст. 256 Угоди про асоціацію Україна наблизить своє законодавство про конкуренцію та практику застосування до *acquis* ЄС шляхом імплементації статей таких регламентів:

1. Регламент Ради (ЄС) № 1/2003 від 16 грудня 2002 року щодо імплементації правил конкуренції.
2. Регламент Ради (ЄС) № 139/2004 щодо контролю за концентрацією між підприємствами (Регламент ЄС про злиття).
3. Регламент Комісії (ЄС) № 330/2010 про застосування статті 101 (3) Договору про функціонування ЄС до категорій вертикальних угод та узгодження практик.
4. Регламент Комісії (ЄС) № 772/2004 про застосування статті 81 (3) Договору до категорії угод з передання технологій.

Відповідні статті вищезазначених регламентів мають бути імplementовані протягом 3 років після набрання чинності Угоди про асоціацію.

Євроінтеграційний вектор України містить багато складових, серед яких важливе місце займає й *екологічна сфера*. **На сьогодні зближення України з ЄС в екологічній сфері відбувається в таких напрямках:**

- рух до асоціації (базовий документ — Порядок денний асоціації між Україною та ЄС);
- політика Східного партнерства (базовий документ — Дорожня карта політики Східного партнерства).

Таблиця 11.7 — Показники виконання пріоритетів Порядку денного асоціації Україна — ЄС у сфері охорони довкілля

№ пор.	Назва пріоритету	Рівень прогресу, %
Порядок денний асоціації Україна — ЄС		
1	Виконання Стратегії державної екологічної політики та Національного плану дій з навколишнього природного середовища	36
2	Розробка та імплементація українського законодавства, стратегій і планів у сфері навколишнього природного середовища, зокрема щодо оцінки впливу, стратегічної оцінки, доступу до інформації та участі громадськості	44
3	Конвенція про стійкі органічні забруднювачі	57
4	Оргуська конвенція	44
5	Конвенція щодо співробітництва з охорони та сталого використання ріки Дунай	70
6	Рамкова конвенція ООН про зміну клімату	42
7	Київський протокол до Конвенції ООН про зміну клімату	39
8	Конвенція про охорону біологічного різноманіття	42
9	Конвенція про захист і використання транскордонних річок і міжнародних озер	55
10	Конвенція Еспо	43
11	Віденська конвенція про охорону озонного шару	75
12	Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великій відстані	69
13	Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі	35
14	Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин	56
15	Впровадження Київського протоколу через діалог у рамках спільної робочої групи Україна — ЄС	21
16	Конвенція про захист Чорного моря від забруднення	68
Дорожня карта Східного партнерства		
17	Адаптація екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу	84
18	Багатосторонній вимір Дорожньої карти Східного партнерства (довкілля)	74

Питання охорони навколишнього середовища в Порядку денному асоціації закріплені в розділі «Інші сфери співробітництва» та стосуються підготовки до імплементації *acquis* ЄС і підтримки України в таких напрямках:

1. Розробка та імплементація Національної стратегії з питань навколишнього природного середовища на період до 2020 року.

2. Посилення адміністративної спроможності, розробка та імплементація законодавства, стратегій і планів у сфері навколишнього природного середовища, зокрема щодо оцінки впливу на довкілля, CEO, доступу до інформації та участі громадськості.

3. Розвиток національних імплементаційних інструментів відповідно до багатосторонніх угод у сфері охорони довкілля.

4. Упровадження Кіотського протоколу через діалог у рамках спільної робочої групи Україна — ЄС з питань зміни клімату стосовно нової угоди щодо зміни клімату на період після 2012 р., а також прийнятних критеріїв для використання механізмів Кіотського протоколу і розробки заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату та пристосування до них.

5. Активна участь у робочій групі DABLAS (*Danube Black Sea Task Force*).

6. Спільна робота щодо імплементації дорожніх карт з метою досягнення цілей розвитку тисячоліття, що стосуються води, і цілей інтегрованого управління водними ресурсами, використовуючи діалог щодо національної політики в рамках Водної ініціативи ЄС.

7. Забезпечення реалізації Бухарестської конвенції, протоколів до неї та спільної роботи зі сторонами конвенції.

8. Визначення можливостей участі України у вибірковій діяльності Європейського агентства з питань навколишнього природного середовища щодо збору та поширення інформації.

9. Створення Регіонального екологічного центру в Україні (РЕЦ — Україна).

10. Розгляд можливості запровадження діалогу високого рівня з питань охорони навколишнього природного середовища.

Аналіз реалізації окреслених документів протягом 2010–2013 рр. свідчить про багато перепон, що нині постають на шляху більш успішного зближення України та ЄС у екологічній сфері.

Серед головних успіхів України, отриманих протягом 2011–2013 рр., є прийняття низки законодавчих актів і програм у різних сферах захисту довкілля або виконання завдань тих, що вже набули чинності. Серед них:

– прийняття Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року», що дало змогу започаткувати секторальну бюджетну програму ЄС «Підтримка реалізації

Стратегії національної екологічної політики України» з бюджетом 35 млн євро;

- затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 р.;

- прийняття затвердженого урядом національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011–2015 рр.;

- затвердження урядом у рамках реалізації Орхуської конвенції Порядку залучення громадськості до обговорення рішень, які можуть впливати на стан довкілля;

- продовження підготовки й оприлюднення національних доповідей про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні в рамках виконання Закону України «Про питну воду та питне водопостачання» і загальнодержавної програми «Питна вода України» на 2011–2020 рр.;

- уведення в дію Президентом України рішення Ради національної безпеки й оборони України «Про стан безпеки водних ресурсів держави та забезпечення населення якісною питною водою в населених пунктах України»;

- затвердження Плану спільних організаційних заходів на виконання Угоди щодо розвитку в Україні системи екологічно безпечного споживання та екологічного маркування відповідно до міжнародних і європейських вимог на 2014 рік.

У рамках виконання Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 р. і Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 рр. важливим є законодавче закріплення обов'язкового характеру інтеграції екологічних цілей до секторальних стратегій розвитку, державних цільових програм і планів.

Отже, на шляху до зближення з ЄС в екологічній площині перед Україною стоїть ще багато завдань, однак створене протягом 2011–2013 рр. підґрунтя повинно сприяти поглибленню та пришвидшенню цієї роботи у майбутньому.

Положення щодо цілей, завдань, напрямів і форм співпраці між Україною та ЄС за *секторальними політиками* розміщені в частині Угоди про асоціацію «Економічне та секторальне співробітництво».

Важливе місце у співпраці України та ЄС відводиться *промисловій і підприємницькій політиці*. У ст. 378 вищезгаданої Угоди зазначено, що особлива увага в співробітництві між Україною та ЄС має зосереджуватись на малих і середніх підприємствах (МСП). Поглиблене співробітництво має покращити адміністративну структуру та нормативно-правову базу для українських і європейських суб'єктів господарювання

в Україні та ЄС, а також повинно базуватись на політиці ЄС щодо розвитку МСП і промисловості з урахуванням визнаних на міжнародному рівні принципів і практики в цих сферах [28].

З метою гармонізації підприємницької політики України до норм і стандартів ЄС необхідно впровадити національну систему реєстрації компаній на основі досвіду країн-членів ЄС, що може сприяти приєднанню України до Європейського бізнес-реєстру. Також слід започаткувати діалог за участю Єврокомісії й органів влади України, суб'єктів підприємництва та наукових кіл з метою обміну інформацією, найкращим досвідом, визначення проблемних питань і пріоритетних сфер. Цей діалог має базуватись на спільній політиці, такій як Європейська хартія для малих підприємств.

Що стосується питань у сфері розвитку промисловості, то тут необхідно гармонізувати стандартизацію, регуляторну й адміністративну практику України відповідно до норм ЄС. Для цього слід:

- спільно визначити пріоритетні сфери для приведення їх відповідно до існуючої в ЄС регуляторної практики і можливого приєднання до Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів;
- гармонізувати необхідне рамкове та секторальне законодавство в пріоритетних сферах із системою технічного регулювання ЄС;
- забезпечити прозорість і передбачуваність регуляторного середовища для суб'єктів господарювання;
- продовжити перегляд існуючих в Україні стандартів, забезпечуючи їх гармонізацію з міжнародними та європейськими стандартами, а також добровільне застосування;
- зміцнити інституційне забезпечення сфери стандартизації, акредитації, оцінки відповідності, метрології та дослідження ринку з метою інтеграції інституцій України в європейській структурі.
- адаптувати законодавство щодо відповідальності за дефектну продукцію та її загальну безпеку;
- поступово спростити процедури оцінки відповідності промислових товарів згідно з вимогами Технічних регламентів (Директив ЄС) з метою запобігання обов'язковій сертифікації товарів з низьким рівнем ризику та багаторазових перевірок товарів.

Крім того, ефективність промислової та підприємницької політики залежить від гармонізації конкурентної політики, що розглянута вище [22].

Науково-технічне співробітництво між Україною та ЄС здійснюється на підставі Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво (2002) та Главою 9 «Співробітництво у сфері науки та технологій» Угоди про асоціацію. Важливим кроком на шляху до технологічної інтеграції ЄС стало ство-

рення Спільного Комітету Україна — ЄС зі співробітництва в галузі науки та технологій.

Участь України в програмі Європейського Союзу «Горизонт 2020», яка стартувала в нашій державі з 1 січня, свідчить про спільну зацікавленість України і ЄС поглиблювати науково-технічне співробітництво. Програма Європейського Союзу «Горизонт 2020» розрахована на 6 шість років (2014–2020 рр.). Програма передбачає підтримку Євросоюзом фундаментальних наукових досліджень і розвиток найбільш перспективних напрямків інноваційної економіки — ІКТ, нанотехнологій, нового матеріалознавства, біотехнологій і космічної галузі.

Вагомим результатом для обох сторін є рішення про надання Україні статусу асоційованого члена Європейської організації з ядерного дослідження (ЦЕРН). Крім того, українські вчені, дослідники, викладачі та студенти успішно співпрацюють з іноземними колегами за програмою EUREKA [21].

Отже, можна говорити, що науково-технологічна інтеграція України до Євросоюзу вже відбувається швидкими темпами і надалі буде лише поглиблюватися.

Питання створення спільної *енергетичної політики* є на сьогодні найбільш нагальним для України. Так, Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить положення щодо енергетичного співробітництва. Ключовим елементом його буде поглиблення енергетичної безпеки та розвиток належної інфраструктури, посилення ринкової інтеграції. Україна підтверджує зобов'язання наближати своє енергетичне законодавство до стандартів ЄС у сфері енергетики, водночас сприяючи енергоефективності та використанню поновлюваних джерел енергії.

Усе це передбачає й участь України в Європейському Енергетичному Співтоваристві (ЄЕС), членом якого вона стала 1 лютого 2011 року. Енергетична інтеграція з ЄС має на меті запровадження в Україні європейських правил гри на енергоринку. Україна зобов'язалася імплементувати до національного законодавства 13 директив, регламентів і рішень Єврокомісії у сферах газу, електроенергії, доквілля та поновлюваних джерел енергії. Поки що більшість із цих зобов'язань не виконано або виконано не повністю [1].

У *сфері транспорту* співпраця України та ЄС здійснюватиметься на основі спеціальних транспортних угод, міжнародних угод за участю цих сторін, а також на основі їхнього членства в міжнародних організаціях. Україна поступово наближуватиме своє законодавство до чинних стандартів і політик Євросоюзу, реалізуючи імплементацію заходів, перелік яких міститься в Додатку XXXI до Угоди про асоціацію.

Одним із найважливіших напрямків транспортної політики є інтеграція України до спільного авіаційного простору ЄС (САР). Розпочато

переговори було ще в грудні 2007 року. Укладання широкомасштабної Угоди між Україною та ЄС про Спільний авіаційний простір передбачає об'єднання авіатранспортних ринків України та ЄС, що сприятиме ефективнішому використанню ринку авіаперевезень і покращенню якості послуг, розвитку транзитного потенціалу України, інтегруванню України до Європейських авіаційних структур і зміцненню авторитету нашої країни як авіаційної європейської держави.

Вагоме місце серед секторальних політик належить *сільськогосподарській політиці*. Так, у ст. 403 УА зазначено, що Україна та ЄС співпрацюватимуть для сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом зближення політик і законодавства. З цією метою сторони підтримуватимуть поступове наближення та гармонізацію з відповідним правом і регуляторними стандартами ЄС, які визначені у Додатку XXXVII до Угоди про асоціацію.

Не залишилася поза увагою і *політика у сфері рибальства*. Так, у ст. 407 Угоди про асоціацію говориться, що Україна та ЄС співпрацюватимуть у таких взаємовигідних сферах спільного інтересу в галузі рибальства: збереження та управління водними живими ресурсами, інспектування та контроль, збір даних і боротьба з незаконним, непідзвітним і нерегульованим рибальством [28].

Важливою складовою європейської інтеграції України також є гармонізація політики щодо громадян, зокрема політики у сфері освіти, культури та політики охорони здоров'я.

Стосовно *політики щодо освіти*, то тут варто зазначити, що Угода про асоціацію передбачає продовження реалізації Болонського процесу, до якого Україна приєдналася 19 травня 2005 р., підписавши декларацію на Бергенській конференції. Політика щодо освіти в рамках Угоди стосується трьох аспектів:

1) вища освіта (має бути проведена гармонізація навчальних програм в університетах України до навчальних програм університетів ЄС, щоб зробити їх співмірними);

2) професійно-технічна освіта (Україна та ЄС співпрацюватимуть над тим, щоб за набором предметів і спеціальностей українські «ПТУ» не відрізнялися від будь-якого навчального закладу ЄС);

3) визнання дипломів (в Угоді не йдеться про взаємне визнання дипломів Україною та ЄС. Це питання регулюється окремими двосторонніми угодами. Але в разі успішної реалізації Болонського процесу та визнання кваліфікацій, потреба в нострифікації дипломів зникне сама собою).

Політиці в галузі культури також приділяється значна увага, зокрема ст. 437 Угоди про асоціацію зазначає, що співпраця України та ЄС у цій сфері направлена на співробітництво в галузі культури з метою

покращення взаєморозуміння та розширення культурних обмінів, а також мобільності об'єктів мистецтва і митців України. Сторони тісно співпрацюють у рамках відповідних міжнародних форумів/організацій, зокрема ЮНЕСКО. Також перспективним напрямком співпраці України та ЄС у сфері культури є активна презентація вітчизняної культури на регіональному та державному рівнях. Починаючи з 2004 р., у країнах-членах ЄС, зокрема Франції, створюються культурно-інформаційні центри, діяльність яких координується посольством України в цих державах.

Співробітництво між Україною та ЄС у *сфері охорони здоров'я* здійснюється в рамках засідань спеціалізованого департаменту Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС. Набуття Україною статусу асоційованого члена ЄС дозволить ще більше поглибити співпрацю в цій сфері. З метою гармонізації України необхідно поступово наближувати своє законодавство та практики до принципів права ЄС, зокрема у сфері інфекційних хвороб, служби крові, трансплантації тканин і клітин, а також тютюну.

Ефективна зовнішня політика є необхідною умовою успішного розвитку будь-якої країни в цілому й Україна не є винятком. До спільних зовнішніх політик ЄС належать *торговельна політика* та *політика допомоги з розвитку*.

З метою розвитку зовнішньої торгівлі як важливого напрямку економічного розвитку як України, так і держав-членів ЄС, у 2012 р. між нашою країною та ЄС було погоджено про поглиблення інтеграції на основі парафування угоди про Глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі, що є складовою частиною Угоди про асоціацію. Після підписання політичних положень цієї Угоди 21 березня 2014 р., було прийнято рішення про початок одностороннього зниження або скасування митних зборів ЄС з продукції, виробленої в Україні.

Частина Угоди про асоціацію щодо поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) — «Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею» — передбачає лібералізацію торгівлі товарами, послугами, руху капіталів і поточних платежів і частково руху робочої сили.

Важливою відмінністю частини «Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею» від аналогічних положень в інших Угодах ЄС такого типу є те, що значна частина розділів містить зобов'язання України щодо поступового наближення та адаптації українського законодавства до законодавства ЄС, з якими пов'язується відкриття повного доступу до внутрішнього ринку ЄС, насамперед у таких сферах, як санітарні та фітосанітарні заходи, торгівля послугами, електронна комерція, технічні бар'єри в торгівлі тощо.

Загалом положення цієї частини Угоди містять зобов'язання щодо імплементації та практичного впровадження близько 150 регламентів і директив ЄС, а також інших актів *acquis* ЄС та міжнародних договорів і стандартів. І це — не враховуючи загальних положень щодо ефективного застосування вже ратифікованих Україною міжнародних угод або матеріальних норм, які Україна буде зобов'язана транспонувати та ефективно застосовувати у внутрішньому правопорядку [18].

Серед проектів допомоги ЄС з розвитку, у яких бере участь Україна, основними є такі:

1. Європейський інструмент сусідства та партнерства у вигляді секторальної бюджетної підтримки. Загальний обсяг фінансових ресурсів, доступних для України протягом 2007–2013 роки становив 2,7 млрд євро.

2. Допомога ЄС у рамках інструменту співробітництва з ядерної безпеки, розпочата в 2007 р.

3. Інвестиційні проекти, що фінансуються Європейським інвестиційним банком. Співробітництво за цим напрямком було розпочато в 2005 р. Починаючи з березня 2011 р., в Україні функціонує Постійне представництво Європейського інвестиційного банку.

На сьогодні Україна перебуває в складному фінансовому становищі, а тому отримання фінансової допомоги є необхідною умовою виходу з політичної та економічної кризи. З цієї причини в березні 2014 року ЄС затвердив пакет економічної та фінансової допомоги на суму 15 млрд дол., які будуть виділені протягом декількох років під 3 % річних. Так, передання першого траншу допомоги Україні заплановано вже на травень 2014 року. Проте отримання кредиту супроводжується досить жорсткими вимогами зі сторони ЄС до України:

1. Підвищити пенсійний вік на два роки для чоловіків, на три — для жінок. Ліквідувати право на достроковий вихід на пенсію і принцип вважати рік за два на небезпечних підприємствах.

2. Ліквідувати інститут спеціальних пенсійних допомог, які виділяються вченим, державним службовцям, керівникам державних підприємств. Обмежити пенсії працюючим пенсіонерам. Встановити пенсійний вік офіцерам армії 60 років.

3. Підвищити ціну на газ для муніципальних підприємств на 50 %, у два рази для приватних споживачів. Збільшити вартість електрики на 40 %. Дозволити встановлення цін ЖКГ. Допустити зростання цін відповідно зростанню цін на газ. Збільшити акциз на бензин на 60 євро.

4. Скасувати пільги та підвищити податки на транспорт на 50 %. Не підвищувати прожитковий мінімум, балансувати соціальну ситуацію за рахунок точкових субсидій.

5. Приватизувати всі шахти і скасувати всі субсидії . Скасувати пільги для підприємств ЖКГ, транспорту тощо. Скасування державної підтримки безкоштовного харчування, підручників.

6. Обмежити практику спрощеного оподаткування. Скасувати практику пільг щодо ПДВ у сільській місцевості. Зобов'язати аптеки і фармацевтів платити ПДВ.

7. Скасувати мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення. Скасувати субсидії для виробників свинини і курятини.

8. Скоротити склад міністерств до 14. Залишити лише одного віцепрем'єра. Скасувати посаду Міністра Кабінету Міністрів. Підпорядкувати всі державні органи міністерствам. Податкова адміністрація, митниця, Фонд держмайна повинні увійти до Міністерства фінансів.

9. Обмежити зайву оплату праці державних осіб.

10. Допомога по безробіттю повинна нараховуватися тільки після мінімального періоду в шість місяців роботи. Оплачувати лікарняні на рівні 70 % від заробітної плати, але не нижче прожиткового мінімуму. Оплачувати лікарняний, починаючи тільки з третього дня хвороби [30].

Всі зазначені вимоги є занадто жорсткими для України, проте без фінансової допомоги ззовні уряд України не зможе подолати кризу в державі.

Україна тривалий час бере участь у реалізації *Спільної політики безпеки та оборони* (СПБО). Основним документом, який визначає сучасні рамки співробітництва між ЄС та Україною в реалізації СПБО, є Механізм щодо консультацій і співпраці між ЄС та Україною у сфері врегулювання криз (2002). Іншими важливими документами між Україною та ЄС у сфері СПБО є угоди «Про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом» (2005) та «Про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу з врегулювання криз» (2008).

З метою залучення України до реалізації Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) у 2005 році започаткована практика приєднання України до позицій і заяв ЄС з регіональних проблем і питань міжнародного життя. Отже, вже на цьому етапі Україні надано право бути складовою позицій ЄС, яким користуються країни-кандидати та країни-члени Європейської економічної зони. Обговорення актуальних питань міжнародної та регіональної безпеки в рамках проблематики СЗБП є постійним пунктом порядку денного заходів вищого та експертного рівнів політичного діалогу Україна — ЄС.

Співробітництво між Україною та ЄС у *сфері юстиції, свободи та безпеки* регулюється Планом дій Україна — ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки (2007), Планом-графіком його імплементації (2008), а також Розділом III «Юстиції, свобода та безпека» Угоди про асоціацію.

Найбільш важливим у цій сфері є візове питання. Візовий діалог між Україною та ЄС триває з жовтня 2008 року. 22 листопада 2010 року Євросоюз надав Україні План дій з візової лібералізації: вичерпний перелік кроків, після здійснення яких безвізові поїздки громадян України до ЄС можуть стати реальністю [26].

Продовжується співробітництво між Місією ЄС EUBAM з надання прикордонної допомоги Україні та Молдові. У 2011 році мандат EUBAM було продовжено на 48 місяців до 01 грудня 2015 року. Триває практична співпраця між ЄВРОПОЛОМ і Міністерством внутрішніх справ України, а також між Європейським Моніторинговим центром з наркотиків і наркотичної залежності та Міністерством охорони здоров'я України [24].

Отже, варто зробити висновок, що Україна має достатньо широкі можливості для реалізації процесу гармонізації спільних політик до загальних вимог, практики та законодавства Євросоюзу.

Контрольні питання

1. Назвіть основні причини та передумови європейської інтеграції України.

2. Які основні проблеми виникали у відносинах між Україною та ЄС на шляху інтеграційного розвитку?

3. Яким чином ЄС впливає на формування зовнішньополітичного курсу України?

4. Охарактеризуйте договірно-правові основи політики європейської інтеграції України.

5. Охарактеризуйте основні цілі партнерства і співробітництва, передбачені УПС.

6. Охарактеризуйте інституціональний механізм співпраці між Україною та ЄС.

7. Охарактеризуйте розвиток торговельно-економічних зв'язків України з країнами ЄС на сучасному етапі.

8. Охарактеризуйте зміст економічних і торговельних аспектів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

9. Визначте спільні політики, які є найбільш актуальними для України.

10. Проаналізуйте та розмежуйте політики на ті, що за станом гармонізації знаходяться на початковому етапі та ті, що мають значний прогрес у гармонізації.

11. Чи існують принципові відмінності між моделями соціальної політики в Європейському Союзі та Україні? Якщо так, у чому вони полягають?

Список літератури до розділу

1. Асоціація ЄС — Україна: що це дасть Вам [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/association_115x170_en.pdf.
2. Вплив створення поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ між ЄС та Україною на торгівлю сільськогосподарськими товарами / М. Риженков, С. Галько, В. Мовчан, Jorg Radeke [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/?pid=4257.
3. Гайдуцкий П. Украина — ЕС: проблемы интеграции. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/international/ukraina-es-problemy-integracii-.html>.
4. Горюнова Є.О. Євроінтеграція : навчальний посібник / Є.О. Горюнова. — К. : Академвидав, 2013. — 224 с.
5. Допомога ЄС Україні [Електронний ресурс] / Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. — Режим доступу : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/assistance>.
6. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики: мат. засідання «круглого столу» / за ред. О. В. Снігір. — К. : НІСД, 2010. — 64 с.
7. Закон України «Про зайнятість населення» [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
8. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
9. Закон України «Про оплату праці» [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.
10. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
11. Закон України «Про охорону праці» [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.
12. Закон України «Про пенсійне забезпечення» [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
13. Зовнішня політика і безпека [Електронний ресурс] / Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. — Режим доступу : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/dialogue/foreign-policy>.
14. Інструмент європейського сусідства і партнерства — нові можливості для України / за ред. Н. Андрусевич. — Львів, 2008. — 160 с.

15. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

16. Копійка В. В. Європейський Союз: Досвід розширення й Україна / В. В. Копійка. — К. : Юрид. думка, 2005. — 448 с.

17. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. — К. : Знання, 2009. — 751 с.

18. Муравйов В. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / Віче. — № 8. — 2013 [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3616/>.

19. Оцінка виконання Плану дій Україна — ЄС: довілля та сталий розвиток / за ред. Н. Андрусевич. — Львів. — 2009. — 104 с.

20. Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС / за ред. Н. Андрусевич. — Львів. — 2013 — 202 с.

21. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні» [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.innovations-crimea.gov.ua/content.php?cid=es_vdosk_strategy.

22. Промислова політика: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* Європейського Союзу [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/section/168>.

23. Регіональне співробітництво [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/sectoral-dialogue/regional>.

24. Регіональне та транскордонне співробітництво між Україною та ЄС [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/article?art_id=47149&cat_id=47123.

25. Сідельникова Л. П. Податкова система : навч. посіб. / Л. П. Сідельникова, Н. М. Костіна. — К. : «Видавництво ЛПРА-К», 2012 — 576 с.

26. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки [Електронний ресурс] / Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії — Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/justice/cooperation>.

27. Тарасюк Т. М. Закони як джерела права соціального захисту України. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1345/93>.

28. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>.

29. Чекан І. А. Соціальна політика Європейського Союзу: перспективи та шляхи запровадження в Україні. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/chekan/5.pdf>.

30. После подписания соглашения Украины с МВФ Евросоюз готов оказать ей финансовую помощь [Электронный ресурс] — Режим доступа :

http://censor.net.ua/news/283436/posle_podpisaniya_soglasheniya_ukrainy_s_mv_evrosoyuz_gotov_okazat_eyi_finansovuyu_pomosch_rompeyi.

31. Association Agreement Between The European Union And The European Atomic Energy Community And Their Member States [Electronic Resource] — Regime of access : http://www.eeas.europa.eu/ukraine/assoagreement/assoagreement-2013_en.htm.

32. European Neighbourhood Policy (ENP) Overview [Electronic Resource] — Regime of access : http://eeas.europa.eu/enp/index_en.htm#3.

33. 2nd Forum Science and Technology Days Poland-East [Electronic Resource] — Regime of access : <http://www.bestofeast.mwci.eu/Files/documents/DNT2009/Forum%20Catalog.pdf>.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- А -

Альтузіус Йоханнес (нім. *Althusius Johannes*) (1562–1638) — німецький юрист, розробив федеральну теорію народного суверенітету та сформулював принцип субсидіарності.

Арон Реймон Клод Фердинанд (фр. *Aron Raymond Claude Ferdinand*) (1905–1983) — видатний французький філософ, політолог, соціолог і публіцист, засновник критичної філософії історії, один з творців і головних теоретиків концепції деідеологізації, а також теорій «мондіалізації» й єдиного індустріального суспільства. Викладав французьку літературу в Кьольнському університеті (1931–1933). Завідував кафедрою соціології в Сорбонні (1955–1968), професор Школи соціальних досліджень (1968–1970). З 1962 р. — віце-президент Всесвітньої соціологічної асоціації, з 1963 р. — Дійсний член Французької Академії моральних і політичних наук. Був почесним членом Американської Академії мистецтв і наук, почесним доктором Гарвардського, Оксфордського та інших університетів. З 1970 р. очолював кафедру соціології сучасної цивілізації в «Колеж де Франс».

- Б -

Баладюр Едуар (фр. *Edouard Balladur*) (1929) — французький консервативний політичний діяч. Міністр економіки і фінансів (1986–1988). Користуючись великою підтримкою консерваторів на виборах 1993 року, висував свою кандидатуру на посаду президента. Прем'єр-міністр Франції (1993–1995). У 1997–2002 рр. очолював комісію закордонних справ нижньої палати Парламенту. Входив до Генеральної Ради Парижа (1995–2001). Голова Комітету з вивчення та внесення пропозицій з модернізації та відновлення рівноваги інститутів V Республіки (2007). Голова Комітету з реформування територіальних громад (2008). Кавалер ордена Почесного легіону. Нагороджений Національним орденом за заслуги (Франція).

Баласса Белла (венг. *Balassa Bela*) (1928–1991) — американський економіст угорського походження, доктор філософії (1959) Єльського університету. Викладав в університеті Джона Гопкінса. Був консультантом Всесвітнього банку. Один з перших описав «ефект Баласса — Самуельсона».

Барр Раймонд (фр. *Raymond Barre*) (1924–2007) — французький економіст і політичний діяч. У 1967 р. призначений Ш. де Голлем на посаду віце-президента Європейської Комісії. Керував підготовкою так званого «Меморандуму Барра» (1969) — плану монетарної стабільності в Європі. Головними засадами цього документа стали: співпраця країн-

членів у валютній сфері; фінансова допомога країнам з валютними проблемами; економічне зближення як база для подальшої фінансової інтеграції. У 1976–1981 рр. прем'єр-міністр Франції.

Бріан Арістід (фр. *Briand Aristide*) (1862–1932) — французький політичний діяч Третьої республіки, неодноразово прем'єр-міністр Франції, міністр закордонних справ, внутрішніх справ. Лауреат Нобелівської премії миру в 1926 р. за укладення Локарнських угод, що гарантували післявоєнні кордони в Західній Європі.

- В -

Вайнер Джейкоб (*Jacob Viner*) (1892–1970) американський економіст канадського походження. Викладав у Чиказькому (1916–1946) і Принстонському університетах (1946–1970). Президент Американської економічної асоціації в 1939 р. Член-кореспондент Британської академії (1953). Нагороджений медаллю Френсиса Уокера. Автор роботи «Питання про митні союзи» (1950). Він дослідив вплив, який здійснює утворення митних союзів на торгівлю між країнами, і визначив так звані ефекти розширення і переспрямування торговельних потоків.

Вернер П'єр (фр. *Pierre Werner*) (1913–2002) — прем'єр-міністр Люксембургу (1959–1974; 1979–1984). Започаткував участь Люксембургу в Європейських інтеграційних процесах. У 1970 р. отримав мандат від глав держав і урядів на створення експертної групи, що займалася розробкою проекту створення економічного і валютного союзу в рамках СЕС. План Вернера був пізніше відроджений і розширений Жаком Делором. Його принципи були закріплені в Маастрихтському договорі, який відкрив шлях до створення єдиної європейської валюти — євро.

- Г -

Де Голль Шарль Андре́ Жозе́ф Марі (фр. *Charles André Joseph Marie de Gaulle*) (1890–1970) — французький генерал, перший президент V республіки в 1958–1969 рр. За його президенства Франція стала провідною рушійною силою європейської інтеграції.

Грушевський Михайло Сергійович (1866–1934) — професор історії, організатор української науки, політичний діяч і публіцист. Голова Центральної Ради Української Народної Республіки (1917–1918). Багаторічний голова Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (1897–1913), завідувач кафедри історії Львівського університету (1894–1914), дійсний член Чеської АН (1914), ВУАН (1923) та АН СРСР (1929), автор понад 2 000 наукових праць.

Гюго Віктор-Марі (фр. *Hugo Victor-Marie*) (1802–1885) французький письменник, драматург, поет, публіцист, громадський діяч. Член Французької академії (1841). У період, що передував революції 1848,

активізувався як політичний діяч. Став переконаним республіканцем і після 1848 брав активну участь у боротьбі за збереження і зміцнення республіканського ладу.

- Д -

Дарендорф Ральф (нім. *Dahrendorf Ralf*) (1929–2009) — німецько-британський соціолог, політолог, політичний діяч, прихильник теорії ліберального суспільства і держави, відомий як автор теорії соціального конфлікту, лорд. Професор Берлінського наукового центру соціальних досліджень (WZB). Він був головою Німецького соціологічного товариства, депутатом бундестагу, парламентським статс-секретарем при міністрі закордонних справ ФРН. Працював викладачем і дослідником на кафедрах соціології в Гамбурзі (з 1958), Тюбінгені (з 1960) і Констанці (з 1966), співробітником американського Центру вищих досліджень у галузі наук про поведінку (1957–1958), запрошеним професором Фонду Рассела Сейджа (1986–1987). У 1970–1974 — комісар Європейського Економічного Співтовариства, у 1974–1984 — директор Лондонської школи економіки, з 1988 р. — ректор Сент-Ентоні-коледжу Оксфордського університету. У 1993 році став членом Палати лордів британського парламенту.

Делор Жак (фр. *Jacques Delors*) (1925) — видатний французький і європейський політичний діяч. У 1979–1981 рр. — депутат Європарламенту. Голова Європейської Комісії (1985–1995). З його ім'ям пов'язаний новий етап європейської інтеграції. Розроблена під його керівництвом в 1985 р. «Програма 1992» дозволила ЄС приступити до створення єдиного внутрішнього ринку; прийнятий у 1986 р. Єдиний європейський акт суттєво змінив інституційну структуру спільнот і процес прийняття рішень у них; знаменитий План Делора дозволив європейцям приступити до вирішення завдання історичного масштабу — введення єдиної європейської валюти.

Дойч Карл (нім. *Deutsch Karl Wolfgang*) (1912–1992) — американський соціолог, політолог, президент Міжнародної й Американської асоціації політичних наук (1969). Розробив і обґрунтував «інформаційно-кібернетичну модель» політичної системи. Викладав у декількох університетах: Массачусетському технологічному інституті (1943–1956), Єльському університеті (1956–1967), з 1967 р. — професор Гарвардського університету. З 1984 р. — член ради організації *World Society Foundation* у Цюріху. У 1977–1987 рр. — директор Міжнародного інституту порівняльних соціальних досліджень.

Дюбуа П'єр (фр. *Dubois Pierre*) (1285–1314) — французький публіцист, легіст французького короля Філіпа Красивого, розглядав християнство і європейську цивілізацію як засіб створення всесвітньої імперії.

Його трактати, є важливим джерелом політичної історії Франції початку XIV ст.

- Е -

Етционі Амїтай (англ. *Amitai Etzioni*) (1929) — американський соціолог і політолог системної орієнтації, дослідник проблем управління й організаційної поведінки, представник школи соціальних систем у теорії менеджменту, теорії міжнародних відносин. Був одним із засновників комунітарних рухів на початку 1990-х років, а також засновником комунітарних мереж для поширення ідей руху. У 1980 р. був призначений першим професором (*University Professor*) Університету Джорджа Вашингтона, де працює і сьогодні директором Інституту вивчення комунітарної політики. 1994–1995 рр. президент Американської Соціологічної Асоціації.

- К -

Кант Іммануїл (Еммануїл) (нім. *Immanuel Kant*) (1724–1804) — німецький філософ, родоначальник німецької класичної філософії, професор Кенігсберзького університету, іноземний почесний член Петербурзької Академії наук. Одна із його робіт — філософський «Проект вічного миру», у якій розглядає федерацію європейських держав як інструмент забезпечення миру, але кінцевою метою є затвердження Співтовариства, заснованого на принципах республіканізму, федералізму і панування права.

Караджич Радован (серб. *Радован Караџић*) (1945) — сербський політик, колишній президент Республіки Сербської в Боснії та Герцеговині. Міжнародний кримінальний трибунал у справах колишньої Югославії звинуватив Караджича в скоєнні військових злочинів і геноциді на території колишньої Югославії. З 1995 р. знаходився в розшуку, арештований 21 липня 2008 р. і переданий до трибуналу.

Кітінг Майкл (англ. *Michael Keating*) (1950) — політолог, один з авторів теорії внутрішнього регіоналізму. Професор Шотландської Політики в Абердинському університеті. Був професором політології в Університеті Західного Онтаріо (Канада) і в період з 1979 до 1988 рр. викладав в університеті Стратклайду (Шотландія). Член Британської академії та Королівського товариства Единбургу, експерт з питань націоналізму і регіоналізму.

Колер-Кох Беата (нім. *Beate Kohler-Koch*) (1941) — політолог, професор університету Мангейму (Німеччина), керівник Центру європейських соціальних досліджень, заслужений професор Міжнародної вищої школи соціальних наук м. Бремен, член Берлінської Академії Наук, член і співголова правління Інституту Європейської Політики,

співголова Асоціації сучасних європейських досліджень, співредактор журналів «European Law Journal», «European Political Science Review», «Sciences de la Société». Автор книги «Інтерактивна політика в Європі: Регіони в мережі інтеграції», яка вийшла в Німеччині в 1998 р., не втратила своєї актуальності на сьогодні і залишається однією з кращих критичних робіт у сфері досліджень регіональних проблем європейської інтеграції.

Куденхове-Калергі Ріхард Ніколаус (нім. *Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi*) (1894–1972) — австрійський філософ, письменник, політик, засновник пан'європейського союзу, граф до 1919 р. Заклав основи нинішньої європейської ідеї, самосвідомості та європейської ідентичності, висунувши ідею «пан-Європи». У 1917 р. захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії. У 1920 р. отримав громадянство Чехословаччини. З 1942 до 1945 рр. викладав історію у Нью-Йоркському університеті. У США продовжив розвивати пан'європейські ідеї. У 1945 р. повернувся до Європи. У 1947 р. заснував Європейський парламентський союз. У 1950 р. став першим лауреатом Міжнародної премії імені Карла Великого за об'єднання Європи.

- Л -

Лашенко Ростислав Митрофанович (1878–1929) — учений-правознавець, історик права, громадський і політичний діяч. Професор (1923). Після революції 1917 — член Української партії соціалістів-федералістів. Багато років працював на різних посадах у судових установах Києва. З приходом Директорії — член верховної слідчої комісії. У 1921 р. переїхав до Праги. Викладав історію українського права в Українському вільному університеті, послідовно очолюючи посади доцента (з 1921 р.), надзвичайного професора (з 1923 р.) і звичайного професора (з 1925 р.). Був активним членом багатьох емігрантських науково-культурницьких осередків, зокрема співзасновником і головою правничого товариства в Празі, членом історико-філологічного товариства.

Ліндберг Леон (англ. *Leon Lindberg*) (1884–1960) — американський неофункціоналіст, його погляди будувалися на ідеї ефекту «переливу» (*spillover effect*). Йому належать вчення та наукові інтереси в галузі політичної економії та європейської політики. Професор університету Вісконсіна (Медісон).

Ліпсі Річард (англ. *Richard George Lipsey*) (1928) — канадський економіст. Викладав у Лондонській школі економіки (1955–1963); в університеті Ессекса (1963–1969); університеті Британської Колумбії (Ванкувер); університеті Квінс (Кінгстон, Онтаріо; 1970–1989) та університеті Симона Фрезера (Британська Колумбія, з 1989). Кавалер Ордена Канади (1991). Член Канадського королівського товариства (з

1979). Президент Міжнародного атлантичного економічного товариства (1986–1987). Входить до списку «ста великих економістів після Кейнса» за версією М. Блауга.

Ліст Даніель Фрідріх (нім. *Daniel Friedrich List*) (1789–1846) — німецький економіст, політик і публіцист, громадський діяч і підприємець, дипломат, один із засновників німецької історичної школи політичної економії. У 1819 р. очолив загально-німецький Торгово-промисловий союз, який ставив за мету економічне та політичне об'єднання Німеччини, яка на той час була розподілена на 38 карликових держав. У 1825 р. емігрував до США, де прожив 7 років і активно почав займатися науковою та підприємницькою діяльністю. У 1830 році федеральний уряд США призначив Ф. Ліста на посаду консула США в Гамбурзі, а в 1832 — консула США в Лейпцигу.

- М -

Марджолін Роберт (фр. *Robert Marjolin*) (1911–1986) — французький економіст і політик, учасник формування Європейського Економічного Співтовариства. У 1955 р. очолював делегацію Франції на переговорах з формування ЄЕС. Прихильник проведення спільної економічної, фінансової та грошово-кредитної політики в ЄЕС. Почесний член першої Європейської Комісії. Брав участь у розробці багатьох засадничих документів ЄЕС.

Марк Александр (*Олександр Маркович Липяньський*) (1904–2000) — французький економіст (російського походження), один із засновників школи «інтегрального федералізму» у Франції 30-х років ХХ ст. Вважав, що перетворення європейських інститутів має йти поряд з конституційною реформою, рухаючись у напрямку більшої децентралізації та регіонального корпоративізму.

Маркс Гаррі (англ. *Gary Marks*) (1952) — професор з досліджень у сфері багаторівневого управління в університеті Амстердама в Бертоні (Нідерланди), заслужений професор політології в Університеті Північної Кароліни в Чапен-Хілл. У 1982 р. отримав докторський ступінь з політології в Стенфордському університеті. Відомий своєю роботою «*Structural policy and Multi-level governance in the EU*», у якій одним із перших трактував поняття «багаторівневе врядування».

Мейджор Джон (англ. *John Major*) (1943) — британський політик, у політиці з 1964 р. У 1976 р. був обраний кандидатом від консерваторів у Гантінгдонширі, а на наступних загальних виборах 1979 р. був обраний до парламенту. Прем'єр-міністр Великобританії у 1990–1997 рр. від Консервативної партії; забезпечив значне покращення стану економіки Великобританії та стійке економічне зростання. Переможне для Великобританії завершення війни в Перській затоці сприяло стрімкому

зростанню популярності Мейджора. Виступав за приєднання Великобританії до європейського механізму регулювання валютних курсів.

Меркель Ангела Доротея (нім. *Angela Dorothea Merkel*) (1954) — німецький політик, лідер ХДС, з 2005 р. — Федеральний Канцлер Німеччини. Перша жінка Федеральний Канцлер Німеччини. Відстоює позиції лідерства Німеччини в європейських інтеграційних процесах. Доклала багато зусиль для збереження зони євро, подолання боргової кризи 2011 р.

Мід Джеймс (англ. *James Meade*) (1907–1995) — англійський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки 1977 р. (спільно з Бертіл Оліном «За внесок першопрхідника в теорію міжнародної торгівлі і міжнародного руху капіталу»). У 1938 р. працював у Лізі Націй, був членом її економічного секретаріату, редактором «Світового економічного огляду». Професор міжнародної торгівлі у Лондонській школі економіки (1948–1958) і професор політичної економії Кембриджського університету (1957–1969). З 1940 р. працював в економічному відділі британського Кабінету Міністрів. Президент Міжнародного атлантичного економічного товариства. У 1975–1977 рр. очолював урядовий комітет.

Мілворд Алан (англ. *Alan Milward*) (1935–2010) — англійський політолог, прихильник «реалістичного», або «міжурядового» підходу до процесу європейської інтеграції визначив її як реакцію національних держав на зміни, що відбулися впродовж ХХ ст. і обумовили необхідність більш тісної співпраці в реаліях «холодної війни». Очолював кафедру економічної історії в Лондонській школі економіки і політичних наук.

Мітрані Девід (англ. *David Mitrani*) (1888–1975) — народився в Румунії, а більшу частину життя провів у США та Великобританії. Прихильник функціональної теорії політики. Розробки Мітрані спираліся на його політичні переконання: він був членом політичної соціал-реформістської організації «Фабіанське товариство». Його ідеї в завершій формі були вперше опубліковані 1943 р. в есе «Дієва система миру: аргумент на користь функціонального розвитку міжнародної організації».

Младич Ратко (серб. *Ratko Mladić*) (1942–2010) — колишній сербський генерал Югославської національної армії, згодом начальник штабу Війська Республіки Сербської (1992–1995). У 1996 р. Младича поряд з іншими керівниками Республіки Сербської було звинувачено Гаазьким Міжнародним трибуналом у скоєнні воєнних злочинів і геноциді. Його арешт був однією з передумов для вступу Сербії в Євросоюз. 26 травня 2011 р. Младича схоплено силами безпеки Сербії та передано до трибуналу.

Моне Жан (1888–1979) — відомий французький економіст, палкий прихильник повномасштабного європейського об'єднання — політичного, військового та економічного. Моне був наступником Аристиди Бріана й дістав прізвисько «батько Європи».

Моравчик Ендрю (англ. *Andrew Moravcsik*) (1957) — американський політолог (польського походження), професор і президент програми з досліджень ЄС Принстонського університету, співредактор «Ньюсвік», засновник сучасних європейських досліджень.

Муңьї Еммануїл (фр. *Emmanuel Muniyi*) (1905–1950) — французький філософ. Учасник руху Опору. Представник інтегрального федералізму. Видавець журналу «Esprit» (з 1932 р.). Персоналізм Муңьї далекий від спиритуалізму і матеріалізму, хоча одночасно поєднував у собі матеріалістичну (марксистський варіант) філософію з сюжетами екзистенціалізму і християнства.

Мюрдаль Карл Гуннар (швед. *Myrdal Karl Gunnar*) (1898–1987) — шведський економіст, лауреат премій Ф. Сейдмана (1974) і Веблена — Коммонса (1975); спільно з Фрідріхом фон Хаском став лауреатом Нобелівської премії з економіки (1974) «за основоположні роботи з теорії грошей і глибокий аналіз взаємозалежності економічних, соціальних та інституціональних явищ». Його докторська дисертація з аналізу проблем грошової рівноваги вважається початком формування стокгольмської школи політекономії. Впродовж 1933–1938 рр. працює консультантом уряду Швеції з економічних, соціальних і податкових питань, тоді ж обирається депутатом нижньої палати від соціал-демократичної партії. З 1938 р. очолює Центр з вивчення проблем американських негрів при Інституті Карнегі (США). Повернувшись до Швеції в період 1945–1947 рр., Г. Мюрдаль стає міністром торгівлі, а потім переходить до Економічної комісії ООН з проблем питань Європи, протягом десяти років як її генеральний секретар. Отримавши 1961 р. звання професора міжнародних економічних відносин, Мюрдаль стає засновником і директором Інституту досліджень світової економіки.

- О -

О'Локлін Джон (англ. *John O'Loughlin*) (1948) — американський економіст, професор університету Колорадо в Боулдері (США). Один з авторів теорії внутрішнього регіоналізму. Фахівець у сфері біметалізму. Отримав ступінь доктора філософії в галузі географії від Університету штату Пенсільванія в 1973 р., спеціалізувався на політичній географії.

- П -

Пенн Вільям (англ. *William Penn*) (1644–1718) — англійський квакер, ключова фігура в ранній історії англійських колоній в Америці,

вшановується в США як один з батьків-засновників США і першої столиці Філадельфії. У 1681 р. англійський король Карл II передав В. Пенну велику територію, на якій він заснував колонію. На честь батька Пенна, адмірала королівського флоту, колонія була названа Пенсільванією (латинською *Penn Sylvania* — Лісиста земля Пенна). Підтримував ідею утворення європейського собору, парламенту і держави.

Пірсон Пол (англ. *Paul Pierson*) (1959) — професор політології, доктор філософії в галузі політології (1989 р.). Проводив дослідження з порівняльної державної політики і політичної економії. Викладав у Гарвардському університеті з 1989 до 2004 р. Відомий своїми працями: «Трансформація американської політики» (2007), «Республіканська революція та ерозія американської демократії» (2005), «Європейська соціальна політика: Між фрагментацією та інтеграцією» (1995) та ін. У 2007–2010 рр. працював у Каліфорнійському університеті в Берклі завідувачем кафедри політології.

Подебрад Іржі (чеськ. *Jiří Boczko z Kunštáta a Poděbrad*) (1420–1471) — чеський політичний і державний діяч, король (1458–1471). Спираючись на підтримку дрібного і середнього дворянства та бюргерства, І. Подебрад проводив політику зміцнення чеської держави та її незалежності, висунув проект об'єднання християнських держав, який передбачав утворення європейської спільноти та усунення міждержавних суперечностей у Європі.

Помпідю Жорж Жан Раймон (фр. *Georges Jean Raymond Pompidou*) (1911–1974) — французький державний діяч, прем'єр-міністр (1962–1968) і президент (1969–1974) П'ятої республіки, лідер правих (голістів). Його прем'єрство і президенство ознаменувались економічним піднесенням Франції та подальшим розвитком європейських структур. Прихильник єдиної Європи, погодився зі вступом Великобританії до ЄС.

Прудон П'єр Жозеф (фр. *Pierre-Joseph Proudhon*) (1809–1865) — французький соціаліст, один із засновників анархізму, економіст. Пропагував мирне перевлаштування суспільства шляхом реформи кредиту і грошового обігу; висунув ідею установи «народного банку» з метою надання дешевого кредиту для організації еквівалентного обміну продуктів праці дрібних виробників. У період революції 1848 р. висунув проекти економічної співпраці класів та анархістську теорію «ліквідації держави». Після подій 1848 р. став називати себе федералістом.

- Р -

Рау Йоганнес (нім. *Johannes Rau*) (1931–2006) — Федеральний президент Німеччини (1999–2004). У 1952 р. став членом Загальнонімецької народної партії (нім. *Gesamtdeutsche Volkspartei, GVP*). У 1958 р. був

обраний до парламенту землі Північний Рейн-Вестфалія, у якому засідав до 1999 р. У 1968 р. був обраний до Федеральної президії СДПН. З вересня 1978 р. — прем'єр-міністр землі Північний Рейн-Вестфалія, член президії СДПН. За його президенства відбулося становлення єдиної європейської валюти - євро, другий та третій етапи формування Європейського валютного союзу.

Ружмон Дені (фр. *Denis de Rougemont*) (1906–1985) — швейцарський письменник, філософ, громадський діяч. На початку Другої світової війни брав участь у русі швейцарського Опору. У 1940 р. переїхав до США. У 1946 р. повернувся до Європи. Став одним з організаторів Конгресу за свободу культури, очолив його у 1952 р., обіймаючи цю посаду до 1966 р. Найбільш відома його книга «Любов і Західний світ» (1939), у якій моральна філософія Ружмона розвиває основні принципи персоналізму. У політичній філософії розробляв ідеї єдиної Європи. Відстоював принципи європейського федералізму, рівноправного і зацікавленого діалогу культур, активно брав участь в антивосновному та екологічному русі.

Руссо Жан-Жак (фр. *Jean-Jacques Rousseau*) (1712–1778) — французький філософ-просвітник, письменник, композитор. Виступав проти соціальної нерівності, деспотизму королівської влади, мріяв перетворити сучасні йому держави на своєрідну федерацію невеликих республік. Суспільно-політичні погляди Руссо відіграли важливу роль в ідеологічній підготовці Великої французької революції 1789–1799 рр.; справили вплив на передових тогочасних і пізніших мислителів.

- С -

Саркозі Ніколя Поль Стефан де Надь-Боча (фр. *Nicolas Paul Stéphane Sárközy de Nagy-Bócsa*) (1955) — французький державний і політичний діяч, 23-й президент Франції, 6-й Президент П'ятої республіки з 16 травня 2007 р. до 15 травня 2012 р. Очолював Францію у важкі часи світової фінансової кризи та боргової кризи в Євросоюзі.

Сен-Сімон Анрі (повне ім'я: Клод Анрі де Рувруа, граф де Сен-Сімон, фр. *Claude-Henri de Rouvroy, comte de Saint-Simon*) (1760–1825) — французький мислитель, соціолог, один із засновників утопічного соціалізму. Командував полком під час війни за незалежність у Північній Америці (1775–1783). Один з його принципів був взятий за основу соціалістичного розподілу, зафіксований у Конституції Радянського Союзу (1936): «От каждого по его способностям, каждому — по труду». У праці «Про реорганізацію європейського суспільства» (1814) проповідував ідею об'єднаної Європи.

Сиджанські Душан (серб. *Dusan Sidjanski*) (1926) — швейцарський дослідник (сербського походження), професор Департаменту політичних наук та Інституту політичних досліджень при Женевському універ-

ситеті. Автор книги «Федералістське майбутнє Європи». Спеціальний радник Президента Європейської Комісії.

Сюлі Максимільян де Бетюн (фр. *Maximilien de Béthune baron puis marquis de Rosny, duc de Sully*) барон Роні, герцог (1559–1641) — французький державний діяч, радник короля Генріха IV. З 1594 р. — голова французького уряду. Пропонував утворення європейської федерації 15 християнських держав на чолі з сенатом. За його участю було підписано мирний договір з Іспанією. У 1634 р. отримав чин маршала Франції.

- Т -

Тінберген Ян (гол. *Jan Tinbergen*) (1903–1994) — голландський економіст, заклав основи економетрики, разом з норвежцем Рагнарм Фрішем став першим лауреатом тільки-но заснованої Нобелівської премії з економіки «За створення та застосування динамічних моделей до аналізу економічних процесів». З 1931 р. читав лекції зі статистики в Амстердамському університеті. З 1933 р. працював професором економіки в Нідерландській школі економіки (м. Роттердам). 1936–1938 рр. був направлений на роботу в Лігу Націй у Женеві. 1946–1955 рр. — директор Центрального бюро статистики Нідерландів. З 1947 р. президент міжнародного економетричного товариства. З 1956 р. працював у Нідерландській школі. У 60-ті роки виконував функції консультанта-радика при урядах Індії, Єгипту, Туреччини, Суринаму, Чилі, Індонезії, Сирії, Іраку й Лівії, консулював міжнародні організації — Світовий банк, Європейське об'єднання вугілля і сталі, різноманітні підрозділи ООН. З 1966 р. до 1972 р. був головою Комітету планування розвитку ООН.

Тіндеманс Леонард (гол. *Leonard Clemence Tindemans*) (1922) — прем'єр-міністр Бельгії (1974–1978). Першим значним успіхом стало його обрання на пост мера міста Едегем (1965–1968). У кількох кабінетах, сформованих його однопартійцями, займав міністерські пости: 1968–1972 рр. — міністр у справах місцевого самоврядування; 1972–1973 рр. — міністр у справах середнього і малого бізнесу, вільних професій і сільського господарства; 1973–1974 рр. — віце-прем'єр і міністр фінансів, відповідальний за проведення інституційних реформ; 1981–1989 рр. — міністр закордонних справ. Брав активну участь у процесах європейської інтеграції. За свою діяльність у 1976 р. був нагороджений Міжнародною премією Карла Великого. Після виходу у відставку з посту глави уряду успішно балотувався до Європарламенту (1979–1981 та 1989–1999 рр.).

- У -

Уоллес Хелен (англ. *Helen Wallace*) (1912–1996) — англійський політолог, автор робіт з європейської інтеграції, була представником міжурядового підходу.

- Ф -

Франко Франциско Пауліно Ерменегільдо Теодуло (ісп. *Francisco Paulino Hermenegildo Teódulo Franco y Bahamonde Salgado Pardo de Andrade*) (1892–1975) — військовий і політичний діяч Іспанії, фактичний диктатор від 1939 до своєї смерті в 1975 р., генералісимум.

- Х -

Хаас Ернст Бернард (нім. *Ernst Bernard Haas*) (1924–2003) — американський політолог (німецького походження), зробив великий внесок у теоретичні дискусії в галузі міжнародних відносин. Засновник неофункціоналізму. Член Американської академії мистецтв і науки, був консультантом багатьох національних і міжнародних організацій. Почав свою академічну кар'єру в 1951 р. в Каліфорнійському університеті Берклі, у якому працював все життя. Був професором департаменту політичних наук при уряді. У 1969–1973 рр. — директор інституту міжнародних досліджень. У 1999 р. вийшов у відставку, але продовжував викладати.

Хадсон Річард (англ. *Richard Hudson*) (1964–2000) — доктор філософії, професор, один з авторів теорії внутрішнього регіоналізму. Найбільш відома наукова праця «Неправильна поведінка ринків», у якій професор разом з співавтором критикує основні закони сучасних фінансових ринків.

Хоффман Стенлі (англ. *Stanley Hoffmann*) (1928) — австро-американський вчений, політолог, професор Гарвардського університету (США), займався дослідженням французької політичної історії, зовнішньої політики США, соціологічним та політологічним аналізом війни та міжнародних відносин.

Хуг Лісбет (англ. *Liesbet Hooghe*) (1962) — американський політолог, молодший професор політології в Університеті Північної Кароліни в Чапен-Хілл. Проводить дослідження, що стосуються багаторівневого управління, в Університеті Амстердаму. Була Головою Європейської асоціації Союзу досліджень (2007–2009) та Головою європейської політики та суспільства відділу Американської асоціації політичної науки (2003–2006). Разом з Гаррі Марксом стали першими застосовувати термін «багаторівневе врядування» у відношенні до Європейського Союзу.

- Ч -

Черчилль Вінстон Леонард Спенсер (англ. *Winston Leonard Spencer Churchill*) (1874–1965) — британський державний і політичний діяч, прем'єр-міністр Великобританії в 1940–1945 і 1951–1955 рр.; військовий, журналіст, письменник, почесний член Британської академії (1952), лауреат Нобелівської премії з літератури. Вбачав післявоєнне майбутнє Європи в її єдності.

- Ш -

Шайнгольд Стюарт (нім. *Stuart Scheingold*) (1932–2010) — один з засновників неофункціоналізму, почесний професор політології в Університеті штату Вашингтон, відомий своїми дослідженнями у сфері права, суспільствознавства і політики. Був широко відомий своїми роботами з політики злочину і покарання, а також роботі про активістів-юристів, які використовують свої юридичні навички для просування соціальної справедливості. Його ранні роботи присвячені Європейському Співтовариству.

Шелухін Сергій Павлович (1864–1938) — український вчений, видатний юрист, відомий історик, дипломат, громадський і політичний діяч, представник народницько-демократичного напрямку української політичної думки міжвоєнного періоду, письменник (псевдонім С. Павленко), член п'яти наукових товариств. Після революції 1917 р. вступив до Української партії соціалістів-федералістів, очолював революційний комітет в Одесі, був членом Центральної ради, генеральним суддею УНР. У лютому–квітні 1918 р. — міністр судових справ в уряді Центральної ради. З 1921 р. і до кінця життя жив і працював у Чехословаччині, був професором і деканом факультету в Українському вільному університеті.

Шміттер Філіп (англ. *Philippe Schmitter*) (1936) — американський політолог. У 1967–1982 рр. викладав у Чиказькому університеті, потім в Європейському університеті у Флоренції, а в 1986–1996 рр. — професор Європейського Інституту в Стенфорді (США). Ранні роботи Шміттера стосувалися в основному проблем регіональної та міжрегіональної економічної інтеграції. Однак його наукові інтереси швидко змістилися у галузь дослідження авторитарних режимів і можливості їх еволюції в бік більш демократичного устрою.

Шредер Герхард Фріц Курт (нім. *Gerhard Fritz Kurt Schröder*) (1944) — німецький політик, федеральний канцлер ФРН (1998–2005). У 1980 р. вперше обраний депутатом бундестагу. У 1986 р. очолив фракцію СДПН у державній асамблеї Нижньої Саксонії. З 1989 р. — член президії СДПН. 21 червня 1990 обраний прем'єр-міністром землі Нижня Саксонія. Очолювана Шредером коаліція соціал-демократів і зелених прийшла до влади в жовтні 1998 р. Перебував на посаді канцлера до 2005 року. У цей час відбулося чергове розширення Євросоюзу, запроваджено в обіг єдину європейську валюту.

Шуман Робер (*Schuman Rober*) (1886–1963) — прем'єр-міністр Франції в 1947–1948 рр., а в 1948–1953 рр. — міністр закордонних справ. Прихильник європейської інтеграції. Один з ініціаторів створення Європейського об'єднання вугілля і сталі.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А КРАЇНИ-ЧЛЕНИ ЄС (СТАНОМ НА 01.01.2014)

№ пор.	Країна	Рік вступу до ЄС	Чисельність населення	Територія, км ²	ВВП за ПКС, млрд дол. (2012 р.)
1	Австрія	1 січня 1995	8 421 437	83 870	354,78
2	Бельгія	25 березня 1957	10 775 431	30 528	415,60
3	Болгарія	1 січня 2007	7 283 122	111 910	102,70
4	Великобританія	1 січня 1973	63 388 982	244 820	2 312,79
5	Греція	1 січня 1981	11 416 497	131 957	273,90
6	Данія	1 січня 1973	5 611 752	43 094	208,29
7	Естонія	1 травня 2004	1 316 481	45 000	29,09
8	Ірландія	1 січня 1973	4 698 370	70 000	186,70
9	Іспанія	1 січня 1986	47 202 699	504 782	1 387,58
10	Італія	25 березня 1957	61 503 455	301 263	1 813,18
11	Кіпр	1 травня 2004	1 167 110	9 250	23,36
12	Латвія	1 травня 2004	2 205 651	65 000	36,87
13	Литва	1 травня 2004	3 281 925	65 000	64,31
14	Люксембург	25 березня 1957	532 480	2 586	41,86
15	Мальта	1 травня 2004	422 254	316	11,19
16	Нідерланди	25 березня 1957	16 837 833	41 526	695,75
17	Німеччина	25 березня 1957	81 684 070	356 854	3 167,42
18	Польща	1 травня 2004	38 231 400	312 679	792,43
19	Португалія	1 січня 1986	10 753 107	92 072	244,35
20	Румунія	1 січня 2007	21 285 262	237 500	271,44
21	Словаччина	1 травня 2004	5 489 424	48 845	130,47
22	Словенія	1 травня 2004	2 025 726	20 273	57,22
23	Угорщина	1 травня 2004	9 918 964	93 000	193,64
24	Фінляндія	1 січня 1995	5 396 076	338 000	194,12
25	Франція	25 березня 1957	64 007 757	550 000	2 238,05
26	Хорватія	1 липня 2013	4 386 208	56 594	77,56
27	Чехія	1 травня 2004	10 499 198	78 866	283,65
28	Швеція	1 січня 1995	9 483 828	449 964	385,14

ДОДАТОК Б
ОБСЯГИ НАДХОДЖЕННЯ ДО ЄДИНОГО БЮДЖЕТУ ЄС
З КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС¹

Країни	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Бельгія BE	4 371,9	4 631,0	4 661,4	4 783,2	4 926,5	5 243,6
Болгарія BG	290,8	363,7	389,6	352,6	395,2	416,9
Чехія CZ	1 167,0	1 396,0	1 374,1	1 497,7	1 682,5	1 594,0
Данія DK	2 219,0	2 301,2	2 490,9	2 380,5	2 448,3	2 697,5
Німеччина DE	21 710,0	22 215,3	20 509,9	23 772,6	23 127,1	26 213,8
Естонія EE	176,7	161,2	158,5	142,4	158,6	175,7
Ірландія IE	1 586,4	1 576,6	1 533,6	1 394,3	1 338,7	1 439,2
Греція GR	3 019,9	2 327,9	2 424,8	2 310,1	1 903,0	1 804,5
Іспанія ES	9 838,2	9 966,1	11 169,9	10 095,4	11 046,3	10 746,5
Франція FR	16 988,9	18 025,1	20 093,0	19 580,8	19 617,2	21 296,2
Італія IT	14 024,2	15 144,5	15 418,1	15 332,4	16 078,0	16 543,6
Кіпр CY	170,3	179,9	199,4	184,5	184,8	185,2
Латвія LV	199,0	215,6	215,6	175,0	182,3	229,1
Литва LT	271,0	329,2	322,3	269,1	302,0	342,7
Люксембург LU	295,8	259,4	286,7	261,2	293,1	276,4
Угорщина HU	870,2	947,1	908,9	955,0	937,4	928,4
Мальта MT	57,0	60,1	64,3	61,2	66,5	68,6
Нідерланди NL	6 302,8	6 668,7	3 337,0	5 613,6	5 868,9	6 080,2
Австрія AT	2 218,1	2 194,4	2 315,8	2 626,9	2 688,7	2 942,2
Польща PL	2 808,6	3 472,5	3 133,9	3 656,8	3 580,4	3 908,3
Португалія PT	1 460,4	1 465,7	1 636,7	1 847,9	1 734,4	1 765,5
Румунія RO	1 089,4	1 217,6	1 342,3	1 143,1	1 225,9	1 457,1
Словенія SI	359,4	408,5	427,7	386,6	401,1	398,5
Словаччина SK	519,2	594,9	711,6	647,3	693,7	742,8
Фінляндія FI	1 629,4	1 710,0	1 813,9	1 702,2	1 955,2	2 001,9
Швеція SE	2 915,2	3 223,1	1 855,4	3 243,1	3 333,6	3 754,1
Великобританія UK	13 429,0	10 113,9	10 111,6	14 659,4	13 825,2	16 177,5
Хорватія HR*	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
EU-27	109 987,5	111 169,1	108 906,9	119 074,9	119 994,7	129 429,8

* Хорватія — член Європейського Союзу з 1 липня 2013 року

¹Financial report for financial year 2012 [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/2012/2012_en.cfm. — Назва з екрана.

ДОДАТОК В
ОБСЯГ ВИДАТКІВ, ОТРИМАНИХ КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄС
З ЄДИНОГО БЮДЖЕТУ ЗА 2007–2012 рр.²

Країни	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Бельгія BE	5 678,8	6 107,6	5 629,3	6 145,1	6 796,7	6 969,1
Болгарія BG	591,5	971,6	978,6	1 222,5	1 107,1	1 732,5
Чехія CZ	1 721,0	2 441,1	2 948,6	3 415,6	3 029,1	4 529,4
Данія DK	1 449,2	1 557,2	1 328,0	1 525,7	1 473,1	1 440,7
Німеччина DE	12 483,6	11 193,8	11 713,3	11 825,2	12 133,0	12 245,2
Естонія EE	376,9	368,3	716,4	807,9	504,7	954,2
Ірландія IE	2 156,7	2 051,6	1 378,0	2 065,6	1 639,5	2 013,2
Греція GR	8 429,1	8 514,0	5 434,0	5 748,7	6 536,9	6 352,9
Іспанія ES	12 795,9	12 093,8	11 614,2	13 190,5	13 599,0	14 257,2
Франція FR	13 897,2	13 721,8	13 631,9	13 105,1	13 162,3	12 890,3
Італія IT	11 315,3	10 306,4	93 72,3	9 497,5	9 585,9	10 956,9
Кіпр CY	126,8	130,1	172,3	178,0	183,6	154,5
Латвія LV	675,0	610,4	710,3	843,6	911,0	1 179,5
Литва LT	1 043,8	1 134,5	1 790,3	1 601,9	1 652,8	1 832,6
Люксембург LU	1 255,9	1 409,8	1 453,6	1 554,3	1 548,5	1 530,2
Угорщина HU	2 427,6	2 002,6	3 568,6	3 650,0	5 330,9	4 177,1
Мальта MT	89,3	87,4	71,5	112,4	135,2	141,2
Нідерланди NL	1 916,4	2 267,0	1 849,5	2 146,1	2 064,3	2 123,6
Австрія AT	1 598,4	1 777,3	1 816,6	1 821,6	1 875,8	1 856,0
Польща PL	7 786,4	7 639,5	9 252,9	11 822,0	14 440,6	15 735,8
Португалія PT	3 904,4	4 116,6	3 724,1	4 378,8	4 715,3	6 788,9
Румунія RO	1 602,4	2 666,2	2 951,2	2 317,4	2 659,5	3 445,5
Словенія SI	390,1	456,4	616,3	755,7	847,0	931,8
Словакія SK	1 082,6	1 241,8	1 192,4	1 905,0	1 785,1	2 286,8
Фінляндія FI	1 423,4	1 321,3	1 207,8	1 309,6	1 293,0	1 324,1
Швеція SE	1 659,0	1 464,0	1 451,9	1 646,2	1 757,0	1 566,0
Великобританія UK	7 422,9	7 309,9	6 247,1	6 745,6	6 570,0	6 933,9
Хорватія HR*	77,5	135,1	106,8	87,7	113,2	103,6
EU-27	105 299,5	104 962,0	102 821,2	111 337,5	117 336,9	126 349,3

* Хорватія — член Європейського Союзу з 1 липня 2013 року

² Financial report for financial year 2012 [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/2012/2012_en.cfm. — Назва з екрана.

ДОДАТОК Г
ТИПОЛОГІЯ ВНУТРІШНІХ РЕГІОНІВ КРАЇН ЄС
ЗА А. РОДРІГЕСОМ-ПОСЕ (A. RODRIGUEZ-POSE, 1999)

Типи регіонів	Назва
1. Регіональні, урбанізовані та фінансові центри	Лазіо (Іт.), Мадрид (Ісп.), Лісабон і Тагус (П.), Валеї (П.), Іль-де-Франс (Ф.), Брюссель (Б.), Південний Схід (В.Б.), Західні Нідерланди (Нд.), Гамбург (Н.), Ховедстатрегіонен (Д.), Атіка (Г.), Берлін (Н.).
2. Регіони із занепадом промисловості	Саарленд (Н.), Бремен (Н.), Нижня Саксонія (Н.), Уельс (В.Б.), Йоркшир та Хамберсайд (В.Б.), Північ (В.Б.), Валлонія (Б.), Лігурія (Іт.), Шампань-Арденс (Ф.), Країна Бзсків (Ісп.), Північний Захід (В.Б.), Північний Рейн-Вестфалія (Н.), Норд-Рас де Калаїс (Ф.), Верхня Нормандія (Ф.), П'єдмонд (Іт.), Лоран (Ф.), Астуаріс (Ісп.), Пікардія (Ф.), Кантабрія (Ісп.), Північні Нідерланди (Нд.).
3. Регіони з проміжною (нестійкою) динамікою	Хес (Н.), Трентіно (Іт.), Венето (Іт.), Баварія (Н.), Північні Нідерланди (Нд.), Середні Піренеї (Ф.), Марш (Іт.), Фріулі-Венеція (Іт.), Арагон (Ісп.), Лімож (Ф.), Балсарські острови (Ісп.), Каталонія (Ісп.), Південний Захід (В.Б.), Нижня Нормандія (Ф.), Захід Великого Белту (Д.), Бретань (Ф.), Алсак (Ф.), Шотландія (В.Б.), Фландрія (Б.), Східні Нідерланди (Нд.), Оверн (Ф.), Баден-Вюртемберг (Н.), Пейс де ля Лор (Ф.), Пото-Чарент (Ф.).

Умовні позначення:

Іт. — Італія; Ісп. — Іспанія; П. — Португалія; Ф. — Франція; Б. — Бельгія; В.Б. — Великобританія; Нд. — Нідерланди; Н. — Німеччина; Д. — Данія; Г. — Греція.

ДОДАТОК Д
РОЗПОДІЛ КОШТІВ ЗА ЦІЛЯМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
СЕРЕД ЧЛЕНІВ ЄС НА 2007–2013 рр. (ПОТОЧНІ ЦІНИ, МЛН ЄВРО)

Назва країни	Конвергенція регіонів ЄС			Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість		Європейська територіальна кооперація	Разом	Питома вага країни, заплановані заходи, %
	Фонд Згуртування	Конвергенція	Стадії завершення	Стадія початку	Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість			
Бельгія	–	–	638	–	1 425	194	2 258	0,65
Болгарія	2 283	4 391	–	–	–	179	6 853	1,97
Чеська Республіка	8 819	17 064	–	–	419	389	26 692	7,68
Данія	–	–	–	–	510	103	613	0,18
Німеччина	–	11 864	4 215	–	9 409	851	26 340	7,58
Естонія	1 152	2 252	–	–	–	52	3 456	0,99
Ірландія	–	–	–	458	293	151	901	0,26
Греція	3 697	9 420	6 458	635	–	210	20 420	5,88
Іспанія	3 543	21 054	1 583	4 955	3 522	559	35 217	10,14
Франція	–	3 191	–	–	10 257	872	14 319	4,12
Італія	–	21 211	430	972	5 353	846	28 812	8,29
Кіпр	213	–	–	399	–	28	640	0,18
Латвія	1 540	2 991	–	–	–	90	4 620	1,33
Литва	2 305	4 470	–	–	–	109	6 885	1,98
Люксембург	–	–	–	–	50	15	65	0,02

Назва країни	Конвергенція регіонів ЄС			Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість		Європейська територіальна кооперація	Разом	Питома вага країни, заплановані заходи, %
	Фонд Згуртування	Конвергенція	Стадії завершення	Стадія початку	Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість			
Угорщина	8 642	14 248	–	2 031	–	386	25 307	7,28
Мальта	284	556	–	–	–	15	855	0,25
Нідерланди	–	–	–	–	1 660	247	1 907	0,55
Австрія	–	–	177	–	1 027	257	1 461	0,42
Польща	22 176	44 377	–	–	–	731	67 284	19,37
Португалія	3 060	17 133	280	448	490	99	21 511	6,19
Румунія	6 552	12 661	–	–	–	455	19 668	5,66
Словенія	1 412	2 689	–	–	–	104	4 205	1,21
Словаччина	3 899	7 013	–	–	449	227	11 588	3,34
Фінляндія	–	–	–	545	1 051	120	1 716	0,49
Швеція	–	–	–	–	1 626	265	1 891	0,54
Великобританія	–	2 738	174	965	6 014	722	10 613	3,05
Міжрегіональна кооперація мереж	–	–	–	–	–	445	445	0,13
Технічна допомога	–	–	–	–	–	–	868	0,25
Разом	69 578	199 322	13 955	11 409	43 556	8 723	347 410	100

ДОДАТОК Е

ПОЛІТИКА ЗГУРТУВАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК У ЄС

На підтримку інноваційного розвитку регіонів у межах політики згуртування ЄС планується витратити 84,6 млрд євро (2007–2013 рр.):

- **€ 50,5 млрд** призначено для **НДДКР та інновацій у вузькому сенсі**:
 - € 10,2 млрд — розвиток наукової інфраструктури та центрів формування компетенції;
 - € 9 млрд — інвестування в компанії, які безпосередньо пов'язані з НДДКР;
 - € 5,8 млрд — для науково-дослідної діяльності в науково-дослідних центрах;
 - € 5,7 млрд — стимулювання НДДКР, особливо малих і середніх підприємств;
 - € 5,6 млрд — на трансфер технологій і вдосконалення співпраці між мережами;
 - € 4,9 млрд — на розвиток людського потенціалу у сфері досліджень та інновацій;
 - € 2,6 млрд — на заохочення МСП створювати екологічно чисті продукти і виробничі процеси;
 - **€ 8,3 млрд** — на розвиток **підприємництва**, зокрема:
 - € 5,2 млрд — на розвиток передових послуг підтримки підприємства;
 - € 3,1 млрд — на підтримку самозайнятості та підприємців-початківців;
 - **€ 13,2 млрд** — на розвиток **інноваційних ІКТ** і сприяння попиту на ІКТ, зокрема:
 - € 5,2 млрд — на розвиток послуг і ІТ-рішень для громадян (електронна охорона здоров'я, електронний уряд, електронне навчання, електронна інклюзія тощо);
 - € 2,1 — на розвиток послуг і ІТ-рішень для МСП (електронна торгівля, освіта та навчання, створення мереж тощо);
 - **€ 14,5 млрд** — на інвестування в **розвиток людського капіталу**, зокрема:
 - € 9,7 млрд — на розвиток систем безперервного навчання, зокрема на підприємствах; навчання і послуг для найманих працівників з метою активізації їх адаптивності до змін, розвитку підприємництва,
 - € 2,8 млрд — на розвиток послуг підтримки зайнятості та підвищення кваліфікації у зв'язку з реструктуризацією та розвитком систем прогнозування майбутніх потреб у навичках;
 - € 1,9 млрд — на розробку та розповсюдження новаторських і більш продуктивних способів організації праці.

ДОДАТОК Ж
ЗАГАЛЬНІ ПОДАТКИ У % ДО ВВП
(без врахування відрахувань на соціальне страхування 2001–2011 рр).³

Країни	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Бельгія BE	30,9	30,8	30,4	30,8	31,1	30,9	30,3	30,3	28,9	29,6	29,8
Болгарія BG	21,0	18,9	20,7	22,3	21,5	22,4	25,2	24,5	21,3	20,5	19,9
Чехія CZ	18,8	19,1	19,8	20,5	20,2	19,7	20,2	18,9	18,5	18,3	19,1
Данія DK	46,7	46,7	46,8	47,9	49,7	48,0	47,9	46,8	46,8	46,4	46,7
Німеччина DE	22,5	22,0	22,1	21,6	21,9	22,6	23,5	23,7	23,5	22,4	23,1
Естонія EE	19,6	20,0	20,2	20,2	20,4	20,6	21,0	20,2	22,7	21,0	20,7
Ірландія IE	25,1	24,0	24,4	25,4	25,9	27,3	26,6	24,4	22,5	22,5	23,9
Греція GR	22,6	22,1	20,4	20,1	20,9	21,0	21,3	21,0	20,1	20,6	21,8
Іспанія ES	21,5	22,1	21,7	22,6	23,8	24,7	25,0	20,7	18,3	19,8	19,3
Франція FR	27,7	27,0	26,7	27,0	27,5	27,6	27,1	26,9	25,3	25,8	27,0
Італія IT	29,3	28,6	28,9	28,1	27,7	29,4	29,9	29,3	29,3	29,1	29,1
Кіпр CY	23,8	24,1	25,2	25,2	26,7	27,9	32,5	30,8	26,6	26,7	26,5
Латвія LV	19,5	19,2	19,7	19,9	20,8	21,8	21,9	21,0	18,1	18,9	19,0
Литва LT	19,7	19,7	19,5	19,8	20,3	20,9	21,0	21,1	17,6	16,7	16,2
Люксембург LU	28,8	28,4	27,4	26,6	27,1	25,9	25,8	26,9	27,5	26,6	26,1
Угорщина HU	25,7	25,2	25,4	25,4	24,9	24,8	26,7	26,6	26,9	25,8	23,9
Мальта MT	22,4	23,6	24,1	25,0	26,7	27,0	28,1	27,1	27,5	26,7	27,4
Нідерланди NL	24,7	24,5	23,6	23,6	24,6	25,0	25,2	24,7	24,4	24,7	23,6
Австрія AT	30,1	29,0	28,8	28,4	27,5	27,1	27,6	28,4	27,6	27,3	27,5
Польща PL	18,8	19,8	19,4	19,1	20,5	21,6	22,9	23,0	20,4	20,7	21,0
Португалія PT	22,6	23,1	23,0	22,2	23,0	23,7	24,3	24,0	22,0	22,5	23,9
Румунія RO	17,7	17,4	18,2	18,1	18,2	18,8	19,3	18,7	17,5	18,1	19,2
Словенія SI	23,1	23,6	23,9	23,9	24,4	24,2	24,0	23,2	22,5	22,7	22,2
Словаччина SK	18,8	18,4	19,1	18,4	18,6	17,5	17,6	17,3	16,2	15,8	16,3
Фінляндія FI	32,7	32,8	32,3	31,8	31,9	31,6	31,1	30,9	30,1	29,8	30,9
Швеція SE	37,2	36,2	36,9	37,4	38,6	39,0	38,0	38,0	38,4	37,2	37,3
Великобританія UK	30,3	29,2	28,5	28,6	29,1	29,8	29,5	30,8	27,9	28,8	29,5
EU-27	26,9	26,4	26,1	26,1	26,5	27,1	27,2	26,8	25,5	25,7	26,2

³ Taxation trends in the European Union [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2013/report.pdf. — Назва з екрана.

ДОДАТОК И
СТАВКИ ПДВ У КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС У 2001–2013 рр.⁴

Країна	Ставка ПДВ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Бельгія BE	стандартна	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
	знижена	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12
Болгарія BG	стандартна	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
	знижена	–	–	–	–	–	–	7	7	7	7	9	9	9
Чеська Респуб- ліка CZ	стандартна	22	22	22	22	19	19	19	19	19	20	20	20	21
	знижена	5	5	5	5	5	5	5	9	9	10	10	14	15
Данія DK	стандартна	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
	знижена	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Німеччи- на DE	стандартна	16	16	16	16	16	16	19	19	19	19	19	19	19
	знижена	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
Естонія EE	стандартна	18	18	18	18	18	18	18	18	20	20	20	20	20
	знижена	5	5	5	5	5	5	5	5	9	9	9	9	9
Ірландія IE	стандартна	21	20	21	21	21	21	21	21	21,5	21	21	23	23
	знижена	12,5	12,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5
Греція GR	стандартна	18	18	18	18	19	19	19	19	19	23	23	23	23
	знижена	8	8	8	8	9	9	9	9	9	5,5	6,5	6,5	6,5
Іспанія ES	стандартна	16	16	16	16	16	16	16	16	16	18	18	18	21
	знижена	7	7	7	7	7	7	7	7	7	8	8	8	10
Франція FR	стандартна	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6
	знижена	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
Італія IT	стандартна	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	21	22
	знижена	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Кіпр CY	стандартна	10	10	13	15	15	15	15	15	15	15	15	17	18
	знижена	5	5	5	5	5	5	5/8	5/8	5/8	5/8	5/8	5/8	5/8
Латвія LV	стандартна	18	18	18	18	18	18	18	18	21	21	22	22	21
	знижена	–	–	–	9	5	5	5	5	10	10	10	12	12
Литва LT	стандартна	18	18	18	18	18	18	18	18	19	21	21	21	21
	знижена	5	5/9	5/9	5/9	5/9	5/9	5/9	5/9	5/9	5/9	5/9	5/9	9

⁴ Taxation trends in the European Union [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2013/report.pdf. — Назва з екрана.

Продовження дод. И

Країна	Ставка ПДВ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Люксембург LU	стандартна	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
	знижена	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12
Угорщина HU	стандартна	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	27	27
	знижена	0/12	0/12	0/12	5/15	5/15	5/15	5/15	5	5	5/18	5/18	5/18	5/18
Мальта MT	стандартна	15	15	15	15	18	18	18	18	18	18	18	18	18
	знижена	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5/17	5/17	5/17
Нідерланди NL	стандартна	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19/21	21
	знижена	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Австрія AT	стандартна	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
	знижена	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Польща PL	стандартна	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	23	23	23
	знижена	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	5/8	5/8	5/8
Португалія PT	стандартна	17	19	19	19	21	21	21	20	20	21	23	23	23
	знижена	5/12	5/12	5/12	5/12	5/12	5/12	5/12	5/12	5/12	6/13	6/13	6/13	6/13
Румунія RO	стандартна	19	19	19	19	19	19	19	19	19	24	24	24	24
	знижена	-	-	-	9	9	9	9	9	5/9	5/9	5/9	5/9	5/9
Словенія SI	стандартна	19	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
	знижена	8	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
Словацьчина SK	стандартна	23	23	20	19	19	19	19	19	19	19	20	20	20
	знижена	10	10	14	-	-	-	10	10	10	6/10	10	10	10
Фінляндія FI	стандартна	22	22	22	22	22	22	22	22	22	23	23	23	24
	знижена	8/17	8/17	8/17	8/17	8/17	8/17	8/17	8/17	8/17	9/13	9/13	9/13	10/14
Швеція SE	стандартна	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
	знижена	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12
Великобританія UK	стандартна	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	15	17,5	20	20	20
	знижена	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
EU-27	стандартна	19,3	19,5	19,5	19,4	19,6	19,4	19,5	19,4	19,8	20,4	20,7	21	21,3

ДОДАТОК К
ПРЯМІ ПОДАТКИ У % ДО ЗАГАЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ
2001–2011 рр.⁵

Країни	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Бельгія BE	39,4	39,0	38,4	39,0	39,3	38,9	38,7	38,9	36,7	37,3	30,0
Болгарія BG	24,5	22,3	19,9	17,3	15,7	16,9	24,5	20,6	20,3	19,5	18,13
Чехія CZ	24,7	25,3	26,0	25,5	24,9	25,1	25,2	23,2	21,7	20,6	21,1
Данія DK	60,9	61,2	61,6	62,0	62,8	61,8	61,6	62,2	62,7	62,9	62,8
Німеччина DE	29,0	28,3	28,0	28,2	28,9	30,7	31,6	32,0	29,8	29,3	30,0
Естонія EE	23,9	24,3	26,2	26,0	22,8	23,0	23,7	24,7	21,2	19,8	20,0
Ірландія IE	42,9	40,8	41,1	41,1	40,1	41,0	41,0	39,3	38,7	38,2	43,4
Греція GR	26,6	26,2	24,9	26,1	27,3	26,1	25,6	25,8	27,9	25,2	27,1
Іспанія ES	31,1	32,3	30,6	31,0	32,0	33,4	36,4	33,8	32,8	30,8	31,6
Франція FR	28,9	27,3	26,5	26,9	27,1	27,7	27,6	27,7	24,5	25,8	26,9
Італія IT	35,8	34,6	35,8	34,3	33,3	34,4	35,2	35,7	36,0	34,8	34,7
Кіпр CY	36,7	36,4	30,2	26,7	29,2	30,2	34,4	33,5	31,8	31,1	33,3
Латвія LV	26,5	27,5	26,5	27,7	27,0	27,9	30,2	33,5	27,0	27,1	26,8
Литва LT	27,2	26,3	28,3	30,8	31,6	32,6	31,0	31,0	20,6	17,4	17,0
Люксембург LU	38,4	39,2	38,8	35,2	36,6	36,7	36,9	38,0	37,7	38,7	38,0
Угорщина HU	26,4	26,7	25,3	24,1	24,3	25,3	25,7	26,3	24,9	22,6	18,7
Мальта MT	33,7	36,7	37,8	35,1	35,5	36,3	39,2	38,5	40,6	40,0	39,4
Нідерланди NL	30,6	31,3	29,3	28,6	31,2	30,5	31,6	30,5	31,8	31,4	30,4
Австрія AT	33,4	31,7	31,5	31,3	30,5	31,0	32,1	32,9	30,1	30,3	30,9
Польща PL	20,7	21,2	20,5	20,3	21,3	22,2	26,6	25,2	23,5	21,9	21,7
Португалія PT	29,7	28,9	26,8	27,3	26,3	26,8	29,0	29,5	29,0	28,1	29,9
Румунія RO	22,2	20,5	21,6	23,3	19,2	21,1	23,1	24,0	24,4	22,6	21,2
Словенія SI	20,2	20,7	20,9	21,6	22,6	23,8	24,4	24,0	22,2	21,7	21,2
Словаччина SK	22,6	21,3	21,7	19,4	19,2	20,7	21,0	22,2	19,1	19,1	19,1
Фінляндія FI	43,0	42,9	41,0	41,0	40,6	40,3	41,4	41,4	38,3	38,2	38,1
Швеція SE	42,1	41,2	42,2	43,5	45,0	46,0	44,9	42,7	42,1	42,2	42,2
Великобританія UK	46,1	44,9	43,7	43,7	45,4	46,5	46,3	49,0	46,1	44,4	43,9
EU-27	34,5	33,7	33,1	33,2	33,7	34,6	35,1	35,1	33,2	32,8	33,2

⁵ Taxation trends in the European Union [Електронний ресурс] / Official site of the European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2013/report.pdf. — Назва з екрана.

ДОДАТОК Л
КУРСИ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАЛЮТ ДО ЄВРО НА
ТРЕТЬОМУ ЕТАПІ СТВОРЕННЯ ЄВС

Валюта	Курс євро (1 євро =)
Бельгійський франк	40,3399
Німецька марка	1,95583
Грецька драхма	340,750
Іспанська песета	166,386
Французький франк	6,55957
Ірландський фунт	0,787564
Італійська ліра	1936,27
Люксембурзький франк	40,3399
Голландський гульден	2,20371
Австрійський шилінг	13,7603
Португальське ескудо	200,482
Фінська марка	5,94573

ДОДАТОК М
ДИНАМІКА БАНКНОТ І МОНЕТ ЄВРО, ЩО ПЕРЕБУВАЛИ В ОБІГУ
У 2007–2011 рр.

Рік	2007	2008	2009	2010	2011
Випущено банкнот і монет, млрд євро (на кінець періоду)					
Банкноти	677,8	764,3	800,8	841,4	890,6
Монети	19,3	20,4	21,3	22,3	23,1
Усього	697,1	784,7	829,3	863,7	913,7
Річний темп приросту, %					
Банкноти	–	12,8	5,7	4,1	5,8
Монети	–	5,7	4,4	4,7	3,6
Усього	–	12,6	5,7	4,1	5,8
Частка в готівковому обороті, %					
Банкноти	97,2	97,4	97,4	97,4	97,5
Монети	2,8	2,6	2,6	2,6	2,5

ДОДАТОК Н
МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ СТАН ЕКОНОМІЧНИХ
МОДЕЛЕЙ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН, 2013 рік⁶

Країна/показник	Темпи росту ВВП, %	ВВП на душу населення, дол. США	Рівень інфляції, %	Рівень безробіття, %	Державний борг до ВВП, %	Обсяг експорту, млрд дол. США	Обсяг імпорту, млрд дол. США
Болгарія	0,5	14 311	1,5	11,6	18,4	27,9	32,9
Великобританія	1,4	36 941	2,7	7,7	91,1	475,7	646
Греція	-4,2	24 505	-0,8	27,9	175	30,4	50,6
Данія	0,1	37 657	0,8	6	47	106	98,5
Ірландія	0,6	41 920	0,6	13,5	124,2	113,6	61,5
Іспанія	-1,3	30 557	1,8	26,3	93,7	458	431
Італія	-1,8	30 136	1,2	12,4	133	474	435,8
Німеччина	0,5	39 028	1,6	5,3	79,9	1493	1233
Норвегія	1,6	55 008	1,9	3,6	30,1	154,2	90,1
Португалія	-1,8	23 385	0,4	16,8	127,8	61	59
Румунія	2	12 808	4,1	4,8	36,7	61,2	69,2
Угорщина	0,2	19 637	1,9	10,5	79,8	93	89,5
Фінляндія	-0,6	36 395	2,2	8,1	56,5	75,7	70,7
Франція	0,2	35 547	1,1	10,5	93,8	570,1	640,1
Швеція	0,9	41 191	0	8,1	41,5	181,5	158

⁶ <http://www.ereport.ru/stat.php>

ДОДАТОК II
ОСНОВНІ ПОДІЇ В ІСТОРІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Дата	Декларації щодо контексту співробітництва / Договірні-правові засади співробітництва / Інституційна співпраця та механізми
1991	
2 грудня	Декларація ЄС щодо України про відкритий і конструктивний діалог
1993	
23–24 березня, 8–9 червня, 25–26 грудня	Переговори щодо Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС на найвищому рівні
5 травня	Угода між Європейськими Співтовариствами та Україною про торгівлю текстильними виробами (підписано)
жовтень	Відкриття <i>Представництва Комісії Європейських Співтовариств</i> в Україні
1994	
14 червня	Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС (підписано)
16 листопада	Присудження Україні до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї
1995	
1 червня	Тимчасова угода про торгівлю між ЄС та Україною
Липень	Створення Представництва України при Європейських Співтовариствах
1996	
Червень	Визнання за Україною статусу країни з перехідною економікою
06 грудня	Затвердження Радою ЄС щодо України «Плану дій з розвитку відносин»
1997	
15 липня	Угода між Європейським Співтовариством щодо вугілля і сталі та Урядом України про торгівлю сталеливарними виробами
5 вересня	<i>1-й Саміт Україна — ЄС (Київ):</i> <ul style="list-style-type: none"> • підтверджено європейський вибір України; • обговорено наявні проблеми в договірно-правовій сфері, економічному співробітництві
1998	
24 лютого	Створено Українську частину Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС
1 березня	Набуття чинності Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС

Продовження дод. П

Дата	Декларації щодо контексту співробітництва / Договірні-правові засади співробітництва / Інституційна співпраця та механізми
Червень	Затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС / <i>Указ Президента України № 615</i> Запроваджено механізм адаптації законодавства України до ЄС (<i>Постанова КМУ № 852</i>)
16 жовтня	Перше засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС <i>2-й Саміт ЄС — Україна (Відень):</i> <ul style="list-style-type: none"> • обговорено подальші можливості співробітництва в галузі зовнішньої політики та політики безпеки; • стан відносин Україна — ЄС охарактеризовано як «стратегічне та унікальне партнерство»
11–12 грудня	Віденський Саміт ЄС: прийнято рішення про розробку Спільної стратегії ЄС щодо України
1999	
23 липня	<i>3-й саміт ЄС — Україна (Київ):</i> <ul style="list-style-type: none"> • підтверджено наміри щодо вступу України до СОТ; • розпочалася робота щодо запровадження зони вільної торгівлі між Україною та ЄС; • Угода про співробітництво між урядом України і Євроатомом у галузі керованого термоядерного синтезу
10 грудня	Хельсінський саміт ЄС: ухвалення <i>Спільної стратегії ЄС щодо України</i>
2000	
19 червня	Підписана <i>Декларація Україна — САВТ</i> щодо основних напрямків на інституційних засадах співробітництва сторін, а також отримання статусу країни з ринковою економікою в антидемпінгових справах
Вересень	<i>4-й саміт ЄС — Україна:</i> Спільна заява щодо подальшого поглиблення співпраці з Україною як значний внесок у забезпечення миру, стабільності і процвітання Європи
Грудень	Угода про беззатовову торгівлю текстильною продукцією на 2000–2004 рр.
2001	
11 вересня	<i>5-й саміт ЄС — Україна (Ялта):</i> <ul style="list-style-type: none"> • підтверджено зобов'язання щодо посилення стратегічного партнерства між Україною та ЄС; • ініціювання Україною обговорення питань співпраці в енергетиці, транзиті нафти й газу, створенні консорціуму з експлуатації нафтопроводу Одеса-Броди
2002	
4 липня	<i>6-й саміт ЄС — Україна (Копенгаген):</i> перша спроба формалізації відносин України та ЄС у межах озвучених Україною планів: у 2003–2004 р. — підписати угоду з ЄС про асоційоване членство і провести переговори про ЗВТ, у 2004–2007 р. — виконати всі процедури для набуття чинності угоди про асоціацію, у 2005–2007 — створити Митний союз з ЄС, у 2007–2011 — виконати умови, необхідні для вступу до Євросоюзу

Продовження дод. II

Дата	Декларації щодо контексту співробітництва / Договірні-правові засади співробітництва / Інституційна співпраця та механізми
25 грудня	Угода між Україною та ЄС про співпрацю у галузі науки і техніки (підписано)
2003	
17 березня	Угода між Україною та ЄС щодо доступу на ринок
7-8 жовтня	7-й саміт ЄС — Україна (Ялта): у контексті програми «Ширша Європа — сусідство: нові рамки відносин із нашими східними та південними сусідами» Україні запропоновано не статус кандидата на вступ до ЄС, а статус країни-сусіда в рамках програми Європейської політики сусідства
2004	
12 травня	Схвалення Стратегії ЄС щодо Європейської політики сусідства
25 травня	Угода про співробітництво між НБУ та ЄЦБ
8 липня	8-й саміт ЄС — Україна (Гаага): заява про готовність ЄС працювати із Україною лише в рамках Європейської політики сусідства, всувереч очікуванням Києва про поглиблення відносин із ЄС після виконання Плану дій
9 грудня	Схвалення Європейською Комісією Плану дій для України (на наступні 3 роки)
2005	
1 грудня	<p>9-й саміт ЄС — Україна (Київ):</p> <ul style="list-style-type: none"> • ухвалене рішення про надання Україні статусу країни з ринковою економікою в контексті антидемпінгового законодавства ЄС; • Угода між Україною та ЄС про повітряне сполучення (підписано); • Угода про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи між ЄС та Україною (підписано); • Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Євросоюзом щодо співробітництва в енергетичній галузі (підписано) • задекларована підтримка Україні з боку ЄС на шляху вступу до СОТ
2006	
27 жовтня	<p>10-й саміт ЄС — Україна (Хельсінкі):</p> <ul style="list-style-type: none"> • заява представників ЄС про готовність розпочати переговорний процес щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС; і обговорювати формат нової Угоди; • озвучена зацікавленість України щодо бажаного змісту нового базового договору з ЄС зі структурними компонентами «політичної асоціації та економічної інтеграції». • парафування Угоди про реадмісію (примусове повернення мігрантів, що потрапили до країн ЄС нелегально з території України)

Продовження дод. II

Дата	Декларації щодо контексту співробітництва / Договірні-правові засади співробітництва / Інституційна співпраця та механізми
2007	
18 червня	<i>Угода між Україною та ЄС про реадмісію осіб.</i> <i>Угода між Україною та ЄС про спрощення візового режиму</i>
14 вересня	<i>11-й саміт ЄС — Україна (Київ):</i> <ul style="list-style-type: none"> • започаткування переговорів стосовно нової посиленої Угоди та всеохопної та поглибленої зони вільної торгівлі; • розроблено конкретні заходи, вжиті для покращення ядерної безпеки в Україні, (завершення стабілізаційних заходів на об'єкті «Укриття» в Чорнобилі); • досягнуто домовленості про проведення спільної оцінки безпеки українських ядерних реакторів
2008	
1 січня	Набуття чинності <i>Угоди про спрощення візового режиму</i> та <i>Угоди про реадмісію</i>
18 лютого	Початок переговорів щодо Угоди про вільну торгівлю
9 вересня	<i>12-й саміт ЄС — Україна (Евіан), Франція:</i> <ul style="list-style-type: none"> • досягнуто компромісного рішення щодо назви нової посиленої угоди як Угоди про асоційоване членство; • започаткування діалогу з визначення умов для запровадження безвізового режиму поїздок громадян України до держав-членів Євросоюзу
2009	
7 травня	Україна стала учасницею ініціативи ЄС «Східне партнерство»
16 червня	Прийняття Радою з питань співробітництва ЄС — Україна в Люксембурзі <i>Порядку денного асоціації Україна — ЄС</i>
4 грудня	<i>13-й саміт ЄС — Україна (Київ):</i> <ul style="list-style-type: none"> • завершення роботи над переважною більшістю положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; • констатація факту розчарування з боку ЄС через гальмування Україною реформ
2010	
23 березня	Спільна ЄС — Україна міжнародна конференція щодо модернізації газотранзитної системи України
24 вересня	Вступ України до Європейського Енергетичного Співтовариства
22 листопада	<i>14-й саміт ЄС — Україна (Брюссель):</i> <ul style="list-style-type: none"> • представлений План дій щодо запровадження безвізового режиму для України (передбачав ухвалення нових законів або модернізації чинних у 15-ти сферах, розробку семи національних стратегій); • підтверджено спільне зобов'язання щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС з метою забезпечення поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС

Продовження дод. П

Дата	Декларації щодо контексту співробітництва / Договірні-правові засади співробітництва / Інституційна співпраця та механізми
2011	
19 жовтня	Завершення переговорів Україна-Європейський Союз стосовно <i>Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі</i>
19 грудня	<i>15-й саміт ЄС — Україна (Київ)</i> : заява представників ЄС, що підписання та ратифікація Угоди про асоціацію залежатиме від стану демократії в Україні, що є у компетенції української влади
2012	
19 липня	Парафування Поглибленої та всеохоплюючої угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС
2013	
25 лютого	<i>16-й саміт ЄС — Україна (Брюссель)</i> : Україна «рішуче налаштована виконувати» передумови ЄС для того, щоб сторони змогли підписати Угоду про асоціацію та зону вільної торгівлі
21 листопада	призупинення урядом України процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом
28 листопада	Парафовано Угоду про спільний авіаційний простір
28–29 листопада	<i>Третій саміт Східного партнерства (Вільнюс)</i> : президент України не підписав Угоду про асоціацію з Європейським Союзом
2014	
5 березня	Погодження Єврокомісією Пакету допомоги, що його запропоновано Україні: <ul style="list-style-type: none"> - 3 млрд євро з бюджету ЄС (у наступні роки); 1,6 млрд євро макрофінансової допомоги у формі кредитів; пакет допомоги у формі грантів загальною сумою 1,4 млрд євро; - до 8 млрд євро від Європейського інвестиційного банку та ЄБРР; - потенційні 3,5 млрд євро, залучені через Інвестиційний інструмент сусідства (<i>Neighborhood Investment Facility</i>); - створення донорської координаційної платформи; - організація інвестиційного форуму / оперативної робочої групи на високому рівні; - модернізація української газотранспортної системи та робота в напрямі розвитку реверсних потоків, зокрема через Словаччину; - прискорення впровадження Плану дій з візової лібералізації у встановлених рамках; пропозиція про партнерство щодо мобільності; - надання технічної допомоги в численних сферах — від конституційної та судової реформи до підготовки до виборів
21 березня	Підписання <i>політичних положень Угоди про асоціацію з ЄС</i>
1 квітня	Рішення Європарламенту про одностороннє скасування імпорتنних мит ЄС на українські товари з травня 2014 р. до 01.11.2014 р. або до моменту підписання <i>економічної частини Угоди про асоціацію</i>

ДОДАТОК Р

ЗМІСТ СПІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Форма транскордонного співробітництва	Зміст форми транскордонного співробітництва
Діяльність єврорегіонів	<p>Єврорегіон — організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво (ст. 1 Закону України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004).</p> <p>На кордонах України та нових держав-членів Євросоюзу створено і діє чотири єврорегіони: «Буг», «Карпатський єврорегіон», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», до складу яких входять Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська та Чернівецька області України.</p> <p>Перспективним для України вбачається проведення подальшої роботи щодо створення нових єврорегіонів, оскільки площа прикордонних регіонів становить близько 77,0 % всієї території України.</p> <p>Співробітництво в рамках діючих євро регіонів здійснюється з метою об'єднання зусиль в економічній сфері, розбудови соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, будівництва та модернізації інфраструктури кордону, розвитку транспортної мережі, наукової та культурної співпраці, охорони навколишнього природного середовища</p>
Дія програм сусідства	<p>Перші практичні кроки в плані підготовки спільних програм регіонального співробітництва на принципах, що застосовуються в ЄС, були окреслені в програмах сусідства, розробка яких здійснювалася державами-членами, країнами-кандидатами та країнами-партнерами ЄС згідно з положеннями Комунікації ЄК від 1 липня 2003 року «Підготовка шляхів до запровадження Нового інструменту сусідства» («Paving the way for a New Neighborhood Instrument»).</p> <p>Програми сусідства розроблені для підготовки до впровадження з 2007 року нового інструменту сусідства. Європейська Комісія підготувала 12 програм сусідства, у чотирьох з яких бере участь Україна (2004–2006 рр.):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Програма сусідства «Польща — Білорусь — Україна» (в Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Львівську області). 2. Програма сусідства «Угорщина — Словаччина — Україна» (в Україні поширюється на Закарпатську область). 3. Програма сусідства «Румунія — Україна» (в Україні поширюється на Закарпатську, Івано-Франківську, Одеську та Чернівецьку області). 4. Україна також приєдналась до четвертого раунду транснаціональної програми CADSES (в Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Чернівецьку та Тернопільську області). <p>У рамках тієї чи іншої програми сусідства існують конкретні механізми оголошення спільних конкурсів; подання єдиної заявки; запровадження спільної процедури відбору Комітетами сусідства проектів для подальшої реалізації. Передбачена гармонізація системних процедур моніторингу, звітування та оцінки імплементації проектів. Чітко визначено бюджет на кожну програму сусідства на період 2004–2006 рр.</p>

Продовження дод. Р

Форма транскордонного співробітництва	Зміст форми транскордонного співробітництва
Діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій	<p>Україна активно бере участь у діяльності регіональних міжнародних організацій та асоціацій. До того ж регіони України залучені до роботи таких об'єднань: Асамблея європейських регіонів, Конгрес регіональних і місцевих влад Європи, Асоціація європейських прикордонних регіонів, Конференція приморських регіонів Європи та інші.</p> <p>Крім того Київ і Київська область стали Європейським регіоном 2005 року після підписання офіційної Угоди про визнання цього міста — столиці України — Європейським регіоном року. Також Київ претендував на звання культурної столиці Європи у 2010 році.</p> <p>Налагоджуються контакти на державному рівні та на рівні органів місцевого самоврядування з Комітетом регіонів Євросоюзу, відповідними структурами Ради Європи та ЄС, Асоціацією європейських прикордонних регіонів (АЕВР), Радою європейських муніципалітетів і регіонів (CEMR), Конференцією периферійних морських регіонів Європи (СРМР), об'єднанням найбільших європейських міст (EUROCITIES)</p>
Міжрегіональна співпраця (угоди про транскордонне співробітництво)	<p>На сьогодні переважна кількість областей України має укладені угоди про співпрацю з сусідніми територіями суміжних країн, а також угоди про співпрацю з регіональними органами влади багатьох держав світу. Кількість таких угод коливається від однієї (Херсонська область) до 49 (Харківська область)</p>
Програми прикордонного співробітництва в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства	<p>Починаючи з 2007 року, на заміну таких програм як Тасіс, Меда та інших, з метою підтримки виконання планів дій, буде введено в дію Європейський інструмент сусідства та партнерства (ENPI), для якого поширюватиметься на всі без винятку країни-партнери в рамках Європейської політики сусідства. Головною метою його впровадження є спрощення чинних процедур надання технічної допомоги та підвищення її загальної ефективності.</p> <p>Значну частину фінансової допомоги, передбаченої Європейським інструментом сусідства та партнерства, планується спрямувати на потреби транскордонного співробітництва (так званий компонент прикордонного співробітництва в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства — ENPI-CBC (cross-border cooperation)).</p> <p>У рамках ENPI існуючі програми сусідства зазнають деяких змін. До того ж вони будуть трансформовані в програми прикордонного співробітництва. Так, програма сусідства «Угорщина — Словаччина — Україна» буде трансформована в програму прикордонного співробітництва «Україна — Угорщина — Словаччина — Румунія», двосторонній формат співробітництва між Україною та Румунією буде трансформовано в тристоронній (Україна, Румунія та Молдова), а програма сусідства «Україна — Польща — Білорусь» залишиться в тому ж складі. Крім того, очікується поява нової програми — «Чорне море», у рамках якої братимуть участь усі держави чорноморського басейну.</p> <p>З метою впровадження зазначених програм прикордонного співробітництва в рамках ENPI на разі ведеться активна робота. Зокрема сформовані робочі групи та проводяться зустрічі спеціальних спільних груп з розробки цих програм. До їх складу входять представники Міністерства економіки України, Міністерства закордонних справ України та представники місцевих органів влади.</p> <p>На сьогодні робота з розробки спільних програмних документів згаданих вище ПІС ЄІСП знаходиться на завершальному етапі</p>

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Підписано до друку 03.12.2017 р. Формат 60x84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 19,4. Тираж – 300 прим.



813022

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
0-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4162 від 21.09.2011 р.